W. G. KRIVICKIJ

Ve Stalinově tajné službě

Svědectví sovětského zpravodajského důstojníka

Walter Krivickij před Diesovým výborem, Washington 1939

New York 1939

Staré texty · www.stare-texty.cz

W. G. Krivickij

Ve Stalinově tajné službě

Svědectví sovětského zpravodajského důstojníka

První české vydání

OBSAH

Ediční poznámka **v**
O knize v
Předloha v
Jména vi
Autorovy omyly vi
Aparát vi
Obrazová příloha vii
O překladu vii

Úvod **1**

I. Stalin usmiřuje Hitlera **9**

II. Konec Kominterny **29**

III. Stalinova ruka ve Španělsku **67**

IV. Když Stalin padělal dolary **99**

V. OGPU **117**

VI. Proč se přiznávali? **147**

VII. Proč dal Stalin zastřelit své generály **169**

VIII. Můj rozchod se Stalinem **195**

Obrazová příloha **219**

Doslov **235**
„Znovu jsem vyvázl“ 235
Mezi knihou a smrtí 236
Rodina 236

Co vysvětlivky zamlčely 237
Tři vrstvy jmen 237
Kniha ve světě 238
Svědectví, ne monografie 238

Tiráž **239**

EDIČNÍ POZNÁMKA

O knize

Walter G. Krivickij, vlastním jménem Samuel Ginsberg (nar. 1899 v haličské Podwołoczysce), sloužil od počátku dvacátých let v sovětské vojenské rozvědce a v jejích službách žil pod cizími jmény po celé střední a západní Evropě, naposledy jako rezident v Haagu. V říjnu 1937, několik týdnů po vraždě svého přítele z mládí Ignace Reisse, se se Stalinovým režimem rozešel. Na konci roku 1938 odplul do Spojených států.

Tam vznikla tato kniha. Krivickij anglicky nepsal; jeho vyprávění dal anglickou podobu novinář **Isaac Don Levine** za pomoci literárního agenta **Paula Wohla**. Kapitoly vycházely nejprve na jaře 1939 na pokračování v týdeníku *The Saturday Evening Post*, knižně je pod názvem *In Stalin's Secret Service* vydalo nakladatelství Harper & Brothers v New Yorku 15. listopadu 1939. Londýnské vydání téhož roku neslo titul *I Was Stalin's Agent*; ten je nakladatelský, ne autorův, a nepřebíráme ho.

Česky kniha dosud nevyšla. Toto je její první český překlad.

Předloha

Překládali jsme z elektronického vydání a každé sporné místo ověřovali na skenu prvního newyorského vydání z roku 1939. Ukázalo se to jako nutné: elektronický text je místy převzat z nekorigovaného strojového čtení a ztratil řádky i celé pasáže, zkomolil jména a letopočty a do vět zanesl čísla stran. Všechna taková místa jsme obnovili podle tisku. Sken má naopak vlastní mezery — dva listy se nenaskenovaly —, a tam platí elektronický text. Jen na jediném místě, na straně 118 prvního vydání, chybí začátek věty v obou pramenech; vyznačili jsme ho výpustkou a poznámkou překladatele.

Jména

Předloha je sama překladem. Ruská, polská a pobaltská jména se do ní dostala přes francouzské a německé podklady a anglický text míchá tři přepisové soustavy: *Sloutski* a *Skobline* francouzsky, *Spiegelglass* německy, *Tukhachevsky* a *Yezhov* anglicky. Všechna ruská jména jsme proto převáděli zpět přes azbuku a teprve odtud do běžné české transkripce: **Slucký, Skoblin, Špigelglas, Tuchačevskij, Ježov**.

Kde předloha jméno zkomolila a skutečný tvar je u osoby samé doložen, píšeme ho správně a bez upozornění — tak je to s Hansem **Kippenbergerem**, Willim **Münzenbergem**, Stanisławem **Hubermanem**, Hansem **Brussem**, Rolandem **Abbiatem**, advokátem Alfonsem **Sackem** a nakladatelem Pierrem **Tisném**.

Řada osob v knize vystupuje pod jménem, které nebylo jejich rodné. V textu zůstává jméno, pod nímž je Krivickij znal; rodné jméno uvádí vysvětlivka.

Autorovy omyly

Krivickij psal po paměti, v cizí zemi a bez přístupu k dokumentům. Kde se mýlí — nejčastěji o rok či dva v letopočtech moskevských procesů a zatčení —, **ponechali jsme jeho znění a skutečnost uvádíme v poznámce**. Kdybychom ho opravovali přímo v textu, udělali bychom z pamětí učebnici. Totéž platí o jeho dobovém úzu: o Československu například píše jako o „Češích“ a „české vládě“, a tak to v překladu zůstalo.

Aparát

Vysvětlivky provázejí **první výskyt** osoby, místa či reálie: kdo to byl, jakou měl funkci a jak skončil. Zkratky sovětských úřadů *(OGPU, NKVD)* jsou rozepsány při prvním výskytu, dál stojí zkratka.

Vysvětlivky nepředbíhají událostem, které autor sám vypráví v dalších kapitolách; co se o osobách ví nad rámec jeho knihy, doplňuje doslov.

Doslov na konci knihy líčí, co se s autorem a jeho knihou dělo po roce 1939.

Obrazová příloha

Vydání z roku 1939 nemá jediné vyobrazení. Obrazová příloha je proto přídavkem této edice a stojí pohromadě, oddělena od autorova textu. Všechny snímky jsou volnými díly; jejich původ uvádí tiráž.

O překladu

Knihu přeložila umělá inteligence a text prošel kontrolním čtením vydavatele a řadou strojových kontrol proti předloze. Rozhodnutí o přepisu jmen, o tom, co se vysvětluje a co ne, a o podobě vydání učinil vydavatel.

ÚVOD

Večer 22. května 1937 jsem v Moskvě nastoupil do vlaku, abych se vrátil na svůj post v Haagu, kde jsem byl šéfem sovětské vojenské rozvědky v západní Evropě. Tehdy jsem ještě netušil, že Rusko vidím naposledy — alespoň dokud mu bude vládnout Stalin[1]. Sloužil jsem sovětské vládě bezmála dvacet let. Bezmála dvacet let jsem byl bolševik. Jak vlak uháněl k finské hranici, seděl jsem sám v kupé a myslel na osud svých kolegů, soudruhů a přátel: skoro všichni byli zatčeni, zastřeleni nebo v koncentračních táborech. Dali celý život tomu, aby vybudovali lepší svět, a zemřeli na svých místech — ne pod kulkami nepřítele, nýbrž proto, že tak chtěl Stalin.

Kdo zbývá, koho si vážit nebo koho obdivovat? Který hrdina či hrdinka naší revoluce nebyl zlomen a zničen? Napadlo mě jich jen pár. Všichni, jejichž osobní bezúhonnost byla naprosto nepochybná, skončili jako „zrádci“, „špioni“ nebo sprostí zločinci. Hlavou mi probleskovaly obrazy: občanská válka, kdy titíž „zrádci“ a „špioni“ tisíckrát hleděli smrti do očí a ani nemrkli; těžká léta, která přišla potom, industrializace a nadlidské nároky, jež kladla na nás na všechny; kolektivizace a hlad, kdy nám příděly sotva stačily, abychom zůstali naživu. A pak velká čistka — smetla před sebou všechno a zničila ty, kdo se nejvíc nadřeli na státě, v němž už člověk neměl vykořisťovat člověka.

Za dlouhá léta zápasu jsme si zvykli opakovat si, že vítězství nad bezprávím staré společnosti se dá vykoupit jen obětí mravní i tělesnou a že nový svět nemůže vzejít, dokud nebude zničen poslední zbytek starých zvyklostí. Mohlo však být nutné, aby bolševická revoluce zničila všechny bolševiky? Ničila je bolševická revoluce — anebo ta revoluce sama dávno zanikla? Tehdy jsem si na to neodpověděl. Ale ptal jsem se…

---

[1] **Stalin, Josif Vissarionovič** — Vlastním jménem Džugašvili (1878 Gori – 5. března 1953 Moskva). Od roku 1922 generální tajemník ústředního výboru strany, od konce dvacátých let neomezený vládce Sovětského svazu. Krivickij ho místy nazývá Hospodářem (rusky chozjain).

Do dělnického hnutí jsem vstoupil ve třinácti. Byl to čin napůl dospělý, napůl dětinský. Slýchal jsem teskné nápěvy svého trpícího národa promíšené s novými písněmi o svobodě. V roce 1917 mi však bylo osmnáct a bolševická revoluce se mi jevila jako naprosté rozřešení všech otázek bídy, nerovnosti a bezpráví. Vstoupil jsem do bolševické strany celou duší. Marxistické a leninské víry jsem se chopil jako zbraně, kterou udeřím na křivdy, proti nimž jsem se bouřil pudově.

Po všechna ta léta, co jsem sloužil sovětské vládě, jsem nikdy nečekal víc než právo dělat svou práci dál. Nikdy jsem také víc nedostal. Dlouho po tom, co se sovětská moc upevnila, mě posílali do ciziny na úkoly, při nichž mi šlo o život a pro které jsem se dvakrát ocitl ve vězení. Pracoval jsem šestnáct až osmnáct hodin denně a nikdy jsem si nevydělal tolik, abych pokryl ty nejobyčejnější životní náklady. Sám jsem na cestách v cizině žil ve střídmém pohodlí, ale ještě v pětatřicátém jsem nevydělával tolik, abych pořádně vytopil moskevský byt nebo zaplatil mléko pro dvouletého syna. Neseděl jsem na výhodném místě a ani jsem po tom netoužil — příliš mě pohlcovala práce —, abych se stal jedním z nových privilegovaných byrokratů, kteří mají na obraně sovětského řádu hmotný zájem. Já ho hájil proto, že jsem věřil, že vede k nové a lepší společnosti.

Právě proto, že se má práce týkala obrany země před vnějším nepřítelem, jsem mnoho nepřemýšlel o tom, co se děje uvnitř jejích hranic, a zvlášť v tom úzkém vnitřním světě mocenské politiky. Jako příslušník rozvědky jsem vnější nepřátele Sovětského svazu viděl z mnohem větší blízkosti než jeho vnitřní spiklence. Věděl jsem o separatistických a fašistických spiknutích, která se osnovala na cizí půdě, ale s intrikami uvnitř Kremlu jsem spojení neměl. Viděl jsem Stalina stoupat k nedílné moci, zatímco Leninovi[1] nejbližší soudruzi hynuli rukou státu, který sami vytvořili. Jako mnozí jiní jsem se však konejšil tím, že ať vedení dělá chyby jakékoli, Sovětský svaz je pořád zdravý a je nadějí lidstva.

Byly chvíle, kdy i tahle víra povážlivě zakolísala — chvíle, kdy bych byl zvolil jinou cestu, kdybych byl někde jinde viděl naději. Vždycky se ale někde ve světě seběhlo něco, co mě ve Stalinových službách udrželo. V roce 1933, kdy ruský lid po milionech umíral hlady a já věděl, že to

[1] **Lenin, Vladimir Iljič** — Vlastním jménem Uljanov (1870–1924). Vůdce bolševiků, od října 1917 předseda Rady lidových komisařů. Zemřel 21. ledna 1924 v Gorkách u Moskvy po řadě mozkových příhod.

způsobila Stalinova bezohledná politika a že Stalin záměrně zadržuje pomoc státu, jsem viděl Hitlera[1] uchopit v Německu moc a zničit tam všechno, co pro lidského ducha znamenalo život. Stalin byl Hitlerův nepřítel — a já zůstal ve Stalinových službách.

V únoru 1934 jsem stál před stejným rozhodováním a rozhodl se stejně. Trávil jsem tehdy svůj každoroční měsíc odpočinku v sanatoriu Marino v kurské gubernii ve středním Rusku. Marino býval palác knížete Barjatinského, dobyvatele Kavkazu. Byl postaven v nádherném versailleském slohu a obklopovaly ho krásné anglické parky a umělá jezera. Sanatorium mělo výborný sbor lékařů, tělocvikářů, ošetřovatelek a sloužících. Co by kamenem dohodil od jeho oplocených pozemků ležel státní statek, kde rolníci dřeli, aby hosty sanatoria uživili. Stráž u brány rolníkům bránila vkročit do ohrady.

Jednou ráno, krátce po příjezdu, jsem se s jedním společníkem vydal do vsi, kde ti rolníci bydleli. Podívaná, která se mi naskytla, byla otřesná. Z chatrných chalup vybíhaly polonahé děti a žebraly nás o kus chleba. V rolnickém družstevním krámě nebylo jídlo ani palivo — nedalo se koupit nic. Všude ta nejkrajnější bída; skličovala mě a tísnila.

Toho večera jsme seděli v jasně osvětlené jídelně v Marinu a po výtečné večeři se všichni vesele bavili. Venku mrzlo až praštělo, uvnitř nám hučící krb dával útulné teplo. Náhodou jsem se prudce otočil a pohlédl k oknu. Uviděl jsem horečnaté oči hladových rolnických dětí — bezprizorných — a jejich tvářičky přilepené na studené tabulce jako obrázky. Za chvíli sledovali můj pohled i ostatní a poručili sluhovi, ať ty vetřelce zažene. Skoro každou noc se několika z těch dětí podařilo stráži uniknout a připlížit se k paláci pro něco k jídlu. Někdy jsem se z jídelny vytratil s chlebem pro ně, ale dělal jsem to tajně, protože se na to u nás hledělo skrz prsty. Sovětští funkcionáři si vypěstovali ustálenou obranu proti lidskému utrpení:

„Jdeme tvrdou cestou k socialismu. Mnozí musí cestou padnout. My musíme být dobře živeni a musíme si po práci odpočinout, musíme se pár týdnů v roce těšit z pohodlí, které je jiným ještě odepřeno — protože my jsme budovatelé budoucího Radostného života. My jsme budovatelé socialismu. Musíme se udržet ve formě, abychom mohli jít tou

[1] **Hitler, Adolf** — (20. dubna 1889 Braunau – 30. dubna 1945 Berlín). Vůdce nacistické strany, od ledna 1933 říšský kancléř, od srpna 1934 hlava státu. Na konci války se v berlínském bunkru zastřelil.

tvrdou cestou dál. O každého nešťastníka, který nám zkříží cestu, bude časem postaráno. Zatím nám jděte z cesty! Neotravujte nás svým utrpením! Jestli se zastavíme, abychom vám hodili drobek, nemusíme k cíli dojít nikdy."

Tak to zní. A je nasnadě, že lidé, kteří si takhle chrání duševní klid, nebudou na zákrutech té cesty nijak choulostiví ani se nebudou příliš kriticky ptát, zda opravdu vede k Radostnému životu.

Zároveň jsem ale věděl, že právě v té chvíli — byl únor 1934 — fašistická děla ve vídeňských ulicích ostřelují vzorové dělnické domy, které postavili socialisté. Fašistické kulomety kosily rakouské dělníky v jejich posledním zoufalém boji za socialismus. Fašismus pochodoval všude. Všude získávaly síly reakce půdu pod nohama. Sovětský svaz se pořád zdál jedinou nadějí lidstva. Zůstal jsem ve službách Sovětského svazu — to jest Stalina, jeho pána.

O dva roky později přišla španělská tragédie a já viděl, jak Mussolini[1] a Hitler sypou lidi a munici na pomoc Frankovi[2], zatímco francouzský premiér Léon Blum[3], socialista, se nechal vtáhnout do pokrytecké hry na „neintervenci", která španělskou republiku odsoudila k záhubě. Viděl jsem Stalina přicházet obležené republice na pomoc — pozdě, bázlivě a málo, to je pravda. Pořád jsem měl pocit, že při volbě mezi zly bojuji na správné straně.

Pak ale přišel zlom. Díval jsem se, jak Stalin inkasuje za svou opožděnou pomoc tvrdou měnu a přitom vráží republikánské vládě nůž do zad. Viděl jsem, jak čistka v Moskvě nabývá šílených rozměrů a smetá celou bolševickou stranu. Viděl jsem, jak ji přenášejí do Španělska. A zároveň jsem ze svého místa v rozvědce viděl Stalina podávat Hitlerovi ruku k tajnému přátelství. Viděl jsem, jak se dvoří nacistickému vůdci a přitom popravuje velké generály Rudé armády, Tuchačevského[4] a ostatní

---

[1] **Mussolini, Benito** — (1883 – 28. dubna 1945). Od roku 1922 italský předseda vlády a diktátor. Na konci války zastřelen partyzány.

[2] **Franco, Francisco** — (1892–1975). Generál, od října 1936 vůdce povstaleckého tábora, po vítězství v občanské válce diktátor Španělska až do smrti.

[3] **Blum, Léon** — (1872–1950). Vůdce francouzských socialistů, 1936–1937 a 1938 předseda vlády Lidové fronty; prosazoval neintervenci ve Španělsku. Za války vězněn, naposledy v Buchenwaldu.

[4] **Tuchačevskij, Michail Nikolajevič** — (1893–1937). Carský poručík, od roku 1935 maršál Sovětského svazu, 1925–1928 náčelník štábu Rudé armády, pak první náměs-

velitele, s nimiž a pod nimiž jsem léta pracoval na obraně Sovětského svazu a socialismu.

A potom vůči mně Stalin vznesl poslední požadavek — ten, který vznášel vůči všem odpovědným funkcionářům, kteří chtěli uniknout popravčím četám OGPU. Měl jsem svou věrnost dokázat tím, že jim vydám blízkého soudruha. Odmítl jsem. Se Stalinem jsem se rozešel. Přinutil jsem se nezavírat oči před tím, co jsem viděl. Přinutil jsem svou mysl uznat, že ať už na světě nějaká jiná naděje je, nebo není, sloužím totalitnímu despotovi, který se od Hitlera liší jen socialistickými frázemi — pozůstatkem svého marxistického školení —, frázemi, jichž se pokrytecky držel.

Se Stalinem jsem se rozešel a začal o něm říkat pravdu na podzim roku 1937, kdy se mu dařilo úspěšně klamat veřejné mínění i státníky Evropy a Ameriky svým neupřímným odsuzováním Hitlera. Ačkoli mi mnoho lidí dobré vůle radilo, abych mlčel, promluvil jsem. Mluvil jsem za miliony, které zahynuly při Stalinově nucené kolektivizaci a nuceném hladomoru; za miliony, které jsou dodnes na nucených pracích a v koncentračních táborech; za statisíce svých bývalých bolševických soudruhů ve vězení a za tisíce a tisíce zastřelených. Teprve poslední zjevný čin Stalinovy zrady, jeho pakt s Hitlerem, přesvědčil širokou veřejnost, jaké je to šílenství chlácholit ho a zavírat oči před jeho nestvůrnými zločiny v naději, že on sám ponese zbraň v armádách demokracie.

Teď, když Stalin odkryl karty, je načase, aby promluvili i ostatní, kdo mlčeli z krátkozrakosti nebo ze strategických důvodů. Někteří už to udělali. Luis Araquistáin[1], bývalý velvyslanec republikánské vlády ve Francii, pomohl zbavit světové mínění iluzí o povaze Stalinovy „pomoci“ španělské republice. Promluvil i Largo Caballero[2], bývalý španělský premiér.

---

tek lidového komisaře obrany. Zatčen 22. května 1937, 11. června odsouzen v procesu s „trockistickou vojenskou organizací“ a 12. června zastřelen. Rehabilitován 1957.

[1] **Araquistáin, Luis** — (1886 – 1959 Ženeva). Socialistický novinář, ideolog Largo Caballerova křídla, 1936–1937 velvyslanec republiky v Paříži.

[2] **Largo Caballero, Francisco** — (1869–1946). Socialistický odborový předák, září 1936 – květen 1937 předseda vlády republiky. **Padl, když se postavil požadavkům komunistů** a sovětských poradců. Za války vězněn Němci v Sachsenhausenu, zemřel 1946 v Paříži.

Jsou však další, na nichž povinnost promluvit leží také. Jedním z nich je Romain Rolland[1]. Pomoc, kterou tento proslulý spisovatel prokázal totalitarismu tím, že přikryl hrůzy Stalinovy diktatury pláštěm své veliké vážnosti, je nedozírná. Rolland si dlouhá léta dopisoval s Maximem Gorkým[2], známým ruským romanopiscem.

Gorkij, který býval se Stalinem v soudružském vztahu a leckdy ho dokonce držel na uzdě, měl nepochybně podíl na tom, že se Rolland ocitl v táboře souputníků. V posledních měsících života byl ovšem Gorkij fakticky vězněm. Stalin mu odepřel povolení vycestovat za hranice kvůli zdraví. Jeho poštu cenzurovali a dopisy od Romaina Rollanda na zvláštní příkaz zachycoval Steckij, tehdejší Stalinův vedoucí tajemník, a zakládal je do Stalinovy kanceláře. Rolland, znepokojený tím, že mu přítel neodpovídá, napsal jinému příteli, zástupci ředitele Moskevského uměleckého divadla, a ptal se, co se děje. Při posledním moskevském procesu se svět dozvěděl, že Gorkého, údajně pořád Stalinova přítele, otrávil Jagoda[3]. V době toho procesu jsem v rozhovoru s význačným spisovatelem Borisem Souvarinem[4], otištěném v *La Flèche*, Romainu Rollandovi vysvětlil, proč se mu jeho dopisy nedostaly. Požádal jsem ho, aby o tom, že jeho dopisy Maximu Gorkému zachycoval Stalin, učinil prohlášení. Mlčel. Promluví teď, když se Stalin otevřeně spojil s Hitlerem?

Také Edvard Beneš[5], bývalý prezident Československa, má nevyrovnaný účet. Když byli v červnu 1937 popraveni Tuchačevskij a velitelé Rudé armády, byl otřes v Evropě tak velký a nevíra v jejich vinu tak

---

[1] **Rolland, Romain** — (1866 – 30. prosince 1944). Francouzský spisovatel, Nobelova cena 1915. Roku 1935 navštívil Moskvu a Stalina; sovětský režim veřejně hájil.

[2] **Gorkij, Maxim** — Vlastním jménem Alexej Maximovič Peškov (1868 – 18. června 1936). Spisovatel, po návratu z emigrace (1928–1932) ozdoba Stalinova režimu. Jeho smrt byla v procesu jednadvaceti přičtena Jagodovi a lékařům.

[3] **Jagoda, Genrich Grigorjevič** — (1891 – 15. března 1938). Od konce dvacátých let fakticky řídil OGPU za nemocného Menžinského, 1934–1936 lidový komisař vnitra. V září 1936 sesazen, 1937 zatčen, v procesu jednadvaceti odsouzen a zastřelen. Jako jediný z odsouzených toho procesu nebyl nikdy rehabilitován.

[4] **Souvarine, Boris** — Vlastním jménem Lifschitz (1895 Kyjev – 1984 Paříž). Spoluzakladatel Francouzské komunistické strany, roku 1924 vyloučen. Autor prvního kritického životopisu Stalina (1935).

[5] **Beneš, Edvard** — (28. května 1884 – 3. září 1948). 1918–1935 ministr zahraničí, 1935–1938 a 1945–1948 prezident Československa. Roku 1935 uzavřel spojeneckou smlouvu se SSSR.

zarputilá, že Stalin musel hledat cestu, jak západní demokratické vlády přesvědčit, že přemožitel Kolčaka[1] a Děnikina[2] byl nacistický špion. Z jeho příkazu připravila OGPU ve spolupráci s rozvědkou Rudé armády složku domnělých důkazů proti rudým generálům, určenou české vládě. Edvard Beneš si byl tehdy natolik jist, že Stalin bude za Československo bojovat, že ty důkazy zřejmě přijal za bernou minci.

Ať si teď Beneš ve světle dnešních událostí znovu připomene a znovu zváží, jaké povahy byly důkazy připravené odborníky OGPU, a ať rozhodne, zda smí mlčet.

Teď, když je bolestně zřejmé, že nejhorší způsob boje proti Hitlerovi je zlehčovat Stalinovy zločiny, by měli promluvit všichni, kdo se do té pošetilosti nechali vmanévrovat. Jestli nás ta poslední tragická léta něčemu naučila, pak tomu, že pochod totalitního barbarství nelze zastavit strategickými ústupy na pozice polopravdy a lži. Nikdo sice nemůže předepsat, jakým způsobem civilizovaná Evropa vrátí člověku jeho důstojnost a cenu, ale myslím, že všichni, kdo nejsou předurčeni pro tábor Hitlerův a Stalinův, se shodnou, že první zbraní musí být pravda a že vraždu je třeba nazývat pravým jménem.

New York, říjen 1939
W. G. Krivickij

[1] **Kolčak, Alexandr Vasiljevič** — (1874 – 7. února 1920 Irkutsk). Admirál, 1918–1920 „nejvyšší vládce“ bílého Ruska se sídlem v Omsku. Vydán bolševikům a zastřelen.

[2] **Děnikin, Anton Ivanovič** — (1872 – 1947 Ann Arbor). Generál, 1919–1920 vrchní velitel Ozbrojených sil jihu Ruska. Pak v emigraci ve Francii, od roku 1945 v USA.

I.

Stalin usmiřuje Hitlera

V noci na 30. června 1934, kdy vypukla první Hitlerova krvavá čistka a ještě za jejího průběhu, svolal Stalin v Kremlu mimořádné zasedání politbyra. Dřív než se zpráva o Hitlerově čistce roznesla do světa, se Stalin už rozhodl, jak bude vůči nacistickému režimu postupovat dál.

Byl jsem tehdy na svém místě ve zpravodajském oddělení generálního štábu Rudé armády v Moskvě. Věděli jsme, že se v Německu schyluje ke krizi. Všechny naše důvěrné depeše nás na výbuch připravily. Jakmile Hitler čistku rozpoutal, začaly z Německa přicházet nepřetržité zprávy.

Tu noc jsem s několika pomocníky horečně pracoval na souhrnu našich informací pro lidového komisaře obrany Vorošilova[1]. Mezi nečleny pozvanými na ono zasedání politbyra byli můj náčelník generál Berzin[2]; Maxim Litvinov[3], lidový komisař zahraničních věcí; Karl Radek[4],

---

[1] **Vorošilov, Kliment Jefremovič** — (1881 – 2. prosince 1969 Moskva). Od listopadu 1925 do května 1940 lidový komisař vojenství, pak obrany; od roku 1935 maršál Sovětského svazu. Podepsal 185 popravčích seznamů — po Molotovovi, Stalinovi a Kaganovičovi nejvíc ze všech. Roku 1953 se stal předsedou prezidia Nejvyššího sovětu.

[2] **Berzin, Jan Karlovič** — Vlastním jménem Pēteris Ķuzis (1889–1938). Lotyš, zakladatel sovětské vojenské rozvědky a do roku 1935 její náčelník. Od září 1936 do června 1937 hlavní sovětský vojenský poradce republikánské vlády ve Španělsku pod jménem Grišin. Zatčen 13. května 1938, zastřelen 29. července 1938.

[3] **Litvinov, Maxim Maximovič** — Vlastním jménem Meir Wallach-Finkelstein (1876–1951). Lidový komisař zahraničních věcí 1930–1939, zastánce kolektivní bezpečnosti a spolupráce se západními demokraciemi. V květnu 1939 odvolán a nahrazen Molotovem.

[4] **Radek, Karl Berngardovič** — Vlastním jménem Karol Sobelsohn (31. října 1885 Lvov – 19. května 1939 Verchněuralsk). Tajemník výkonného výboru Kominterny a její muž pro Německo, později rektor moskevské Sunjatsenovy univerzity. V druhém moskevském procesu roku 1937 odsouzen k deseti letům; ve vězení ho zabil spoluvězeň při rvačce, kterou podle pozdějšího vyšetřování zorganizovala NKVD. Rehabilitován 1988.

tehdejší ředitel informační kanceláře ústředního výboru komunistické strany; a A. Ch. Artuzov[1], náčelník zahraničního oddělení OGPU.

Mimořádné zasedání politbyra bylo svoláno, aby zvážilo pravděpodobné následky Hitlerovy čistky a její dopad na sovětskou zahraniční politiku. Z důvěrných informací, které jsme měli, vyplývalo, že jsou do věci zapletena dvě krajní křídla Hitlerových odpůrců. Jedním byla skupina vedená kapitánem Röhmem[2], složená z nacistických radikálů nespokojených s Hitlerovou umírněnou politikou. Snili o „druhé revoluci". Druhou tvořili důstojníci německé armády v čele s generály Schleicherem a Bredowem[3]. Tento okruh vyhlížel obnovu monarchie. S Röhmovým křídlem se spojil proto, aby Hitlera svrhl, přičemž každá strana doufala, že nakonec zvítězí ona. Naše zvláštní hlášení z Německa však přinesla zprávu, že posádky ve velkých městech zůstaly Hitlerovi věrné a že hlavní část důstojnického sboru stojí při vládě.

V západní Evropě a v Americe se Hitlerova čistka vykládala vesměs jako oslabení nacistické moci. I v sovětských kruzích byli tací, kdo chtěli věřit, že předznamenává zhroucení Hitlerovy vlády. Stalin žádné takové iluze neměl. Rozpravu v politbyru shrnul takto:

„Události v Německu nijak nenasvědčují zhroucení nacistického režimu. Naopak, musí vést k upevnění toho režimu a k posílení samotného Hitlera."

Generál Berzin se z kremelského zasedání vrátil s tímto Stalinovým výrokem.

V dychtivosti dozvědět se rozhodnutí politbyra jsem probděl celou noc a čekal, až se Berzin vrátí. Platilo u nás přísné pravidlo, že nikdo, ani sám lidový komisař obrany, nesmí brát důvěrné státní písemnosti domů, a já věděl, že se Berzin bude muset na oddělení vrátit.

---

[1] **Artuzov, Artur Christianovič** — Vlastním jménem Artur Eugen Leonard Frauchi (1891–1937). Syn švýcarského přistěhovalce, čekista. Organizátor kontrarozvědných operací „Trest" a „Syndikát" proti bílé emigraci, 1931–1935 náčelník zahraničního oddělení OGPU–NKVD (INO), pak zástupce náčelníka vojenské rozvědky. Zatčen a 21. srpna 1937 zastřelen.

[2] **Röhm, Ernst** — (1887 – 1. července 1934). Náčelník štábu SA. Zavražděn při „noci dlouhých nožů".

[3] **Bredow, Ferdinand von** — (1884 – 30. června 1934). Generál, 1929–1932 šéf vojenské rozvědky (Abwehr), pak náčelník ministerského úřadu za Schleichera. Zavražděn při „noci dlouhých nožů".

Z tohoto Stalinova výroku pak plynul kurz sovětské politiky vůči nacistickému Německu. Politbyro rozhodlo, že Hitlera stůj co stůj přiměje k dohodě se sovětskou vládou. Stalin odjakživa věřil, že se silným nepřítelem je třeba dohodnout se včas. Noc třicátého června ho o Hitlerově síle přesvědčila. Nebyl to však u Stalina nový kurz. Neznamenalo to v jeho politice vůči Německu žádný převratný obrat. Rozhodl se jen zdvojnásobit dosavadní úsilí o Hitlerovo usmíření. Celá jeho politika vůči nacistickému režimu směřovala po všech šest let jeho trvání tímtéž směrem. V Hitlerovi poznal skutečného diktátora.

Představa, která až do nedávné rusko-německé smlouvy převládala, totiž že Hitler a Stalin jsou smrtelní nepřátelé, byla čirý mýtus. Byl to pokřivený obraz, vytvořený obratnou kamufláží a výpary propagandy. Skutečný obraz jejich vztahu byl obrazem vytrvalého nápadníka, kterého odmítnutí neodradí. Nápadníkem byl Stalin. Na Hitlerově straně bylo nepřátelství, na Stalinově strach.

Dá-li se o někom v Kremlu mluvit jako o germanofilovi, byl jím po celou tu dobu Stalin. Spolupráci s Německem byl nakloněn hned po Leninově smrti a tento základní postoj nezměnil, ani když se k moci dostal Hitler. Naopak, vítězství nacistů ho v hledání těsnějších pout s Berlínem posílilo. Pobízela ho k tomu japonská hrozba na Dálném východě. Hluboce pohrdal „změkčilými“ demokratickými státy a stejně hluboce si vážil „mocných“ států totalitních. A po celou dobu se řídil pravidlem, že se silnější mocí je nutno se dohodnout.

Celá Stalinova mezinárodní politika posledních šesti let byla řadou manévrů, které ho měly dostat do výhodného postavení pro dohodu s Hitlerem. Když vstupoval do Společnosti národů, když navrhoval systém kolektivní bezpečnosti, když se ucházel o Francii, koketoval s Polskem, dvořil se Velké Británii a zasáhl ve Španělsku, propočítával každý tah s ohledem na Berlín. Doufal, že se dostane do postavení, v němž Hitler shledá výhodným jeho nabídky přijmout.

Vrcholu dosáhla tahle Stalinova politika koncem roku 1936, kdy byla uzavřena tajná německo-japonská dohoda, sjednaná za dýmovou clonou Antikominternského paktu. Podmínky té tajné dohody, které se Stalinovi dostaly do rukou převážně díky mému úsilí a úsilí mých lidí, ho pobídly k zoufalému pokusu uzavřít s Hitlerem obchod. Začátkem roku 1937 takový obchod mezi nimi skutečně visel ve vzduchu. Nikdo

neví, nakolik tím byla tehdy předjímána nedávná smlouva ze srpna 1939.

Trvalo dva roky, než Stalin začal svůj přátelský postoj k Německu odhalovat světu. Desátého března 1939 učinil první prohlášení po Hitlerově připojení Rakouska a obsazení Sudet a dal tak na tyto světem otřásající nacistické výboje svou odpověď. Svět byl Stalinovými přátelskými nabídkami Hitlerovi ohromen. A oněměl, když Hitler o tři dny později vpochodoval do Československa.

Záznam Stalinovy usmiřovací politiky vůči Hitlerovi — veřejný i tajný — ukazuje, že čím útočnější Hitlerova politika byla, tím naléhavěji Stalin své namlouvání stupňoval. A čím usilovněji se mu Stalin dvořil, tím smělejší byly Hitlerovy výboje.

Dávno před Hitlerovým vzestupem, ba i před Stalinovým, diktoval sovětsko-německou spolupráci tlak událostí. Pouto mezi Moskvou a Berlínem vzniklo více než deset let před Hitlerem rapallskou smlouvou z roku 1922. Se Sovětským svazem i s německou republikou se tehdy zacházelo jako s vyvrheli; obojí byli u spojenců v nemilosti; obojí stáli proti versailleskému systému. Pojily je tradiční obchodní vazby a společné zájmy.

Dnes je obecně známo, že v oněch deseti letech existovalo tajné ujednání mezi Reichswehrem — německou armádou — a Rudou armádou. Sovětské Rusko umožnilo německé republice obejít versailleské zákazy výcviku dělostřeleckých a tankových důstojníků a rozvoje letectva a chemické války. Dělo se to na sovětské půdě. Rudá armáda z toho naproti tomu těžila odborné německé vojenské znalosti. Obě armády si vyměňovaly informace. Rovněž je obecně známo, že obchod mezi sovětským Ruskem a Německem v tom desetiletí vzkvétal. Němci v Sovětském svazu investovali kapitál a provozovali koncese. Sovětská vláda dovážela z Německa stroje a inženýrský personál.

Taková byla situace, když se vynořila Hitlerova hrozivá postava. Asi sedm nebo osm měsíců před jeho nástupem k moci, počátkem léta 1932, jsem se v Gdaňsku setkal s jedním vysokým důstojníkem německého generálního štábu, zapřisáhlým monarchistou, který kvůli té schůzce přijel výslovně z Berlína. Byl to voják staré školy a věřil v obnovu německého císařství ve spolupráci s Ruskem.

Zeptal jsem se toho důstojníka, co soudí o německé politice pro případ, že se Hitler postaví do čela vlády. Probírali jsme Hitlerovy názory,

jak je vyložil ve své knize *Mein Kampf*. Německý důstojník mi podal svůj rozbor příštího vývoje a uzavřel jej slovy: „Ať Hitler přijde a udělá svou práci. A potom s ním my, armáda, rychle skoncujeme."

Požádal jsem důstojníka, zda by byl tak laskav a předložil mi své názory písemně, abych je mohl poslat do Moskvy, a on souhlasil. Jeho zpráva vyvolala v kremelských kruzích rozruch. Převládal tam názor, že vojenské a hospodářské vazby mezi Německem a Ruskem jsou tak hluboce zakořeněné, že je Hitler nemůže pominout. Moskva chápala Hitlerovo hřímání proti bolševismu jako manévr na cestě k moci. Mělo to svou funkci. Nemohlo to však změnit základní zájmy obou zemí, které musely vést ke spolupráci.

Stalin sám ze zprávy německého důstojníka čerpal značnou útěchu. Ačkoli si byl plně vědom nacistické nauky o „tlaku na východ", byl zvyklý na tradici součinnosti mezi Rudou armádou a Reichswehrem a choval zdravý respekt k německé armádě a jejímu vedení pod generálem von Seecktem[1]. Zpráva německého štábního důstojníka zapadala do jeho vlastních názorů. Stalin viděl v nacistickém hnutí především reakci na versailleský mír. Zdálo se mu, že všechno, co Německo pod Hitlerem udělá, bude, že ze sebe setřese versailleská pouta. Sovětská vláda do nich bušila jako první. Moskvu a Berlín ostatně původně sblížil právě společný odpor proti hrabivosti spojeneckých vítězů.

Z těchto důvodů se Stalin po Hitlerově vzestupu nijak nesnažil tajné pouto mezi Berlínem a Moskvou přetrhnout. Naopak se je ze všech sil snažil udržet. Byl to Hitler, kdo během prvních tří let důvěrnou vazbu mezi Rudou a německou armádou postupně rozpustil. Stalina to však neodradilo. Jen se o Hitlerovo přátelství začal ucházet ještě horlivěji.

Osmadvacátého prosince 1933, jedenáct měsíců po tom, co se Hitler stal kancléřem, prohlásil předseda vlády Molotov[2] před sjezdem sovětů, že Stalin na dosavadní německé politice trvá:

„Naše vztahy s Německem vždy zaujímaly v našich mezinárodních vztazích zvláštní místo… Sovětský svaz nemá ze své strany žádný důvod jakkoli měnit politiku vůči Německu."

---

[1] **Seeckt, Hans von** — (1866–1936). 1920–1926 velitel pozemního vojska Reichswehru, strůjce tajné spolupráce s Rudou armádou. 1933–1935 vojenský poradce Čankajška.

[2] **Molotov, Vjačeslav Michajlovič** — Vlastním jménem Skrjabin (1890–1986). Jeden z nejbližších Stalinových spolupracovníků, **1930–1941 předseda Rady lidových komisařů**, od května 1939 též lidový komisař zahraničních věcí. 23. srpna 1939 podepsal s Ribbentropem pakt o neútočení.

Následujícího dne šel před týmž sjezdem lidový komisař zahraničních věcí Litvinov v naléhání na dohodu s Hitlerem ještě dál než Molotov. Litvinov vylíčil program znovudobytí všech německých území, vytyčený v *Mein Kampf*. Mluvil o nacistickém odhodlání „ohněm a mečem razit cestu k rozpínání na východ, nezastavit se ani na hranicích Sovětského svazu a zotročit národy tohoto svazu“. A pokračoval:

„Deset let nás s Německem pojí těsné hospodářské a politické vztahy. Byli jsme jedinou velkou zemí, která nechtěla mít s versailleskou smlouvou a jejími důsledky nic společného. Zřekli jsme se práv a výhod, které nám ta smlouva vyhradila. Německo zaujalo v našem zahraničním obchodě první místo. Z politických a hospodářských vztahů mezi námi získaly obě strany, Německo i my, mimořádné výhody. (Předseda ústředního výkonného výboru Kalinin[1]: „Zvlášť Německo!“) Na základě těchto vztahů mohlo Německo mluvit se svými včerejšími přemožiteli směleji a sebejistěji.“

Tahle narážka, zdůrazněná výkřikem předsedy Kalinina, měla Hitlerovi připomenout, jak mu sovětské Rusko pomohlo, aby mohl versailleské vítěze vyzvat. Litvinov pak učinil toto formální prohlášení:

„S Německem chceme mít stejně jako s jinými státy nejlepší vztahy. Sovětskému svazu ani Německu nepřinesou takové vztahy nic než prospěch. My si ze své strany nepřejeme rozpínat se ani na západ, ani na východ, ani žádným jiným směrem. Rádi bychom slyšeli, že Německo nám říká totéž.“

Hitler to neřekl. Stalina to však neodradilo. Povzbudilo ho to k ještě usilovnějšímu namlouvání nacistického režimu.

Šestadvacátého ledna 1934 pokračoval ve snaze o Hitlerovo usmíření sám Stalin v projevu k XVII. sjezdu komunistické strany. Hitler byl tehdy u moci přesně rok. Všechny moskevské politické nabídky odmítl, ačkoli se sovětským Ruskem uzavřel obchodní dohodu za výhodných úvěrových podmínek. Stalin to vyložil jako projev politické dobré vůle. Zmínil se o těch nacistických složkách, které byly nakloněny návratu k „politice bývalého německého císaře, jenž svého času obsadil Ukrajinu, podnikl pochod na Leningrad a proměnil pobaltské země v tábořiště pro ten pochod“. V německé politice prý nastala změna, kterou ne-

[1] **Kalinin, Michail Ivanovič** — (1875–1946). Od roku 1919 formální hlava sovětského státu: předseda Ústředního výkonného výboru, od roku 1938 prezidia Nejvyššího sovětu. Jeho manželka byla roku 1938 zatčena a odsouzena do tábora.

přičítal naukám národního socialismu, nýbrž touze pomstít Versailles. Popřel, že by sovětské Rusko změnilo politiku vůči Berlínu kvůli „nastolení fašistického režimu v Německu“, a podal Hitlerovi ruku těmito slovy:

„Z fašistického režimu v Německu ovšem nijak nadšeni nejsme. Ale o fašismus tu nejde, už proto, že fašismus například v Itálii Sovětskému svazu nezabránil navázat s tou zemí dobré vztahy.“

Stalinova podaná ruka zůstala v Berlíně bez povšimnutí. Hitler měl o věci jiné představy. Stalin se však odradit nedal. Rozhodl se jen změnit metodu. V nacistické agitaci za protisovětský blok viděl Hitlerův manévr a umínil si odpovědět na ni protimanévrem. Nadále měla sovětská vláda vystupovat jako ochránkyně versailleského systému, vstoupit do Společnosti národů, ba i přidružit se k protiněmeckému bloku. Hrozba obsažená v takovém kurzu měla podle Stalina Hitlera přivést k rozumu.

Aby tomuto kotrmelci připravil půdu, vybral si Stalin skvělého novináře. Je třeba mít na paměti, že celá sovětská generace byla vychována ve víře, že versailleská smlouva je nejzhoubnější listina, jaká kdy byla sepsána, a že její autoři jsou banda pirátů. Obléknout sovětskou vládu do kostýmu obránce Versailles nebyl úkol nijak jednoduchý. V Sovětském svazu byl jediný člověk, který tenhle propagační kousek dokázal provést náležitě pro domácí i zahraniční spotřebu. Byl to Karl Radek, muž, který později sehrál tak tragickou roli ve velkém procesu v lednu 1937. Stalin vybral Radka, aby ruské i světové mínění na změnu taktiky připravil.

V těch dnech — bylo časné jaro 1934 — jsem se s Radkem často vídal v sídle ústředního výboru komunistické strany. Vnitřní kruh v Moskvě tehdy bzučel řečmi o tom, že Radek dostal za úkol připravit řadu článků, které měly postupně navodit chystaný obrat v kremelské politice.

Články měly vyjít v *Pravdě* i v *Izvestijích*, předních orgánech strany a státu. Přetiskly by je po celém světě a pečlivě prostudovaly na všech evropských ministerstvech zahraničí. Radkovým úkolem bylo očistit versailleský mír, ohlásit novou éru přátelství s Paříží, přesvědčit sovětské přívržence v zahraničí, že takový postoj je v souladu s komunismem, a zároveň nechat otevřená dvířka k dohodě s Německem.

Protože jsem Radka v kanceláři navštěvoval často, věděl jsem, že se denně radí se Stalinem. Někdy k němu zaběhl i několikrát za den.

Každá věta, kterou napsal, podléhala Stalinovu osobnímu dohledu. Ty články byly v každém ohledu společným dílem Radka a Stalina.

Zatímco se články připravovaly, pokračoval komisař Litvinov v úsilí o dohodu s Hitlerem. V dubnu navrhl Německu společný závazek chránit a zaručit nezávislost a neporušitelnost pobaltských států. Berlín návrh odmítl.

Radkův článek byl široce vítán jako předzvěst sovětského obratu k Francii a Malé dohodě a odklonu od Německa. „Německý fašismus a japonský imperialismus," psal Radek, „vedou zápas o nové rozdělení světa — zápas namířený proti Sovětskému svazu, proti Francii, Polsku, Československu, Rumunsku a pobaltským státům; proti Číně a Spojeným státům americkým. A britský imperialismus by rád tento zápas obrátil výhradně proti Sovětskému svazu."

V té době jsem s Radkem vedl pozoruhodný rozhovor. Věděl, že jsem s jeho úkolem obeznámen. Utrousil jsem poznámku o naší „nové politice" a zmínil se o dojmu, jaký vzbuzuje v neinformovaných kruzích.

Radek spustil příval řeči: „Jen hlupák si může představovat, že bychom někdy s Německem přetrhli styky. Co tu píšu, je jedna věc — skutečnost je něco jiného. To, co nám dává Německo, nám nedá nikdo. Rozejít se s Německem je pro nás prostě nemožné."

Radek pokračoval v úvahách, které mi byly až příliš známé. Mluvil o našich vztazích s německou armádou, jež byla i za Hitlera stále pevně v sedle, o našich vztazích s německým velkopodnikáním — a nebyl snad Hitler v hrsti průmyslníků? Hitler přece nepůjde proti generálnímu štábu, který je spolupráci s Ruskem nakloněn. Hitler přece nezkříží meče s německými obchodními kruhy, které s námi vedou rozsáhlý obchod. Tyto dvě síly jsou pilíři německo-sovětských vztahů.

Za idioty označil ty, kdo si mysleli, že by se sovětské Rusko mělo proti Německu obrátit kvůli nacistickému pronásledování komunistů a socialistů. Pravda, komunistická strana Německa byla rozdrcena. Její vůdce Thälmann[1] seděl ve vězení. Tisíce jejích členů byly v koncentračních táborech. To je však jedna věc. Něco jiného je, uváží-li se životní

[1] **Thälmann, Ernst** — (16. dubna 1886 Hamburk – 18. srpna 1944 Buchenwald). Hamburský dělník, od roku 1920 v KPD, roku 1923 jeden z vůdců hamburského povstání. Od roku 1924 poslanec Říšského sněmu, od roku 1925 předseda KPD, kterou s podporou Stalina přivedl k tezi o „sociálním fašismu" a k boji proti SPD jako hlavnímu nepříteli. Dvakrát kandidoval na prezidenta. V březnu 1933 zatčen, jedenáct let vězněn bez soudu a v srpnu 1944 zastřelen v Buchenwaldu.

zájmy sovětského Ruska. Ty zájmy žádají, aby politika součinnosti s německou říší pokračovala.

A co ty články, které psal? Co ty mají společného se skutečností? Je to všechno věc velké politiky. Nutný manévr. Stalin nepomýšlí na to, že by se s Německem rozešel. Naopak se snaží Berlín k Moskvě přitáhnout.

Pro nás, kdo jsme byli uvnitř kremelské politiky, to všechno byla samozřejmost. Nikoho z nás na jaře 1934 nenapadlo, že by roztržka s Německem byla možná. Radkovy články jsme všichni pokládali za stalinskou strategii.

Litvinov se vydal na cestu po evropských metropolích, zdánlivě v zájmu takzvaného východního Locarna, které mělo vzájemnou dohodou všech dotčených vlád pojistit stávající hranice států východní Evropy. Zajel do Ženevy. Jeho cesta naplnila svět zvěstmi o chystaném francouzsko-ruském sblížení, které mělo korunovat dílo započaté Radkovými články. Stalin přitom v politbyru úporně opakoval: „A přesto se musíme dohodnout s Němci."

Třináctého června 1934 se Litvinov zastavil v Berlíně na poradu s baronem Konstantinem von Neurathem[1], tehdejším Hitlerovým ministrem zahraničí. Vyzval Německo, aby se k jeho navrhovanému východoevropskému paktu připojilo. Von Neurath pozvání rozhodně odmítl a bez obalu poukázal na to, že takové ujednání by versailleský systém zvěčnilo. Když Litvinov naznačil, že Moskva může své smlouvy s jinými národy posílit vojenskými spojenectvími, odpověděl von Neurath, že Německo je ochotno takové obklíčení riskovat.

Následujícího dne, čtrnáctého června, se Hitler sešel v Benátkách s Mussolinim k obědu.

Stalina toto poslední odmítnutí z Berlína neodradilo. Prostřednictvím sovětských obchodních zástupců se po celou dobu snažil přesvědčit přední německé kruhy, že o dohodu s Hitlerem stojí upřímně, a nechával je tušit, že Moskva zajde v ústupcích Německu velmi daleko.

Zároveň se Stalin pokoušel přimět Polsko, aby svou politiku vymezilo v neprospěch Německa. Nikdo tehdy nevěděl, kterou cestou se Polsko vydá, a k posouzení té otázky bylo svoláno zvláštní zasedání politbyra. Litvinov i Radek a rovněž zástupce komisariátu obrany zastá-

[1] **Neurath, Konstantin von** — (1873–1956). 1932–1938 německý ministr zahraničí, 1939–1943 říšský protektor v Čechách a na Moravě. V Norimberku odsouzen na patnáct let, propuštěn 1954.

vali názor, že Polsko lze získat pro spojení se sovětským Ruskem. Jediný, kdo s tím nesouhlasil, byl Artuzov, náčelník zahraničního oddělení OGPU. Vyhlídky na polsko-sovětskou dohodu pokládal za iluzorní. Artuzova, který se tím poněkud ukvapeně postavil proti většině politbyra, utnul sám Stalin: „Uvádíte politbyro v omyl."

Tenhle Stalinův výrok se vnitřním kruhem roznesl rychle. „Rváč" Artuzov byl pokládán za vyřízeného muže. Další vývoj dal Artuzovovi za pravdu. Polsko se přiklonilo k Německu, a to Artuzova možná na čas zachránilo. Byl to Švýcar, který se v carském Rusku usadil jako učitel francouzštiny. K revolučnímu hnutí se připojil před světovou válkou a do bolševické strany vstoupil v roce 1917. Malé postavy, prošedivělý, s kozí bradkou, milovník hudby — Artuzov se oženil s Ruskou a založil v Moskvě rodinu. V roce 1937 byl zatčen a ve velké čistce popraven.

Fiasko s Polskem Stalina v přesvědčení, že je třeba Hitlera usmířit, jen utvrdilo. Využíval každé cesty, aby dal Berlínu najevo ochotu k přátelskému ujednání. Hitlerova krvavá čistka třicátého června ho v Stalinových očích nesmírně pozvedla. Hitler mužům v Kremlu poprvé předvedl, že umí vládnout mocí, že je diktátor nejen jménem, ale i skutkem. Měl-li Stalin dříve pochybnosti o tom, zda Hitler dokáže vládnout železnou rukou, drtit opozici a prosadit svou i proti mocným politickým a vojenským silám, byly ty pochybnosti teď rozptýleny. Od té chvíle viděl Stalin v Hitlerovi pána, muže, který za svou výzvou světu dokáže stát. To víc než cokoli jiného stálo za Stalinovým rozhodnutím z noci třicátého června: dosáhnout dohody s nacistickým režimem za každou cenu.

O dva týdny později, patnáctého července, se Radek pokusil v úředních *Izvestijích* vztyčit před Berlínem strašáka moskevského spojenectví s versailleskými mocnostmi. Skončil však tónem zcela opačným:

„Není důvodu, proč by spolu fašistické Německo a sovětské Rusko nemohly vyjít, když Sovětský svaz a fašistická Itálie jsou dobří přátelé."

Hitlerovo varování, tlumočené von Neurathem, že Německo je ochotno riskovat obklíčení, bylo právě tím, co Stalina pohnulo k protitahu — k obkličování Německa. V té době ještě trvaly úzké styky mezi Rudou a německou armádou. Obchodní vztahy obou zemí byly velmi živé. Stalin proto pokládal Hitlerův politický kurz vůči Moskvě za manévr k získání výhodného diplomatického postavení. Nechtěl se dát obejít, a rozhodl se tedy odpovědět vlastním širokým manévrem.

Litvinov byl poslán zpátky do Ženevy. Tam koncem listopadu 1934 sjednal s Pierrem Lavalem[1] předběžnou společnou dohodu, počítající s paktem o vzájemné pomoci mezi Francií a Ruskem a záměrně ponechanou otevřenou, aby se mohly připojit i jiné mocnosti. Protokol byl v Ženevě podepsán pátého prosince.

O čtyři dny později vydal Litvinov toto prohlášení: „Sovětský svaz nikdy nepřestává zvlášť usilovat o co nejlepší všestranné vztahy s Německem. Takový je, jsem přesvědčen, i postoj Francie k Německu. Východoevropský pakt by umožnil vznik a další rozvoj takových vztahů mezi těmito třemi zeměmi i mezi ostatními signatáři paktu."

Na tento manévr Hitler konečně odpověděl. Sovětské vládě byly otevřeny rozsáhlé úvěry. Stalina to nesmírně povzbudilo. Finanční zájmy Německa podle jeho soudu Hitlera nutily jednat.

Na jaře 1935, kdy Moskvu navštívili Anthony Eden[2], Pierre Laval a Edvard Beneš, dosáhl Stalin toho, co pokládal za svůj největší triumf. Říšská banka poskytla sovětské vládě dlouhodobou půjčku dvou set milionů zlatých marek.

Večer 2. srpna 1935 jsem byl s Artuzovem a dalšími jeho lidmi v kancelářích zahraničního oddělení OGPU na Lubjance. Bylo to v předvečer startu Levaněvského[3] k jeho slavnému prvnímu letu přes severní pól z Moskvy do San Franciska. Všichni jsme čekali na vůz, který nás měl odvézt na místo, odkud měl Levaněvskij se dvěma druhy vzlétnout do Ameriky. Zatímco jsme čekali a zamykali písemnosti do trezorů, přišla řeč na naše vztahy s nacistickým režimem. Artuzov vytáhl přísně důvěrnou zprávu, která právě došla od jednoho z našich předních agentů v Berlíně. Byla vypracována jako odpověď na otázku, která Stalina trá-

---

[1] **Laval, Pierre** — (1883 – 15. října 1945). Francouzský ministr zahraničí 1934–1935 a předseda vlády 1935–1936; 2. května 1935 podepsal francouzsko-sovětskou smlouvu. Za války předseda vichistické vlády, roku 1945 popraven za kolaboraci.

[2] **Eden, Anthony** — (1897–1977). Britský konzervativec, v březnu 1935 jako ministr pro záležitosti Společnosti národů v Moskvě, 1935–1938 ministr zahraničí, 1955–1957 premiér.

[3] **Levaněvskij, Sigizmund** — Sovětský letec. 3. srpna 1935 odstartoval s Georgijem Bajdukovem a Viktorem Levčenkem k letu Moskva–San Francisco přes severní pól, nad Barentsovým mořem však pro únik oleje let přerušil. 12. srpna 1937 vzlétl k dalšímu transpolárnímu letu a 13. srpna se jeho letoun po přeletu pólu odmlčel; posádka se nikdy nenašla.

pila: jaké síly v Německu stojí o dohodu se Sovětským svazem a jak jsou silné?

Po neobyčejně zajímavém přehledu vnitřních hospodářských a politických poměrů v Německu, zdrojů možné nespokojenosti, berlínských vztahů k Francii a jiným mocnostem a vlivů, které v Hitlerově okolí převažují, dospěl náš dopisovatel k tomuto závěru:

„Všechny sovětské pokusy Hitlera usmířit a naklonit si ho jsou odsouzeny k nezdaru. Hlavní překážkou dohody s Moskvou je sám Hitler."

Ta zpráva na nás na všechny hluboce zapůsobila. Její logika i fakta se zdály nevyvratitelné. Hloubali jsme, jak ji přijal Hospodář. Artuzov poznamenal, že Stalinův optimismus ohledně Německa zůstává neotřesen.

„Víte, co řekl Hospodář na posledním zasedání politbyra?" utrousil Artuzov s mávnutím ruky. A odcitoval Stalina:

„Tak jakpak s námi může Hitler válčit, když nám poskytl takové půjčky? To není možné. Obchodní kruhy v Německu jsou příliš mocné a ty jsou v sedle."

V září 1935 jsem odjel do západní Evropy, abych se ujal nového místa šéfa tamní vojenské rozvědky. Do měsíce jsem letěl zpátky do Moskvy. Ten chvatný návrat vyvolala mimořádná okolnost.

Při přebírání naší zpravodajské sítě jsem zjistil, že jeden z našich agentů v Německu narazil na stopu tajných jednání mezi japonským vojenským přidělencem v Berlíně, generálporučíkem Hirošim Ósimou[1], a baronem Joachimem von Ribbentropem[2], tehdejším Hitlerovým neoficiálním ministrem pro zvláštní zahraniční styky.

Usoudil jsem, že ta jednání jsou pro sovětskou vládu věcí tak prvořadého významu, že si z mé strany žádají mimořádnou pozornost. Sledovat jejich postup nemohla být běžná práce. Potřeboval jsem k tomu nejodvážnější a nejlepší lidi, jaké jsme měli. Proto jsem se vrátil do Moskvy poradit se s ústředím. Do Holandska jsem přijel vyzbrojen vším potřeb-

[1] **Ósima, Hiroši** — (1886–1975). Japonský generál a diplomat. Od roku 1934 vojenský atašé v Berlíně, 1938–1939 a 1941–1945 velvyslanec. S Ribbentropem připravoval Antikominternský pakt (1936). Roku 1948 odsouzen tokijským tribunálem na doživotí, 1955 podmínečně propuštěn.

[2] **Ribbentrop, Joachim von** — (1893–1946). Od února 1938 říšský ministr zahraničí. Vyjednal Antikominternský pakt s Japonskem (1936) a pakt se SSSR (1939). V Norimberku odsouzen k smrti a popraven.

ným zmocněním i prostředky, abych pátrání po Ósimových a Ribbentropových rozhovorech dovedl do konce.

Ta jednání se vedla mimo obvyklé diplomatické cesty. Japonský velvyslanec v Berlíně ani německé ministerstvo zahraničí do nich zapojeni nebyli. Von Ribbentrop, Hitlerův zvláštní vyslanec, vyřizoval věc s japonským generálem soukromě. Koncem roku 1935 ukazovaly informace, které jsem měl, nade vší pochybnost, že jednání postupují k určitému cíli. Věděli jsme ovšem, že tím cílem je zahnat Sovětský svaz do kouta.

Věděli jsme také, že japonská armáda už léta usiluje o plány a vzory německých zvláštních protiletadlových děl. Tokijští militaristé dali najevo, že jsou ochotni zajít jak daleko bude třeba, aby z Berlína dostali všechny nejnovější technické patenty na válečné zbraně. To byl výchozí bod německo-japonských jednání.

Stalin vývoj bedlivě sledoval. Moskva se zřejmě rozhodla pokusit se jednání zhatit zveřejněním. Začátkem ledna 1936 se v západoevropském tisku začaly objevovat zprávy, že mezi Německem a Japonskem byla uzavřena jakási tajná dohoda. Desátého ledna se o těch zprávách veřejně zmínil sovětský předseda vlády Molotov. O dva dny později Berlín i Tokio popřely, že by na těch pověstech něco bylo.

Jediným účinkem toho zveřejnění bylo, že se jednání ještě víc utajila a že německá a japonská vláda musely vymyslet pro svou skutečnou smlouvu nějakou zástěrku.

Po celý rok 1936 vřely všechny světové metropole veřejnými i soukromými zprávami o německo-japonském obchodu. Diplomatické kruhy všude bzučely vzrušenými dohady. Moskva tvrdě naléhala na listinný důkaz té dohody. Moji lidé v Německu nasazovali život a naráželi přitom na téměř nepřekonatelné potíže. Věděli, že žádný náklad není příliš vysoký a žádné riziko příliš velké.

Bylo nám známo, že nacistická zpravodajská služba zachycuje a má u sebe opisy šifrovaných zpráv vyměňovaných během jednání mezi generálem Ósimou a Tokiem. Koncem července 1936 jsem dostal zprávu, že se našim lidem v Berlíně konečně podařilo opatřit celý spis té důvěrné korespondence ve fotokopiích. Takto otevřený kanál nám měl zajistit všechny budoucí zprávy od Ósimy jeho vládě i zpátky.

Napětí následujících dnů, kdy jsem věděl, že máme ten neocenitelný materiál v rukou, ale musel jsem čekat, až bezpečně dorazí z Německa,

bylo téměř nesnesitelné. Nic se nesmělo riskovat a já musel trpělivě čekat.

Osmého srpna přišla zpráva, že kurýr s korespondencí překročil německou hranici a očekává se v Amsterodamu. Byl jsem v Rotterdamu, když ta zpráva došla. Nasedl jsem s jedním pomocníkem do auta a vyrazil do Amsterodamu. Cestou jsme potkali svého agenta, který uháněl, aby mi materiál předal. Zastavili jsme na silnici.

„Tady to je. Máme to," řekl a podal mi několik svitků filmu — v té podobě jsme posílali všechnu poštu.

Zamířil jsem rovnou do Haarlemu, kde jsme měli tajnou fotografickou komoru. Ósimova korespondence byla šifrovaná, ale japonskou šifrovací knihu jsme měli. V Haarlemu na nás čekal i prvotřídní znalec japonštiny, kterého jsme v Moskvě sháněli kdovíjak dlouho. Nemohl jsem nechat Moskvu čekat, až dokumenty dorazí kurýrem, a šifrované zprávy jsem z Holandska posílat nemohl. Jeden z našich lidí se připravil, že každou chvíli odletí do Paříže a odešle do Moskvy dlouhou depeši.

Jak se text dešifroval, viděl jsem, že mám před sebou celý svazek Ósimovy korespondence s Tokiem, krok za krokem hlásící všechna jeho jednání s von Ribbentropem i podněty, které mu posílala jeho vláda. Generál Ósima hlásil, že jeho jednání probíhají pod osobním dohledem Hitlera, který se s von Ribbentropem často radí a dává mu pokyny. Z korespondence vyplývalo, že účelem jednání je uzavřít tajný pakt, který by sladil všechny kroky Berlína a Tokia v západní Evropě i v Tichomoří. V korespondenci pokrývající přes rok jednání nebyla o Komunistické internacionále ani zmínka a nenaznačovalo se v ní nic o jakémkoli kroku proti komunismu.

Podle podmínek té tajné dohody se Japonsko a Německo zavázaly upravovat mezi sebou všechny věci týkající se Sovětského svazu a Číny a nepodnikat v Evropě ani v Tichomoří nic bez vzájemné porady. Berlín se rovněž zavázal dát Tokiu k dispozici svá zlepšení válečných zbraní a vyměnit si s Japonskem vojenské mise.

V pět hodin odpoledne odletěl můj kurýr s šifrovanou depeší do Paříže. Vrátil jsem se domů a několik dní odpočíval. Od té doby procházela veškerá korespondence mezi generálem Ósimou a Tokiem pravidelně našima rukama. Nakonec z ní vyšlo najevo, že generál Ósima a von Ribbentrop sepsali a parafovali tajný pakt. Byl formulován tak,

aby pole součinnosti mezi Japonskem a Německem zahrnulo i zájmy mimo Čínu a sovětské Rusko.

Zbývalo vyřešit jedinou věc: jak tajnou dohodu zamaskovat. Hitler se rozhodl sepsat Antikominternský pakt jako prostředek, jímž se světové mínění uvede v omyl.

Dvacátého pátého listopadu podepsali Antikominternský pakt oficiální zástupci vlád Německa a Japonska za přítomnosti všech vyslanců cizích mocností v Berlíně, s výjimkou Sovětského svazu. Pakt je veřejná listina o několika stručných článcích. Za ní se skrývá tajná dohoda, jejíž existence nebyla nikdy přiznána.

Stalin měl ovšem v rukou všechny důkazy, které jsem odhalil. Rozhodl se Hitlerovi ukázat, že sovětská vláda o všem ví. Překvapit Berlín dostal za úkol lidový komisař zahraničních věcí Litvinov. Dvacátého osmého listopadu před mimořádným zasedáním sjezdu sovětů řekl:

Dobře zpravení lidé odmítají věřit, že by k sepsání dvou hubených článků, které byly z německo-japonské dohody zveřejněny, bylo zapotřebí patnáct měsíců jednání; že by ta jednání musela být svěřena japonskému generálovi a německému superdiplomatovi a že by se musela vést v mimořádném utajení a tajit i před německou a japonskou úřední diplomacií…

Pokud jde o zveřejněnou německo-japonskou dohodu, doporučoval bych vám, abyste v ní žádný smysl nehledali, protože žádný opravdu nemá. Je to jen krytí jiné dohody, o níž se jednalo současně a která byla parafována, pravděpodobně i podepsána, a která zveřejněna nebyla a ke zveřejnění určena není.

Tvrdím, a jsem si plně vědom váhy svých slov, že právě vypracování tohoto tajného dokumentu, v němž není slovo komunismus ani zmíněno, bylo věnováno patnáct měsíců jednání mezi japonským vojenským přidělencem a německým superdiplomatem… Tato dohoda s Japonskem povede k tomu, že se každá válka, která na jednom světadílu vypukne, rozšíří přinejmenším na dva, ne-li na víc.

Netřeba dodávat, že v Berlíně zavládlo zděšení.

Pokud jde o můj vlastní podíl na té věci, Moskva jej přivítala jako triumf. Byl jsem navržen na Leninův řád. Návrh prošel všemi stupni, ale v době čistky v Rudé armádě se ztratil z dohledu. Nikdy jsem řád nedostal.

O americké dohře německo-japonského tajného paktu jsem se dozvěděl, když jsem už byl ve Spojených státech. V lednu 1939 jmenoval Hitler svého osobního pobočníka, kapitána Fritze Wiedemanna[1], generálním konzulem v San Francisku. Fritz Wiedemann byl ve světové válce velitelem vojína Hitlera a patří k nejdůvěrnějším a nejspolehlivějším Führerovým spolupracovníkům. Jmenování takové osobnosti na zdánlivě podružné místo u Tichého oceánu naznačuje, jaký význam německo-japonská tajná dohoda má. Hitler ve svých plánech počítal i s možností společných manévrů s Japonskem v Tichomoří.

Generálporučík Óšima byl v říjnu 1938 povýšen z vojenského přidělence na japonského velvyslance v Německu a pověřovací listiny předal Hitlerovi letošního dvacátého druhého listopadu.

Jaký tedy byl účinek berlínsko-tokijského paktu na zahraniční politiku Kremlu? Jak Stalin odpověděl na Hitlerovu obkličovací operaci proti Sovětskému svazu?

Stalin pokračoval ve dvou souběžných kurzech. Řada manévrů, které provedl na povrchu, je věcí veřejně známou. Zvláštní smlouvou posílil svazek s Francií a naléhal na spojenectví. Uzavřel pakt o vzájemné pomoci s Československem. Rozpoutal v celém protifašistickém světě kampaň za jednotnou frontu. Litvinovem dal zahájit křížové tažení za kolektivní bezpečnost, jež mělo seřadit všechny velké i malé mocnosti k obraně Sovětského svazu před německo-japonským útokem. Zasáhl ve Španělsku, aby si vykoval těsnější pouto k Paříži a Londýnu.

Všechny ty povrchové kroky však měly jen udělat dojem na Hitlera a přinést úspěch jeho skrytým manévrům, které měly jediný cíl: těsnou dohodu s Německem. Sotva byl německo-japonský pakt podepsán, nařídil Stalin sovětskému obchodnímu zástupci v Berlíně, svému osobnímu vyslanci Davidu Kandelakimu[2], aby vykročil mimo obvyklé diplomatické cesty a za každou cenu dospěl k dohodě s Hitlerem. Na zase-

---

[1] **Wiedemann, Fritz** — (16. srpna 1891 Augsburg – 17. ledna 1970). V první světové válce pobočník pluku, v němž sloužil Hitler, a jeho nadřízený. Od února 1934 Hitlerův osobní pobočník, v lednu 1939 odsunut na místo generálního konzula v San Francisku. V červenci 1941 vypovězen z USA, pak v Tchien-ťinu řídil německou špionáž v Číně; roku 1945 zatčen, v Norimberku svědčil, obvinění proti němu padlo roku 1948.

[2] **Kandelaki, David Vladimirovič** — (1895–1938). Sovětský hospodářský diplomat, 1935–1937 obchodní zástupce SSSR v Berlíně. Vedle obchodních jednání sondoval na Stalinův pokyn u Hjalmara Schachta možnost politického sblížení s nacistickým Německem. Po odvolání do Moskvy zatčen a 29. července 1938 zastřelen.

dání politbyra, které se v té době konalo, Stalin svým pobočníkům bez obalu oznámil: „V nejbližší době uzavřeme dohodu s Německem."

V prosinci 1936 jsem dostal rozkaz přibrzdit naši práci v Německu. První měsíce roku 1937 uplynuly v očekávání příznivého výsledku Kandelakiho tajných jednání. Byl jsem v Moskvě, když v dubnu přijel z Berlína v doprovodu zástupce OGPU v Německu. Kandelaki přivezl návrh dohody s nacistickou vládou. Stalin ho přijal v soukromých audiencích a věřil, že konečně dosáhl cíle všech svých manévrů.

V té době jsem měl příležitost k dlouhému rozhovoru s Ježovem[1], tehdejším šéfem OGPU. Ježov právě Stalinovi referoval o jistých mých operacích. Ježov byl zamlada kovodělník, vychovaný ve Stalinově škole. Tenhle obávaný maršál velké čistky měl prostou mysl. Každou otázku politiky si hned vyřídil se Stalinem, a co Hospodář řekl, to zopakoval slovo od slova a pak převedl v čin.

S Ježovem jsme probírali různé zprávy, které jsme měli, o nespokojenosti v Německu a o možném odporu vůči Hitlerovi ze strany starých monarchistických skupin. Ježov totéž téma probíral téhož dne na poradě se Stalinem. Jeho slova byla prakticky gramofonovým záznamem samotného Hospodáře:

„Co je tohle za žvásty o nespokojenosti německé armády s Hitlerem?" zvolal. „Co je potřeba, aby byla armáda spokojená? Vydatná strava? Tu jí Hitler dává. Dobré zbraně a výstroj? Ty jí Hitler opatřuje. Vážnost a čest? Tu jí Hitler zajišťuje. Pocit síly a vítězství? I ten jí Hitler dopřává. Řeči o neklidu v německé armádě jsou pustý nesmysl.

Co se kapitalistů týče, nač by jim byl císař? Chtěli dostat dělníky zpátky do továren. Hitler jim to zařídil. Chtěli se zbavit komunistů. Hitler je má ve věznicích a v koncentračních táborech. Měli po krk odborů a stávek. Hitler podřídil práci státnímu dozoru a stávky postavil mimo zákon. Proč by průmyslníci měli být nespokojeni?"

Ježov pokračoval v témže duchu: Německo je silné. Je teď nejsilnější mocností světa. Hitler je takovým udělal. Kdo o tom může pochybovat? Jak s tím může někdo při zdravém rozumu nepočítat? Pro sovětské Rusko je jen jedna cesta. A tady odcitoval Stalina: „Se silnější mocností, jakou je nacistické Německo, se musíme dohodnout."

---

[1] **Ježov, Nikolaj Ivanovič** — (1895 – 4. února 1940). Jagodův nástupce, od září 1936 do listopadu 1938 lidový komisař vnitra; období vrcholného teroru nese jeho jméno — *ježovština*. Zatčen 1939, zastřelen po tajném procesu, rehabilitován nebyl.

Hitler však Stalinovy nabídky znovu odmítl. Koncem roku 1937, kdy se zhroutily Stalinovy plány ve Španělsku a Japonci dosáhli úspěchů v Číně, dostoupila mezinárodní osamocenost Sovětského svazu krajnosti. Stalin tehdy zaujal navenek postoj neutrality mezi oběma hlavními skupinami mocností. Dvacátého sedmého listopadu 1937 si lidový komisař zahraničních věcí Litvinov v projevu v Leningradě utahoval z demokratických států, jak zacházejí se státy fašistickými. Stalinův skrytý záměr však zůstal týž.

V březnu 1938 sehrál Stalin svůj desetidenní superproces se skupinou bolševiků Rykov[1]–Bucharin[2]–Krestinskij[3], kteří byli Leninovými nejbližšími druhy a patřili k otcům sovětské revoluce. Tyto bolševické vůdce — Hitlerovi protivné — dal Stalin třetího března zastřelit. Dvanáctého března, aniž se Rusko ozvalo, připojil Hitler Rakousko. Jedinou moskevskou odpovědí byl návrh svolat poradu demokratických států. Rovněž když Hitler v září 1938 připojil Sudety, navrhl Litvinov společnou pomoc Praze, ale podmínil ji postupem Společnosti národů. Sám Stalin po celý bouřlivý rok 1938 mlčel. Od Mnichova ale nechybělo znamení, že se o Hitlera uchází dál.

Dvanáctého ledna 1939 došlo před celým diplomatickým sborem v Berlíně k srdečnému a okázalému rozhovoru Hitlera s novým sovětským velvyslancem. O týden později se v londýnském *News Chronicle* objevila zpráva o chystaném sblížení nacistického Německa a sovětského Ruska. A tu zprávu okamžitě a na předním místě přetiskla, bez komentáře a bez vyvrácení, Stalinova hlásná trouba, moskevská *Pravda*.

Dvacátého pátého ledna oznámil W. N. Ewer, zahraniční redaktor londýnského *Daily Heraldu*, předního listu britských labouristů, že na-

---

[1] **Rykov, Alexej Ivanovič** — (1881 Saratov – 15. března 1938). Po Leninovi předseda Rady lidových komisařů, do prosince 1930; pak lidový komisař spojů. S Bucharinem a Tomským vedl pravici, poraženou roku 1929. Odsouzen a zastřelen v procesu jednadvaceti. Rehabilitován 1988.

[2] **Bucharin, Nikolaj Ivanovič** — (1888–1938). Teoretik strany, šéfredaktor *Pravdy* od roku 1918 a od roku 1926 v čele výkonného výboru Kominterny; obojího pozbyl roku 1929 jako poražený vůdce pravice. V procesu jednadvaceti *(2.–13. března 1938)* odsouzen a 15. března zastřelen. Rehabilitován 1988.

[3] **Krestinskij, Nikolaj Nikolajevič** — (1883–1938). 1919–1921 tajemník ústředního výboru strany, 1921–1930 zplnomocněný zástupce v Berlíně, pak náměstek lidového komisaře zahraničí. V procesu jednadvaceti odsouzen a 15. března 1938 zastřelen. Rehabilitován 1963.

cistická vláda je „teď téměř přesvědčena, že by Sovětský svaz v případě evropské války zaujal politiku neutrality a nevměšování“ a že do Moskvy míří německá obchodní delegace, jejíž „cíle jsou spíše politické než obchodní“.

Začátkem února vyšlo najevo, že Moskva ujednala prodávat svou ropu jen Itálii, Německu a státům přátelským ose Řím–Berlín. Poprvé ve svých dějinách zastavila sovětská vláda prodej ropy soukromým zahraničním společnostem. Tato nová politika měla pro případ války s Velkou Británií a Francií zajistit Itálii a Německu životně důležité dodávky.

Potom, v pátek 10. března 1939, se Stalin konečně ozval. Bylo to jeho první slovo od chvíle, kdy Německo připojilo Rakousko a Sudety, a projevil vůči Hitlerovi tak pozoruhodnou vlídnost, že to světovým míněním otřáslo. Spustil na demokracie, že se kují k tomu, aby „otrávily ovzduší a vyvolaly srážku“ mezi Německem a sovětským Ruskem, k níž prý „není vidět žádný důvod“.

Tři dny po Stalinově projevu Hitler Československo rozbil. O dva dny později je zrušil docela. To byl ovšem výsledek Chamberlainovy usmiřovací politiky. Svět si tehdy neuvědomoval, že je to zároveň výsledek Stalinovy usmiřovací politiky. Stalin po celou dobu tajně hrál osou Řím–Berlín proti ose Londýn–Paříž. Nevěří v sílu demokratických států.

Stalinovi bylo jasné, že se Hitler pustil do řešení celé otázky střední a jihovýchodní Evropy, že si chce podřídit tamní národy a zdroje politicky i hospodářsky a rozšířit tam svou vojenskou základnu pro budoucí operace.

Stalin v posledních letech sleduje, jak Hitler natahuje ruku a získává oporu ke skoku téměř na všechny strany. Spustil kotvu v Tichomoří a položil ruku na Jižní Ameriku. Dostává se na dosah Britského impéria na Blízkém východě. A s Mussoliniho pomocí zarazil kůl v koloniální Africe.

Stalin se chce válce za každou cenu vyhnout. Války se bojí nejvíc.

Zajistí-li mu Hitler mír, byť za cenu významných hospodářských ústupků, dá mu Stalin ve všech těch směrech volnou ruku…

Výše uvedený výklad Stalinovy skryté politiky vůči Hitlerovu Německu byl napsán a otištěn v *Saturday Evening Post* několik měsíců před 23. srpnem 1939, kdy svět ohromilo podepsání Stalinova a Hitlerova paktu. Netřeba dodávat, že pro autora ten pakt překvapením

nebyl. Molotov i von Ribbentrop tvrdí, že nacisticko-sovětský pakt zahajuje novou epochu německo-ruských vztahů, která bude mít hluboké následky pro budoucí dějiny Evropy a světa. To je naprostá pravda.

II.

Konec Kominterny

Komunistická internacionála se zrodila v Moskvě 2. března 1919. Smrtelnou ránu dostala v Moskvě 23. srpna 1939, kdy předseda vlády Molotov a německý ministr zahraničí von Ribbentrop podepsali nacisticko-sovětský pakt. Její rozklad však byl patrný z mnoha věcí, které se staly o léta dřív.

Jednoho květnového rána roku 1934 jsem byl u Volynského, náčelníka kontrašpionážního oddílu OGPU, v jeho kanceláři v desátém patře moskevské Lubjanky. Zdola z ulice se najednou ozvala hudba a mužský zpěv. Podívali jsme se dolů a uviděli průvod. Pochodovalo v něm tři sta členů rakouské socialistické armády, Schutzbundu, kteří hrdinně bojovali na vídeňských barikádách proti fašistické Heimwehr[1]. Sovětské Rusko poskytlo tomuto malému praporu socialistických bojovníků útočiště.

Na to květnové ráno nikdy nezapomenu: šťastné tváře schutzbundovců, jak pochodují a zpívají svou revoluční píseň *Brüder, zur Sonne, zur Freiheit*, a bezděčné sbratření ruských zástupů, které se k průvodu přidávaly. Na okamžik jsem zapomněl, kde jsem, ale Volynskij mě snesl na zem.

„Kolik myslíte, že je mezi nimi špionů, Krivickij?“ zeptal se tím nejsamozřejmějším tónem.

„Ani jeden,“ odpověděl jsem rozzlobeně.

„To se velmi mýlíte,“ řekl. „Za šest sedm měsíců jich bude sedmdesát procent sedět v lubjanské věznici.“

Volynskij dobře odhadoval, jak Stalinův stroj pracuje. Z oněch tří set Rakušanů dnes nezůstal na sovětském území jediný. Mnoho jich bylo zatčeno krátce po příjezdu. Jiní, ačkoli věděli, co je doma čeká,

[1] **Heimwehr** — Rakouské pravicové polovojenské hnutí (1920–1936), odpůrce parlamentní demokracie a marxismu, opora autoritářského kurzu kancléře Dollfusse. V únorovém povstání 1934 bojovalo po boku vládních sil proti sociálním demokratům a jejich Schutzbundu. Roku 1936 rozpuštěno.

se hrnuli na rakouské vyslanectví pro pasy a vraceli se domů, aby si odpykali dlouhé tresty vězení.

„Raději za mřížemi v Rakousku," říkali, „než na svobodě v Sovětském svazu."

Poslední z těch uprchlíků poslala sovětská vláda za španělské občanské války do internacionální brigády. Stalin kráčel rychle cestou k totalitnímu despotismu a Kominterna už dávno svůj původní účel přežila.

Komunistickou internacionálu založila před dvaceti lety ruská bolševická strana[1] v přesvědčení, že Evropa stojí na prahu světové revoluce. Lenin, její hybná síla, byl přesvědčen, že socialistické a dělnické strany západní Evropy tím, že v letech 1914 až 1918 podpořily „imperialistickou válku" vedenou svými vládami, pozbyly podpory dělnických mas. Věřil, že tradiční dělnické strany a odborové ústředny Německa, Francie, Velké Británie a Spojených států s jejich vírou v zastupitelskou vládu a pokojný vývoj ke spravedlivějšímu společenskému řádu jsou naprosto přežité a že úkolem vítězných ruských bolševiků je poskytnout dělníkům všech národů revoluční vedení. Vidinou, která Lenina vedla, byly komunistické Spojené státy evropské a nakonec světový komunistický řád.

Lenin si byl jist, že bolševici přes všechno nadšení z prvního opojení vítězstvím nedokážou v Rusku vybudovat komunistickou společnost, pokud jim nepřijdou na pomoc dělnické třídy vyspělých zemí. Viděl, že jeho smělý pokus je odsouzen k nezdaru, pokud se k zaostalému zemědělskému Rusku nepřipojí aspoň jeden z velkých průmyslových států. Největší naděje vkládal do rychlé revoluce v Německu.

Uplynulých dvacet let ukazuje, že Lenin podcenil význam existujících dělnických organizací, odborových i politických, a přecenil, nakolik lze na západní Evropu přenést ruský bolševismus s jeho válečným pokřikem o okamžitém svržení všech vlád, demokratických stejně jako samovládných, a o nastolení mezinárodní komunistické diktatury.

Dvě desetiletí se Komunistická internacionála — Kominterna —, kterou ruští bolševici založili, oduševňovali a řídili, snažila zasadit jejich

[1] Několik socialistů nebo lidí obrácených k bolševismu, kteří se shodou okolností ocitli v Moskvě, tam vystupovalo jako „delegáti" za své země. Kromě zástupců levého křídla skandinávských socialistických stran byl jediným opravdovým delegátem zahraniční revoluční organizace Eberlein za německý Spartakovský svaz — a ten přijel s pokynem Rosy Luxemburgové hlasovat proti založení nové internacionály. *(Autorova poznámka.)*

metody a jejich program za hranice Sovětského svazu. Zakládala všude své komunistické strany, vytvářela je přesně podle přísně ústředně řízeného a ukázněného bolševického vzoru a činila je odpovědnými a poslušnými generálnímu štábu v Moskvě.

Své agenty vysílala do všech koutů země. Plánovala masová povstání a vojenské vzpoury v Evropě, na Dálném východě i na západní polokouli. A když všechny tyto snahy ztroskotaly, pustila se nakonec roku 1935 do svého posledního politického kurzu, do lidové fronty. V tomto závěrečném období podnikla s novými zbraněmi maskování a kompromisu svůj největší nápor a pronikla do orgánů veřejného mínění, ba i do vládních institucí předních demokratických států.

Od samého počátku až do roku 1937 jsem byl v postavení, z něhož jsem mohl práci Kominterny zblízka pozorovat. Osmnáct let jsem se na jejích revolučních akcích v zahraničí přímo podílel politicky i vojensky. Byl jsem jednou z výkonných paží Stalinova zásahu ve Španělsku, při němž Kominterna naposledy vyslala své síly do boje.

Moje práce pro Kominternu začala roku 1920 za rusko-polské války. Byl jsem tehdy přidělen k sovětské vojenské rozvědce pro západní frontu, jejíž velitelství sídlilo ve Smolensku. Jak Tuchačevského rudé armády postupovaly k Varšavě, bylo úkolem našeho oddělení tajně působit za polskými liniemi, odvádět pozornost, mařit dodávky munice, podlamovat propagandou morálku polské armády a dodávat generálnímu štábu Rudé armády vojenské i politické informace.

Protože mezi naší prací a prací kominternovských agentů v Polsku nebyla jasná dělicí čára, spolupracovali jsme všemožně s nedávno ustavenou Komunistickou stranou Polska a vydávali revoluční list *Svit* (Úsvit), který jsme rozšiřovali mezi vojáky polské armády.

Toho dne, kdy Tuchačevskij stanul před branami Varšavy, prohlásil v polském parlamentu rolnický poslanec Dąbal[1]: „Nevidím v Rudé armádě nepřítele. Naopak, zdravím Rudou armádu jako přítele polského lidu.“

[1] **Dąbal, Tomasz** — (29. prosince 1890 Sobów – 21. srpna 1937 Moskva). Polský rolnický poslanec Sejmu, roku 1918 spoluzakladatel krátkodobé Tarnobřežské republiky, od roku 1920 komunista. Roku 1922 v Polsku odsouzen, 1923 vyměněn do SSSR, kde působil v Rolnické internacionále. Roku 1936 zatčen a o rok později zastřelen; rehabilitován 1955.

Pro nás to byla událost veliké důležitosti. Dąbalův projev jsme otiskli ve *Svitu* a statisíce výtisků rozšířili po celém Polsku, zvlášť mezi polskými vojáky.

Dąbal byl okamžitě zatčen a uvězněn ve Varšavské citadele, obávaném polském politickém vězení. Po třech letech dosáhla sovětská vláda konečně jeho propuštění výměnou za několik polských aristokratů a kněží držených jako rukojmí. Přijel pak do Moskvy, kde byl vítán jako jeden z hrdinů Kominterny. Byly mu prokázány štědré pocty a dostal vysoké postavení. Víc než deset let patřil Dąbal k nejvýznamnějším neruským funkcionářům Komunistické internacionály.

Roku 1936 byl zatčen s obviněním, že sedmnáct let — tedy od svého projevu v polském parlamentu — byl polským špionem. OGPU usoudila, že Dąbalův pozdrav Rudé armádě i jeho tříletý trest byly součástí předem připraveného plánu polské vojenské rozvědky. Dąbal byl popraven.

Za rusko-polské války pracovala Komunistická strana Polska ruku v ruce s naším oddělením a my tu stranu připravovali k akci v součinnosti s Rudou armádou. Komunistická strana Polska poslouchala všechny rozkazy postupující Tuchačevského armády.

Členové Komunistické strany Polska nám pomáhali organizovat sabotáže, odvádět pozornost a zdržovat dodávky munice z Francie. Zorganizovali jsme stávku v Gdaňsku, aby se zabránilo vylodění francouzské munice pro polskou armádu. Jezdil jsem do Varšavy, Krakova, Lvova, do německého i českého Slezska a do Vídně a organizoval stávky, které měly zastavit dodávky zbraní. V českém železničním uzlu Bohumín jsem zorganizoval úspěšnou stávku železničářů — přemluvil jsem české vlakové čety, aby raději zastavily práci, než aby vozily škodováckou munici pro Piłsudského Polsko.

„Železničáři!“ psal jsem v letáku. „Vozíte po své trati děla, kterými budou vraždit vaše ruské dělnické bratry.“

Současně se s Tuchačevského štábem sunula k polskému hlavnímu městu polská sovětská vláda, ustavená v očekávání, že Varšava padne.

Do jejího čela jmenovala Moskva Felixe Dzeržinského[1], zkušeného polského revolucionáře a náčelníka ruské Čeky (dřívější název OGPU).

Rusko-polská válka byla jediným vážným pokusem Moskvy vnést bolševismus do západní Evropy na hrotech bajonetů. Ztroskotal přes všechno naše úsilí vojenské i politické, přes vítězství Rudé armády a přesto, že jsme za polskou frontou měli polskou sekci Kominterny pracující s našimi politickými agitátory a zpravodajci. Nakonec byla vyčerpaná Rudá armáda nucena ustoupit. Pánem Polska zůstal Piłsudski. Leninova naděje, že se přes Polsko spojí s revolučními dělníky Německa a pomůže jim rozšířit revoluci až k Rýnu, padla.

Myšlenka urychlit bolševickou revoluci vojenským vpádem se objevila už dřív, roku 1919, za krátkého života maďarské a bavorské sovětské republiky. Oddíly rudých gard byly tehdy od maďarského území vzdáleny sotva sto mil. Bolševici však byli tenkrát příliš slabí a nadto bojovali s bělogvardějci o holou existenci.

Počátkem roku 1921, kdy byl mezi Ruskem a Polskem podepsán rižský mír, si bolševici, a zvlášť sám Lenin, uvědomili, že vyvolat v západní Evropě úspěšné revoluce je vážný a dlouhodobý úkol. Naděje na rychlý triumf v mezinárodním měřítku, jaká panovala na prvním a druhém sjezdu Kominterny, kdy její předseda Zinovjev[2] hlásal, že do roka bude celá Evropa komunistická, už nebyla. I po roce 1921 a ještě roku 1927 však Moskva rozpoutala celou řadu revolučních dobrodružství a pučů.

V této řadě nezodpovědných pokusů byly zbytečně obětovány tisíce dělníků v Německu, v pobaltských a balkánských zemích a v Číně. Kominterna je posílala na jatka jako do hazardní hry, se spíchnutými plány vojenských převratů, generálních stávek a vzpour, z nichž žádný neměl pořádnou naději na úspěch.

Počátkem roku 1921 byly poměry v Rusku pro sovětský režim obzvlášť hrozivé. Hlad, rolnická povstání, vzpoura námořníků v Kronšta-

---

[1] **Dzeržinskij, Felix Edmundovič** — (1877–1926). Polský šlechtic a bývalý trestanec, od prosince 1917 zakladatel a šéf Čeky, pak GPU a OGPU až do smrti. Zemřel 20. července 1926 na srdeční příhodu po dvouhodinovém projevu proti opozici.

[2] **Zinovjev, Grigorij Jevsejevič** — Vlastním jménem Ovsej-Geršon Radomyslskij (1883 Jelizavetgrad – 25. srpna 1936 Moskva). Předseda petrohradského sovětu od prosince 1917 a předseda výkonného výboru Kominterny od roku 1919; obou míst pozbyl roku 1926. Roku 1927 vyloučen ze strany spolu s Trockým, pak dvakrát přijat zpět a dvakrát vyloučen znovu. V prvním moskevském procesu *(19.–24. srpna 1936)* odsouzen k smrti a zastřelen. Rehabilitován 1988.

dtu a generální stávka petrohradských dělníků přivedly vládu na pokraj zkázy. Všechna vítězství občanské války se zdála marná, protože bolševici tápali naslepo tváří v tvář odporu právě těch dělníků, rolníků a námořníků, kteří jim byli hlavní oporou. Kominterna se v té zoufalé situaci rozhodla, že jedinou cestou k záchraně bolševismu je revoluce v Německu. Zinovjev poslal do Berlína svého důvěrníka Bélu Kuna[1], bývalou hlavu maďarské sovětské republiky.

Béla Kun se objevuje v Berlíně v březnu 1921 s příkazem Zinovjeva a výkonného výboru Kominterny ústřednímu výboru Komunistické strany Německa: v Německu je revoluční situace, komunistická strana se musí chopit moci. Ústřední výbor Komunistické strany Německa nevěří. Členové sotva věří vlastním uším. Vědí, že nemohou doufat ve svržení berlínské vlády. Rozkazy Bély Kuna jsou však jasné: okamžité povstání, zrušení výmarské republiky a nastolení komunistické diktatury v Německu. Ústřední výbor Komunistické strany Německa pokynů z Moskvy uposlechne. Jako věrný podřízený výkonného výboru Komunistické internacionály v čele se Zinovjevem a pod vedením Lenina, Trockého[2], Bucharina, Radka a Stalina neuposlechnout nemůže.

Dvaadvacátého března byla vyhlášena generální stávka v průmyslových okresech Mansfeldu a Merseburgu ve středním Německu. Čtyřiadvacátého března obsadili komunisté budovy městské správy v Hamburku. V Lipsku, Drážďanech, Saské Kamenici a dalších středoněmeckých městech zaútočili komunisté na soudy, radnice, veřejné banky a policejní ředitelství. Úřední list německých komunistů *Die Rote Fahne* otevřeně volal po revoluci.

---

[1] **Kun, Béla** — Vlastním jménem Kohn (1886 Szilágycseh – 29. srpna 1938 Kommunarka). Vůdce Maďarské republiky rad roku 1919; po jejím pádu v Rusku. Jako šéf krymského revolučního výboru nesl odpovědnost za hromadné popravy, pak působil v aparátu Kominterny. Zatčen v červnu 1937 a zastřelen; rehabilitován 1956. Teprve roku 1989 sovětská vláda přiznala, že datum smrti, které do té doby uváděla, bylo nepravdivé.

[2] **Trockij, Lev Davidovič** — Vlastním jménem Bronštejn (7. listopadu 1879 Janovka – 21. srpna 1940 Mexico City). Lidový komisař zahraničí 1917–1918, pak komisař vojenství a námořnictva do ledna 1925 a zakladatel Rudé armády. Roku 1927 vyloučen ze strany, 1928 vypovězen do Alma-Aty, 1929 ze Sovětského svazu. V Mexiku ho zavraždil Stalinův agent Ramón Mercader.

Do mansfeldského měďařského revíru přijel Max Hoelz[1], komunistický Robin Hood, který rok předtím vedl na vlastní pěst záškodnickou válku proti berlínské vládě po celém saském Vogtlandu, a oznámil, že přebírá velení. Přibližně v téže době došlo po celém Německu k řadě bombových útoků včetně pokusů vyhodit do povětří veřejné budovy a pomníky v Berlíně. V tom vláda poznala Hoelzovu mistrnou ruku.

Čtyřiadvacátého března se komunističtí dělníci v obrovské dusíkárně v Leuně ozbrojili puškami a ručními granáty a zabarikádovali se v továrně.

Pokus komunistů tyto místní akce sladit však naprosto ztroskotal. Věrné, vycvičené stranické kádry na výzvu odpověděly a strana je posílala na smrt prapor za praporem bezohledněji, než posílal své vojáky do boje Ludendorff. Velká masa dělníků na výzvu ke generální stávce neodpověděla a k roztroušeným výbuchům odporu se nepřidala. Začátkem dubna bylo povstání všude potlačeno.

Vůdce Komunistické strany Německa dr. Paul Levi, který byl od samého začátku proti tomu dobrodružství jako proti šílenství, byl ze strany vyloučen za to, že vinu zcela nedvojsmyslně přisoudil tam, kam patřila.

Sdělil Moskvě, že poměry v západní Evropě naprosto nechápe a že obětovala životy tisíců dělníků v nepříčetné hazardní hře. Bolševické vůdce a vyslance Kominterny nazval „darebáky“ a „lacinými politiky“.

Zakrátko po tomhle březnovém povstání ztratila Komunistická strana Německa polovinu členů. Co se týče Maxe Hoelze, komunistického bouřliváka, který počítal, že se moci chopí dynamitem, byl souzen pro „vraždu, žhářství, loupežná přepadení a padesát dalších bodů“ a odsouzen na doživotí.

Hoelzův osud mě zajímal, protože při vší své pominutosti to byl nepochybně čestný a statečný revolucionář. Pro dělníky svého rodného Vogtlandu se stal postavou z pověstí. Když jsem byl o několik let později umístěn ve Vratislavi, kde byl Hoelz vězněn, navázal jsem styk s jedním z jeho žalářníků, který k němu hluboce přilnul. Posílal jsem po něm Hoelzovi knihy, čokoládu a jídlo. Spolu jsme osnovali, jak Hoelze

[1] **Hoelz, Max** — (14. října 1889 – 1933). Německý komunista, roku 1920 vedl ozbrojenou skupinu ve Vogtlandu, roku 1921 jeden z velitelů ozbrojených oddílů v Mansfeldsku během Březnové akce. Odsouzen na doživotí, roku 1928 propuštěn amnestií a odešel do Sovětského svazu.

osvobodit. Potřeboval jsem k tomu ale pomoc i zmocnění od komunistické strany. Spojil jsem se s Hamannem, vedoucím strany ve Vratislavi, a ten mi slíbil několik spolehlivých mužů. Pak jsem jel do Berlína a jednal s ústředním výborem strany. Debatovali o tom. Někteří chtěli Hoelze dostat ven právní cestou, třeba tím, že by ho zvolili do říšského sněmu. Jiní se domnívali, že právě jeho útěk by vyburcoval masy, které byly tehdy ke komunistické straně velmi vlažné. Dostal jsem povolení pokusit se o vysvobození z vězení. Po návratu do Vratislavi mi však Hoelzův žalářník jako první věc řekl: „Dostali jsme rozkaz zamřížovat mu dveře."

Úřady se o našem plánu dozvěděly, a to od nikoho jiného než od samotného Hamanna, vůdce vratislavských komunistů, člena říšského sněmu — a policejního donašeče.

Hoelz se nakonec dostal na svobodu právní cestou. Ačkoli jsem pracoval na jeho osvobození a ve Vratislavi jsem s ním byl v neustálém spojení, poprvé jsem ho spatřil až v Moskvě v roce 1932, v bytě Kische, německého komunistického spisovatele. Když se dozvěděl, kdo jsem, rozesmál se:

„Á, to vy jste ten bohatý strýček z Ameriky, co mi posílal dobré knihy a jídlo."

V Moskvě byl Hoelz nějakou dobu hrdinou. Dostal Řád rudého praporu, jedna leningradská továrna nesla jeho jméno a opatřili mu dobrý byt v hotelu Metropol. Když ale komunisté v roce 1933 kapitulovali před Hitlerem bez jediného výstřelu a ukázalo se, že to je oficiální politika Stalina a Kominterny, požádal Hoelz o pas. Odkládali to den za dnem a nasadili na něj špehy. Zuřil. Dožadoval se okamžitého povolení k odjezdu. Moskevští přátelé se mu teď vyhýbali. OGPU mu pas odmítala vrátit. O něco později vyšla v Pravdě nepatrná zpráva, že Hoelze našli utopeného[1] v říčce za Moskvou. V OGPU mi řekli, že po Hitlerově nástupu byl Hoelz spatřen, jak vychází z německého velvyslanectví v Moskvě. Pravda je, že Hoelze zabila OGPU, protože z něj jeho slavná revoluční minulost dělala možného vůdce revoluční opozice proti Kominterně.

Porážka březnového povstání v Německu Moskvu notně zchladila. I Zinovjev zmírnil tón svých provolání a manifestů. S kapitalismem Evropa zjevně ještě neskončila. A neskončilo s ním ani samo Rusko —

[1] Hoelz utonul 15. září 1933 v řece Oce u Gorkého (Nižního Novgorodu).

po potlačení selských vzpour a kronštadtského povstání učinil Lenin rolníkům a podnikatelům významné hospodářské ústupky. Rusko se uklidnilo a nastoupilo období vnitřní obnovy a světová revoluce rozhodně ustoupila do pozadí. Kominterna měla plno práce s hledáním obětních beránků za své porážky, s čistkami v ústředních výborech komunistických stran v různých zemích a s jmenováním nových vůdců na jejich místa. Frakční boje v zahraničních komunistických stranách zaměstnávaly aparát Kominterny sepisováním rezolucí, protirezolucí a rozhodnutí o vyloučení.

V lednu 1923 jsem v Moskvě pracoval ve třetí sekci zpravodajského oddělení Rudé armády. Došla nám zpráva, že Francouzi se chystají obsadit Porúří, aby vymohli reparace. Bydlel jsem v té době v hotelu Lux, který byl zároveň hlavním obydlím funkcionářů Kominterny a zahraničních komunistů na návštěvě…

Musím vysvětlit, že hotel Lux byl — a vlastně stále je — moskevským hlavním stanem západní Evropy. Jeho vestibuly procházejí komunističtí vůdci ze všech zemí, delegáti odborů i jednotliví dělníci, kteří si nějak vysloužili cestu do proletářské Mekky.

Pro sovětskou vládu je proto důležité hotel Lux ostře hlídat, aby přesně zjistila, co soudruzi v jednotlivých zemích říkají a dělají, jaký je jejich postoj k sovětské vládě a k válčícím frakcím uvnitř bolševické strany. K tomu účelu je hotel Lux prošpikovaný agenty OGPU zapsanými jako hosté a obyvatelé. K agentům, kteří v hotelu Lux žili a zpravovali OGPU o tom, co zahraniční komunisté a dělníci dělají, patřil Konstantin Umanskij[1], dnes sovětský velvyslanec ve Spojených státech.

S Umanským jsem se poprvé setkal v roce 1922. Umanskij se narodil v Besarábii a do roku 1922, kdy přijel do Moskvy, žil v Rumunsku a v Rakousku. Díky znalosti cizích jazyků dostal místo v TASS, oficiální sovětské tiskové agentuře. Jeho žena byla písařkou v úřadovně Kominterny.

Když na Umanského přišla řada narukovat do Rudé armády, řekl mi, že nechce „promarnit“ dva roky v obyčejných kasárnách. Sovětský život tehdy ještě neměl kastovní povahu, jakou nese dnes, a jeho poznámka

[1] **Umanskij, Konstantin Alexandrovič** — (1902 – 25. ledna 1945 Mexiko). Novinář agentury TASS, od roku 1931 vedoucí tiskového oddělení lidového komisariátu zahraničí. 1939–1941 velvyslanec v USA, od roku 1943 v Mexiku, kde zahynul při letecké nehodě.

mě pohoršila. Většina komunistů pokládá službu v Rudé armádě za výsadu i dnes. Umanskij ne. Dostavil se do úřadoven zpravodajského oddělení s doporučením komisaře zahraničních věcí Čičerina a Doleckého, šéfa TASS, v němž se žádalo, aby mu bylo dovoleno „odsloužit“ si ty dva roky v armádě jako překladatel čtvrtého oddělení.

Právě toho večera, kdy jsem byl ve společnosti Firina[1], tehdy zástupce generála Berzina[2], šéfa vojenského zpravodajského oddělení, jsem Umanského zahlédl v jedné moskevské restauraci. Přistoupil jsem k jeho stolu a zeptal se ho, proč odchází z TASS. Odpověděl, že chce zabít dvě muchy jednou ranou — místo v TASS si udržet a vojenskou službu si odbýt v úřadovnách čtvrtého oddělení.

Když jsem to řekl Firinovi, rozzlobeně odpověděl:

„Buďte klidný, ve čtvrtém oddělení pracovat nebude.“

V těch letech se teplá místečka nezařizovala snadno a Umanskij překladatelské místo u Rudé armády nedostal. Nepohodlným kasárnám se ale vyhnul tím, že dělal diplomatického kurýra komisariátu zahraničních věcí. To se považovalo za náhradu vojenské služby, protože všichni diplomatičtí kurýři jsou ve službách OGPU. Aniž by se vzdal místa v TASS, jezdil Umanskij do Paříže, Říma, Vídně, Tokia a Šanghaje.

Umanskij sloužil OGPU i v tiskové agentuře TASS, protože tam byli sovětští novináři a dopisovatelé v nebezpečně blízkém styku s vnějším světem. Umanskij mohl redaktory TASS špehovat ze všech možných stanovišť, z moskevské redakce i ze zahraničí. A v hotelu Lux ostře napínal sluch po úryvcích hovorů, které si zahraniční komunisté vyměňovali. Všichni Umanského nadřízení, v každém úřadu, kde pracoval, byli buď odstraněni a zničeni, anebo padli pod kulkami čistky. Patří k nim jeho bývalý šéf v TASS Doleckij i téměř všichni jeho kolegové odtamtud; jeho bývalý šéf na komisariátu zahraničních věcí Maxim Litvinov; Alexandr Trojanovskij, první sovětský velvyslanec ve Spojených státech, a Vladimir Romm, washingtonský dopisovatel TASS a jeho osobní přítel. Trojanovskij i Romm byli z Washingtonu

---

[1] **Firin, Semjon Grigorjevič** — Vlastním jménem Pupko (1898–1937). Čekista, zástupce náčelníka Gulagu a velitel tábora, který stavěl Bělomořsko-baltský kanál. Zatčen a roku 1937 zastřelen.

[2] Berzin vedl od roku 1920 agenturní oddělení vojenské rozvědky a byl zástupcem jejího náčelníka Arvīdse Zeibota; náčelníkem se stal v březnu 1924.

odvoláni do Moskvy v době, kdy Umanskij pracoval ve Spojených státech bok po boku s nimi.

Umanskij patří k těm nemnoha komunistům, jimž se podařilo překročit hranici z ostnatého drátu, která dělí starou bolševickou stranu od nové. Za čistky se přes tuhle hranici dalo projít jen s jediným pasem. Museli jste Stalinovi a jeho OGPU předložit požadovanou kvótu obětí. Konstantin Umanskij obstál…

Když do našeho oddělení došla zpráva o francouzské okupaci Porúří, dostala skupina pěti nebo šesti důstojníků, mezi nimi i já, rozkaz okamžitě odjet do Německa. Do čtyřiadvaceti hodin bylo vše zařízeno. Moskva doufala, že dozvuky francouzské okupace otevřou cestu novému náporu Kominterny v Německu.

Za týden jsem byl v Berlíně. Můj první dojem byl, že Německo stojí na prahu převratných událostí. Inflace vyhnala říšskou marku[1] do astronomických výšek; nezaměstnanost byla rozlezlá všude; denně se v ulicích bili dělníci s policií a také dělníci s nacionalistickými bojovými oddíly. Francouzská okupace přilila olej do ohně. Chvíli to vypadalo, že vyčerpané a zbídačené Německo se snad chopí zbraní a pustí se do sebevražedné války proti Francii.

Vůdcové Kominterny sledovali německé události opatrně. V roce 1921 si natloukli a chtěli mít jistotu, že nikdo neudeří, dokud nebude vnitřní rozklad úplný. Naše zpravodajské oddělení nám však dalo velmi určité instrukce. Byli jsme do Německa posláni, abychom provedli průzkum, zmobilizovali v porúrské oblasti nepokojné živly a vykovali zbraně pro povstání, až přijde pravá chvíle.

V Komunistické straně Německa jsme ihned vytvořili tři druhy organizací: stranickou zpravodajskou službu, která pracovala pod vedením čtvrtého oddělení Rudé armády; vojenské formace jako jádro budoucí německé Rudé armády; a Zersetzungsdienst, malé jednotky mužů, jejichž úkolem bylo rozkládat morálku Reichswehru a policie.

Do čela stranické zpravodajské služby jsme postavili Hanse Kippenbergera[2], syna hamburského vydavatele. Pracoval neúnavně

[1] Roku 1923 platila ještě papírová marka. Říšskou marku zavedl až měnový zákon z 30. srpna 1924.

[2] **Kippenberger, Hans** — (15. ledna 1898 Lipsko – 3. října 1937 Moskva). Syn laického kazatele. Účastník hamburského povstání 1923, pak po většinu výmarské doby šéf vojensko-politického „AM-aparátu“ KPD, 1928–1933 poslanec Říšského sněmu. Od roku 1933 v emigraci, 5. listopadu 1935 zatčen v Moskvě a 3. října 1937 zastřelen.

a spřádal propracovanou špionážní síť v řadách armády a policie, ve státním aparátu a v každé politické straně a nepřátelské bojové organizaci. Jeho agenti pronikli do monarchistického Stahlhelmu, do Wehrwolfu i do nacistických jednotek. Ruku v ruce se Zersetzungsdienstem tajně vyzvídali u některých důstojníků Reichswehru, jaký postoj by zaujali v případě komunistického povstání.

Kippenberger sloužil Kominterně s velkou věrností a odvahou. Během událostí roku 1923 byl jeho život denně v nebezpečí. Nakonec ho stihl osud, který postihl všechny věrné komunisty. V roce 1927 byl zvolen do říšského sněmu a stal se členem výboru pro vojenské věci. Považoval se v tomto orgánu za zástupce Kominterny a mnoho let zásoboval sovětskou vojenskou rozvědku cennými informacemi. Po Hitlerově nástupu k moci zůstal ještě několik měsíců v Německu a dál konal pro komunistickou stranu nebezpečnou podzemní práci. Na podzim 1933 uprchl do Ruska. V roce 1936 byl zatčen jako nacistický špion.

Vyšetřovatel OGPU na něm vymáhal doznání, že je ve službách německé rozvědky. Kippenberger se odmítl „přiznat“. „Zeptejte se Krivického, jestli bych se mohl stát nacistickým agentem,“ naléhal. „Ten ví, co jsem v Německu dělal.“

„Neznal jste generála Bredowa, šéfa vojenské rozvědky Reichswehru?“ zeptal se vyšetřovatel OGPU.

„Samozřejmě že jsem ho znal,“ odpověděl Kippenberger. „Byl jsem členem komunistické frakce říšského sněmu a výboru pro vojenské věci.“ (Generál Bredow před sněmovním výborem často vystupoval.)

Žádný další „usvědčující“ materiál proti Kippenbergerovi OGPU neměla. Přesto se ten nebojácný bojovník po šesti měsících „vyslýchání“ „přiznal“, že je ve službách německé vojenské rozvědky. „Mám v hlavě hřebík,“ opakoval dokola. „Dejte mi něco, po čem usnu.“

My sovětští důstojníci jsme vojenské formace německých komunistů — základ německé Rudé armády, která nikdy nevznikla — organizovali velmi systematicky a dělili je na jednotky po sto mužích, takzvané Hundertschaften. Pořídili jsme seznamy komunistů, kteří prošli válkou, a roztřídili je podle vojenských hodností. Z tohoto seznamu jsme chtěli vytvořit důstojnický sbor německé Rudé armády. Zorganizovali jsme také technický štáb ze zkušených odborníků: kulometčíky, dělostřelecké důstojníky, jádro leteckého sboru a spojovací

personál vybraný z vycvičených radiotelegrafistů a telefonistů. Založili jsme organizaci žen a vycvičili je pro službu v lazaretech.

V Porúří jsme ale v důsledku francouzské okupace stáli před úplně jiným problémem. Porúří bylo jevištěm jedné z nejpodivnějších podívaných v historii. Němci nemohli francouzským zbraním čelit silou, a tak vedli válku pasivní rezistence. Doly a továrny stály, zůstala v nich jen nejnutnější obsluha, aby se doly nezatopily a aby zařízení továren zůstalo provozuschopné. Železnice téměř nejezdily. Nezaměstnanost byla všeobecná. Berlínská vláda, která už tak čelila fantastické inflaci, vydržovala prakticky celé obyvatelstvo Porúří.

Francouzi zatím začali podporovat separatistické hnutí, které chtělo odtrhnout celé Porýní od Německa a vytvořit samostatný stát. Nahodilým pozorovatelům se separatistické hnutí zdálo být jen francouzskou propagandou. Ve skutečnosti ale bylo domácí a velmi vážné, a kdyby se proti němu nepostavili Britové, bylo by se Porýní v roce 1923 od Německa odtrhlo. V mnoha porýnských domech jsem viděl busty Napoleona, tvůrce Rýnského spolku. Dost často jsem slyšel obyvatele stěžovat si, že jejich bohatou zem vykořisťuje Prusko.

Komunistická strana se separatistickému hnutí stavěla všemi prostředky, které měla. Heslo Kominterny znělo: „Válku Stresemannovi a Poincarému!“ Heslo nacistů a jejich nacionalistických spojenců znělo: „Válku Poincarému a Stresemannovi!“ Právě v těch dnech dali francouzské vojenské úřady zastřelit nacistického teroristu Schlagetera[1]. Schlageterova smrt by mimo úzký kruh jeho druhů zůstala nepovšimnuta, kdyby ji Karl Radek, nejchytřejší propagandista Kominterny, nevnesl do povědomí německého národa. „Jděte ke komunistům,“ volal Radek, „a osvobodíte vlast národně i sociálně!“

Nějakou dobu probíhala jednání mezi Radkem a řadou nacistických a nacionalistických vůdců, zejména s hrabětem Reventlowem. Základem spolupráce byla myšlenka, že jedinou nadějí německého nacionalismu na úspěch je podat ruku bolševickému Rusku proti imperialistické Francii a Velké Británii. K tomuto spojení ale tehdy nedošlo. Uskutečnilo se teprve v roce 1939, za podmínek naprosto jiných, než jaké si Moskva představovala v době, kdy bylo Německo slabší stranou.

---

[1] **Schlageter, Albert Leo** — (1894 – 26. května 1923). Příslušník freikorpsů, v Porúří prováděl sabotáže proti francouzské okupaci; francouzský soud ho odsoudil k smrti. Nacisté z něj udělali mučedníka; komunistickou stranu oslovil Radkovou „řečí o Schlageterovi“.

Zatím bylo vše připraveno k separatistickému převratu. Vůdcové separatistické strany — Matthes, Dorten, Smeets — shromáždili své síly. Velká demonstrace v Düsseldorfu na konci září měla být signálem k vyhlášení rýnské republiky.

Nacionalisté potírali separatisty jednotlivými teroristickými akty. Komunistická strana svolala protidemonstraci „proti separatistickým zrádcům“. Když se oba nepřátelské proudy střetly na jedné městské křižovatce, viděl jsem poprvé v životě, jak komunisté bojují bok po boku s nacionalistickými teroristy a německou policií. Separatisté byli poraženi, hlavně kvůli zásahu proněmeckého britského kabinetu.

I v době, kdy jsme v Porýní a Porúří podporovali německé nacionalisty proti Francouzům všemi zbraněmi, které jsme měli, jsme rozhodli, že v případě komunistického povstání v Německu se nenecháme vtáhnout do konfliktu s francouzskými vojenskými silami. Náš strategický plán, jak jej formulovali důstojníci našeho štábu v Porýní, počítal se stažením stranických vojenských formací do středního Německa, do Saska a Durynska, kde byli komunisté tehdy zvlášť silní. S tím na mysli jsme své jednotky cvičili.

Při přípravě komunistické revoluce vytvořili němečtí komunisté malé teroristické skupiny, takzvané jednotky „T“, které měly vraždami rozkládat morálku Reichswehru a policie. Jednotky „T“ tvořili fanatici nezkrotné odvahy.

Pamatuji si schůzku jedné z nich jednoho zářijového večera v Essenu, krátce před komunistickým povstáním. Pamatuji si, jak se sešli, tiše, téměř obřadně, aby si vyslechli rozkazy. Jejich velitel suše oznámil:

„Dnes v noci udeříme.“

Klidně vytáhli revolvery, naposledy je prohlédli a jeden po druhém odešli. Hned druhý den psal essenský tisk, že bylo nalezeno tělo zavražděného policejního důstojníka; pachatel neznámý. Celé týdny tyto skupiny zasahovaly rychle a účinně v různých částech Německa a jednoho po druhém likvidovaly policejní důstojníky i další nepřátele komunistické věci.

Když se poměry uklidnily, nenašli tihle fanatici ve spořádaném životě země místo. Mnozí se zapojili do ozbrojených přepadení, nejprve pro revoluční účely, pak už jen do holého lupičství. Těch několik, kdo se dostali do Ruska, obvykle skončilo ve vyhnanství na Sibiři.

Komunistická strana Německa zatím čekala na instrukce z Kominterny, které přicházely neuvěřitelně pomalu. V září byl Brandler[1], vůdce strany, a několik jeho druhů povoláno pro instrukce do Moskvy. V politbyru, nejvyšším orgánu ruské komunistické strany, se vedly nekonečné rozpravy; bolševičtí vůdcové debatovali o vhodné hodině, kdy německou revoluci spustit. Vůdcové Komunistické strany Německa přešlapovali dlouhé úzkostné hodiny v moskevských předpokojích, zatímco bolševický mozkový trust formuloval konečný plán akce.

Moskva se rozhodla, že to tentokrát udělá důkladně. Tajně vyslala do Německa své nejlepší lidi: Bucharina; Maxe Leviena, jednoho z vůdců čtyřnedělní bavorské sovětské diktatury; Pjatakova[2], maďarské a bulharské agenty Kominterny a samotného Karla Radka. My, lidé Rudé armády v Německu, jsme dál cvičili své vojenské síly. V lesích u Solingenu v Porýní jsme pořádali tajné noční manévry, na nichž se podílelo několik tisíc dělníků.

Konečně se rozneslo: „Zinovjev stanovil datum povstání."

Jednotky komunistické strany po celém Německu čekaly na poslední instrukce. Německému ústřednímu výboru přišel od Zinovjeva telegram, který určil přesnou hodinu. Kurýři Kominterny pospíchali do jednotlivých stranických center s rozkazem z Moskvy. Zbraně se vytahovaly ze skrýší. S rostoucím napětím jsme čekali na hodinu nula. A pak…

„Nový telegram od ‚Griši'," oznámili komunističtí vůdcové. „Povstání se odkládá!"

Kurýři Kominterny se opět řítili Německem s novými rozkazy a novým datem revoluce. Tenhle poplach trval několik týdnů. Téměř každý den přišel nový telegram od „Griši" (Zinovjeva) — nové rozkazy, nové plány, noví agenti z Moskvy s novými instrukcemi a novými revolučními nákresy. Na začátku října došel rozkaz, aby komunisté vstoupili

---

[1] **Brandler, Heinrich** — (3. července 1881 Varnsdorf – 26. září 1967 Hamburk). Rodák z Čech, stavební dělník a odborář. Od roku 1919 v KPD, 1921 a 1922–1924 její předseda; vedl stranu i při nezdařeném povstání na podzim 1923, za něž ho Kominterna zbavila vedení. V prosinci 1928 vyloučen, spoluzakladatel opoziční KPD-O. Za nacismu v exilu ve Francii a na Kubě, roku 1949 se vrátil do západního Německa.

[2] **Pjatakov, Georgij Leonidovič** — (1890–1937). Předseda ukrajinské sovětské vlády, pak zástupce předsedy Státní plánovací komise a od roku 1929 ředitel Státní banky. V druhém moskevském procesu 30. ledna 1937 odsouzen k smrti a 1. února zastřelen. Rehabilitován 1988.

v Sasku a Durynsku do vlád v koalici s levými socialisty. Moskva se domnívala, že tyto vlády se komunistům stanou účinnými opěrnými body a že policii bude možné před povstáním odzbrojit.

Konečně bylo jeviště připraveno. Od Zinovjeva došel kategorický telegram. Kurýři Kominterny se opět rozjeli do všech stranických okresů v Německu a nesli zprávu dál. Komunistické bataliony se opět mobilizovaly k útoku. Hodina se blížila. Teď už není cesty zpět, mysleli jsme si, a s úlevou jsme čekali, až ty týdny nervy drásajícího odkládání skončí. V poslední chvíli byl ústřední výbor německé strany opět spěšně svolán.

„Nový telegram od ‚Griši'! Povstání se znovu odkládá!"

Znovu byli do stranických center vysláni kurýři s chvatným rozkazem na poslední minutu, že se vše ruší. Kurýr do Hamburku ale přijel příliš pozdě. Hamburští komunisté se s pravou německou disciplínou pustili v určenou hodinu do boje. Stovky dělníků s puškami zaútočily na policejní stanici. Jiní obsadili strategické body ve městě.

Komunistické dělníky v jiných částech Německa to uvrhlo do paniky.

„Proč nic neděláme, když hamburští dělníci bojují?" ptali se okresních vedoucích své strany. „Proč jim nejdeme na pomoc?"

Straničtí pobočníci jim neměli co odpovědět. Jen ti nahoře věděli, že hamburští dělníci hynou kvůli poslednímu „Grišovu" telegramu. Hamburští komunisté se drželi asi tři dny. Velké dělnické masy města zůstaly lhostejné a Sasko ani Durynsko komunistům na pomoc nepřišly. Reichswehr pod generálem von Seecktem[1] vstoupil do Drážďan a vyhodil saský komunisticko-levosocialistický kabinet z úřadu. Durynský kabinet dopadl stejně. Komunistická revoluce vyšuměla.

My všichni v Německu jsme věděli, že za fiasko odpovídá ústředí v Moskvě. Celou strategii zamýšlené revoluce vypracovali bolševičtí vůdcové Kominterny. Bylo tedy nutné najít obětního beránka. Brandlerovi frakční soupeři v německé straně technice Kominterny, jak krýt chyby vrchního velení, dobře rozuměli a ihned se dali do práce.

[1] Zásah v Sasku nařídil Seeckt jako velitel pozemního vojska; do Drážďan vstoupily jednotky saské 4. divize generála Alfreda Müllera.

„Za to, že jsme se nechopili moci, odpovídá Brandler a ústřední výbor," křičela nová „opozice" vedená Ruth Fischerovou[1], Thälmannem a Maslowem[2].

„Zcela správně," opakovala Moskva. „Brandler je oportunista, sociální demokrat. Musí jít! Sláva novému revolučnímu vedení Ruth Fischerové, Thälmanna a Maslowa!"

Na nejbližším světovém kongresu Kominterny se to všechno ustrojilo do obřadných rezolucí a dekretů a Komunistická strana Německa byla s moskevským požehnáním předána svému novému generálnímu štábu.

Brandler dostal rozkaz přijet do Moskvy, kde ho zbavili německého pasu a dali mu sovětské úřednické místo. Německé věci, sdělil mu Zinovjev, se ho už nemají týkat. Všechny jeho pokusy vrátit se do Německa byly bezvýsledné, dokud jeho přátelé nepohrozili mezinárodním skandálem a tím, že na věc upozorní berlínskou vládu. Teprve pak ho ze sovětského Ruska pustili a vyloučili z komunistické strany.

Totéž zažil Souvarine, vynikající francouzský publicista a autor nejobsáhlejší Stalinovy biografie. Z vedení Francouzské komunistické strany byl na rozkaz Kominterny vyhozen v roce 1924 a sovětská vláda ho zadržovala, dokud jeho pařížští přátelé nepohrozili, že se obrátí na francouzské úřady.

Pro jednu složku sovětské vlády nepřišel nákladný pokus roku 1923 docela nazmar. Byla to vojenská rozvědka. Když jsme viděli, jak se úsilí Kominterny hroutí, řekli jsme si: „Zachraňme z německé revoluce, co se dá." Vzali jsme nejlepší lidi, které vychovala naše stranická zpravodajská služba a Zersetzungsdienst, a zařadili je do sovětské vojenské rozvědky. Z trosek komunistické revoluce jsme v Německu pro sovět-

---

[1] **Fischer, Ruth** — Vlastním jménem Elfriede Eisler (11. prosince 1895 Lipsko – 13. března 1961 Paříž), sestra skladatele Hannse Eislera a komunistického funkcionáře Gerharta Eislera. Roku 1918 spoluzakládala rakouskou komunistickou stranu. S Arkadijem Maslowem vedla levé křídlo KPD a 1924–1925 stála v čele strany. V srpnu 1926 vyloučena. Od roku 1941 v USA, kde roku 1947 vypovídala před sněmovním Výborem pro neamerickou činnost proti oběma bratrům.

[2] **Maslow, Arkadij** — Vlastním jménem Isaak Jefimovič Čemerinskij (9. března 1891 Jelisavetgrad – listopad 1941 Havana). Rodák z Ukrajiny, v Německu od mládí. S Ruth Fischerovou, s níž žil od roku 1919, vedl levé křídlo KPD a 1924–1925 byl faktickým vůdcem strany. V srpnu 1926 vyloučen. Emigroval přes Francii na Kubu, kde ho v listopadu 1941 našli mrtvého na ulici; úředně infarkt, Fischerová byla přesvědčena, že ho zabila NKVD.

ské Rusko vybudovali skvělou rozvědnou službu, kterou nám mohl kdokoli závidět.

Porážkou v Německu otřesená Moskva se začala rozhlížet po jiných polích pro své výboje. Na pozdní podzim 1924 bylo Německo stabilizované. Komunistická internacionála neměla po téměř šesti letech jediné vítězství, jímž by ospravedlnila nesmírné rozhazování peněz a životů. Tisíce kominternovských příživníků byly na sovětské výplatní listině. Zinovjevovo postavení v bolševické straně se začínalo viklat. Vítězství, nějak, někde, bylo třeba za každou cenu.

Na západní hranici sovětského Ruska leželo Estonsko, nepatrný stát, který se tehdy zdánlivě svíjel v krizi. Zinovjev a výkonný výbor Kominterny se rozhodli pustit všechnu marxistickou teorii k vodě. Zinovjev si zavolal šéfa zpravodajského oddělení Rudé armády, generála Berzina, a promluvil k němu asi takto: Estonsko je v revoluční krizi. Nebudeme tam postupovat jako v Německu. Použijeme nových metod — žádné stávky, žádná agitace. Stačí nám několik odvážných skupin pod velením hrstky důstojníků Rudé armády a za dva tři dny budeme v Estonsku pány.

Generál Berzin byl člověk, který rozkazy plnil. Za několik dní byla pod vedením Žibura, jednoho z hrdinů občanské války, zorganizována skupina asi šedesáti spolehlivých důstojníků Rudé armády, většinou pobaltských Rusů. Měli do Estonska vstoupit různými cestami, někteří přes Finsko a Lotyšsko, jiní tím, že proklouznou přes sovětskou hranici. V Estonsku na ně čekaly rozptýlené zvláštní komunistické jednotky o celkem asi dvou stech mužích. Do konce listopadu byly všechny přípravy hotové.

Ráno 1. prosince 1924 udeřila „revoluce“ na určených ohniscích v Tallinnu, hlavním městě. Země zůstala zcela klidná. Dělníci šli jako obvykle do továren. Obchod běžel normálním tempem a za nějaké čtyři hodiny byla „revoluce“ dokonale rozdrcena. Asi sto padesát[1] komunistů bylo na místě zastřeleno. Stovky dalších, které s věcí neměly nic společného, skončily ve vězení. Důstojníci Rudé armády se předem připravenými cestami rychle vrátili do Ruska. Žibur se znovu objevil u svého stolu v úřadovnách generálního štábu a estonská „revoluce“ byla co nejrychleji ututlána.

[1] Pumový útok v katedrále sv. Neděle 16. dubna 1925 si podle dnešních údajů vyžádal 213 mrtvých a asi 500 raněných.

V Bulharsku se Kominterně dařilo po celou dobu, kdy byl u moci Stambolijski[1], vůdce zemědělské strany. Stambolijski byl Moskvě nakloněn. Na bulharském území byly zbytky bílé armády generála Wrangela, kterou bolševici vyhnali z Krymu, a sovětská vláda si velmi přála tuhle sílu rozložit. Se Stambolijského souhlasem poslalo Rusko za tím účelem do Bulharska skupinu tajných agentů. Tito agenti použili všech propagandistických metod, včetně vydávání novin, a všech prostředků teroru, včetně vražd. Z velké části se jim podařilo tuhle potenciální protisovětskou armádu rozložit.

Přes tyto přátelské vztahy mezi Stambolijským a Moskvou, když Cankov[2] v roce 1923 provedl proti Stambolijského vládě vojenský převrat, nařídila Moskva bulharské komunistické straně, aby zůstala neutrální. Komunističtí vůdcové doufali, že ze smrtelného boje mezi armádními reakcionáři a Stambolijským vyjdou oni sami s plnou mocí.

Stambolijski byl svržen a zabit. Cankov zavedl vojenskou diktaturu. Tisíce nevinných lidí skončily na šibenici a komunistická strana byla zatlačena do ilegality.

Uplynuly dva roky a Kominterna rozhodla, že nadešla doba na komunistický puč proti Cankovově vládě. V Moskvě zorganizovali vůdcové bulharské komunistické strany s pomocí důstojníků Rudé armády spiknutí. Jedním z těch bulharských vůdců byl Georgi Dimitrov[3],[4]. Komunisté se dozvěděli, že 16. dubna 1925 se všichni vysocí členové bulharské vlády zúčastní bohoslužby v sofijské katedrále Sveta Nedelja. Rozhodli se tu příležitost využít ke svému povstání. Na rozkaz ústředního výboru bulharské strany vybuchla v katedrále během bohoslužby bomba. Zahynulo asi sto padesát lidí. Premiér Cankov a významní čle-

---

[1] **Stambolijski, Aleksandar** — (1879–1923). Vůdce Bulharského zemědělského lidového svazu, 1919–1923 předseda vlády. Po převratu 9. června 1923 zajat a zavražděn.

[2] **Cankov, Aleksandar** — (1879 – 1959 Buenos Aires). Profesor národního hospodářství, po převratu 1923 do roku 1926 předseda bulharské vlády; jeho vláda tvrdě potlačila zářijové komunistické povstání 1923. Po válce emigroval, zemřel v Argentině.

[3] Dimitrov byl tehdy v emigraci ve Vídni. Útok připravila vojenská organizace bulharské komunistické strany; Dimitrov ho neschválil, přesto byl roku 1926 v nepřítomnosti odsouzen k smrti.

[4] **Dimitrov, Georgi** — (1882–1949). Bulharský komunista. Roku 1933 obžalován v lipském procesu o požáru Říšského sněmu a osvobozen. 1935–1943 generální tajemník Exekutivy Kominterny, 1946–1949 předseda bulharské vlády.

nové jeho vlády ale přežili. Všichni přímí účastníci bombového útoku byli popraveni.

Sám Dimitrov pracoval pro Kominternu v Moskvě dál. Stal se jejím zástupcem v Německu. Na konci roku 1932 dostal rozkaz vrátit se do Moskvy a zasvěcení říkali, že jeho kariéra je u konce. Než mohl rozkaz uposlechnout, byl zatčen v souvislosti s historickým požárem říšského sněmu. Svým smělým a chytrým vystupováním před nacistickým soudem, kde se mu podařilo svalit vinu na nacisty samé, se stal komunistickým hrdinou dne.

Je jednou z nenapodobitelných ironií historie Kominterny, že Dimitrov, jeden z těch, kdo nesli odpovědnost za sofijský bombový útok, se později jako předseda Kominterny stal oficiálním hlasatelem „demokracie“, „míru“ a lidové fronty.

Moskva měla pro své neúspěchy v Maďarsku, Polsku, Německu, Estonsku a Bulharsku propracovaná teoretická vysvětlení. Zaplnila jimi celé svazky tezí, rezolucí a zpráv. V žádném z nich však nebylo naznačeno, že by odpovědnost nesl bolševismus a jeho ruští vůdcové. Mýtus neomylnosti vedení Kominterny se zachovával s církevní zarputilostí. Čím jasnější byl neúspěch, tím velkolepější byly plány do budoucna a tím složitější mezinárodní struktura Kominterny.

Ačkoli Komunistická internacionála nikdy nedosáhla svého hlavního cíle, zřízení komunistické diktatury, ani v jediné zemi, stala se — zvláště poté, co se obrátila ke lsti lidové fronty — jedním z nejdůležitějších politických nástrojů ve světě.

Obecná stavba Kominterny není tajemstvím. Je široko známo, že v každé zemi světa existují komunistické strany, legální či nelegální. Svět ví, že ústředí je v Moskvě. Neví však téměř nic o skutečném aparátu a o jeho důvěrném spojení s OGPU a sovětskou vojenskou rozvědkou.

Generální štáb Kominterny sídlí v budově proti Kremlu, kterou silně hlídají agenti OGPU v civilu. Není to místo, kde by se shromažďovali zvědaví Moskvané. Osoby, které mají v budově co dělat, jsou bez ohledu na hodnost od vstupu až do odchodu podrobeny té nejbedlivější prohlídce. Vlevo od hlavního vchodu je úřadovna komandanta obsazená agenty OGPU.

Chce-li Earl Browder[1], generální sekretář americké komunistické strany, audienci u Dimitrova, musí si v komandantově úřadovně vyzvednout propustku a jeho papíry tam důkladně prozkoumají. Než mu dovolí budovu Kominterny opustit, propustku znovu přezkoumají. Musí na ní být Dimitrovovou rukou zapsán přesný okamžik, kdy jejich rozhovor skončil. Jestliže od konce rozhovoru uplynul nějaký čas, provede se na místě vyšetřování. Z každé minuty strávené v budově Kominterny se musí složit účet a musí být zaznamenána. Nezávazné hovory na chodbách se tvrdě potírají a není nic neobvyklého, když agent OGPU napomene vysokého funkcionáře Kominterny za porušení těchto pravidel. Tento systém dává OGPU úplnou evidenci styků ruských i zahraničních komunistů, kterou lze v pravý čas použít.

Srdcem Kominterny je málo známý a nikdy nezveřejňovaný mezinárodní spojovací odbor, podle ruských iniciál známý jako OMS.[2] Dokud se nerozjela čistka, stál v čele OMS Pjatnickij[3], starý bolševik vyškolený už za carského režimu v praktickém rozšiřování ilegální revoluční propagandy. Na začátku století měl Pjatnickij na starost přepravu Leninova listu *Iskra* ze Švýcarska do Ruska. Když se Komunistická internacionála organizovala, padla Leninova volba na místo šéfa onoho všeděležitého odboru zahraničních spojů přirozeně na Pjatnického. Jako šéf OMS se vlastně stal ministrem financí a šéfem kádrů Kominterny.

Vybudoval celosvětovou síť trvale umístěných agentů, kteří se zodpovídali jemu a měli dělat spojovací důstojníky mezi Moskvou a nominálně samostatnými komunistickými stranami Evropy, Asie, Latinské Ameriky a Spojených států. Jako rezidenti Kominterny drží tito zástupci OMS bič nad vůdci komunistické strany v zemi, kde jsou umístěni. Ani řadoví členové, ani většina vůdců komunistických stran nevědí, kdo zástupce OMS je; ten se zodpovídá Moskvě a stranických porad se přímo neúčastní.

---

[1] **Browder, Earl** — (20. května 1891 Wichita – 27. června 1973 Princeton). 1930–1945 generální tajemník Komunistické strany USA, 1936 a 1940 její prezidentský kandidát. Roku 1945 sesazen a 1946 vyloučen.

[2] Otděl meždunarodnoj svjazi. *(Autorova poznámka.)*

[3] **Pjatnickij, Osip Aronovič** — Vlastním jménem Iosif Taršis (1882–1938). Od roku 1921 pokladník Kominterny a vedoucí jejího Oddělení mezinárodních styků (OMS), **které řídil do roku 1926**; pak člen sekretariátu Exekutivy Kominterny. Po VII. kongresu (1935) z Kominterny odešel, 1937 zatčen, 1938 zastřelen.

V posledních letech převzala OGPU postupně mnohé z funkcí OMS, zvláště pátrání po případech kacířství proti Stalinovi a jejich hlášení do Moskvy. V nesmírně složité práci, totiž v podporování a slaďování činnosti komunistických stran, zůstává však hlavním nástrojem OMS.

Nejchoulostivější úkol svěřený rezidentům OMS je rozdělování peněz na financování komunistických stran, jejich nákladné propagandy a jejich krycích organizací — jako je například Liga za mír a demokracii, Mezinárodní dělnická obrana, Mezinárodní dělnická pomoc, Přátelé Sovětského svazu a celý zástup zdánlivě nestranických organizací, z nichž se stala obzvlášť důležitá kolečka v soukolí, když se Moskva pustila do lidové fronty.

Dokud se tam revoluční vyhlídky zdály slibné, lila Kominterna po mnoho let většinu svých peněz do Německa a střední Evropy. Když se ale rozhodněji stala přívěskem sovětské vlády a revoluční cíle ustoupily stalinizaci veřejného mínění a dobývání klíčových míst v demokratických vládách, moskevské rozpočty pro Francii, Velkou Británii a Spojené státy nesmírně vzrostly.

Ani jediné komunistické straně na světě se nikdy nepodařilo pokrýt víc než velmi malé procento svých výdajů. Podle vlastního moskevského odhadu musí Moskva nést průměrně devadesát až pětadevadesát procent výdajů zahraničních komunistických stran. Tyto peníze se platí ze sovětské státní pokladny přes OMS v částkách, o nichž rozhoduje Stalinovo politbyro.

Rezident OMS je v první instanci soudcem toho, zda je každý nový výdaj, který chce komunistická strana učinit, rozumný. Zamýšlí-li například ve Spojených státech politbyro americké komunistické strany vydávat nové noviny, poradí se s agentem OMS. Ten návrh zváží, a stojí-li za pozornost, spojí se s ústředím OMS v Moskvě. Odtamtud se důležité případy postupují k rozhodnutí politbyru ruské bolševické strany. V menších věcech má ovšem zástupce OMS širokou volnost.

Jedním z oblíbených způsobů, jak dopravit peníze a instrukce z Moskvy do ciziny pro potřebu místní komunistické strany, je diplomatická pošta, kterou nelze prohledávat. Proto bývá zástupce OMS zaměstnán naoko na sovětském velvyslanectví. Z Moskvy dostává v balíčcích s pečetí sovětské vlády svitky bankovek a k nim zapečetěné pokyny, jak je rozdělit. Svitek bankovek odevzdá osobně komunistickému vůdci, s nímž udržuje přímý styk. Z nedbalosti byly americké,

britské a francouzské bankovky pro potřebu Kominterny několikrát poslány do zahraničí s prozrazujícím razítkem sovětské Státní banky.

V prvních letech Kominterny probíhalo financování ještě hrubším způsobem. Pamatuji dobu, kdy to chodilo tak, že politbyro nařídilo Čece (OGPU), aby Kominterně vydala pytle zabavených diamantů a zlata k odeslání do ciziny. Od té doby se vyvinuly ještě jiné způsoby. Vhodnou clonou jsou sovětské obchodní společnosti, jako Arcos v Londýně a Amtorg ve Spojených státech, a spřízněné soukromé firmy. Ustavičné střídání vůdců v zahraničních komunistických stranách staví OMS při peněžních operacích před zvláštní potíž. Když Moskva po nezdaru povstání roku 1923 vyměnila vedení Komunistické strany Německa, strávili Mirov-Abramov[1], agent OMS v Německu, i Pjatnickij v Moskvě mnoho úzkostných hodin úvahami, komu teď mohou peníze Kominterny svěřit. Ulevilo se jim, když v novém ústředním výboru zůstal Wilhelm Pieck[2], protože Pjatnickij i Mirov-Abramov tomuto starému dělnickému vůdci věřili.

Mirov-Abramov, kterého jsem znal mnoho let, byl zástupcem OMS v Německu od roku 1921 do roku 1930. Oficiálně pracoval v tiskovém oddělení sovětského velvyslanectví v Berlíně. Ve skutečnosti řídil rozdělování peněz a předávání pokynů Kominterny po celém Německu a po většině střední Evropy. Na vrcholu německého náporu Kominterny zaměstnával Mirov-Abramov přes pětadvacet pomocníků a kurýrů. Později byl odvolán do Moskvy jako Pjatnického zástupce. Když Stalin zlikvidoval starý bolševický generální štáb Kominterny, byli Mirov-Abramov i Pjatnickij odstraněni. Pro své výjimečné ilegální styky v Německu byl pak Mirov-Abramov převeden do sovětské vojenské rozvědky, kde sloužil do roku 1937, kdy byl za velké čistky zastřelen. Absurdní je, že když následujícího roku soudili Jagodu, padlého šéfa OGPU, prohlásil Jagoda při výslechu, že prostřednictvím Mirova-Abramova posílal Trockému velké peněžní částky.

---

[1] **Abramov-Mirov, Alexandr Lazarevič** — (1895–1937). Od roku 1921 vedl v Berlíně styčnou centrálu Oddělení mezinárodních styků Kominterny (OMS), **od roku 1926 celé OMS v Moskvě**. V září 1936 přešel do vojenské rozvědky jako zástupce náčelníka. Zatčen 21. května 1937, zastřelen 26. listopadu 1937. V západní literatuře se uvádí i jako Jakob Mirov-Abramov.

[2] **Pieck, Wilhelm** — (3. ledna 1876 Guben – 7. září 1960 Berlín). Truhlář, spoluzakladatel KPD, po Thälmannově zatčení faktický a od roku 1935 formální předseda strany v exilu, válku přežil v Moskvě. 1949–1960 prezident NDR.

Spravovat finance Kominterny a její zahraniční sekce je jen malá část úkolů OMS. Funguje také jako nervová soustava Kominterny. Vyslanci, které Moskva posílá jako politické komisaře ke komunistickým stranám cizích zemí, navazují všechny své styky přes OMS, který jim opatřuje pasy, posílá je na „spolehlivé" adresy a vůbec dělá stálý spojovací štáb mezi moskevskými ústřednami a těmito politickými agenty v zahraničí.

Pozoruhodným komisařem Kominterny pro Spojené státy byl před lety maďarský komunista Pogány[1], v Americe známý jako John Pepper. Jeho hlavním posláním tam bylo odstranit Lovestonea[2] a Gitlowa, vůdce americké komunistické strany, poté co jim naprostá většina členů strany vyslovila důvěru. Pogány-Pepper rozkazy splnil a dosadil americké komunistické straně nové vrchní velení. Sám Pepper byl v roce 1936 v Moskvě zatčen a zastřelen.

Pasové oddělení OMS na rozdíl od OGPU a vojenské rozvědky pasy samo nevyrábí. Kdykoli to jde, opatří si pravé doklady a upraví je podle potřeby. Při opatřování pasů těží z fanatické horlivosti komunistických členů a sympatizantů. Potřebuje-li zástupce OMS ve Spojených státech dva americké pasy pro agenty Kominterny v Číně, spojí se se svým člověkem v americké komunistické straně. Ten sežene pravé pasy Spojených států od členů strany nebo od sympatizantů. Lidé z OMS pak vyjmou fotografie, nahradí je jinými a obratně provedou ostatní potřebné změny.

Moskva měla americké pasy vždycky v oblibě. V jiné souvislosti jsem popsal, jakou úlohu sehrály ve španělské občanské válce. Není neobvyklé, že zástupce OMS nebo agenti OGPU posílají do Moskvy celé svazky amerických pasů; v ústředí OMS na nich pracuje asi deset lidí a upravují je podle potřeb Kominterny.

V roce 1924 přepadla berlínská policie tamní ústředí OMS a zabavila svazek německých pasů spolu se spisy, v nichž byla jména původ-

---

[1] **Pogány, József** — (1886 Budapešť – 1938 Moskva). Maďarský komunista, roku 1919 lidový komisař Maďarské republiky rad. Ve dvacátých letech jako John Pepper zástupce Kominterny u americké komunistické strany. Za velkého teroru zatčen a zastřelen.

[2] **Lovestone, Jay** — Vlastním jménem Jacob Liebstein (15. prosince 1897 Moučadz, Grodenská gubernie – 7. března 1990 New York). 1927–1929 vůdce americké komunistické strany; roku 1929 ho Stalin odstavil jako stoupence Bucharina. Pak vedl opoziční skupinu „lovestoneovců", později jako antikomunista řídil mezinárodní oddělení odborové centrály AFL–CIO.

ních majitelů, pravá jména agentů Kominterny, kteří pasy tehdy užívali, i smyšlená jména, pod nimiž cestovali. Právě proto se pravému pasu ovšem dává přednost.

V roce 1927 poslaly Kominterna a OGPU do Číny Earla Browdera. Nevím, proč byl Browder k té misi vybrán, ale myslím, že hlavním důvodem byl jeho americký pas. V té souvislosti si vzpomínám na rozhovor s Pjatnickým. Pracoval pro něj jistý Lobonovskij, jehož neschopnost byla v našem kruhu věčným terčem anekdot. Často jsem na Lobonovského narazil v některé evropské metropoli, jak se pachtí po zdánlivě důležitých úkolech. Později jsem měl příležitost mluvit o něm s Pjatnickým.

„Řekněte mi upřímně, soudruhu Pjatnickij," povídám, „proč si toho pitomce držíte?"

Starý bolševický vůdce se shovívavě usmál a odpověděl:

„Milý mladý Waltere, tady nejde o Lobonovského schopnosti. Důležité je, že má kanadský pas, a já na ty úkoly, kam ho posílám, potřebuji Kanaďana. Nikdo jiný se nehodí."

„Kanaďana!" zvolal jsem. „Lobonovskij přece není Kanaďan. Je to Ukrajinec, narozený v Šepetovce."

Pjatnickij zahřměl:

„Jakýpak Ukrajinec ze Šepetovky! Má kanadský pas. To mi stačí. Myslíte, že je tak snadné najít opravdového Kanaďana? Musíme si vystačit s Kanaďanem narozeným v Šepetovce!"

Myslím, že když Kominterna probírala, má-li poslat Browdera do Číny, dobře věděla, že na čínské poměry odborník není. Browder je ale opravdový Američan — z Kansas City, ne ze Šepetovky.

Všechno, co se týká výroby a úprav pasů a jiných dokladů, se svěřuje prakticky výhradně rodilým Rusům. Předválečné poměry v carském Rusku jim v tomto umění daly výjimečný výcvik. Spletité pasové předpisy, které se od roku 1918 ve většině evropských zemí rozšířily, zastihly bolševiky dobře připravené. V úřadovnách OGPU a čtvrtého oddělení Rudé armády jsou odborníci, kteří dokážou padělat konzulární podpisy a úřední pečeti tak, že je od pravých nelze rozeznat.

Odbor zahraničních spojů má ještě jeden velmi důležitý úkol. Slaďuje v mezinárodním měřítku veškerou školicí a propagandistickou činnost Kominterny. Vede v Moskvě a jejím okolí výcvikové školy pro

pečlivě vybrané komunisty ze všech zemí a učí je občanské válce ze všech stran, od propagandy po obsluhu kulometů.

Tyto školy začaly v prvních měsících bolševické revoluce krátkými výcvikovými kurzy pro německé a rakouské válečné zajatce v naději, že tyto „kádry" své znalosti použijí na barikádách Berlína a Vídně. Později se z kurzů staly organizované ústavy. Nejnadanější žáci dostávali vojenský výcvik přímo pod dohledem zpravodajského oddělení generálního štábu Rudé armády.

V roce 1926 byla v Moskvě zřízena univerzita, která měla západoevropské a americké komunisty učit technice bolševismu. Tuto univerzitu, takzvanou Leninskou školu, podporuje OMS, který žákům zároveň opatřuje bydlení. V jejím čele stojí manželka Jaroslavského[1], šéfa sovětského „Svazu bezbožníků". Žáci, dnes většinou britští, francouzští a američtí komunisté, žijí zcela odloučeně a stýkají se málo s Rusy i s cizinci v Sovětském svazu. Od absolventů této bolševické akademie se čeká, že se vrátí do rodných zemí a budou pro Kominternu pracovat v odborech, úřadech a na jiných nekomunistických místech. Tajemství se zachovává proto, že jejich cena pro Moskvu ve Spojených státech, Francii a Velké Británii je zničena, jakmile vyjde najevo, že studovali metody občanské války u zpravodajských důstojníků Rudé armády.

Další výcvikový kurz, pro velmi malé skupiny pečlivě prosetých zahraničních komunistů, běží v naprosté tajnosti za Moskvou, na předměstí Kuncevo. Tam se evropští a američtí komunisté učí zpravodajské práci včetně odposlouchávání telefonů, obsluhy tajných rádiových stanic, padělání pasů a podobně.

Když Kominterna začala obracet pozornost k Číně, vytvořila univerzitu východu, takzvanou Univerzitu Sunjatsenovu, v jejímž čele stál Karl Radek. Moskva byla tehdy v horečce optimismu z vyhlídek na sovětskou revoluci v Číně. Do této zvláštní výcvikové školy se zvali synové generálů a vysokých čínských úředníků. Mezi nimi byl i syn Čankajškův. Kuomintang, čínská nacionalistická strana, a Kominterna tehdy pracovaly ruku v ruce a Moskva cítila, že velké vítězství je konečně na dosah.

---

[1] **Jaroslavskij, Jemeljan Michajlovič** — Vlastním jménem Minej Izrailevič Gubelman (3. března 1878 Čita – 4. prosince 1943 Moskva). Stranický historik a strážce ortodoxie, předseda Svazu bojovných bezbožníků a redaktor časopisu *Bezbožnik*.

Kuomintang dostal ruského politického učitele Borodina[1] a ruského vojenského poradce, generála Galena-Bljuchera[2], pozdějšího velitele sovětského Dálněvýchodního vojenského okruhu až do jeho likvidace v roce 1938. Komunisté se do Kuomintangu hrnuli a mnozí se dostali do jeho ústředního výboru i do jeho vojenské akademie ve Whampoa. Když Čankajšek[3] z moskevské podpory vytěžil všechno, obrátil se prudce a 20. května 1926 odstranil komunisty ze všech důležitých míst. Stalin se však s Čankajškem úplně nerozešel; doufal, že ho později přelstí.

Bydlel jsem v té době v hotelu, kterému se před revolucí říkalo Knjažij dvor. Na témž patře bydlel generál Feng, „křesťanský generál“. Přes květnový obrat byli vůdcové Kominterny o blížícím se vítězství v Číně stále přesvědčeni. Feng byl v Moskvě a manévroval, aby sjednal spojenectví proti Čankajškovi. Sovětští vůdcové přikládali jeho návštěvě velkou důležitost, tahali ho po schůzích a večírcích a vynášeli ho jako vůdce čínských mas. Feng svou roli hrál obdivuhodně a všude ve zvučných projevech sliboval, že bude bojovat za vítězství leninismu v Číně.

Skoro každý den jsem viděl, jak ke dveřím jeho apartmá, kde stáli na stráži vojáci OGPU, přivážejí novou bednu knih a brožur. Mluvil jsem s Fengem několikrát, zčásti anglicky, zčásti rusky. Byl to typický čínský válečný magnát, jemuž nebylo na světě nic vzdálenější než leninismus, kterým ho zasypávali. Jako tolik jiných se ukázal být zklamáním. Vrátil se do Číny, aniž bedny s knihami otevřel, a na „leninské“ sliby, které v Moskvě dal, už nikdy nepomyslel.

V prosinci 1927, poté co Čankajšek své dílo dokonal tím, že v Šanghaji postřílel a sťal tisíce komunistů, poslala Kominterna Heinze Ne-

---

[1] **Borodin, Michail Markovič** — Vlastním jménem Gruzenberg (1884–1951). 1923–1927 hlavní politický poradce Kuomintangu v Kantonu. Po rozchodu Kuomintangu s komunisty se vrátil do Moskvy, později redigoval *Moscow News*. Roku 1949 zatčen, zemřel 1951 v táboře.

[2] **Bljucher, Vasilij Konstantinovič** — (1889 – 9. listopadu 1938). Pod jménem Galen 1924–1927 vojenský poradce Kuomintangu. 1929–1938 velitel Zvláštní dálněvýchodní armády, od roku 1935 maršál. V červnu 1937 zasedal v soudu nad Tuchačevským. Zatčen v říjnu 1938, zemřel ve vazbě po výsleších.

[3] **Čankajšek** — (1887–1975). Vůdce Kuomintangu. V dubnu 1927 se v Šanghaji obrátil proti komunistům, 1928–1949 vládl Číně, pak na Tchaj-wanu.

umanna[1], bývalého vůdce Komunistické strany Německa, aby vedl povstání v Kantonu. Povstání trvalo dva a půl dne a stálo téměř šest tisíc životů. Všichni čínští komunističtí vůdcové v Kantonu byli popraveni a Heinz Neumann uprchl do Moskvy.

Zcela nezávisle na rozsáhlém propagandistickém soustrojí jednotlivých komunistických stran, jejichž noviny, časopisy, knihy a brožury stojí ročně miliony dolarů, stojí ústřední propagandistický aparát samotné Kominterny. Má jej na starosti Byro agitace a propagandy, ale financuje a skutečně řídí jej odbor zahraničních spojů. Jeho nejdůležitější tiskovinou je *International Press Correspondence*, vycházející anglicky, francouzsky a německy. Je určena především stovkám komunistických redaktorů v různých zemích. Nacisté se tento druh propagandy pokusili napodobit svou *World Service*, vydávanou v Erfurtu a rozesílanou profašistickým a antisemitským redaktorům po celém světě.

Nic Moskvu neuvádí do větších rozpaků než vzácné případy, kdy si oficiální listy komunistických stran popletou signály a zaujmou k téže otázce protichůdná stanoviska. Když byl deset dní před vypuknutím nynější evropské války podepsán berlínsko-moskevský pakt, byla souhra oficiálních komunistických orgánů dokonalá. Londýnský *Daily Worker*, pařížská *L'Humanité* i americký *Daily Worker* současně a stejnými slovy pozdravily tento signál ke všeobecné válce jako velký příspěvek k míru.

Kominterna kromě toho vydává v každé přední zemi včetně Spojených států časopis *Komunistická internacionála*, který přináší usnesení Kominterny i články předních ruských a zahraničních komunistů.

Tyto klíčové tiskoviny plní dvojí úkol. Nejenže zajišťují jednotu názorů v komunistických stranách Evropy a Ameriky, ale — a to se v posledních letech stalo ještě důležitějším — jsou ústrojím, které Stalinovi zaručuje dobře zorganizovanou ozvěnu na všechno, co v Moskvě nařídí. Za velké čistky bylo pro Kreml velmi důležité, aby mohl ruskému lidu ukázat, že všichni prokomunističtí spisovatelé západní Evropy a Spojených států ho v likvidaci starých bolševických hrdinů podporují až do krajnosti.

---

[1] **Neumann, Heinz** — (6. července 1902 Berlín – 26. listopadu 1937 Moskva). Německý komunista, člen politbyra KPD. V prosinci 1927 s Vissarionem Lominadzem organizoval kantonské povstání. Roku 1932 zbaven stranických funkcí, emigroval; od roku 1935 v SSSR, 27. dubna 1937 zatčen a 26. listopadu 1937 zastřelen. Jeho žena Margarete Buber-Neumannová přežila sovětský tábor i Ravensbrück a napsala o tom knihu.

Cizinci si málo uvědomují, jak životně důležité pro Stalina v letech 1936, 1937 a 1938 bylo, že mohl prohlásit, že američtí, britští, francouzští, němečtí, polští, bulharští i čínští komunisté jednomyslně podporují likvidaci „trockistických fašistických vzteklých psů a škůdců“ — mezi nimi i Zinovjeva a Bucharina, prvních dvou šéfů Kominterny.

Ani jediný komunistický vůdce ve Spojených státech, který za velké čistky psal, neopomněl Stalinovi tyto předepsané nadávky na bývalé vůdce bolševické strany a Kominterny dodat.

Ještě než Kominterna oficiálně zahájila taktiku lidové fronty, začal OMS podporovat novou a jemnější formu propagandy. Moskva usoudila, že jejím účelům už nestačí oslovovat jen skupiny, které lze získat otevřeně komunistickými hesly. V osobě Williho Münzenberga[1], kdysi předního německého komunisty a člena říšského sněmu, našla prostředek, jak se rozvětvit do oboru takzvaných krycích tiskovin. Z prostředků OMS byl Münzenberg postaven na nohy jako velký nakladatel a podnikatel. Chrlil přitažlivé obrázkové noviny a časopisy, všechny zdánlivě nestranické, a přesto k Sovětskému svazu „vstřícné“. Později se pustil i do filmu a založil podnik zvaný Prometheus. Münzenbergovy podniky byly chytře vedené a brzy rozšířily svou činnost do skandinávských zemí. Když se Hitler dostal k moci, přenesl je Münzenberg do Paříže a do Prahy.

Když velká čistka sáhla po Münzenbergovi, ukázal se jako nepolapitelný terč. Pozvání k „návštěvě“ Moskvy odmítl. Dimitrov, předseda Kominterny, psal konejšivé dopisy a tvrdil, že ho Moskva potřebuje k důležitým novým úkolům. Münzenberg na to neskočil. OGPU pak vyslala jednoho ze svých agentů, Běleckého, aby ho přesvědčil, že se nemá čeho bát.

„Kdo o vašem osudu rozhoduje?“ přel se Bělecký. „Dimitrov, nebo OGPU? A já vím, že Ježov je na vaší straně.“

---

[1] **Münzenberg, Willi** — (14. srpna 1889 Erfurt – 1940). Německý komunista, poslanec Říšského sněmu za KPD 1924–1933. Z Mezinárodní dělnické pomoci, kterou založil roku 1921, vybudoval rozsáhlý vydavatelský a propagandistický koncern napojený na Kominternu *(Arbeiter-Illustrierte-Zeitung, Prometheus-Film)*. Po roce 1933 v Paříži vydal *Hnědou knihu* o požáru Říšského sněmu. Od roku 1936 v rozporu s Moskvou, 1937 musel své podniky předat, 1939 se s KPD definitivně rozešel. V červnu 1940 uprchl z francouzského internačního tábora; v říjnu ho našli oběšeného v lese u Saint-Marcellin. Úředně šlo o sebevraždu; mluví se o vraždě, nejčastěji připisované NKVD, ale **okolnosti nebyly nikdy objasněny**.

Münzenberg se pasti vyhnul a celé léto a podzim roku 1937 zůstal v úkrytu, protože se bál násilnějšího druhu přesvědčování. Své podniky předal Šmeralovi[1], českému komunistovi. Komunistická strana Německa ho vyloučila a zanesla do seznamu „nepřátel lidu“. Münzenberg dnes žije v Paříži. Nikdy proti Stalinovi otevřeně nevystoupil.

Po sedmém kongresu Kominterny v roce 1935 se Münzenbergovy krycí tiskoviny staly vzorem pro celou Evropu i Spojené státy. V Paříži Kominterna dokonce založila večerník *Ce Soir*. Poslední tři nebo čtyři roky ale Kominterna utratila za „nestranické“ tiskoviny a krycí organizace ve Spojených státech víc peněz než v kterékoli jiné zemi. Dokud se Moskva držela předstírané kolektivní bezpečnosti a antihitlerismu, stala se americká veřejnost pro její propagandisty učiněným bojištěm. Místo budování revolučních „kádrů“ mezi americkými dělníky šlo teď o to přesvědčit úředníky New Dealu, vážené podnikatele, odborové vůdce a novináře, že sovětské Rusko stojí v čele sil „míru a demokracie“.

Na vrcholu této kampaně lidové fronty, kdy se diktatura uvnitř Sovětského svazu stávala čím dál totalitnější a čistka byla vládnoucí skutečností sovětského života, se Kominterna víc než kdy předtím, a vlastně v jádru věci, stala odnoží OGPU.

Kominterna má po vzoru ruské bolševické strany „kontrolní komisi“, která má bdít nad politickou mravností členů. V letech, kdy Stalin stoupal k samovládě a frakční válka v bolševické straně se přiostřovala, stala se jediným úkolem tohoto orgánu vnitřní špionáž. Kontrolní komise vyhazovala z ruské komunistické strany každého kolísajícího stalinistu. Kontrolní komise Kominterny následovala tento příklad v mezinárodním měřítku.

Kontrolní komise je ale jedním z mírnějších inkvizičních nástrojů, které má stalinský režim k dispozici. Dalším nástrojem, zřízeným jí na pomoc, je orgán s nevinným názvem „kádrové oddělení“. To je dnes paží OGPU v Kominterně. Mnoho let mu stál v čele Krajewski, polský komunista, starý přítel Dzeržinského, prvního šéfa sovětské tajné policie, a dlouhá léta agent Kominterny ve Spojených státech a Latinské Americe. Krajewski nasadil své agenty do každé komunistické strany

[1] **Šmeral, Bohumír** — (25. října 1880 Třebíč – 8. května 1941 Moskva). Sociální demokrat, spoluzakladatel a první předseda KSČ, od konce dvacátých let činitel Kominterny v Moskvě.

a vypěstoval vnitrostranickou špionáž na dnešní stupeň svrchované účinnosti.

Každých deset dní se šéf tohoto kádrového oddělení sejde se šéfem odpovídajícího oddělení OGPU a předá mu materiál, který jeho agenti sebrali. OGPU pak s těmi údaji naloží, jak uzná za vhodné. Dnes tento policejní úřad v Kominterně vystupuje až ke zdroji každé zavlnění zahraniční opozice proti Stalinovi. Se zvláštní bdělostí sleduje všechny nitky vedoucí od zahraničních komunistů k možným opozičníkům uvnitř ruské komunistické strany.

Jedním z nejšpinavějších úkolů svěřených tomuto oddělení je vylákat do Moskvy zahraniční komunisty podezřelé z neloajálnosti vůči Stalinovi. Komunista, který se domnívá, že je u Kominterny dobře zapsán, dostane od výkonného výboru vzkaz, že je ho v Moskvě třeba. Polichocen tímto uznáním své důležitosti pospíchá do hlavního města Kominterny. Po příjezdu je předán OGPU a zmizí. Nejeden takový úlovek se připisuje kádrovému oddělení, které svou sítí špehů často dostává „informace“ nejen nepravdivé, ale zlovolné, které mají ukázat, že se dotyčný nedržel stalinské linie. Kolik zahraničních komunistů bylo takto vylákáno vstříc záhubě, se patrně nikdy nezjistí.

Moskva má na zahraniční komunistické vůdce v nemilosti i vybroušenější metody. Významnou politickou osobnost, která se u vlastních stoupenců stále těší jisté vážnosti, je třeba nejdřív oslabit, teprve pak ji lze odhodit. Musí být zkompromitována v očích komunistů své vlastní země. Jakmile se to podaří, lze s ní naložit zkrátka.

Oslabování má dobře promyšlený postup. Prvním krokem je odebrat ho z práce ve vlastní zemi. Povolán do Moskvy musí volit mezi poslušností a okamžitým vyloučením. Nemůže odmítnout a zůstat v komunistické straně. Má-li ale vysoké postavení, nelze z něj udělat sovětského úředníčka hned. Předvolán do úřadoven Kominterny se dozví, že byl vybrán k důležitému poslání v Číně, na Blízkém východě nebo v Latinské Americe. Tím jeho pád začíná. Odtržen od vlastní strany, vržen do odlehlé oblasti, kde toho mnoho nezmůže, vrací se do Moskvy před velmi zachmuřeného šéfa Kominterny.

„Tak co, soudruhu,“ řekne šéf, „jaké výsledky nám ukážete za těch šest měsíců v Brazílii a za pět tisíc dolarů, které jste utratil?“

Výmluvy nejsou nic platné. Známý argument — a zjevná skutečnost — že brazilská dělnická třída ještě nedosáhla dost vysokého stupně poli-

tického uvědomění, aby přijala komunistické učení, nenachází sluchu. Soudruzi doma se to dozvědí, a pokud na něj docela nezapomněli, vidí ho teď v jiném světle. Kominterna ho poslala do Brazílie a on nic nedokázal.

Další krok logicky následuje. Dostane místo v jednom z tisíců sovětských úřadů. Stává se námezdním zaměstnancem sovětské vlády a jeho politická dráha je u konce. Od té chvíle je jeho hlavní tužbou, má-li v sobě páteř, dostat se ze Sovětského svazu zpátky do své země a přetnout všechny svazky se sovětským Ruskem i s Kominternou. To se mu však často nepodaří.

Jedním z nejtragičtějších případů toho druhu byl můj přítel Stanisław Huberman[1], bratr světoznámého houslisty. Huberman, kterému se v našem kruhu říkalo Stach Huber, vstoupil do polského revolučního hnutí za světové války. Spolu s Münzenbergem byl jedním ze zakladatelů Komunistické internacionály mládeže. Statečně pracoval v ilegální komunistické straně a brzy se stal jedním z jejích vůdců. V Polsku si odseděl mnoho trestů a policie ho často těžce zbila.

Když se Kominterna rozhodla vyměnit ústřední výbor polské strany, byl Huber povolán do Moskvy. Brzy ho převedli do nově zřízeného úřadu při železnicích. V železniční práci byl Huber úplně mimo svůj živel. Marně naléhal, aby ho poslali zpátky pracovat do jeho strany v Polsku. Strkali ho z jednoho úřadu do druhého a dopřáli mu okusit sovětskou byrokracii ze všech stran, ale zpátky k polským soudruhům ho nepustili.

Byl pořád v Moskvě a pracoval jako bezvýznamný tajemník v jednom sovětském úřadě, když se v Domě sovětů slavilo patnácté výročí založení Komunistické internacionály mládeže. Na pódiu se ve své nádheře předváděli noví hodnostáři sovětského režimu. Pronášely se strhující projevy, které zdůrazňovaly velkou úlohu Komunistické internacionály mládeže v sovětském Rusku i ve světě. Vzadu v sále stál Stach Huber, jeden z jejích zakladatelů. Jak tak bezcílně bloumal, potkal starého

[1] **Huberman, Stanisław** — (8. srpna 1897 Zehlendorf u Berlína – listopad 1936). Polský komunista, bratr houslisty Bronisława Hubermana. Od roku 1916 v SDKPiL, v Německu ve Spartakovském svazu, roku 1919 účastník zakládajícího kongresu Komunistické internacionály mládeže. Ve dvacátých letech působil ve Vídni a v Polsku, kde byl členem ústředního výboru Komunistické strany Polska. Od roku 1932 v Moskvě, nejprve v Rudé odborové internacionále, pak na železnici ve Velikých Lukách. Zahynul při letecké nehodě cestou do Moskvy na oslavy výročí revoluce.

soudruha, který už také dávno pozbyl postavení. Měli ze setkání radost a starý přítel pozval Hubera k sobě do bytu. Většinu noci strávili nad lahví vzpomínáním a vyprávěním anekdot.

O několik dní později byl Stach Huber předvolán před kontrolní komisi Kominterny.

„Byl jste minulou středu večer u soudruha N.?“

Huber „obvinění“ přiznal. Okamžitě ho ze strany vyloučili, což mu znemožnilo sehnat jakoukoli práci. Dostal příkaz ihned vyklidit byt a zůstal bez střechy nad hlavou. Přišel bydlet ke mně.

V těch dnech jsem si byl skoro jist, že si Stach Huber vezme život. Přispěchal mu však na pomoc Manuilskij[1], jeden z vůdců Kominterny. Kontrolní komise se dala přesvědčit a své rozhodnutí zvrátila. Huber byl do strany znovu přijat a do stranického spisu mu zapsali poznámku „důrazná a poslední výstraha“. Dostal místo v železničním depu ve Velikých Lukách. Huber věděl, jak vratké je teď jeho postavení, a pracoval horlivě v naději, že se ten černý puntík ze stranického záznamu nakonec vymaže.

Pracoval tak dobře, že v roce 1936 dostal odměnou let z Velikých Luk do Moskvy na listopadové výročí bolševické revoluce. Cestou se letadlo zřítilo a Stach Huber zahynul. Po několika měsících mi jeden z jeho přátel řekl:

„Jaké měl Stach štěstí, že zahynul při leteckém neštěstí!“ A měl opravdu štěstí. Ve velikolukské gubernii ho místní komunistický funkcionář za dobrou práci odměnil, ale na úřadovně OGPU byl pouhým starým bolševikem, kterého ze strany vyloučili a podmínečně vzali zpět. Když čistka dosáhla vrcholu, OGPU Stacha Hubera hledala.

Konec nebýval vždy tak tragický. Když byl Tomann, vůdce rakouské komunistické strany, jmenován osvětovým ředitelem námořnického domova v Leningradě, zařídil si, aby mu z Vídně přišel telegram se zprávou, že mu umírá matka. Tentokrát byla obelstěna Moskva. Jakmile Tomann dorazil do Vídně, oznámil, že s Kominternou končí.

Hlouček zahraničních komunistů, kteří v Moskvě sídlí hlavně v hotelu Lux jako stálí zástupci svých stran, byl v sovětském životě odjakživa křiklavou anomálií. Komunistické strany ovšem neposílají bydlet

---

[1] **Manuilskij, Dmitrij Zacharjevič** — (1883 – 1959 Kyjev). Ukrajinský bolševik, od konce dvacátých let do rozpuštění Kominterny (1943) jeden z tajemníků jejího výkonného výboru a hlavní muž sovětské strany v jejím vedení. Po válce ministr zahraničí Ukrajinské SSR.

do Moskvy své vůdce první řady. Lidé jako Browder, Pollitt a Thorez přijíždějí jen tehdy, když jsou povoláni na důležitou konferenci nebo kongres. Každá strana má ale v Moskvě i své stálé konzuly, kteří se od řádného diplomatického sboru liší tím, že jim plat neplatí ti, kdo je vyslali. Členové bolševického byra a zvláště sám Stalin na ně hledí s opovržením, a přesto září — nebo donedávna zářili — jako hvězdy moskevské společnosti.

Za hladomoru, který provázel nucenou kolektivizaci v letech 1932–1933, kdy průměrný sovětský zaměstnanec musel vystačit s chlebem a sušenou rybou, bylo pro výhradní potřebu těchto cizinců zřízeno družstvo, kde si za mírné ceny mohli koupit zboží, které jinde nebylo k dostání za žádné peníze. Hotel Lux se stal symbolem sociální nespravedlnosti a průměrný Moskvan na otázku, kdo si v Moskvě žije v pohodlí, odpovídal vždy stejně:

„Diplomatický sbor a cizinci v hotelu Lux."

Hrstka ruských spisovatelů, herců a hereček, kteří se s lidmi z Kominterny občas společensky stýkali, byla nucena vylizovat talíře téhle cizí aristokracie. Rusové k nim chodili a žebrali o takové maličkosti, jako jsou žiletky, jehly, rtěnka, plnicí pera nebo libra kávy.

Pro OGPU byla a vždy je ta mezinárodní sbírka žijící v hotelu Lux na státní útraty předmětem podezření. Tenhle kašírovaný svět „proletářské revoluce" neustále bzučí intrikami a vzájemným osočováním; každý zahraniční komunista obviňuje druhého z nedostatečné věrnosti Stalinovi. OGPU přes své nasazené „hosty" v hotelu slyší všechna ta obvinění i protiobvinění a zaznamenává je do svých objemných spisů.

Když začala velká čistka, došlo k všeobecnému zatýkání a likvidaci zahraničních komunistů žijících v Sovětském svazu. Konzulové Kominterny bydlící v Luxu konečně dostali důležitou práci. Stali se agenty OGPU a udávali vlastní krajany houfně. Protože osobně odpovídali za všechny zahraniční komunisty, kteří tehdy v Sovětském svazu byli, mohli si své místo — a často i vlastní krk — zachránit jen tím, že své krajany vydali OGPU.

Ironií je, že právě v letech, kdy se Kominterna stala výtvorem Stalina a OGPU, dosáhlo sovětské Rusko v demokratických zemích vrcholu své vážnosti. Lidová fronta, kterou ohlásil Dimitrovův slavný projev o trojském koni na sedmém kongresu Komunistické internacionály v roce 1935, otevřela novou epochu. Moskva opustila neoblíbená bolševická

hesla, která se po bezmála dvou desetiletích neuchytila ani v jediné cizí zemi, a vstoupila do tvrzí kapitalismu jako zastánce míru, demokracie a antihitlerismu. Zatímco velká čistka děsila nás všechny ve všech oborech života, daroval Stalin svým poddaným „nejdemokratičtější ústavu na světě“ — ústavu, která sice existuje jen na papíře a i tam otevřeně zaručuje trvalou svrchovanost jeho nové strany vybudované na fašistickém systému, ale kterou mnozí zahraniční liberálové pokládají ne-li za velký výdobytek, tedy aspoň za „významnou aspiraci“.

Prakticky vzato měla lidová fronta význam v pěti zemích: ve Spojených státech, Velké Británii, Francii, Španělsku a Československu. Ve všech fašistických a polofašistických zemích Kominterna abdikovala, aniž by boj aspoň předstírala. Takzvané ilegální komunistické strany v Německu a Itálii neznamenaly nic, jak jsem měl na svém místě šéfa vojenské rozvědky v západní Evropě dobrou příležitost pozorovat. Jsou prošpikované fašistickými donašeči a jediné, čemu slouží, je posílat lidi na smrt. Komunismus je v těch zemích dávno v úpadku, a pokud má Německo v důsledku Hitlerovy války zachvátit nová revoluční vlna, zcela jistě to nebude pod vedením Moskvy.

V ustálených a pokrokových demokraciích Skandinávie padla hesla lidové fronty naprázdno, stejně jako dřív hesla revoluční.

Ve Velké Británii naproti tomu získala nová tvář Moskvy mezi dělnickými masami jen málo obrácených, ale její antifašistická hesla si podmanila značný počet studentů, spisovatelů a odborových vůdců. Za španělské tragédie a v mnichovských dnech vstoupili mnozí potomci britské aristokracie jak do internacionální brigády (armády Kominterny ve Španělsku), tak do naší rozvědné služby. Moskevské monstrprocesy mnohými z těchto nováčků otřásly. Na vrcholu čistky řekl jeden člen ústředního výboru britské komunistické strany mému kolegovi:

„Proč Stalin vaše lidi střílí? Vím, jak věrně Sovětskému svazu sloužíte, ale jsem si jist, že jestli se vrátíte do Moskvy, zastřelí i vás.“

Takové nálady se objevovaly, ale opadly.

Popravy pokračovaly. Španělský obraz se rozvinul v celé své totalitní hrůze. Stalin si však své mezinárodní stoupence udržel jako velký spojenec demokracií proti Hitlerovi.

Ve Francii byla Front populaire s francouzsko-sovětským spojenectvím spjata tak důvěrně, že vládní soustavu málem ovládla. Byli ovšem lidé jako Léon Blum, kteří se snažili, aby vojenská situace nezasahovala

do vnitřní politiky, ale taková snaha z velké části ztroskotala. Většina Francie, od generála Gamelina a konzervativního poslance de Kérillise po odborového vůdce Jouhauxe, byla posedlá představou, že bezpečnost Francie je spjata s Moskvou, takže se Front populaire stala vládnoucí skutečností francouzského života. Navenek Kominterna působila přes své pocukrované organizace. Noviny jako *Ce Soir*, knižní kluby, nakladatelství, divadla, filmové společnosti — všechno se stalo nástrojem Stalinovy „antihitlerovské“ fronty. Za kulisami pracovaly OGPU a sovětská vojenská rozvědka horečně na tom, aby francouzské státní instituce držely pod krkem.

Země nebyla vůči nebezpečí tak docela slepá. V poslanecké sněmovně zaznívaly časté interpelace, v nichž padalo obvinění, že sovětská vláda je o tajemstvích francouzského vojenského letectví informována až příliš dobře. Ať už měly ty narážky jakýkoli podklad, faktem přinejmenším je, že jsme my ze sovětské rozvědky o řadě vysokých francouzských úředníků mluvili jako o „našich lidech“.

Vliv Moskvy na Československo byl ještě výraznější. Nejodpovědnější ministři pražské vlády hleděli na sovětské Rusko jako na bdělého ochránce své nezávislosti. Přistupoval tu prvek panslavismu, který autoritu Kremlu ještě zvyšoval.

Češi byli tak okouzleni představou velkého slovanského bratra, který je ochrání před nacistickým Německem, že se nechali vtáhnout do jedné z nejtragičtějších intrik moderních dějin. Příběh o tom, jak Moskva použila českou vládu ke Stalinovu záměru, jsem vyprávěl v úvodu.

Ve Spojených státech komunistická strana jako taková nikdy vážnou roli nehrála a Moskva na ni vždy hleděla se svrchovaným opovržením. Za všechna ta dlouhá léta činnosti až do roku 1935 neměla americká komunistická strana téměř nic, co by ukázala. Organizovaní dělníci na její hesla neodpovídali a masa Američanů o její existenci sotva věděla. I v těch letech však byla strana pro nás důležitá, protože byla s naší OGPU a rozvědnou službou spjata těsněji než kterákoli jiná komunistická strana. Za mechanizace a motorizace Rudé armády jsme měli členy americké komunistické strany jako své agenty v leteckých a automobilových továrnách a ve zbrojovkách.

Před několika lety jsem v Moskvě řekl šéfovi naší vojenské rozvědky ve Spojených státech, že podle mě zachází příliš daleko, když k špio-

náži mobilizuje tak velké procento funkcionářů americké strany. Jeho odpověď byla typická:

„Proč ne? Dostávají dobré sovětské peníze. Revoluci stejně nikdy neudělají, tak ať si ten plat zaslouží."

S tisíci rekrutů naverbovanými pod praporem demokracie se špionážní kruh komunistické strany a OGPU ve Spojených státech mnohonásobně rozrostl a pronikl na dosud nedotčené území. Komunisté pečlivě skrývali, kdo jsou, a našli si cestu do stovek klíčových míst. Moskva tak mohla ovlivňovat jednání úředníků, kteří by se k agentovi Kominterny nebo OGPU vědomě nepřiblížili ani na deset kroků.

Snad ještě znepokojivější než tento úspěch ve špionáži a nátlakové politice je pronikání Kominterny do odborů, nakladatelství, časopisů a novin — manévr provedený prostě tím, že se smazala nálepka Kominterny a na její místo se otiskl antihitlerismus.

Členové Kominterny vždy pokládali svou celosvětovou stranu a její moskevské vedení za první a nejvyšší předmět věrnosti. Ať to byl Kippenberger jako člen výboru pro vojenské věci německého říšského sněmu, Gallacher v britské Dolní sněmovně, nebo Gabriel Péri ve výboru pro zahraniční věci francouzské sněmovny, jediná věrnost, kterou uznávali za závaznou, patřila Kominterně. Když se Kominterna stala Stalinovým osobním nástrojem, přenesli svou věrnost na něj.

Éra lidové fronty skončila ohlušujícím třeskem 23. srpna 1939. Opona nad fraškou lidové fronty spadla ve chvíli, kdy sovětský předseda vlády Molotov připojil za zářícího Stalinova přihlížení svůj podpis pod podpis nacistického ministra zahraničí von Ribbentropa na berlínsko-moskevský pakt. Tam dal Stalin Hitlerovi volnou ruku a za deset dní byl svět ve válce. Do Berlína byla vyslána sovětská vojenská mise, aby vypracovala podrobnosti úplné spolupráce mezi dvěma nejsamovládnějšími, všeobjímajícími tyraniemi, jaké kdy svět poznal.

Pro Stalina je splynutí těchto dvou diktatur vyvrcholením všeho, oč léta usiloval. Beznadějně zapletený do rozporných výsledků vlastních hospodářských a politických přehmatů může doufat, že se u moci udrží, jen když půjde ruku v ruce s Hitlerem.

Ke Komunistické internacionále a k jejím neruským funkcionářům zaujímal Stalin vždycky naprosto cynický postoj. Už v roce 1927 na schůzi bolševického politbyra řekl:

„Kdo jsou ti lidé z Kominterny? Nejsou nic než nádeníci na naší sovětské výplatní listině. Za devadesát let neudělají revoluci nikde.“

Stalinovo oblíbené jméno pro Kominternu je „lavočka“ — krámek, kde se šidí. Dbal však na to, aby se ten šizuňkovský krámek zachoval, protože mu dobře posloužil jak k účelům vnitřní politiky, tak v mezinárodních manévrech. Hned po OGPU to byla jeho nejužitečnější osobní zbraň.

I když Stalin uzavřením paktu s Hitlerem zasadil Kominterně smrtelnou ránu, bude se snažit zachovat — výhradně v demokratických zemích — kostry stranických aparátů. Ty budou v mezích své zmenšené moci dál výtvory jeho totalitního despotismu.

Velký rozdíl je v tom, že od 23. srpna 1939 svět ví: kdo slouží Stalinovi, slouží Hitlerovi.

III.

Stalinova ruka ve Španělsku

Příběh sovětské intervence ve Španělsku zůstává dodnes hlavní záhadou španělské občanské války. Svět ví, že sovětská intervence ve Španělsku byla, a to je asi všechno, co ví. Neví, proč Stalin do Španělska zasáhl, jak tam své operace vedl, kdo byli muži v utajení, kteří jeho tažení řídili, co z toho chtěl mít, ani jak celý podnik skončil.

Jsem shodou okolností jediný, kdo v zahraničí zbyl ze skupiny sovětských činitelů, kteří se přímo podíleli na organizaci sovětské intervence ve Španělsku, a jediný, kdo dnes může tuto dramatickou kapitolu soudobých dějin svobodně odhalit. Jako šéf sovětské vojenské rozvědky v západní Evropě jsem byl zasvěcen do každého významného kroku, který Kreml ve španělské věci udělal. Mnoho let předtím jsem zastával místo, které mě drželo v důvěrném styku se Stalinovou zahraniční politikou, jejíž ústrojnou součástí tento španělský podnik byl.

Od Hitlerova nástupu v roce 1933 byla Stalinova zahraniční politika politikou úzkosti. Hnal ho strach z osamocení. Jeho snahy dohodnout se s Hitlerem byly chvíli povzbuzovány, chvíli odmítány. V beznadějných chvílích, kdy se úspěch zdál nemožný, se pokoušel oživit starý carský pakt s Francií. Ani tady však neměl úspěch, jaký chtěl. Jeho pokusy podat ruku Velké Británii dopadly ještě hůř. V roce 1935 vykonali Anthony Eden a premiér Laval své státní návštěvy Moskvy. Komisař zahraničí Litvinov jel do Washingtonu, zajistil americké uznání a pak hrál v Ženevě roli hvězdy. Dostalo se mu celosvětové publicity, ale publicita byla všechno, co dostal. Londýn se k ničemu určitému nezavázal. Smlouva s Francií byla chatrná opora.

V tomhle stavu věcí obrátil Stalin po vypuknutí Frankova povstání oči ke Španělsku. Pospíchal pomalu, jako vždycky. Nastalo období bdělého vyčkávání a kradmého ohledávání. Stalin se chtěl nejprve ujistit, že Franco nezvítězí rychle a lehce. Pak do Španělska zasáhl.

Jeho záměrem bylo — a mezi námi, kdo jsme mu sloužili, to bylo obecně známo — zahrnout Španělsko do sféry vlivu Kremlu. Taková

nadvláda by upevnila jeho svazky s Paříží a Londýnem, a tím zase posílila jeho vyjednávací postavení vůči Berlínu. Jakmile by byl pánem španělské vlády — strategicky životně důležité pro Francii a Velkou Británii — našel by, co hledal. Byl by silou, s níž se musí počítat, spojencem, o kterého se stojí. Svět věří, že Stalinovo počínání ve Španělsku nějak souviselo se světovou revolucí. To však není pravda. Otázka světové revoluce pro Stalina dávno předtím přestala být skutečná. Šlo výhradně o ruskou zahraniční politiku.

Španělské občanské války se přímo účastnily tři země: Německo, Itálie a Sovětský svaz. Účast Německa a Itálie byla otevřená. Obě země oficiálně přiznávaly činnost svých expedičních sborů ve Španělsku a své vojenské činy spíš zveličovaly, než aby je skrývaly. Stalin na rozdíl od Mussoliniho hrál ve Španělsku na jistotu. Zdaleka se svou intervencí nechlubil, bázlivě ji zlehčoval a zpočátku ji vůbec tajil.

Sovětská intervence mohla být v jistých okamžicích rozhodující, kdyby byl Stalin na straně republikánů podstoupil taková rizika jako Mussolini na straně Frankově. Stalin ale neriskoval nic. Než se pohnul, dokonce se ujistil, že ve Španělské bance je dost zlata, aby náklady jeho materiální pomoci víc než pokrylo. Nic neponechal náhodě, aby Sovětský svaz nevtáhl do velké války. Intervenci zahájil pod heslem: „Zůstat mimo dostřel!“

To bylo a zůstalo naše vůdčí heslo po celou španělskou intervenci.

Devatenáctého července 1936, v den, kdy generál Franco pozvedl prapor vzpoury, jsem byl ve svém velitelství v nizozemském Haagu. Žil jsem tam se ženou[1] a dítětem jako rakouský antikvář. Tahle maska věrohodně vysvětlovala můj pobyt, prostředky, kterými jsem byl zásoben, i mé časté cesty do jiných částí Evropy.

Až do té doby jsem věnoval téměř všechnu energii své rozvědné síti v nacistickém Německu. Stalinovy snahy dosáhnout dorozumění s Hitlerem byly stále bezvýsledné a Kreml hluboce znepokojoval německo-

[1] **Krivického manželka** — Antonina (Tonia) Porfirjevová (1902–1996), dcera dělníka z petrohradských Putilovových závodů. Od poloviny dvacátých let pracovala ve vojenské rozvědce, roku 1925 na sovětském vyslanectví ve Vídni. S Krivickým se vzala 15. května 1926 a roku 1937 s ním a synem Alexandrem (Alekem) uprchla na Západ. Ve Spojených státech žila později pod jménem Antonina Thomasová; zemřela v únoru 1996 v Ossiningu ve státě New York. Syn studoval na Kolumbijské univerzitě a zemřel ve třiceti letech na nádor mozku.

japonský pakt, o kterém se tehdy v Berlíně jednalo. Tajná jednání jsem zblízka sledoval, jak jsem vylíčil v jiné kapitole.

Při prvním zahřmění děl za Pyrenejemi jsem vyslal jednoho agenta do Hendaye na francouzsko-španělské hranici a druhého do Lisabonu, aby na Frankově území zorganizovali tajnou zpravodajskou službu.

Byla to pouhá rutinní opatření. Ohledně Španělska jsem z Moskvy žádné instrukce nedostal a mezi mými agenty a madridskou vládou tehdy žádný styk nebyl. Jako odpovědný náčelník její evropské rozvědné služby jsem prostě opatřoval obecné zprávy, abych je předal Kremlu.

Naši agenti v Berlíně a Římě, v Hamburku a Janově, v Brémách a Neapoli nám řádně hlásili mocnou pomoc, které se Frankovi dostávalo od Itálie a Německa. Tyto zprávy jsem posílal do Moskvy, kde je přijímali mlčky. Tajné instrukce ohledně Španělska jsem stále nedostal. Ani veřejně neměla sovětská vláda co říci.

Kominterna ovšem nadělala mnoho hluku, ale nikdo z nás praktiků to nebral vážně. Tahle organizace, tehdy už přezdívaná „lavočka“, byla odsunuta na tiché moskevské předměstí a z pochodně, kterou měla být mezinárodní revoluci, se stal pouhý přívěsek Stalinovy zahraniční politiky — chvíli nepřímo užitečný, chvíli pořádně na obtíž.

Jedinou velkou službou, kterou prokázala, bylo, že uvedla mezinárodní politiku známou jako lidová fronta. Znamenalo to, že v každé demokratické zemi měli poslušní členové komunistické strany zanechat odporu proti vládnoucím silám a ve jménu „demokracie“ spojit síly s ostatními politickými stranami. Technika spočívala v tom, že se s pomocí „souputníků“ a naivků volily vlády nakloněné Sovětskému svazu. V několika zemích to Kremlu skutečně pomohlo. Ve Francii dokonce Front populaire vynesla k moci umírněného socialistu Léona Bluma. Teď ale ve španělské krizi, kdy Kominterna křičela za republiku a vydávala bojová hesla proti Frankovi, zahájil premiér Blum s podporou Londýna politiku neintervence ve Španělsku.

V samotném Španělsku byl křik Kominterny ještě marnější, protože jejích stoupenců tam bylo nepatrně — v komunistické straně všeho všudy tři tisíce lidí. Španělské odbory a všechna silná revoluční uskupení — syndikalisté, anarchisté, Strana marxistického sjednocení a socialisté — zůstávaly zarputile protikomunistické. Španělská re-

publika po pěti letech existence stále odmítala sovětskou vládu uznat a s Moskvou neměla diplomatické styky.

Přesto Kominterna pořádala po celém světě masové schůze a sbírala pro španělskou republiku peníze. Ze Sovětského svazu poslala do Španělska jako vojáky desítky zahraničních komunistů, kteří byli ve svých zemích psanci a žili v Rusku jako uprchlíci. Stalin byl rád, že se jich zbavil.

Několika starým vůdcům Kominterny, kteří byli v nitru stále oddáni ideálu světové revoluce, přinesly boje ve Španělsku novou naději. Tihle staří revolucionáři si opravdu mysleli, že španělská občanská válka může svět znovu zapálit. Všechno jejich nadšení ale nevyrobilo ani náboj, ani tank, ani letadlo, nic z válečného materiálu, o nějž Madrid prosil a jímž fašistické mocnosti zásobovaly Franka. Skutečným úkolem Kominterny bylo v té době nadělat tolik rámusu, aby přehlušil hlasitější hluk Stalinova mlčení.

Odhalení německé a italské pomoci Frankovi i zoufalé výzvy španělských revolučních vůdců o pomoc jako by zdmi Kremlu nepronikaly. Občanská válka ve Španělsku se rozhořela v ohromný požár a Stalin se stále nehýbal. Do Haagu mi proudil nepřetržitý tok zdrcujících zpráv a já je soustavně posílal dál do Moskvy. Ačkoli španělská vláda v Madridu držela zlatou rezervu Španělské banky ve výši sedmi set milionů dolarů, její snahy nakoupit zbraně u Vickerse v Anglii, u Škodovky v Československu, u Schneidera ve Francii a u mocných německých zbrojovek mařili neintervencionisté. Od své vlády jsem stále neslyšel ani slovo.

Byl konec srpna, Frankovy síly byly pevně zorganizovány a úspěšně postupovaly na Madrid, když byli v Rusku konečně přijati tři vysocí činitelé španělské republiky. Přijeli nakoupit válečný materiál a nabízeli za něj ohromné sumy španělského zlata. Ani teď je však nedopravili do Moskvy, ale drželi je inkognito v jednom oděském hotelu. A aby celou operaci zakryl, vydal Stalin v pátek 28. srpna 1936 prostřednictvím komisaře zahraničního obchodu výnos, který zakazoval „vývoz, zpětný vývoz a průvoz do Španělska všech druhů zbraní, střeliva, válečného materiálu, letadel a válečných lodí“. Výnos byl uveřejněn a rozhlášen do světa následujícího pondělí. Souputníci Kominterny a veřejnost, kterou burcovali, byli už v soukromí zděšeni tím, že Stalin nepospíchal španělské republice na pomoc, a teď pochopili, že se připojuje k politice ne-

intervence Léona Bluma. Ve skutečnosti se Stalin španělské republice na pomoc plížil. Zatímco její vysocí činitelé čekali v Oděse, svolal Stalin mimořádné zasedání politbyra a předložil svůj plán opatrné intervence ve španělské občanské válce — to všechno pod rouškou vyhlášené neutrality.

Stalin tvrdil, že staré Španělsko je pryč a že nové Španělsko nemůže stát samo. Musí se připojit buď k táboru Itálie a Německa, nebo k táboru jejich odpůrců. Stalin řekl, že ani Francie, ani Velká Británie nepřipustí dobrovolně, aby Španělsko, které ovládá vstup do Středozemního moře, řídily Řím a Berlín. Přátelské Španělsko bylo pro Paříž a Londýn životně důležité. Stalin věřil, že bez veřejné intervence, jen obratným využitím svého postavení zdroje vojenských dodávek, lze ve Španělsku vytvořit režim, který bude ovládat. Až by to měl hotovo, mohl by si vynutit respekt Francie a Anglie, získat od nich nabídku skutečného spojenectví a buď ji přijmout, anebo s ní v ruce jako s trumfem dospět ke svému trvalému, hlubšímu cíli a záměru — k dohodě s Německem.

To byla Stalinova ústřední myšlenka o španělské intervenci. Pohnula s ním ale i potřeba nějaké odpovědi zahraničním přátelům Sovětského svazu, které velká čistka a střílení jeho starých bolševických druhů odcizovaly. Západní svět si neuvědomuje, jak chatrně se tehdy Stalin držel u moci a jak nezbytné pro jeho přežití coby diktátora bylo, aby ho v těch krvavých skutcích hájili zahraniční komunisté a významní souputníci jako Romain Rolland. Není přehnané říci, že jejich podpora pro něj byla nezbytná. A kdyby španělskou republiku nehájil, mohlo ho to spolu s otřesem z velké čistky a z procesů pro velezradu o tu podporu připravit.

Byl tu také ten španělský poklad, sedm set milionů dolarů ve zlatě, které byla vláda ochotna vydat za válečný materiál. Kolik z toho zlata se dá dopravit do Ruska jako platba za střelivo dodané ve Španělsku, zatímco se Sovětský svaz oficiálně drží vyhlášené politiky přísné neintervence, byla nepochybně naléhavá otázka.

Politbyro Stalinovu politiku pochopitelně přijalo. Své komisaře dvojnásob varoval, že sovětská pomoc Španělsku musí být neoficiální a vyřizovaná skrytě, aby se vyloučila jakákoli možnost zatáhnout vládu do války. Jeho poslední věta, kterou účastníci toho zasedání politbyra předali dál jako rozkaz všem vysokým důstojníkům služby, zněla: *Podalše ot artillerijskovo ognja!* — „Zůstat mimo dostřel!“

Za dva dny mi zvláštní kurýr, který přiletěl do Holandska, přivezl instrukce z Moskvy: „Okamžitě rozšiřte svou činnost na španělskou občanskou válku. Mobilizujte všechny dostupné agenty a prostředky k neprodlenému vytvoření soustavy pro nákup a dopravu zbraní do Španělska. Do Paříže je vysílán zvláštní agent, který vám v této práci pomůže. Ohlásí se vám tam a bude pracovat pod vaším dohledem."

Byl jsem rád, že se Stalin konečně rozhodl ve Španělsku opravdu jednat. Kameněvův[1] a Zinovjevův proces udělal v prosovětských kruzích otřesný dojem a přísná neutralita, kterou Moskva ve španělském zápase zaujala, vyvolávala trapné otázky i v nejpřátelštějších končinách.

Ve stejné době nařídil Stalin Jagodovi, tehdejšímu šéfovi OGPU, aby ve Španělsku zřídil odnož sovětské tajné policie. Všemocného Jagodu ani nenapadlo, že pět dní poté, co ho Stalin tímhle závažným pověřením poctil, bude ze svého místa odstraněn a o několik měsíců později umístěn do jedné z lubjanských cel, nad nimiž tak dlouho vládl. Jeho dráha skončila 14. března 1938 před jednou z jeho vlastních popravčích čet, poté co se „přiznal" ke spiknutí, v němž měl otrávit svého nástupce Ježova a také svého starého přítele, slavného spisovatele Maxima Gorkého.

Čtrnáctého září svolal Jagoda poslušen Stalinova rozkazu mimořádnou poradu ve svém ústředí, v moskevské Lubjance. Byl přítomen Frinovskij[2], tehdy velitel vojenských sil OGPU, později komisař námořnictva. (I jeho dráha náhle skončila v roce 1939, kdy „zmizel".) Dále byli

[1] **Kameněv, Lev Borisovič** — Vlastním jménem Rozenfeld (1883 Moskva – 25. srpna 1936). Předseda moskevského sovětu 1918–1926, člen politbyra a místopředseda Rady lidových komisařů. Odsouzen a zastřelen v prvním moskevském procesu spolu se Zinovjevem. Rehabilitován 1988.

[2] **Frinovskij, Michail Petrovič** — (1898–1940). Čekista, jeden z hlavních vykonavatelů velkého teroru. Od října 1936 náměstek lidového komisaře vnitra Nikolaje Ježova, od dubna 1937 do srpna 1938 jeho první náměstek a náčelník Hlavní správy státní bezpečnosti NKVD; řídil hromadné operace let 1937–1938. V září 1938 jmenován lidovým komisařem válečného loďstva, v dubnu 1939 zatčen a 4. února 1940 zastřelen; rehabilitován nebyl. Krátce před ním byli zastřeleni i jeho syn Oleg a manželka Nina, které soud rehabilitoval roku 1966.

přítomni Slucký[1], šéf zahraničního oddělení OGPU, a generál Urickij[2] z generálního štábu Rudé armády.

Od Sluckého, s nímž jsem se často setkával v Paříži i jinde, jsem se dozvěděl, že na této poradě byl jeden ze zkušených důstojníků jeho oddělení určen k tomu, aby OGPU zřídil v republikánském Španělsku. Byl to Nikolskij, alias Schwed, alias Ljova, alias Orlov[3]. Tatáž lubjanská porada také svěřila sovětské tajné policii velení nad operacemi Kominterny ve Španělsku. Rozhodla „sladit" činnost španělské komunistické strany s činností OGPU.

Další rozhodnutí porady znělo, že pohyb dobrovolníků do Španělska ze všech zemí bude tajně hlídat OGPU. V ústředním výboru každé komunistické strany na světě je jeden člen, který má tajné pověření od OGPU, a právě jeho prostřednictvím se to mělo provést.

V mnoha zemích včetně Spojených států se vstup do služeb španělské republiky jevil jako vznešené mezinárodní křížové tažení za záchranu demokracie a za to, aby socialismus nebyl zničen. Mladí muži z celého světa se dobrovolně hlásili, aby za tyto ideály ve Španělsku bojovali. Republikánské Španělsko, které s Frankem bojovalo, ale nebylo v politickém přesvědčení ani v politice nijak jednotné. Skládalo se z mnoha frakcí — demokraté, anarchisté, syndikalisté a socialisté. Komunisté byli velmi malou menšinou. Zda se Stalinovi podaří zmocnit se vlády a užít Španělska jako zbraně, kterou určí vztah

---

[1] **Slucký, Abram Aronovič** — (červenec 1898 Parafijevka, Černihovská gubernie – 17. února 1938 Moskva). Komisař státní bezpečnosti 2. stupně. Od roku 1920 v Čece, od roku 1929 Artuzovův pomocník v zahraničním oddělení OGPU (INO). Od května 1935 náčelník INO GUGB NKVD po Artuzovovi. Řídil operace proti emigraci a odpadlíkům, mezi nimi krádež Trockého archivu v Paříži. Zemřel 17. února 1938.

[2] **Urickij, Semjon Petrovič** — (2. března 1895 Čerkasy – 1. srpna 1938 Moskva). Komkor, 1935–1937 náčelník zpravodajské správy Rudé armády po Berzinovi, pak zástupce velitele Moskevského vojenského okruhu. Zatčen v listopadu 1937, zastřelen, rehabilitován 1956. Synovec Mojseje Urického, předsedy petrohradské Čeky, zavražděného roku 1918.

[3] **Orlov, Alexandr Michajlovič** — Vlastním jménem Lejba Lazarevič Feldbin, úředně též Lev Lazarevič Nikolskij (21. srpna 1895 Bobrujsk – 25. března 1973 Cleveland). Major státní bezpečnosti, od září 1936 hlavní činitel NKVD v republikánském Španělsku. Podílel se na odvozu španělského zlatého pokladu z Cartageny do Oděsy v říjnu 1936 a řídil represe NKVD proti POUM; na jeho účet jde i únos a zavraždění Andreua Nina. V červenci 1938 odmítl rozkaz dostavit se na sovětskou loď v Antverpách a uprchl do Spojených států. Po Stalinově smrti vydal knihu *The Secret History of Stalin's Crimes* (1953).

Francie a Anglie k sovětské vládě, záviselo na tom, zlomí-li mocnou protikomunistickou opozici v republikánském táboře. Bylo proto nutné mít pohyb těch idealistických zahraničních dobrovolníků pod kontrolou a zabránit jim, aby se spojili se živly, které byly Stalinově politice a ctižádosti na odpor.

Hlavní otázku, jak zorganizovat dodávky zbraní do Španělska, vyřešila lubjanská porada rozhodnutím vést věc současně z Ruska i ze zahraničí. Zahraniční úsek byl svěřen mně.

Domácí část podniku vedl sám Jagoda. Skýtala ještě větší potíže než ta moje, protože bylo naprosto nutné, aby se neobjevila sebemenší stopa úřední účasti vlády na tom obchodu.

Jagoda si zavolal kapitána Ulanského z OGPU a pověřil ho, aby zorganizoval „soukromé sdružení“ obchodníků se zbraněmi. Kapitán Ulanskij byl ve zpravodajské práci mimořádně zběhlý. OGPU mu předtím svěřila choulostivý úkol doprovázet Anthonyho Edena a premiéra Lavala při jejich návštěvách Sovětského svazu.

„V Oděse najdete tři Španěly, kteří tam už nějaký čas přešlapují,“ řekl Jagoda kapitánu Ulanskému. „Přijeli od nás neoficiálně nakoupit zbraně. Vytvořte neutrální soukromou firmu, se kterou budou jednat.“

Protože v sovětském Rusku nemůže nikdo od vlády koupit ani revolver a vláda je jediným výrobcem zbraní, byla by představa soukromé firmy obchodující na sovětské půdě se zbraněmi sovětským občanům k smíchu. Ta fraška však byla nutná pro zahraniční spotřebu. Prostě řečeno, úkolem kapitána Ulanského bylo zorganizovat a vést kruh pašeráků zbraní, a to tak obratně, aby špehové cizích vlád nenašli žádnou stopu.

„Jestli uspějete,“ řekl mu Jagoda, „vraťte se s dírkou v klopě na Řád rudého praporu.“

Kapitán Ulanskij dostal pokyn obchodovat výhradně za hotové a byl zpraven, že Španělé poskytnou vlastní lodě k odvozu střeliva, jakmile je arzenály Rudé armády „soukromému sdružení“ dodají. Odjel do Oděsy vyzbrojen vládními rozkazy, které mu podřizovaly všechny úřady ve městě, od místního šéfa tajné policie po předsedu oblastního sovětu.

Rozvědnou službu Rudé armády zastupoval na lubjanské poradě generál Urickij. Úkolem jeho oddělení bylo zajistit vojensko-technickou stránku podniku, určit množství a druhy výzbroje, která se vydá z arzenálů, a stanovit počet i obsazení vojenských odborníků, pilotů, dělo-

střeleckých a tankových důstojníků, kteří se do Španělska pošlou. Ve vojenských věcech tito lidé zůstávali pod velením generálního štábu Rudé armády; jinak nad nimi dohlížela tajná policie.

Stalinova intervence ve Španělsku tím byla zahájena. Pustil jsem se do práce, jako bych byl na frontě. Byl jsem přece přidělen k činné válečné službě. Odvolal jsem jednoho důležitého agenta z Londýna, druhého ze Stockholmu, třetího ze Švýcarska a domluvil s nimi schůzku v Paříži, kde se měli sejít se zvláštním agentem, kterého mi přidělila Moskva. Tenhle agent, Zimin, byl odborník na zbraně a člen vojenské sekce OGPU.

Sešli jsme se všichni v Paříži v dokonalé tajnosti jednadvacátého září. Zimin přivezl výslovné a důrazné instrukce, že nesmíme připustit ani sebemenší možnost, aby byla sovětská vláda jakkoli spojována s naším obchodem se zbraněmi. Všechny náklady se měly vyřizovat „soukromě“ prostřednictvím obchodních firem k tomu účelu zřízených.

Naším prvním úkolem tedy bylo vytvořit vedle našich stávajících „obchodních“ základen novou evropskou síť zdánlivě nezávislých podniků, které by válečný materiál dovážely a vyvážely. Pro nás to bylo nové, ale v Evropě je to starobylé řemeslo.

Úspěch závisel na tom, vybereme-li správné lidi. Takové lidi jsme k dispozici měli. Spousta jich byla ve spolcích spřízněných s různými zahraničními centry komunistické strany, jako jsou Přátelé Sovětského svazu a četné „ligy za mír a demokracii“. OGPU i vojenská rozvědka Rudé armády hleděly na některé členy těchto spolků jako na válečné zálohy civilních pomocníků sovětské obranné soustavy. Mohli jsme tedy vybírat mezi lidmi dlouho prověřenými neoficiální prací pro Sovětský svaz. Někteří byli ovšem ziskuchtiví nebo kariéristé, ale víc jich byli upřímní idealisté.

Mnozí byli diskrétní, spolehliví, měli správné styky a dokázali hrát roli, aniž se prozradili. Kapitál jsme dodali my. Kanceláře jsme opatřili my. Zisky jsme zaručili my. Lidi nebylo těžké najít.

Do deseti dnů jsme měli v Paříži, Londýně, Kodani, Amsterodamu, Curychu, Varšavě, Praze, Bruselu a v několika dalších evropských městech zřízenou síť zbrusu nových dovozních a vývozních firem. V každé firmě byl tichým společníkem agent OGPU. Opatřoval prostředky a řídil všechny obchody. V případě chyby platil životem.

Zatímco tyhle firmy prohledávaly trhy Evropy a Ameriky po dostupném válečném materiálu, dožadoval se mé pozornosti naléhavý problém dopravy. Vhodné obchodní lodě se daly ve Skandinávii sehnat, jen když se zaplatilo dost. Potíž byla opatřit pro takové zásilky do Španělska povolení. Zprvu jsme počítali s tím, že je budeme posílat do Francie a odtud překládat do přístavů republikánského Španělska. Francouzské ministerstvo zahraničí ale odmítlo vydat odbavovací doklady.

Zbývala jediná jiná cesta — opatřit si konzulární doklady zámořských vlád, které by potvrzovaly, že zbraně byly nakoupeny k dovozu do jejich zemí. Na některých latinskoamerických konzulátech jsem jich dostal neomezené množství. Občas se nám podařilo získat je i od východoevropských a asijských zemí.

S takovými potvrzeními jsme dostali odbavovací doklady a lodě pak nepluly do Jižní Ameriky ani do Číny, nýbrž do přístavů republikánského Španělska.

Velké nákupy jsme udělali u Škodových závodů v Československu, u několika firem ve Francii a u dalších v Polsku a Holandsku. Obchod se zbraněmi je takové povahy, že jsme zbraně kupovali i v nacistickém Německu. Poslal jsem do Hamburku agenta zastupujícího jednu naši holandskou firmu; zjistili jsme, že je tam na prodej značné množství poněkud zastaralých pušek a kulometů. Ředitele té německé firmy nezajímalo nic než cena, bankovní reference a právní doklady o zásilce.

Ne všechen materiál, který jsme koupili, byl prvotřídní. Zbraně dnes zastarávají velmi rychle. Dali jsme si ale za cíl opatřit Caballerově vládě pušky, které střílejí, a opatřit je bez odkladu. Situace v Madridu se stávala vážnou.

V polovině října začaly do republikánského Španělska docházet lodní náklady zbraní. Sovětská pomoc šla dvěma proudy. Moje organizace používala výhradně cizí plavidla, většinou skandinávské registrace. „Soukromé sdružení“ kapitána Ulanského v Oděse začalo španělskými loděmi, ale ukázalo se, že jich je málo. Moskva nedovolila použít lodě se sovětskými doklady: Stalin trval na naprosté tajnosti, aby se nezapletl do války. Stalin byl obzvlášť neoblomný potom, co ponorky a trawlery ve Středozemním moři začaly napadat a zabavovat nákladní lodě mířící ke španělskému pobřeží.

Kapitán Ulanskij byl však vynalézavý. Obrátil se na Müllera, šéfa pasového oddělení OGPU, aby mu dodal padělané cizí lodní doklady.

Müllerovo oddělení s nevyčerpatelnými prostředky státu dovedlo umění padělání k nebývalé dokonalosti.

O několik měsíců později jsem si v Moskvě Müllera dobíral kvůli tomu, že dostal Řád rudé hvězdy.

„Vždyť je to úplně nové pole působnosti — padělat lodní doklady!“ zvolal. „Myslíte, že to bylo snadné? Pracovali jsme dnem i nocí!“

S těmi falešnými doklady vyplouvaly sovětské lodě naložené střelivem z Oděsy pod novými jmény a pod cizí vlajkou a proplouvaly Bosporem, kde ostře hlídkovali němečtí a italští kontrašpionážní agenti. Když vpluly do republikánských přístavů a náklad vyložily, dostaly zpátky ruská jména a vracely se do Oděsy pod vlastní vlajkou.

Madrid zoufale volal po letadlech. Moskva to volání opakovala v rozkazech pro mě. Franco postupoval na hlavní město; jeho italské a německé letky vládly vzduchu. Naši letci a mechanici do Madridu přijížděli, ale republikánských letadel bylo málo a byla horší. Musel jsem někde v Evropě najít zásobu bombardovacích a stíhacích letadel, která by se dala rychle koupit. Žádná soukromá firma přirozeně nemůže na počkání dodat větší počet válečných letadel. To dokáže jen vláda.

Při rychlém pokroku letectví se však dalo rozumně předpokládat, že by nějaká přátelská vláda svolila prodat část své výzbroje a získala tím možnost své letectvo zmodernizovat. Rozhodl jsem se obrátit na jednu takovou vládu ve východní Evropě. Měla asi padesát bojových letadel zastarávající konstrukce, vyrobených ve Francii.

K tomu účelu bylo zjevně zapotřebí mimořádného agenta, ale já měl toho pravého. Byl to člověk modré krve, syn staré šlechtické rodiny, s nejlepšími styky a bezúhonnými bankovními referencemi. On i jeho žena byli neochvějní přátelé Sovětského svazu a horliví stoupenci republikánské věci ve Španělsku. Několik služeb nám už prokázal. Věděl jsem, že na něj mohu spoléhat.

Požádal jsem ho, aby přijel do Holandska, a vylíčil mu situaci. Druhý den odletěl do toho východoevropského hlavního města. Tu noc zavolal meziměstsky mému agentovi v Paříži, ten zavolal mně do Haagu a zařídil, abych příštího rána na určitém místě a v určenou hodinu čekal na přímý hovor od něj. Když hovor přišel, podal mi můj aristokrat pečlivě zašifrovanou řečí zprávu o žalostné zkušenosti.

Zajistil si doporučení k ministru války. Podal ministrovi navštívenku se jménem jedné z největších bank na světě a šel rovnou k jádru věci.

„Přijel jsem, abych od vaší vlády koupil jisté množství válečných letadel. Rád bych věděl, zda by Vaše Excelence svolila je prodat. Máme zájem nejméně o padesát strojů, za cenu, kterou Vaše Excelence určí."

Ministr války vstal od stolu. Zbledl. Znovu se podíval na návštěvníkovu navštívenku. Prohlédl si doporučující dopis. Pak se k mému agentovi obrátil a tiše řekl: „Žádám vás, abyste okamžitě opustil mou pracovnu."

Můj agent vstal k odchodu. Nedokázal se však s nezdarem smířit, aniž by to zkusil ještě jednou.

„Odpusťte, Vaše Excelence," řekl. „Dovolte mi dodat jediné slovo. Všechno je to na světle. Na mém poslání není nic pochybného. Jde o pomoc španělské vládě. Přicházím jako zástupce skupin ve své zemi, které věří, že bychom měli španělskou republiku ve jménu lidskosti chránit. Věříme, že vaše země má zájem na tom, aby se fašistické mocnosti do Středozemního moře nedostaly — aby je neovládla Itálie."

„Jsem ministr války, nikoli obchodník," zněla chladná odpověď. „Dobrý den, pane."

„Vypadá to beznadějně — úplně beznadějně," truchlil můj agent do telefonu.

„Nechte to být, je to prohraná věc, a vypadněte odtamtud," řekl jsem mu. „Sejdeme se na letišti."

„Ještě ne," řekl. „Vzdát to ještě nehodlám."

Za tři dny mi přišla zpráva, že se letadlem vrací do Haagu. Když vystoupil z kabiny, viděl jsem, že má hlavu ovázanou. Vypadal vyčerpaně. Rychle jsem ho odvedl k čekajícímu autu.

Jakmile jsme byli uvnitř, řekl mi, že těch padesát letadel koupil.

„Den potom, co jsem vám volal," řekl, „mi do hotelového pokoje přinesli navštívenku pána, který zastupoval největší banku v zemi. Pozval jsem ho nahoru. O mé návštěvě u ministra války se nezmínil, řekl jen, že prý chci koupit válečná letadla. Jsem-li ochoten obchodovat, navrhuje, abychom to probrali u něj v kanceláři."

Můj agent koupil těch padesát vládních letadel po dvaceti tisících dolarech za kus, s výhradou prohlídky. Když přišla řeč na příjemce, nabídl na výběr latinskoamerickou zemi, nebo Čínu. Obchodník dal přednost Číně.

„Ujistil jsem ho jménem čínské vlády, že doklady budou v dokonalém pořádku."

„Ale kde jste přišel k tomuhle?“ zeptal jsem se a ukázal na obvaz kolem jeho čela.

„Ale, pořádně jsem se praštil, když jsem lezl do toho zatraceného letadla,“ zasmál se.

Bylo nutné okamžitě zařídit prohlídku a ocenění letadel. Jel jsem do Paříže a najal k tomu francouzského leteckého odborníka se dvěma inženýry jako pomocníky. Odletěli do toho východoevropského hlavního města a vrátili se s příznivou zprávou. Nařídil jsem letadla co nejrychleji rozebrat a zabalit do beden.

Celým světem se nesl výkřik úzkostného vzteku nad nemilosrdným bombardováním téměř bezbranného Madridu. Moje organizace dělala zázraky, aby dopravu těch padesáti stíhaček a bombardérů uspíšila. V polovině října jimi naložili norskou loď.

V té chvíli jsem dostal z Moskvy přísný pokyn, abych nedovolil, aby loď vyložila náklad v Barceloně. Ta letadla neměla za žádných okolností projít Katalánskem, které mělo vlastní vládu, velmi podobnou vládě svrchovaného státu. V té katalánské vládě měli převahu revolucionáři protistalinského přesvědčení. Moskva jim nevěřila, ačkoli tehdy zoufale drželi jeden z nejdůležitějších úseků republikánské fronty proti prudkým útokům Frankovy armády.

Dostal jsem rozkaz poslat letadla do Alicante. Ten přístav ale blokovaly Frankovy lodě. Kapitán k Alicante zamířil, ale musel se obrátit, aby zachránil loď i náklad. Pokusil se namířit do Barcelony, v tom mu však zabránil můj agent na palubě. Můj lodní náklad letadel křižoval sem a tam po Středozemním moři. Franco ho nepustil do Alicante. Stalin ho nepustil do Barcelony. Republikánské Španělsko zatím zoufale bojovalo a letadel mělo žalostně málo. Nakonec můj agent na palubě nařídil lodi plout do Marseille.

Tenhle fantastický vývoj byl součástí Stalinova lítého, ale tichého boje o úplné ovládnutí republikánské vlády, boje, který se vedl za otevřeným válčištěm. Měl-li Stalin ze Španělska udělat pěšce ve své mocenské hře, musel si podmanit veškerou opozici ve španělské republice. Hrot té opozice byl v Katalánsku. Stalin byl rozhodnut podporovat zbraněmi a lidmi jen ty skupiny ve Španělsku, které byly ochotny bez výhrad přijmout jeho vedení. Umínil si, že Katalánce k našim letadlům nepustí; mohli by s nimi dobýt vojenské vítězství, které by zvýšilo jejich prestiž, a tím i jejich politickou váhu v republikánských řadách.

V těch dnech, kdy Stalin jednou rukou zadržoval vojenskou pomoc Barceloně, poslal druhou své první veřejné poselství Josému Díazovi[1], vůdci španělské komunistické strany. Šestnáctého října Stalin Díazovi telegrafoval: „Pracující Sovětského svazu plní jen svou povinnost, když poskytují revolučním masám Španělska veškerou pomoc, která je v jejich silách.“ „Španělský zápas,“ pokračoval Stalin, „není soukromou věcí Španělů. Je to společná věc celého pokročilého a pokrokového lidstva.“ To poselství bylo ovšem určeno Kominterně a sovětským přívržencům po celém světě.

Norská loď nakonec Frankovou blokádou proklouzla a letadla v Alicante vyložila. Současně došel ze Sovětského svazu další válečný materiál včetně tanků a dělostřelectva. Celé republikánské Španělsko vidělo, že hmatatelná pomoc z Ruska skutečně přichází. Republikáni, socialisté, anarchisté a syndikalisté mohli nabídnout jen teorie a ideály. Komunisté dodávali děla a letadla proti Frankovi. Sovětská prestiž vyletěla vzhůru. Jásající komunisté z toho vytěžili, co se dalo.

Osmadvacátého října vydal Caballero jako ministr války provolání ke španělské republice. Bylo to volání k vítězství a stálo v něm: „V této chvíli máme konečně v rukou mohutnou výzbroj — máme tanky a silné letectvo.“

Caballero, který Stalinovým poslům otevřel dveře dokořán, nevěděl, jaké povahy je síla, jež španělské republice přichází na pomoc. Neuvědomoval si, že právě tahle pomoc způsobí jeho vlastní pád.

Přesun válečného materiálu do Španělska šel ruku v ruce s celosvětovým přesunem lidí do Madridu.

Dobrovolníci z Britských ostrovů, ze Spojených států, z Kanady, z Latinské Ameriky a Jižní Afriky, ze Skandinávie, z Balkánu a z celé Evropy, dokonce i z nacistického Německa a Itálie, z Austrálie a z Filipín dychtili bojovat za republikánskou věc. Vznikala slavná internacionální brigáda.

Měl-li teď Stalin ovládnout Španělsko, které začínal podporovat zbraněmi, bylo nezbytné tu vlnu křižáků z celého světa zorganizovat, řídit a ukovat z ní stalinskou sílu. Caballerova vláda lidové fronty byla vratkou koalicí znepřátelených politických stran. Malá, tvrdá

[1] **Díaz, José** — (1895 Sevilla – 1942 Tbilisi). Pekař a odborář, 1932–1942 generální tajemník Komunistické strany Španělska. Po porážce republiky v SSSR, zemřel pádem z okna.

a ukázněná skupina komunistů, které teď velela OGPU, Caballerovu vládu podporovala, ale neovládala ji. O to důležitější pro Moskvu bylo zmocnit se internacionální brigády.

Jádrem brigády bylo pět až šest set zahraničních komunistických uprchlíků poslaných z Ruska. Nebyl mezi nimi jediný Rus. Později, když brigáda nabobtnala na bezmála patnáct tisíc bojovníků, nesměl do jejích řad vstoupit žádný Rus. Mezi touto silou a jednotkami Rudé armády určenými ke službě ve Španělsku byla úmyslně vztyčena neprostupná zeď.

V každé cizí zemi včetně Spojených států byly náborovými místy internacionální brigády místní komunistické strany a jejich pomocné organizace. Některé nezávislé skupiny socialistů a jiných radikálů se pokoušely zorganizovat vlastní kolony. Drtivou většinu rekrutů ale naverbovali komunisté a čerpali ji z rozrůstajících se sítí „souputníků“, kteří o tom, že je komunisté řídí na dálku, často vůbec nevědí.

Když se dobrovolník přihlásil, poslali ho do tajné náborové kanceláře. Tam vyplnil dotazník a řekli mu, ať čeká na vyrozumění. Za kulisami OGPU prověřila jeho politickou minulost; zdála-li se přijatelná, zavolali ho znovu a vyslechl ho agent OGPU — zřídka Rus a někdy ani oficiálně člen komunistické strany, vždycky však spolehlivý a naprosto oddaný svým komunistickým nadřízeným i nadřízeným z OGPU. Po tomhle politickém prověření, které — zvláště v anglosaských zemích — působilo docela ledabyle a nezávazně, poslali rekruta na lékařskou prohlídku ke stejně spolehlivému lékaři s pevnými sympatiemi ke komunistické věci. Když prohlídkou uspokojivě prošel, opatřili mu dopravu a dostal pokyn hlásit se na určité adrese v Evropě.

V Evropě jsme improvizovaně zřídili několik tajných kontrolních bodů, kde každého uchazeče důkladně prověřili znovu oddaní a důvěryhodní zahraniční komunisté nebo tajemníci a agenti komunisty ovládaných organizací, jako je SRI (Secours Rouge International), Přátelé republikánského Španělska, případně úředníci těch španělských úřadů, které byly zcela v rukou komunistů. Jak přesvědčivě dokládá Luis de Araquistáin, bývalý republikánský velvyslanec ve Francii, bylo v pozdější fázi devadesát procent všech důležitých míst na španělském ministerstvu války pevně obsazeno Stalinovými pohůnky. Dohled OGPU nad dobrovolníky, kteří byli shledáni hodnými položit život za to, v čem viděli věc republiky, pokračoval ve Španělsku: nasadili

mezi ně udavače, aby vypleli podezřelé špehy, odstranili lidi, jejichž politické názory nebyly přísně pravověrné, a hlídali, co čtou a o čem mluví. Prakticky všichni političtí komisaři u internacionální brigády a později i u větší části republikánské armády byli věrní komunisté.

Všem dobrovolníkům se po příjezdu do Španělska odebraly pasy a jen velmi zřídka se pas vrátil. I když byl někdo propuštěn, řekli mu, že se jeho pas ztratil. Jen ze Spojených států jich přijelo asi dva tisíce a pravých amerických pasů si v moskevském ústředí OGPU velmi cení. Téměř v každé diplomatické poště, která ze Španělska došla na Lubjanku, byl svazek pasů členů internacionální brigády.

Na jaře 1937 jsem tuhle poštu v Moskvě několikrát viděl v úřadovnách zahraničního oddělení OGPU. Jednoho dne došel svazek asi stovky pasů, polovina z nich amerických. Patřily mrtvým vojákům. To byl velký úlovek, důvod k oslavě. Pasy mrtvých se po několikatýdenním pátrání v rodinné historii původních majitelů snadno přizpůsobí novým nositelům, agentům OGPU.

Zatímco se v popředí utvářela internacionální brigáda, armáda Kominterny, přijížděly tiše ryze ruské jednotky Rudé armády a zaujímaly svá místa za španělskou frontou. Sovětského vojenského personálu nebylo ve Španělsku nikdy víc než dva tisíce mužů a v boji byli jen piloti a tankoví důstojníci. Většina Rusů byli odborníci — lidé z generálního štábu, vojenští instruktoři, inženýři, specialisté na budování válečného průmyslu, znalci chemické války, letečtí mechanici, radisté a dělostřelečtí odborníci. Tihle lidé z Rudé armády byli od španělských civilistů odděleni, jak jen to šlo, bydleli zvlášť a nikdy jim nebylo dovoleno stýkat se jakkoli se španělskými politickými skupinami nebo osobnostmi. OGPU je neustále hlídala, jednak aby jejich přítomnost ve Španělsku zůstala tajemstvím, jednak aby Rudou armádu nenakazilo politické kacířství.

Tenhle zvláštní expediční sbor byl přímo podřízen generálu Janu Berzinovi, jedné ze dvou předních sovětských osobností, které Stalin pověřil velením nad svou intervencí ve Španělsku. Druhou byl Artur Staševskij[1], oficiálně sovětský obchodní vyslanec v Barceloně. To byli

[1] **Staševskij, Artur Karlovič** — Vlastním jménem Hirschfeld (24. prosince 1890 Mitava – 21. srpna 1937). Sovětský hospodářský činitel a rozvědčík, od října 1936 do června 1937 obchodní zástupce SSSR ve Španělsku. V červnu 1937 zatčen a zastřelen. Podle Krivického byl Stalinovým hlavním mužem ve Španělsku; samotný převoz španělského zlata do SSSR organizoval Alexandr Orlov.

skuteční tajemní muži Moskvy za kulisami španělského válčiště, a zatímco shromažďovali všechny páky španělské republikánské vlády do svých rukou, o jejich posláních nikdo nevěděl.

Generál Berzin sloužil patnáct let[1] jako šéf vojenské rozvědky Rudé armády. Rodák z Lotyšska vedl v šestnácti letech partyzánský oddíl v revolučním boji proti carovi. Byl raněn, zajat a v roce 1906 odsouzen k smrti. Vzhledem k jeho mladému věku mu však carská vláda trest zmírnila na nucené práce na Sibiři. Uprchl a v době, kdy byl car svržen, žil životem ilegálního revolucionáře. Berzin vstoupil za Trockého do Rudé armády a vypracoval se k mocnému postavení ve vrchním velení. Statný, už prošedivělý, skoupý na slovo a prohnaný — toho si Stalin vybral, aby zorganizoval a řídil republikánskou armádu.

Stalinovým hlavním politickým komisařem ve Španělsku byl Artur Staševskij. Pocházel z polské rodiny. Malý a zavalitý, vypadal jako obchodník a nominálně jím také byl — sovětským obchodním vyslancem v Barceloně. I Staševskij ale sloužil v Rudé armádě. Z vojenské služby odešel, aby se ujal úkolu zreorganizovat ruský kožešnický průmysl v době, kdy bylo toto důležité odvětví na kolenou. Uspěl skvěle; oživil ruský obchod s kožešinami na všech světových trzích a při té příležitosti podnikl cestu do Spojených států. Teď mu Stalin svěřil úkol ovládat politické a finanční otěže republikánského Španělska.

Zatímco Berzin a Staševskij pracovali v zákulisí, stála internacionální brigáda ve světle reflektorů okázalého republikánského tažení. Zahraničním válečným zpravodajům na španělské frontě se tajemným mužem zdál Emil Kleber[2], velitel internacionální brigády. Miliony čtenářů si Klebera budou pamatovat jako nejzdramatizovanější postavu hrdinské obrany Madridu.

Kleber byl světu v rozhovorech a portrétech představen jako silný muž dne, předurčený sehrát závažnou roli v dějinách Španělska i světa. Jeho zjev těm legendám dodával barvu. Byl vysoké postavy, rysy měl těžké a kštice šedivých vlasů popírala jeho jedenačtyřicet let. Svět ho poznal jako dobrodruha ve zbrani, naturalizovaného Kanaďana, rodáka

---

[1] V rozvědce Berzin sloužil od roku 1920, jejím náčelníkem byl od března 1924 do roku 1935.

[2] **Kleber, Emil** — Vlastním jménem Manfred Stern (1896–1954). Důstojník sovětské vojenské rozvědky. Na podzim 1936 velel jako generál Emil Kleber XI. internacionální brigádě při obraně Madridu. Odvolán do Moskvy, roku 1939 odsouzen na patnáct let a 18. února 1954 zemřel v táboře Ozerlag.

z Rakouska, který se jako rakouský válečný zajatec v Rusku přidal k bělogvardějcům v jejich boji proti bolševikům, aby nakonec přece jen přešel ke komunismu.

Ten obraz se slepil v moskevském ústředí OGPU, které Kleberovi dodalo i falešný kanadský pas. Kleber hrál svou roli, jak mu OGPU nadiktovala. Osnovu jeho rozhovorů mu připravili agenti Kremlu.

Znal jsem Klebera i jeho ženu, děti a bratra mnoho let. Doopravdy se jmenoval Stern. Byl rodák z Bukoviny, tehdy rakouské a dnes rumunské. Za světové války sloužil jako důstojník, carská vojska ho zajala a poslala do tábora v sibiřském Krasnojarsku. Po sovětské revoluci vstoupil do bolševické strany a do Rudé armády a celou ruskou občanskou válku bojoval na sovětské straně. Pak navštěvoval Frunzeho vojenskou akademii, kterou absolvoval v roce 1924. Nějaký čas jsme spolu pracovali ve zpravodajském oddělení generálního štábu. V roce 1927 byl Kleber přidělen k vojenské sekci Kominterny a působil jako instruktor v jejích vojenských školách. Pro Kominternu jezdil s důvěrnými úkoly do Číny.

Kleber nikdy nebyl v Kanadě a s bělogvardějci se nikdy nestýkal. Ten výmysl měl zakrýt, že je štábním důstojníkem Rudé armády. Jeho úloha velitele internacionální brigády tím byla věrohodnější. Ve skutečnosti neměl přes dramatickou roli, která mu byla přidělena, v sovětském soustrojí žádnou moc. V listopadu 1936 byl tenhle ruský generál jmenován vrchním velitelem sil španělské vlády v severním úseku madridské fronty.

V jednom z prvních listopadových dnů jsem odletěl z Marseille do Barcelony. Čekající auto mě odvezlo do hotelu v centru, který byl v Barceloně sovětským hlavním stanem. Cizí hosté tam bydlet nesměli. Tam jsem se setkal se Staševským, naším obchodním vyslancem, a s členy jeho štábu. Tam bydlel a pracoval náš vojenský zpravodajský štáb v Katalánsku pod dohledem generála Akulova.

Přijel jsem do Barcelony, abych své agenty na Frankově území podřídil rozkazům štábních důstojníků, kteří vedli vojenské operace tajně řízené generálem Berzinem. Měl jsem za to, že zprávy, které jsem z povstaleckých pásem dostával, budou užitečnější v Madridu a Barceloně než v Moskvě.

Generál Akulov zorganizoval naši tajnou zpravodajskou službu v nepřátelském táboře nanejvýš účinně. Naši tamní radisté pracovali bez přestání a denně předávali přenosnými vysílačkami zásadní informace.

Přirozeně jsem se nejdřív ptal na vyhlídky na vojenské vítězství. Odpověď zněla v podstatě takto: „Je to tady v příšerném zmatku. Jediná útěcha je, že na druhé straně je ten zmatek ještě větší."

Generál Berzin neúnavně pracoval na tom, aby z neukázněných a nesourodých ozbrojených oddílů vytvořil armádu. Naléhal na Caballera, aby zavedl brannou povinnost.

Berzin shromáždil skupinu ruských štábních důstojníků a dělal z nich páteř republikánského velení. V zoufalých listopadových a prosincových týdnech se přední měrou podílel na organizaci obrany Madridu. Byl však zamaskován tak důkladně, že už o jeho přítomnosti ve Španělsku, natož o tom, kdo je, vědělo jen půl tuctu nejvyšších republikánů.

Berzin trval na tom, aby byl jmenován vrchní velitel. Republikánská vláda, opřená o žárlivé strany a frakce, takovou pravomoc zřídit nechtěla. Berzin našel vhodného kandidáta v generálu Josém Miajovi[1], dobrém vojákovi bez politických ctižádostí. Během několika týdnů — v listopadu 1936 — Miajovo jmenování prosadil a ten si vrchní velení udržel až do konce občanské války.

Artur Staševskij zatím vynakládal všechny síly na to, aby se vláda nad financemi republiky dostala do sovětských rukou. Španělsko i Španěly měl rád. Jeho úkol ho uchvacoval; měl pocit, že znovu prožívá, co zažil o dvacet let dřív v ruské revoluci.

V Juanu Negrínovi[2], ministru financí madridského kabinetu, objevil ochotného spolupracovníka svých finančních plánů. Madrid téměř nemohl otevřeně koupit zbraně nikde na světovém trhu. Španělská republika uložila značnou část španělské zlaté rezervy v pařížských bankách v naději, že bude z Francie dovážet válečný materiál. Vyvstala však nepřekonatelná potíž: francouzské banky odmítly zlato uvolnit, protože Franco hrozil, že na ně v případě svého vítězství vznese nároky. Takové nároky by vzdálený Kreml, jakmile by zlato jednou držel, trápily pramálo. Staševskij nabídl, že španělské zlato odveze do sovětského Ruska

[1] **Miaja, José** — (1878 – 1958 Mexiko). Generál, od listopadu 1936 předseda Junty pro obranu Madridu. Po válce v exilu v Mexiku.

[2] **Negrín, Juan** — (1892–1956). Lékař a socialista, květen 1937 – březen 1939 předseda vlády republiky; opíral se o spolupráci se SSSR a komunisty. Od roku 1939 v exilu, zemřel v Paříži.

a Madridu za ně dodá zbraně a střelivo. Prostřednictvím Negrína obchod s Caballerovou vládou uzavřel.

Nějak se pověst o tom obchodu dostala do ciziny. V zahraničním tisku zazněla obvinění, že Caballero dal část národní zlaté rezervy do zástavy za sovětskou pomoc. Třetího prosince, zatímco se odvoz zlata zařizoval, Moskva oficiálně popřela, že by k takovému obchodu došlo — stejně jako soustavně popírala, že sovětská intervence ve Španělsku vůbec existuje. V našem užším kruhu se tehdy Staševskému žertem říkalo „nejbohatší muž světa“, protože měl španělskou státní pokladnu ve své moci.

V mých listopadových rozhovorech se Staševským v Barceloně už prosvítaly Stalinovy další kroky ve Španělsku. Staševskij přede mnou netajil, že příštím předsedou madridské vlády bude Juan Negrín. Caballero byl tehdy obecně pokládán za oblíbence Kremlu, ale Staševskij už měl za jeho nástupce vybraného Negrína.

Caballero byl opravdový radikál, revoluční idealista. Práci OGPU navíc nepřál; ta pod Orlovem začínala ve Španělsku rozvíjet stejně jako v Rusku rozsáhlou čistku mezi všemi odpadlíky, nezávislými a antistalinisty, které strana hází na jednu hromadu pod nálepku „trockisté“.

Doktor Juan Negrín měl naproti tomu všechny vlohy byrokratického politika. Ačkoli profesor, byl to praktický člověk s rozhledem obchodníka. Přesně ten typ, který se Stalinovi hodil. Stejně jako generál Miaja by byl dobrou fasádou, kterou lze ukázat Paříži, Londýnu a Ženevě. Vnějšímu světu by zapůsobil „rozumností“ a „slušností“ španělské republikánské věci; revolučními poznámkami by nikoho nevylekal. Měl ruskou ženu, a jako praktický člověk navíc vítal, že někdo jeho zemi pročistí od „neovladatelných“ a „výtržníků“ — ať už je to ruka kterákoli, třeba i cizí ruka Stalinova.

Doktor Negrín ovšem viděl jedinou záchranu své země v těsné spolupráci se Sovětským svazem. Bylo zjevné, že činná podpora může přijít jen odtamtud. Byl ochoten jít Stalinovi ve všem na ruku a obětovat všechny ostatní ohledy, jen aby tu pomoc zajistil.

O tomhle se mluvilo, když jsem byl v Barceloně, půl roku před pádem Caballerovy vlády. Tak dlouho ta změna trvala. Nakonec se uskutečnila s pomocí spiknutí, které OGPU nastrojila v Barceloně. Oficiální sovět-

ský velvyslanec Marcel Rosenberg[1] tam řečnil a držel se na očích veřejnosti, ale Kreml ho nikdy nepokládal za důležitého. Stalinovu práci dělal tiše a účinně Staševskij.

Slucký, šéf zahraničního oddělení OGPU, dostal z Moskvy rozkaz prohlédnout tamní tajnou policii budovanou podle ruského vzoru. Přijel den nebo dva po mém odjezdu. OGPU tehdy rozkvétala po celém republikánském území, soustředila se ale na Katalánsko, kde byly nezávislé skupiny nejsilnější a kde měli stranické ústředí i skuteční trockisté.

„Mají tam dobrý materiál," řekl mi Slucký, když se o několik týdnů později vrátil do Paříže, „ale chybí jim zkušenost. Nemůžeme připustit, aby se Španělsko stalo volným tábořištěm pro všechny protisovětské živly, které se tam slétají z celého světa. Koneckonců je to teď naše Španělsko, část sovětské fronty. Musíme ho mít pevně pro sebe. Kdo ví, kolik je mezi těmi dobrovolníky špehů? A pokud jde o anarchisty a trockisty, i když jsou to protifašističtí vojáci, jsou to naši nepřátelé. Jsou to kontrarevolucionáři a musíme je vykořenit."

OGPU odvedla skvělý kus práce. Už v prosinci 1936 se Madridem, Barcelonou a Valencií hnal teror. OGPU měla vlastní zvláštní věznice. Její jednotky prováděly vraždy a únosy. Plnila skryté kobky a podnikala bleskové zátahy. Působila pochopitelně nezávisle na republikánské vládě. Ministerstvo spravedlnosti nad OGPU nemělo žádnou pravomoc; byla to říše v říši. Byla to moc, před níž se třásli i někteří nejvyšší činitelé Caballerovy vlády. Zdálo se, že Sovětský svaz svírá republikánské Španělsko, jako by už bylo sovětským majetkem.

Šestnáctého prosince vydal Largo Caballero vzdorné provolání proti Frankovi: „Madrid nepadne! Teď válka teprve začne, protože teď máme potřebný válečný materiál."

Následujícího dne v Moskvě Stalinova oficiální hlásná trouba, list *Pravda*, otevřeně prohlásila, že čistka v Katalánsku, která už začala, „bude provedena se stejnou energií, s jakou byla provedena v Sovětském svazu".

Hrdinská a zoufalá obrana Madridu vrcholila. Frankovy letky ničily hlavní město, jeho vojska byla skoro na předměstích. Republikáni už

---

[1] **Rosenberg, Marcel Izrailevič** — (1896 Varšava – 1938). Diplomat, od 28. srpna 1936 do 19. února 1937 první sovětský velvyslanec v republikánském Španělsku. Po odvolání zatčen a zastřelen.

ale měli bombardéry a piloty, tanky a dělostřelectvo. Naše vojenská pomoc přišla právě včas, aby Madrid zachránila. Generál Berzin a jeho štáb tiše řídili boje, kterým veřejně velel generál Miaja a které Kleber, generál Kominterny, předváděl světu jako drama.

Skvělé činy internacionální brigády a hmotná pomoc ze Sovětského svazu podnítily růst španělské komunistické strany tak, že v lednu 1937 měla přes dvě stě tisíc členů. Záchrana Madridu nesmírně zvýšila sovětskou prestiž.

Zároveň to znamenalo konec první fáze Stalinovy intervence v občanské válce. Stalinizace Španělska teď začala s ponurou vážností. Velení měla OGPU. Kominterna byla odsunuta dozadu. Čtvrtého února 1937 byl generál Kleber zbaven velení internacionální brigády. Oznámilo se, že tento generál Kominterny má být přeložen do Málagy, aby tam zorganizoval republikánskou obranu. Víckrát o něm nikdo neslyšel.

O několik týdnů později jsem se v Moskvě dozvěděl, že Kleberovo zmizení souvisí s čistkou v Rudé armádě a s četným zatýkáním štábních důstojníků. Mnozí z jeho blízkých druhů byli jako spiklenci popravováni Stalinovými popravčími četami. Narazil jsem na Kleberova bratra, kterého v dubnu odvolali ze zahraničí. Za několik dní zatkla OGPU i jeho.

Zmizení generála Kominterny ve velké čistce znamenalo prostě to, že patřil k těm, kdo už Stalinovi nebyli k užitku, a že věděl příliš mnoho. Stalin rozhodl, že Kominterna svou práci ve Španělsku odvedla. Berzin a Staševskij teď měli vládu pevně v hrsti.

Zmizení generála Klebera nevyvolalo u těch, kdo ho po celém světě opěvovali, jediný komentář. Jeho vyrobená sláva zemřela s ním. Generál Lukács měl snad u bohů víc štěstí. Byl to maďarský komunistický spisovatel, vlastním jménem Máté Zalka, a padl na španělské frontě.

Úspěšná obrana Madridu sovětskými zbraněmi dala OGPU nové příležitosti rozšířit svou moc. Zatčeny byly tisíce lidí, mezi nimi mnoho zahraničních dobrovolníků, kteří přijeli bojovat proti Frankovi. Jakákoli kritika metod, jakýkoli nelichotivý názor na Stalinovu diktaturu v Rusku, jakýkoli styk s lidmi kacířského politického přesvědčení se staly velezradou. OGPU používala všechny v Moskvě známé metody, jak vymáhat doznání a jak popravovat bez soudu.

Nevím, kolik antistalinistů bylo v republikánském Španělsku popraveno. Mohl bych popsat desítky jednotlivých případů, omezím se však na jednu pravděpodobnou oběť, která snad ještě žije. Těch několik skutečností, které uvedu, může jeho rodině pomoci zachránit ho. Mladý Angličan, radiotechnik jménem Friend, měl v Leningradě bratra ženatého s Ruskou. Byl to nadšený antifašista a sovětské Rusko bylo zemí jeho snů. Po dlouhém úsilí se mu podařilo získat povolení ke vstupu do Sovětského svazu a usadil se tam.

Když začala sovětská intervence, poslali ho do Španělska jako radiotechnika. Začátkem roku 1937 došlo do moskevského ústředí OGPU hlášení, že Friend projevuje „trockistické sympatie“. Toho hocha jsem znal a nemám nejmenší pochybnost, že byl republikánské věci i Sovětskému svazu oddán celým srdcem. Stýkal se sice se socialisty a jinými radikály, což bylo u mladého Angličana zcela přirozené, protože nevěděl o neviditelné čínské zdi, která sovětský personál od Španělů oddělovala.

Později jsem se na něj jednoho z činitelů OGPU v Moskvě zeptal a dostal vyhýbavou odpověď. Když jsem se vyptával dál, dozvěděl jsem se, že Frienda přivezli jako vězně do Oděsy. Pověděli mi, jakou lstí ho dostali. OGPU ve Španělsku ho vylákala na sovětskou loď pod záminkou, že je třeba opravit lodní vysílačku. Friend neměl tušení, že po něm OGPU jde. Jakmile byl na palubě, zmocnili se ho. Dvanáctého dubna ho uvrhli do kobek OGPU v Moskvě. Jeho bratr v Leningradě ani jeho rodina v Anglii dodnes nevědí, co se s ním stalo. Ani mně se nepodařilo zjistit, zda byl popraven jako „špion“, nebo zda dnes žije v nějakém odlehlém koncentračním táboře.

Takových zmizení byl bezpočet. Některé lidi unesli a odvezli do sovětského Ruska. Jiné ve Španělsku zavraždili. Jedním z nejproslulejších případů je Andrés Nin[1], vůdce revoluční Strany marxistického sjednocení (POUM[2]). Nin býval kdysi trockistou a před lety jedním

[1] **Nin, Andrés** — (1892 – červen 1937). Katalánský odborář a komunista, ve dvacátých letech v Moskvě činitel Rudé odborové internacionály, stoupenec Trockého. Spoluzakladatel POUM (1935), 1936 ministr spravedlnosti katalánské vlády. 16. června 1937 zatčen, unesen a agenty NKVD zavražděn; tělo se nenašlo.

[2] **POUM** — Partido Obrero de Unificación Marxista, Dělnická strana marxistického sjednocení. Založena roku 1935 Andreuem Ninem a Joaquínem Maurínem jako komunistická strana odmítající stalinismus. Po barcelonských květnových bojích 1937 v červnu potlačena a zakázána, její vedení zatčeno.

z vůdců Kominterny. Se skupinou svých druhů zmizel Nin z vězení, kam je OGPU zavřela. Jejich těla se našla teprve poté, co do Španělska přijela komise britských poslanců, aby jejich zmizení vyšetřila. Dalším význačným případem je mladý Smillie, syn slavného britského dělnického vůdce Roberta Smillieho, zavražděný ve vězení OGPU ve Španělsku. A ještě jedním je Mark Rein[1], syn ruského socialistického vůdce v emigraci Rafaila Abramoviče[2] (viz kapitolu IV).

Práce OGPU na španělské půdě vytvořila v protifašistických řadách republiky trhlinu. Caballerovi a jeho lidem začínalo svítat, že nevěděli, co činí, když si v jednotné frontě podali ruku s komunistickou stranou. Premiér Caballero neměl pro sovětský teror žaludek; ten mu decimoval vlastní stranu a kosil jeho politické spojence. Autonomní katalánská vláda, která se čistce OGPU bránila zuby nehty, měla Caballerovo požehnání. Ve Španělsku dozrávala vnitřní krize.

Zevnitř v Moskvě, kde se o vnitřních věcech Španělska rozhodovalo, jsem tu krizi sledoval, jak se vyvíjí a jak vrcholí.

V březnu 1937 jsem četl důvěrnou zprávu generála Berzina komisaři války Vorošilovovi. Četl ji i Ježov, Jagodův nástupce v čele OGPU (od té doby rovněž „zlikvidovaný“). Takové zprávy byly ovšem určeny samotnému Stalinovi, třebaže adresovány bezprostřednímu nadřízenému pisatele.

Berzin podal optimistický odhad vojenské situace, pochválil generalissima Miaju a pak hlásil, že ve vysokých španělských kruzích vládne vůči OGPU rozhořčení a zaznívají protesty. Uvedl, že naši agenti OGPU kompromitují sovětskou autoritu ve Španělsku tím, jak neoprávněně zasahují a špehují ve vládních kruzích. Končil požadavkem, aby byl Orlov okamžitě ze Španělska odvolán.

„Berzin má naprostou pravdu,“ poznamenal ke mně Slucký, když jsem zprávu dočetl. Slucký, šéf zahraničního oddělení OGPU, dodal, že se naši lidé ve Španělsku chovají jako v kolonii a jednají i se španěl-

[1] **Rein, Mark** — (1909 Vilno – 1937). Syn Rafaila Abramoviče, novinář, člen německé socialistické skupiny Neu Beginnen. V dubnu 1937 ho v Barceloně unesli agenti NKVD; nikdy se nenašel a pokládá se za mrtvého.

[2] **Abramovič, Rafail Abramovič** — Vlastním jménem Rein (21. července 1880 Dvinsk – 11. dubna 1963 New York). Menševický vůdce, předtím v Bundu. Roku 1920 emigroval, žil v Berlíně a Paříži, spoluzakládal a léta redigoval *Socialističeskij věstnik*; od roku 1940 v USA.

skými vůdci tak, jak kolonisté jednají s domorodci. Když jsem se ho zeptal, jestli se s Orlovem něco udělá, řekl Slucký, že to je na Ježovovi.

Ježov, vrchní maršál probíhající velké čistky, sám na Španělsko hleděl jako na ruskou provincii. Berzinovy druhy v Rudé armádě navíc už sbírali po celém Sovětském svazu a Berzinův vlastní život nebyl o nic jistější než kterýkoli jiný. Když tolik jeho soudruhů uvízlo v sítích OGPU, musel Kreml na každou jeho zprávu hledět s podezřením.

V dubnu přijel Staševskij do Moskvy, aby o španělské situaci podal zprávu osobně Stalinovi. Ačkoli byl stalinista jako skála a nepohnutě pravověrný stranický člověk, i Staševskij měl za to, že počínání OGPU v republikánských oblastech je chyba. Stejně jako generál Berzin byl proti povýšeným koloniálním metodám, které Rusové na španělské půdě používali.

Staševskij neměl pro odpadlíky ani pro „trockisty“ v Rusku žádné pochopení a metody, jimiž na ně OGPU šla, schvaloval, ale měl za to, že řádné španělské politické strany by OGPU respektovat měla. Opatrně nadhodil, že by Stalin snad španělskou politiku OGPU změnit mohl. „Hospodář“ předstíral, že s ním souhlasí, a Staševskij odcházel z Kremlu povznesen.

Později jednal s maršálem Tuchačevským a při té rozmluvě upozornil na hanebné chování sovětských činitelů ve Španělsku. Ta porada vyvolala v úzkém kruhu hodně řečí, zčásti i proto, jak pošramocené už bylo Tuchačevského postavení. Maršál si plně uvědomoval, že je třeba přitáhnout uzdu těm, kdo se ve Španělsku chovali, jako by to byla dobytá zem, ale sám už neměl moc, aby je usměrnil.

Se Staševským jsme mluvili několikrát. Čekal, že Caballero zakrátko padne a nastoupí Negrín, muž, kterého si na předsednictví vlády vychoval.

„Ve Španělsku máme před sebou velké boje,“ poznamenal nejednou.

Těm z nás, kdo Stalinově politice rozuměli, to bylo jasné. V záměru udělat ze Španělska zemi závislou na Kremlu Stalin své úspěchy upevnil a chystal se k dalšímu náporu. Kominterna z obrazu mizela docela. Otěže španělské armády teď držel v rukou Berzin. Staševskij převedl většinu zlaté rezervy Španělské banky do Moskvy. Stroj OGPU jel na plné obrátky. Celý podnik probíhal podle Stalinova pokynu: „Zůstat mimo dostřel!“ Rizikům mezinárodní války jsme se vyhnuli, a přesto se Stalinův cíl zdál na dosah.

Jedinou velkou překážkou v cestě bylo Katalánsko. Katalánci byli protistalinští a patřili k hlavním oporám Caballerovy vlády. Chtěl-li Stalin ovládnout všechno, musel Katalánsko ještě podrobit své vládě a Caballera odstranit.

Zdůraznila mi to zpráva jednoho z vůdců ruské anarchistické skupiny v Paříži, který byl tajným agentem OGPU. Byl vyslán do Barcelony, kde se jako významný anarchista těšil důvěře anarchosyndikalistů v místní vládě. Jeho posláním bylo dělat provokatéra — podněcovat Katalánce k nerozvážným činům, které by odůvodnily, aby byla přivolána armáda, jako by šlo o potlačení vzpoury v zápolí.

Jeho zpráva měla nejméně třicet stran. Jako všechna naše tajná hlášení přišla na drobných svitcích fotografického filmu. Zvláštní oddělení moskevského ústředí je na práci s těmi filmy vybaveno nejlepšími americkými fotografickými přístroji. Každá strana zprávy byla zvětšenina.

Agent podrobně hlásil své porady s vůdci různých stran, jejichž důvěru sdílel, a opatření, jimiž je podněcoval k činům, které by OGPU dodaly záminku k jejich zničení. Byl si jist, že v Barceloně zakrátko propukne povstání.

Další zpráva, kterou jsem přečetl, přišla od Josého Díaze, vůdce španělské komunistické strany, a byla adresována Dimitrovovi, předsedovi Kominterny. Dimitrov ji okamžitě poslal do ústředí OGPU, protože už dávno pochopil, kdo je jeho pán. Díaz sepsul Caballera jako snílka a frázistu, který se stalinistům nikdy nestane spolehlivým spojencem. Negrína chválil. Popsal práci, kterou komunisté dělají mezi socialisty a anarchosyndikalisty, aby je zevnitř podlomili.

Z těch zpráv bylo jasné, že OGPU chystá plán rozdrtit v Barceloně „neovladatelné“ živly a uchvátit moc pro Stalina.

Druhého května mi Slucký telefonoval do hotelu Savoy a požádal mě, abych zašel k jednomu významnému španělskému komunistovi jménem García. Byl to šéf tajné služby republikánské vlády, která teď měla hlavní město ve Valencii. Poslali ho do Ruska na prvomájové oslavy. Protože všichni mysleli na čistku, zůstal telegram ohlašující jeho příjezd bez povšimnutí. Nikdo ho nepřivítal a on byl v hotelu Nová Moskva úplně sám. Slucký mě požádal, abych to opomenutí, jak nejlépe dovedu, napravil.

Zašel jsem s jedním druhem Garcíu navštívit a našel jsem upraveného, rázného muže něco přes třicet. Řekl mi, že mu tu malou dovole-

nou v sovětském hlavním městě laskavě zařídil jeho dobrý přítel Orlov, šéf OGPU ve Španělsku.

„Přijel jsem rád," řekl, „ale nikdo mě nepřivítal a na Rudé náměstí jsem na Prvního máje nedostal propustku. Z přehlídky jsem viděl jen záblesky přes řeku, odsud z okna."

Soudruhu Garcíovi jsme se omluvili a vzali ho na večeři do Savoye. Poznamenal, že sovětští dělníci v ulicích jsou očividně na tom mnohem hůř než dělníci španělští, a to i za občanské války. Všiml si, že zásob je málo, a zeptal se mě, proč se sovětské vládě nedaří zvedat životní úroveň mas.

Když jsem Sluckého viděl, zeptal jsem se ho: „Co to má být, že jste toho Španěla přivezli sem?"

„Orlov ho chce mít z cesty," řekl Slucký. „Musíme ho tu do konce května zdržet a zaměstnat."

Po přečtení těch zpráv jsem se nemusel ptát, co Orlov v květnu zamýšlí.

Zprávy z Barcelony vtrhly do světa jako senzace. Titulky křičely: Anarchistická vzpoura v Barceloně! Dopisovatelé hlásili protistalinské spiknutí v hlavním městě Katalánska, boj o telefonní ústřednu, pouliční výtržnosti, barikády, popravy. Barcelonské květnové dny dodnes v dějinách naší doby vystupují jako bratrovražedná válka mezi antifašisty, zatímco na ně Franco útočil. Podle oficiálních prohlášení se katalánští revolucionáři zrádně pokusili chopit moci ve chvíli, kdy bylo každé síly potřeba k odporu proti fašismu. Jiná verze barcelonské tragédie, předložená tisku a opakovaná po celém světě, říká, že to byla vzpoura „několika neovladatelných živlů, které se dostaly do krajního křídla anarchistického hnutí, aby vyvolaly nepokoje ve prospěch nepřátel republiky".

Skutečnost je taková, že v Katalánsku byla velká většina dělnictva vášnivě protistalinská. Stalin věděl, že zúčtování je nevyhnutelné, ale věděl také, že opoziční síly jsou těžce rozdělené a že je lze rychlým a smělým zákrokem rozdrtit. OGPU rozdmýchávala oheň a popouzela syndikalisty, anarchisty a socialisty proti sobě. Po pěti dnech krveprolití, v nichž bylo pět set lidí zabito a víc než tisíc zraněno, se Katalánsko stalo otázkou, která měla rozhodnout, zda Caballerova vláda obstojí, nebo padne. Španělští komunisté vedení Díazem požadovali potlačení všech protistalinských stran a odborů v Katalánsku, podřízení novin, rozhla-

sových stanic a schůzovních sálů OGPU a okamžité a úplné vyhlazení všech protistalinských hnutí na celém republikánském území. Largo Caballero těmto požadavkům ustoupit nechtěl a patnáctého května byl přinucen podat demisi. Předsedou nové vlády se stal doktor Juan Negrín, jak to Staševskij dávno rozhodl. Jeho vláda byla provolávána za „vládu vítězství". Negrín zůstal předsedou vlády až do zhroucení republikánské obrany v březnu 1939.

Jak García uslyšel zprávy z Barcelony, přiběhl ke mně v krajním rozrušení. Byl na španělském velvyslanectví. Chtěl se okamžitě vrátit do Španělska. Nemohl pochopit, proč nesmí odjet. Slucký ho ale pustit nechtěl; Orlov v Barceloně Garcíu v okolí nechtěl. Byl to sice významný komunista, ale mohl dělat potíže. OGPU v Barceloně zatýkala hromadně. Slucký Garcíovi nabídl cestu na Kavkaz a na Krym s tím, že sovětská vláda si přeje, aby všechno viděl. García chtěl ale domů. Samozřejmě nejel.

Na španělském velvyslanectví se García seznámil se čtyřmi dalšími Španěly, kteří se také chtěli dostat domů. Těm čtyřem opatřili dva prostorné pokoje v hotelu Metropol. Provedli je po všech moskevských muzeích, po všech pamětihodnostech v hlavním městě i v okolí. Byli na Krymu, na Kavkaze, v Leningradě, dokonce i u dněprostrojské přehrady. Pět měsíců si prohlíželi pamětihodnosti Sovětského svazu.

Denně chodili na španělské velvyslanectví pro zprávy z domova. Denně se snažili dostat zpátky své pasy. Z rozhovorů s nimi jsem usoudil, že vědí, že jsou zajatci. Jejich vláda jim pomoci nemohla; jejich vládě vládl Stalin.

Zeptal jsem se Sluckého, kdo to je.

„Ti čtyři?" řekl. „To jsou pokladníci Španělské banky. Přijeli se zásilkou zlata. Tři měsíce je dnem i nocí přepočítávali a pak ještě ověřovali čísla. A teď chtějí domů!"

Když jsem se Sluckého zeptal, jak to skončí, odpověděl: „Budou mít štěstí, jestli se odsud dostanou, až válka skončí. Prozatím budou muset zůstat v našich rukou."

Několik dní předtím, než mi Slucký vyprávěl o pokladnících Španělské banky, jsem si v moskevském tisku všiml seznamu vysokých činitelů OGPU, kteří dostali Řád rudého praporu. Bylo mezi nimi několik známých jmen. Napadlo mě zeptat se Sluckého, jaká vynikající služba jim to vytoužené vyznamenání přinesla. Řekl, že ti vyznamenaní vedli

zvláštní četu asi třiceti spolehlivých důstojníků, kterou v prosinci poslali do Odesy pracovat jako přístavní dělníky.

Přijelo tehdy ze Španělska ohromné množství zlata. Stalin chtěl vykládání toho bohatství svěřit jedině nejvyšším činitelům své tajné policie, protože se bál, aby se o tom nerozneslo. Lidi na ten úkol nechal vybírat osobně Ježova. Celá operace byla obestřena tak mimořádným tajemstvím, že jsem o ní tehdy slyšel poprvé.

Jeden z mých společníků, který se té neobvyklé výpravy zúčastnil, mi to v Odese popsal. Celé okolí mola bylo vyklizeno a obklopeno kordony zvláštních jednotek. Přes ten vyklizený a prázdný prostor od mola až ke železniční koleji přenášeli nejvyšší činitelé OGPU bedny se zlatem na vlastních hřbetech. Dny a dny ten náklad zlata nosili a nakládali jej do nákladních vagonů, které pak jely pod ozbrojenou ochranou do Moskvy.

Pokusil se mi dát představu o tom, kolik toho zlata v Odese vyložili. Šli jsme právě přes obrovské Rudé náměstí. Ukázal na tu rozlehlou prázdnou plochu okolo nás a řekl: „Kdyby se všechny bedny zlata, které jsme v odeských skladištích naskládali, položily tady na Rudém náměstí jedna vedle druhé, pokryly by ho od jednoho konce na druhý.“ Takhle mi velikost té kořisti vykreslil.

Bohatství, které Stalin ze Španělska získal, šlo určitě do stovek milionů dolarů a mohlo dosáhnout půl miliardy.

Krátce po pádu Caballerovy vlády jsem jednoho dne seděl u Sluckého v kanceláři, když zazvonil telefon. Volali ze zvláštního oddělení. Chtěli vědět, jestli slečna Staševská opustila Sovětský svaz.

Slucký, přítel Staševského a jeho rodiny, byl znepokojen. Z druhého telefonu zavolal pasové oddělení. Když položil sluchátko, oddechl si. Slečna Staševská přešla hranici. Tu zprávu zvláštnímu oddělení předal.

Oba jsme věděli, že ten dotaz nevěstí pro Staševského nic dobrého. Tehdy se už vrátil na své místo v Barceloně. Jeho žena Regina byla v Paříži a pracovala v sovětském pavilonu na výstavě. Staševskij zařídil, aby k matce přijela jejich devatenáctiletá dcera a pracovala tam s ní. Dívka do Paříže dorazila, ale za měsíc, v červnu, dostala pokyn odvézt do Moskvy nějaké exponáty ze sovětského pavilonu. Bez jakéhokoli podezření se vrátila do Sovětského svazu.

Jejího otce mezitím ze Španělska odvolali. V červenci 1937 jsem byl zpátky v Paříži. Telefonoval jsem paní Staševské znovu a znovu, abych

zjistil, kdy tam její muž přijede. Jednoho dne mi řekla, že její muž s generálem Berzinem Paříží projeli, ale zastavili se jen mezi dvěma vlaky a ve velkém spěchu pokračovali do Moskvy. Nedokázala skrýt úzkost. V červnu Stalin vyhladil téměř celé vrchní velení Rudé armády, v čele s maršálem Tuchačevským.

S paní Staševskou jsem se vídal opakovaně. Od dcery ani od muže nedostala žádnou zprávu. Začala telefonovat do jejich moskevského bytu, protože věděla, že nejsou-li tam, bude v bytě žít přítel. Několik dní a nocí nechávala meziměstské spojovatelky vytáčet své číslo. Hlášení bylo vždycky stejné: „Nikdo se nehlásí."

Nemohla pochopit, co se děje, a zkoušela to dál. Konečně se spojení povedlo. Ozvala se služka. Staševskij nepřijel. Nikdo v bytě ani nevěděl, že je v Moskvě. A o dívce, kterou o měsíc dřív vylákali jako rukojmí, také nic.

Dva týdny uplynuly bez zpráv. Začátkem srpna dostala paní Staševská od muže krátký dopis s žádostí, aby všechno uzavřela a vrátila se do Moskvy. Po těch telefonátech věděla, že ten dopis přišel z vězení. Sbalila se a vrátila se do Sovětského svazu — ke všemu, co jí na světě zbylo.

Zmizel i generál Berzin. Popravy nejvyšších velitelů Rudé armády pro Berzina nevěštily nic dobrého. Stejně jako Staševskij byl od začátku sovětské revoluce, tedy bezmála dvacet let, v důvěrném spojení s komisaři a generály, které čistka smetla. Proti té skutečnosti neznamenaly jeho úspěchy ve Španělsku ani jeho přísná a poslušná věrnost nic. Dodnes patří k té velké řadě zmizelých sovětských vůdců, jejichž osud se dá jen dohadovat a nemusí vyjít najevo nikdy.

V té době, v létě 1937, právě když se zdálo, že Stalin v dalekém Španělsku svého cíle dosáhl, udeřilo Japonsko na Čínu. Hrozba Sovětskému svazu na Dálném východě začala být znepokojivá. Japonské síly obsadily Peking, bombardovaly Šanghaj, postupovaly na Nanking. Čankajškova vláda se s Moskvou smířila a žádala o sovětskou pomoc.

Fašistické mocnosti zároveň na Západě vystupovaly čím dál útočněji. Itálie a Německo zasáhly otevřeně na Frankově straně. Vojenské postavení španělské republiky se stávalo stále obtížnějším. Chtěl-li Stalin svůj španělský výtěžek zhodnotit, musel by jí teď dát pomoc v plné míře, jaké bylo třeba k porážce Franka a jeho spojenců. Víc než kdy dřív se mu ale nechtělo riskovat velkou válku. Jeho heslo „Zůstat mimo dostřel!"

znělo po japonském vpádu do Číny a po hrozbě sibiřské hranici ještě naléhavěji.

Stalinova role ve Španělsku se chýlila k nedůstojnému konci. Zasáhl tam v naději, že si ze závislého Španělska udělá odrazový můstek a vybuduje cestu z Moskvy do Londýna a Paříže, a tím nakonec i do Německa. Jeho manévr se nezdařil. Chyběla mu opravdová smělost. Proti nezávislosti španělského národa hrál svou hru smělou rukou, proti Frankovi chabě. V intrikách, které zabíjely, uspěl; ve vedení války selhal.

Léon Blum a Anthony Eden podali demisi. Paříž a Londýn začaly k Frankovi zaujímat přátelštější postoj. Během roku 1938 Stalin ruku ze Španělska postupně stahoval. Z celého dobrodružství mu zůstala jen hromada španělského zlata.

IV.

Když Stalin padělal dolary

První pětiletka trvala od roku 1928 do roku 1932. Byly to roky, kdy jsme ve velkém nakupovali cizí stroje a materiál pro ten gigantický nápor na industrializaci Ruska. Jedním z hlavních důsledků toho náporu byl tísnivý nedostatek deviz v Moskvě.

V týchž letech obkroužila zeměkouli stopa falešných stodolarových bankovek Federálního rezervního systému Spojených států. Nejdřív do americké státní pokladny prosakovaly a pak už tekly ze Šanghaje a ze San Franciska, z Houstonu a z New Yorku, z Montrealu a z Havany, z Varšavy, Ženevy, Bukurešti, Berlína, Vídně, Sofie a Bělehradu.

Byl to Stalin, kdo takto dostal do oběhu po celém světě asi deset milionů dolarů ve falešných amerických penězích.

Ta skutečnost je zajímavá nejen sama sebou, ale i proto, že odkrývá primitivnost mysli toho Gruzínce — jeho neznalost moderních světových poměrů a ochotu, s jakou se v nouzi obrací k prostředkům obyčejného zločinu. Stalin se v bolševické straně dostal do popředí nejprve jako organizátor „expropriací", totiž bankovních přepadení, jimiž se měla doplnit stranická kasa. Boris Souvarine ve svém nedávném životopise Stalina popisuje takovou expropriaci v Tiflisu, kterou Stalin zorganizoval a řídil, byť se jí sám nezúčastnil: v ulici vybuchlo osm bomb, padesát lidí bylo zraněno, tři zabiti a stranickým fondům přibylo 341 000 rublů, tedy 170 000 dolarů. Není divu, že v jiné nouzi, kdy potřeboval hotové peníze, přišel Stalin na až příliš jednoduchý nápad vzít si je z americké státní pokladny.

Nouze byla ale krajní. Devizový fond sovětské státní pokladny byl pro prvořadá průmyslová odvětví žalostně nedostatečný. Zahraniční oddíly OGPU a sovětské vojenské rozvědky byly v kritickém stavu, co se rozpočtu týče, a to v době, kdy i ony své služby rozšiřovaly. Honba za „valutou" — za zlatem nebo za tím, co je mu rovno — byla hlavní starostí sovětské vlády. OGPU zřídila zvláštní valutový úřad a užívala všech představitelných metod, od lsti po teror, aby z obyvatelstva vy-

pumpovala cizí peníze a jiné cennosti. Vyvrcholilo to takzvanou dolarovou inkvizicí, soustavným vymáháním podpor, které sovětským občanům posílali příbuzní z Ameriky. Mnoho obětí OGPU věznila a mučila, dokud ze zahraničí nepřišlo výkupné.

O tom všem věděl poměrně široký okruh lidí, ale své ještě primitivnější hrábnutí po snadných penězích držel Stalin v hluboké tajnosti. Odkud ty padělané stodolarovky přišly, zůstává dodnes nerozluštěnou záhadou i pro americké a evropské tajné služby. Podezření, že v sovětském Rusku působí padělatelská skupina, se sice objevovala, a dokonce se i vyslovovala. Nikdo z odpovědných míst se však neodvážil naznačit, že tím zločincem je sovětská vláda.

Skutečnost je taková, že tu padělatelskou skupinu zřídil a řídil Stalin sám, že jeho tiskařské stroje stály v Moskvě v nejhlubších útrobách OGPU a že rozšiřovateli falešných peněz byli sovětští agenti.

Bankovky se tiskly na zvláštním papíře dovezeném ze Spojených států a byly tak skvěle udělané, že je bankovní úředníci v Americe přijímali jako pravé ještě dlouhá léta po jejich prvním výskytu. Padělatelé si byli tak jisti, že se jejich výrobek odhalit nedá, že nabízeli falešné bankovky ve velkém k výměně vedoucím americkým finančním ústavům.

Stalinovi agenti pracovali ve spojení se zločineckým podsvětím — v Berlíně například s bandou amerických vyděračů, kteří působili ve východní Evropě, a v Chicagu se známými gangstery. Tyto skutečnosti zjistila policejní vyšetřování. Sami agenti ale, pokud je známo, žádný zisk nebrali a jednali z pohnutek čistě politických. Chtěli pomoci Sovětskému svazu.

… si teď odpykává patnáctiletý trest vězeň, který připravil chicagské banky o 25 500 dolarů ve falešných stodolarových bankovkách.[1] Tím vězněm je doktor Valentine Gregory Burtan[2], newyorský lékař, označený za významného komunistu. Doktor Burtan přijal svůj trest stoicky a o nadřízených v Moskvě, jejichž oddaným agentem byl, nenaznačil nic. Jeho proces v roce 1934 tedy záhadu falešných bankovek neroz-

[1] Začátek věty v předloze chybí: epub ztratil konec předchozího odstavce a strana 118 tištěného vydání se v dochovaném skenu nezachovala. Soudě podle pokračování tam stál údaj o věznici, v níž odsouzený trest vykonával. *(Pozn. překl.)*

[2] **Burtan, Valentine Gregory** — Newyorský lékař, příslušník opoziční skupiny Jaye Lovestonea, vyloučené z americké komunistické strany. Roku 1932 se zapojil do plánu udávat v USA padělané stodolarovky. Roku 1934 odsouzen v Chicagu.

luštil, přestože mu předcházelo důkladné vyšetřování americké tajné služby.

V Berlíně, několik let před Burtanovým zatčením, koupila sovětská vláda nepřímou cestou soukromý bankovní dům Sass & Martini s výslovným účelem měnit falešné bankovky ve velkém. Zhroucení toho podniku a útěk jeho organizátora vyvolaly mezinárodní senzaci a policejní vyšetřování znovu vyneslo na světlo spojení s podsvětím. Agent, o kterého šlo, muž mně dobře známý, se ale do toho riskantního podniku pustil s pocitem, že se zasvěcuje službě Sovětskému svazu.

Policie ho sice nedopadla, ale jeho život byl pro tu věc zničen.

První tušení o Stalinových padělatelských operacích jsem dostal třiadvacátého ledna 1930, když jsem jel vlakem z Vídně do Říma. Vystoupil jsem na jedné zastávce koupit si noviny a všiml jsem si v *Berliner Tageblattu* senzačního titulku nad článkem, který se táhl přes celou horní část stránky:

„Kdo padělá dolary?“

Článek začínal takto:

Zpráva o tom, že jsou v oběhu falešné stodolarové bankovky, byla dnes v bankovních kruzích a na burze předmětem hovorů. Padělatelé ani jejich tiskárna dosud odhaleni nebyli. Nedávná vyšetřování však zjistila, že Franz Fischer z Neue Winterfeldstrasse 3, který se uvolil falešné bankovky v Berlíně udávat, se v březnu 1929 vrátil z Ruska.

Jméno Franz Fischer na mě ze stránky skočilo. „K čertu,“ řekl jsem si, „to musí být naše věc.“ Zbytek toho výkladu, v tom listě i v dalších, které jsem si cestou koupil, mé nejhorší obavy potvrdil. Vypadalo to tak, že skupina amerických podnikavců, kteří obchodovali s akciemi kanadských těžařských společností, na podzim 1929 získala soukromý bankovní dům Sass & Martini, firmu založenou v roce 1846. Podnikavci zakrátko odstoupili a vlastnictví přenechali jakémusi panu Simonsovi, a ten je zase prodal nikomu jinému než Paulu Rothovi, bývalému komunistickému členu berlínského městského zastupitelstva. O Rothovi jsem věděl, že je důvěrným zaměstnancem sovětského velvyslanectví v Německu.

Franz Fischer byl označen za hlavního zákazníka té banky. Fischera jsem znal od roku 1920 a v roce 1923 jsem s ním pracoval, když jsem pomáhal organizovat vojenský štáb pro Komunistickou stranu Německa. Věděl jsem, že je už řadu let ve službách sovětské vojenské rozvědky a že

pracuje pod dohledem „Alfreda[1]“, jednoho z našich vedoucích důstojníků v zahraničí. Věděl jsem také, že Alfred od roku 1927 tráví většinu času ve Spojených státech.

Mezi mnou a Fischerem bylo i osobní pouto. Znal jsem a ctil jeho matku, revolucionářku staré školy a významnou postavu komunistického hnutí v Německu.[2] Právě v jejím domě se za světové války zrodil Spartakovský svaz vedený Karlem Liebknechtem. Franz vyrostl v ovzduší sociální vzpoury. Ačkoli jsem s ním poslední dobou ztratil spojení, byl jsem si jist, že je stále důsledný idealista. Padělat pro výdělek by pro něj bylo nemožné. Svou roli v tom podniku Sass & Martini musel hrát na politický rozkaz. Zkrátka jsem nepochyboval, že je-li v tom Fischer, je v tom Moskva.

Navíc jsem v novinových zprávách poznal známý sovětský vzorec. Starou bankovní firmu koupí nepolapitelná skupina „kanadsko-amerických“ podnikavců, ta ji okamžitě předá panu Simonsovi a o něm se ukáže, že jedná za zájmy zastupované Paulem Rothem — to byla přesně ta kulisa, jakou naše tajné služby obvykle stavěly do výlohy. Starou berlínskou banku zřejmě koupili proto, aby falešným penězům, které se měly udávat, dodali důvěryhodnost.

Z *Tageblattu* jsem se dozvěděl, že Franz Fischer desátého prosince 1929 vyměnil v bance Sass & Martini 19 000 dolarů ve stodolarových bankovkách. Sass & Martini je dali uložit u Deutsche Bank a ta jich část poslala do National City Bank v New Yorku. Protože byly bankovky starého velkého formátu, který se už v Americe nevydával, vzbudily po příchodu do Federální rezervní banky v New Yorku pozornost. Mikroskopické zkoumání odborníků zjistilo, že jsou to padělky vzoru, který státní pokladna už znala. Třiadvacátého prosince telegrafoval New York do Berlína, že jsou bankovky falešné. Telegram upozorňoval německé banky a úřady, že jde o nejlepší napodobeninu, jaká kdy byla odhalena.

---

[1] **Tilton, Alfred** — Vlastním jménem Alfrēds Tiltiņš, rusky Alfred Matisovič Tyltyn (1897–1942). Lotyš, důstojník sovětské vojenské rozvědky. 1922–1926 rezident v Paříži, od konce roku 1927 do léta 1930 v New Yorku, kde získal Nicholase Dozenberga. Pak velel motorizovaným jednotkám, 1936–1937 bojoval ve Španělsku. Zatčen v listopadu 1937, odsouzen na patnáct let, zemřel 11. února 1942 v táboře. Krivickij ho zná jen pod krycím jménem Alfred; podle něj řídil v USA udávání padělaných dolarů, s Dozenbergem jako hlavním pomocníkem.

[2] Nezaměňovat s Ruth Fischerovou. *(Autorova poznámka.)*

Berlínská policie pod vedením komisaře von Liebermanna na Sass & Martini neprodleně udeřila a zakrátko odhalila vykonstruovanou povahu té firmy. Všechny její obchody s falešnými bankovkami však vedly k Franzi Fischerovi — a Fischer zmizel.

Fischerovy vazby na Moskvu byly známé. Nebylo úřadům tajemstvím, že byl v letech 1925 až 1927 zaměstnán v automobilovém oddělení sovětské obchodní mise v Berlíně. Kdysi se z automobilových závodů stal jeho koníček. Policie dospěla k závěru, že v té věci slouží jen jako „překupník". Vysoký německý činitel prohlásil:

„Ta banda musí mít někde velkou tiskárnu a v ní celý štáb odborníků, jinak by takhle dokonalou práci nikdy nedokázala odvádět ve velkém. Vyrobili toho tolik, že musejí mít spojení s nějakou velkou papírnou, pravděpodobně přes podplacené zaměstnance. Jejich zisky musejí být ohromné."

Berlínská policie se podle novin domnívala, že padělatelská skupina pracuje buď v Polsku, nebo na Balkáně. Říkal jsem si, jak dlouho to bude trvat, než obrátí oči k Moskvě. Bál jsem se, že to pro nás všechny bude mít těžké následky. Nakoupil jsem všechny možné noviny a každou zprávu o padělatelském případu jsem studoval. Šlo mi v první řadě o to, ochránit naši vojenskou zpravodajskou síť. Skutečnost, že se někteří naši agenti do toho pomateného podniku zapletli, mě skličovala.

Kromě toho jsem měl obavy o Franze Fischera. Jeho nadřízený „Alfred" sice zastával významné místo šéfa našich vojenských zpravodajských operací ve Spojených státech, ale v jeho úsudek jsem neměl vůbec žádnou důvěru.

Když jsem četl o policejní razii v Sass & Martini, zdálo se mi na tom zločinu nejpodstatnější jeho naprostá hloupost. Byl jsem si jist, že vláda Spojených států to vystopuje až ke zdroji v Moskvě. A čím víc jsem o tom přemýšlel, tím fantastičtější se mi zdálo, že se v moderní době mezinárodního platebního styku pouští velký stát do takové lumpárny. Měl jsem za to, že bych měl udělat nebo říct něco, co by to zarazilo.

Naštěstí jsem se měl v Římě sejít se Stalinovým osobním a důvěrným zmocněncem, generálem „Terem“ Tairovem[1],[2], který byl tehdy v zahraničí na obhlídce našich tajných služeb. Tairov, rodák z Kavkazu jako Stalin, byl později sovětským vyslancem ve Vnějším Mongolsku — což znamená, že tam byl Stalinovým místodržícím.

Tairov se mi na obzoru objevil poprvé v roce 1928 v Paříži, kam přijel zdánlivě jako zástupce sovětského naftového syndikátu. Ve skutečnosti bylo jeho posláním nahlížet pro Stalina do všeho možného. Právě při tom setkání s Tairovem jsem poznal, jak vysoce osobní povahu Stalinova diktatura má.

Jako důstojník vojenské rozvědky jsem byl vycvičen k tomu, abych sloužil svým nadřízeným, a jako člen strany k tomu, abych poslouchal ústřední výbor. Tairov šel na věci novým způsobem. Ačkoli pracoval v oddělení mému vzdáleném, nadhazoval jakoby mimochodem, že je v postavení, kdy mi může poskytnout jakoukoli pomoc, kterou bych potřeboval.

„Jestli něco potřebujete, pomoc z velvyslanectví nebo odkudkoli jinud, dejte mi vědět a já napíšu Hospodáři pár řádek.“ Jeho hovor byl takovými osobními odkazy prošpikovaný. „Tohle mám přímo od Stalina,“ nebo „Stalin mi říkal, že…“. Byl jsem ochoten pokládat ho za chvastouna a zeptal jsem se svého šéfa v Moskvě, generála Berzina, je-li spolehlivý. Berzin vzkázal, že Tairovovy nároky na důvěrnost se Stalinem nejsou výmysly. Patřil ke skupině, která za občanské války sloužila pod Stalinem. Později, v roce 1932, ho Stalin nasadil na vojenské ministerstvo, aby otevíral poštu lidového komisaře obrany Vorošilova a dalších generálů.

Teď jsem se s Tairovem sešel v římském Tivoli a šel jsem rovnou na věc s těmi falešnými dolary.

„To je nějaká nečistá záležitost tam v Berlíně,“ řekl jsem. „Velmi se bojím, že z toho vyroste mezinárodní skandál, který rozvrátí naši zpravodajskou organizaci a zkompromituje sovětskou vládu.“

---

[1] **Tairov, Vladimir Christoforovič** — Vlastním jménem Ruben Artemjevič Ter-Grigorjan (1894–1938). Armén z Náhorního Karabachu, brigádní komisař, činitel sovětské vojenské rozvědky. Od února 1935 do srpna 1937 sovětský zplnomocněný zástupce v Mongolsku. Zatčen 5. srpna 1937, zastřelen 22. srpna 1938, rehabilitován 1956. „Ter“ v Krivického „generál ‚Ter‘ Tairov“ je kus jeho rodného příjmení; generálem nebyl.

[2] V nedávné depeši *New York Times* bylo jeho jméno mezi důstojníky uvedenými jako zatčení. *(Autorova poznámka.)*

„Ničevo!“ řekl Tairov, pokrčil rameny a odbyl celou věc tím nenapodobitelným ruským slovem, které doslova znamená „Nic!“ — nebo „Ale co, na tom nesejde!“

„Nedivte se, jestli na to všichni doplatíte hlavou,“ řekl jsem. „Tohle nepřejde. Ať to začal kdokoli, všem nám to zavaří.“

„Netrapte se tím,“ chlácholil mě Tairov. „Hospodář je v tom. Snad si nemyslíte, že by se hoši ze čtvrtého oddělení do něčeho takového pustili bez pokynu od Stalina!“

Na okamžik mě to zaskočilo. Je pravda, že generál Berzin by se do takového podniku bez Stalinova zmocnění nikdy nepustil. Vrátil jsem se však ke svým důvodům.

„Nehledě na politické ohledy,“ řekl jsem, „je ten podnik finančně nesmyslný. Zastavte se a uvažte to. Kolik falešných peněz se dá na světových trzích vyměnit? A pak si odhadněte, co stála tiskárna a co stojí dostat ty peníze do oběhu. Platební styk je dnes převážně věcí bankovního úvěru. S hotovými penězi se daleko nedojde. Kdo na ten nápad přišel, je podle mého soudu barbar.“

„No právě proto jsme v Berlíně koupili banku,“ řekl Tairov.

„A co jste z toho měli? Koupili jste banku za dobré peníze. A kolik peněz by ta banka mohla udat, i kdyby obstála? Nerozumějí naši lidé v Moskvě tomu, v jakém světě žijeme? Nespočítali si předem náklady a možné výnosy a nezvážili také rizika? A co budou dělat teď? Vybudovali jsme tady zpravodajskou síť za velkých nákladů a v nebezpečí — a tenhle dětinský plán ji rozvrátí!“

Tairov přiznal, že neví, co se Sass & Martini dělat, ale padělatelský plán se pořád snažil obhajovat tím, že je v souvislosti s pětiletkou krajní nedostatek valut.

Upozornil jsem ho na obtíže, které jsme my, agenti tajné služby, měli s nešikovností našich finančních byrokratů při výměně pravých peněz, které nám z Moskvy posílali. Kurýr přivezl jednou celý balík pětisetdolarových bankovek, jindy deset tisíc dolarů v jednodolarových. Někdy ty bankovky nesly razítko sovětské Státní banky. Riziko, že se při výměně těch pravých peněz prozradíme, bylo zlé dost. A teď nám Moskva chtěla posílat peníze falešné! Pro celou naši práci to byl rovnou rozsudek smrti. Tairov byl mými důvody zviklán a ustoupil.

„Snad máte pravdu," připustil, „pokud jde o Evropu. Musíte ale pochopit, že ten obchod byl zorganizován především s ohledem na Čínu. Tam těch dolarů pouštíme do oběhu miliony a tam je potřebujeme."

Na to jsem neměl odpověď, protože o čínských poměrech jsem nevěděl nic, a nechali jsme tu věc do příštího setkání, k němuž došlo v Ostii, novém přístavu u Říma. Tam jsem se znovu, a úspěšněji, snažil přesvědčit ho, že bychom měli celý ten obchod ukončit. Případ Sass & Martini se tehdy začínal rozeznívat ze všech koutů světa.

Berlínský svaz bankéřů vydal veřejnou výstrahu před falešnými bankovkami Spojených států stodolarové hodnoty s oválným portrétem Benjamina Franklina. Popsal několik nepatrných odchylek falešných peněz, aby se daly snadněji odhalit.

Berlínská policie oznámila, že „tyto (stodolarové) bankovky jsou tak dovedně padělané, že je žádná zahraniční banka nikdy neodhalila", a dala na vědomost své mínění, že „v Americe a v Evropě je v oběhu několik milionů dolarů těchto falešných peněz".

Třiadvacátého ledna oznámila zpráva z Ženevy: „Činitelé americké státní pokladny upozornili spolkové policejní oddělení v Bernu, že ve Švýcarsku kolují falešné stodolarové bankovky. Jsou to velmi dovedné padělky."

Druhý den přišla zpráva z Berlína: „Dosud bylo odhaleno asi 40 000 dolarů v padělaných stodolarových bankovkách. Policie vypsala odměnu za Fischerovo zadržení."

Šestadvacátého ledna přinesla Associated Press depeši z kubánské Havany:

Policie odhalila, že v Havaně působí mezinárodní padělatelská skupina, která měla za poslední týden udat 75 000 až 100 000 dolarů ve falešných stodolarových bankovkách Federálního rezervního systému Spojených států, vydaných newyorskou bankou.

Prohlídka zdejších amerických bank ukázala, že nějaký počet těch bankovek drží všechny. Havanská filiálka National City Bank jich má čtrnáct a dalších přibližně 16 000 dolarů přijmout odmítla. Všechny banky zřídily zvláštní úředníky, kteří bankovky vysokých hodnot prohlížejí. O Casinu National, drahém hráčském podniku, se říká, že dostalo mnoho těch falešných bankovek.

Devětadvacátého ledna prohlásil známý německý advokát doktor Alfons Sack[1] (který o několik let později vystupoval jako obhájce v pověstném procesu o požáru Reichstagu) před berlínským soudem, že je ochoten dokázat, že padělané stodolarovky byly zhotoveny v sovětské státní tiskárně v Moskvě. Doktor Sack podle *New York Times* z třicátého ledna tvrdil, že „za nedávných potíží s Čínou dostali sovětští agenti v Číně do oběhu falešné librové a dolarové bankovky za dva a půl milionu dolarů z téhož zdroje".

Šestého února přišla z Varšavy zpráva o zatčení komunistického vůdce, u něhož byly nalezeny americké peníze. Za deset dní z téhož města: „Ve lvovské bance bylo nalezeno velké množství padělaných stodolarových bankovek Spojených států," a ukázalo se, že jsou to bankovky podobné těm, které byly odhaleny v německých bankách.

Přibližně v téže době berlínská policie zveřejnila zprávu o tom, že byla v belgických Antverpách odhalena padělatelská skupina, která zaplavovala Evropu falešnými americkými sto- a pětisetdolarovými bankovkami, a že byli zatčeni tři muži — Rumun, Maďar a Čech.

Federální rezervní banka v New Yorku vydala dvaadvacátého února 1930 oběžník, který upozorňoval na řadu nepatrných odchylek falešných bankovek; mezi nimi na to, že černá mezera mezi jedničkou a první nulou čísla 100 v rohových číslicích na líci bankovky je o málo širší než u pravých.

Třetího března se velké množství těch falešných peněz objevilo v Mexiku. I tam bylo jejich zpracování označeno za velmi dovedné.

Sedmého března bylo v Těšíně na polsko-české hranici zadrženo sedm pašeráků falešných bankovek.

Zatímco se ty ozvuky rozléhaly po světě, byl Tairov ve spojení s Moskvou a nakonec dostal rozkaz přidělit mě k tomu, abych tu věc zlikvidoval. Vrátil jsem se mezitím do Vídně, kde jsem se sešel s Alexandrovským, tehdejším šéfem naší vojenské rozvědky v Rakousku. Alexandrovského jsem našel z celé té věci celého nesvého. Zlobil se zvlášť na Alfreda, který Fischera poslal do Vídně a teď čekal, že mu Alexandrovskij opatří úkryt a potřebné papíry na tajný přechod

[1] **Sack, Alfons** — (7. srpna 1887 Wiesbaden – 31. března 1945 Braniborsko nad Havolou). Německý advokát. Roku 1930 hájil s Hansem Frankem nacistické důstojníky v ulmském procesu s Reichswehrem, roku 1933 v procesu o požáru Říšského sněmu komunistu Ernsta Torglera, který byl osvobozen. Zahynul i s manželkou při náletu krátce před koncem války.

z Rakouska do Sovětského svazu. Oběžníky s podobenkou a popisem Franze Fischera byly v té době vyvěšeny po celé západní Evropě.

„Říkal jsem Tairovovi, když tu byl, že s tím případem nechci mít nic společného," stěžoval si Alexandrovskij hořce. „Za celou tu šlamastyku je odpovědný ten hlupák Alfred. Ať to uklidí on."

„Co na to Tairov řekl?" zeptal jsem se.

„Řekl mi, že za tím stojí Hospodář," odpověděl Alexandrovskij, což samozřejmě znamenalo, že mu nezbývá než pokyny poslechnout.

Opatřil Fischerovi pasy, aby mohl jet přes Rumunsko a Turecko do Odesy a odtud do Moskvy. Viděl jsem Fischera ve Vídni krátce před jeho odjezdem. Byl vysoký asi metr osmdesát, štíhlý, ale silně stavěný, vždycky elegantně oblečený a svým šviháckým vzhledem dobře známý. Teď měl falešný knír a šaty nedbalé. Kromě toho ho účinně maskovala jeho zkleslá nálada — byla to vskutku ubohá postava.

„Jsem vyřízený člověk," řekl mi.

Věděl, že až se dostane do sovětského Ruska, nikdy mu nedovolí odjet. Věděl také, že Stalin si nemůže dovolit nechat ho naživu, zůstane-li v zahraničí. Jeho osud mě hluboce dojal. Vždyť tu práci vykonal v rámci svých povinností, podle rozkazů sovětské vlády.

S Alfredem jsem se sešel v březnu ve vídeňské Café Künstler a rozhovor jsem otevřel nikoli lichotivě.

„Vy pitomče!" řekl jsem. „Žil jste roky ve Spojených státech a v západní Evropě a nenaučil jste se naprosto nic."

Zkusil se obhajovat.

„Vy tomu ale nerozumíte," řekl. „Tohle jsou pravé peníze. Není to jako obyčejné falešné peníze. Je to pravé zboží. Opatřil jsem týž papír, jaký používají ve Spojených státech. Jediný rozdíl je, že se to tiskne na našich strojích, a ne ve Washingtonu."

V tom rozhovoru se Alfred nejednou zmínil o „Nickovi", Američanovi zřejmě lotyšského původu, který byl jeho hlavním pomocníkem při pouštění falešných peněz do oběhu ve Spojených státech.

Byl jejich úspěchem nadšen a chvíli trvalo, než mu vážnost situace došla. Vysvětlil jsem mu, že zhroucení podniku Sass & Martini postavilo celou věc do jiného světla. Bod po bodu jsem mu rozebral, do jakého nebezpečného postavení nás zmanévroval. Seděl tam jako člověk, který slyší rozsudek smrti, a nakonec se zapřísahavě zeptal:

„Co mám dělat?"

Řekl jsem mu, že se všechny bankovky musejí stáhnout, že jeho agenti dostanou pokyn přestat a že on sám se bude muset vrátit do Moskvy. Nebyl jsem si jist, že Alfred mé rozkazy poslechne, a zařídil jsem proto, aby se s námi Tairov sešel společně a mé plné zmocnění v té věci potvrdil.

Od Alfreda jsem se dozvěděl některé podrobnosti toho padělatelského plánu. Ačkoli se prováděl v Moskvě pod Stalinovým dohledem, tvrdil, že ten nápad vymyslel on. V každém případě to byl on, kdo ve Spojených státech obstaral zásilku zvláštního papíru užívaného k tisku peněz.

Alfred, který se příjmením jmenoval Tilden, patřil k lotyšskému kruhu v našem oddělení, jemuž stál v čele generál Jan Berzin. Alfred byl vysoký, modrooký, vytáhlý, s výraznými, ale nehezkými rysy. Znal jsem ho i jeho ženu Marii několik let. Maria byla urostlá, byla známá jako vynikající střelkyně a všichni v Moskvě ji pokládali za mozek rodiny.

Na jaře 1928 přijel Alfred do Paříže, aby odtamtud stáhl jednu z našich nejlepších agentek, Lydii Stahl[1], a přesunul ji do Ameriky. Snažil jsem se ze všech sil Alfredovi zabránit, aby si Lydii vzal s sebou. Byla to pozoruhodná a chytrá žena, tehdy něco přes třicet, jednou provdaná za carského důstojníka a později za barona Stahla, pobaltského šlechtice; k naší tajné službě se Lydia připojila v roce 1921, když byla uprchlicí ve Finsku. Byla jedna z nejlepších, které jsme měli.

Alfred si prosadil svou a Lydii si do Spojených států vzal. Zůstala tam asi tři roky, ale když na konci roku 1932 propukl v Paříži špionážní případ Gordona Switze[2], byla tam Lydia zatčena, souzena a odsouzena na pět let. Alfredova žena Maria, tehdy nasazená ve Finsku jako naše agentka vojenské rozvědky, byla také dopadena a teď si ve finském vězení odpykává desetiletý trest jako sovětská špiónka.

---

[1] **Stahlová, Lydia** — Rozená Čkalovová (1885 Rostov na Donu – ?). Po rozvodu s baronem Borisem Stahlem agentka sovětské vojenské rozvědky v Paříži a New Yorku. Zatčena v Paříži v prosinci 1933 v souvislosti se Switzovým případem, v dubnu 1935 odsouzena; odpykala si čtyři roky a pak zmizela. Podle neověřených zpráv pracovala pro sovětskou rozvědku dál a po válce žila v Argentině.

[2] **Switz, Robert Gordon** — (4. října 1904 East Orange – 23. ledna 1951). Američan, kurýr a agent sovětské vojenské rozvědky. V prosinci 1933 zatčen v Paříži; spolupracoval s policií a vyhnul se trestu. Jeho výpověď vedla k zatčení dalších devětadvaceti lidí, mezi nimi Lydie Stahlové.

Alfred sám se přes všechnu svou nešikovnost nikdy do potíží s policií nedostal. Zhroucení padělatelského podniku však jeho dráhu zabrzdilo. K nejvážnějším stránkám jeho nezdaru patřilo, že zaměstnával známé komunisty jako Franze Fischera a Paula Rotha, protože to nutně muselo zkompromitovat komunistické strany západní Evropy.

Zlikvidovat tu věc a dostat zbylé falešné peníze zpátky do Moskvy mi zabralo několik týdnů. V květnu 1930 odjel domů i Alfred a Fischer už byl v té době v sovětském Rusku v bezpečí. Do polovice června se zdálo, že bouře přešla, i když se stodolarovky na Balkáně objevovaly tu a tam dál. Asi dvacátého června jsem se vrátil do Moskvy podat hlášení generálu Berzinovi.

Tairov byl v Moskvě také a naší porady se zúčastnil. Generál Berzin mi objetím vyjádřil vděk za to, že jsem zasáhl, když se banka Sass & Martini zhroutila. V průběhu rozhovoru jsem celý ten podnik několikrát otevřeně zkritizoval.

„Padělání není nic pro mocný stát," řekl jsem. „Staví nás to na roveň nějaké malé ilegální sektě bez prostředků."

Berzin znovu vysvětloval, že ten plán byl vypracován s ohledem na Čínu, kde jsou operace velkého rozsahu možné, a připustil, že pro Západ se nehodí. Já namítal, že je to směšné všude.

„Netiskl Napoleon britské bankovky?" odrazil mě Berzin. Poznal jsem v tom hlas samotného Stalina.

„To srovnání neobstojí," řekl jsem. „Dnešní finanční poměry jsou naprosto jiné. Peníze za několik milionů dolarů dnes nemohou dokázat nic podstatného — jedině poškodit prestiž státu, který je tiskne."

Odjížděl jsem s dojmem, že padělatelský podnik byl zaražen navždy a že bankovky, které zbyly, budou zničeny. Mýlil jsem se, jak pozdější události v New Yorku a v Chicagu dokázaly.

Alfreda později přeložili do Minsku poblíž polské hranice, kde dostal na starost všechny motorizované síly běloruského vojenského okruhu. Franz Fischer přijal nové jméno, jakmile dorazil do Sovětského svazu. Ačkoli byl v Německu komunistou staré školy, do ruské komunistické strany ho nepřijali — a to byla těžká nevýhoda. Po nějaké době ho zařadili do stavebního oddělení OGPU, které ho odeslalo jako předáka na Kolymu na severovýchod Sibiře, mnohem blíž severnímu pólu a Aljašce než nejbližší ruské železnici. Někteří z nás posílali Franzovi nějakou dobu balíky teplého šatstva, ale on se na naše zprávy nikdy neozval.

Na podzim 1931 mě generál Berzin náhle vyslal do Vídně, abych znovu posloužil jako ten, kdo uklízí nepořádek. I tady jsem znovu narazil na stopu padělatelského podniku. Představili mi působivý americký pár, který tehdy pobýval v hotelu Regina a s nímž jsem ve Vídni prožil mnoho družných hodin. Byli to Nick Dozenberg[1] a jeho půvabná mladá žena. Byl to týž Nick, který pracoval s Alfredem ve Spojených státech. Pocházel původně z Bostonu a patřil k zakladatelům komunistické strany ve Spojených státech. V roce 1927, po Alfredově příjezdu, Dozenberg „přešel do ilegality", to jest přestal být činný ve veřejném komunistickém hnutí a začal tajně pracovat jako jeden z našich agentů.

Vysoký, těžké postavy, s masivní hlavou a dobře oblečený — Nick Dozenberg vypadal přesně jako velmi úspěšný americký obchodník. Pracoval pro nás tehdy v Rumunsku, kde vedl společnost American-Rumanian Export Film Company. Přijel za námi do Vídně, aby se pokusil získat prostředky na cestu do Ameriky za nákupem drahého filmovacího zařízení. Stav valut v Moskvě byl ale tehdy kritičtější než kdy dřív. Nedostatek cizích peněz byl tak tísnivý, že i naši klíčoví lidé byli rozpočtovými omezeními svázáni. Dozenberg byl navíc zvyklý na mnohem vyšší životní úroveň než my, sovětští občané.

Od podniku Sass & Martini uplynuly tehdy dva roky. Falešné bankovky se přestaly objevovat. Tisk na ně zapomněl. Franz Fischer byl na arktickém pobřeží a jeho podobenky na evropských nádražích a poštách se pokrývaly prachem. Měl jsem dobrý důvod myslet si, že americká i evropská policie pátrání po zdroji těch falešných bankovek vzdaly. Moskva, myslel jsem si, vyšla z pošetilého a fantastického podniku bez škrábnutí.

Začátkem roku 1932 odjeli Nick Dozenberg a jeho žena do Berlína a odtud dál do Spojených států. Kolem začátku dubna se z Ženevy náhle rozezněla nová výstraha všem evropským bankám, aby si dávaly pozor na tytéž staré stodolarovky. Devětadvacátého dubna berlínský *Börsenzeitung* oznámil, že se padělané stodolarové bankovky znovu objevily ve Vídni a v Budapešti. Nepřikládal jsem tomu zvláštní význam; myslel

[1] **Dozenberg, Nicholas** — Lotyšsky Nikolajs Dozenbergs (1882 Riga – 1954). Funkcionář americké komunistické strany, koncem roku 1927 ho Alfred Tilton získal pro sovětskou vojenskou rozvědku. Roku 1932 se podílel na plánu udávat v USA padělané dolary vyrobené v Moskvě. V květnu 1940 vypovídal před sněmovním Výborem pro neamerickou činnost; za podvod s pasem si odpykal rok vězení. Zemřel na Floridě.

jsem, že si některý Alfredův bývalý „překupník“ pár bankovek nechal a čekal, až je bude moci bezpečně vyměnit. Dozenbergův návrat do Spojených států jsem si tehdy s opětovným výskytem falešných peněz nespojil. Zakrátko jsem se však dozvěděl, že Dozenbergův pobyt ve Spojených státech v roce 1932 přinesl Stalinovu padělatelskému podniku americkou dohru. Zpráva vybuchla v New Yorku a v Chicagu v lednu 1933 jako bomba a její ozvuky bylo slyšet až v Moskvě, kde jsem tehdy právě byl, a v Kremlu vyvolaly nemalé rozpaky. Ve Spojených státech se v důsledku Dozenbergovy výpravy stalo toto.

V úterý třetího ledna 1933 odpoledne zatkla americká tajná služba na newarkském letišti jakéhosi „hraběte“ von Bülowa, právě když vystupoval z letadla z Montrealu. Vyšetřování zjistilo, že ten muž je Hans Dechow, který měl v Chicagu policejní záznam. Byl obviněn, že je agentem padělatelské skupiny v Kanadě a v Mexiku.

Čtvrtého ledna provedli federální agenti v New Yorku další zatčení, o kterém *New York Times* referovaly takto:

Agenti americké tajné služby zatkli včera v noci doktora Valentina Gregoryho Burtana, mladého lékaře z 133 East 58th Street, pro obvinění z padělání. K jeho zatčení došlo do 24 hodin po zatčení „hraběte“ von Bülowa. Následovalo po odhalení z Chicaga, že agenti té skupiny udali v jedné bance v chicagském Loopu 25 500 dolarů. Doktor Burtan se podle policie vrátil včera vlakem z Montrealu. Doktor Burtan je srdeční specialista spojený s Midtown Hospital. Je mu 34 let a rodem je Rus.

Americké úřady se zatčením těch dvou mužů dostaly tváří v tvář tomu, co shledaly jedním z nejzapeklitějších případů v dějinách padělatelství. Dechow se federálním agentům plně přiznal a řízení proti němu bylo s ohledem na jeho svědectví pro vládu odloženo. Dechow přiznal, že se pletl do obchodu se zbraněmi, zvlášť s výstrojí pro chemickou válku, a že se s doktorem Burtanem setkal v New Yorku v létě 1932. Dechow měl spojení s chicagským podsvětím. V listopadu 1932 mu doktor Burtan řekl, že má 100 000 dolarů ve stodolarových bankovkách, které mu dal jeden pacient, člen bandy Arnolda Rothsteina, a že si je nepřeje vyměňovat v New Yorku. Dechow se uvolil zařídit výměnu v Chicagu. Jel tam se vzorkem těch peněz a nabídl ten obchod několika chicagským kumpánům.

Chicagští vyděrači, z nichž se do případu zapletlo osm, nechali falešné bankovky prohlédnout různými bankovními úředníky, kteří je označili za pravé. Pak se na místě objevil doktor Burtan a byla uzavřena dohoda, podle níž mělo třicet procent výtěžku jít skupině z podsvětí, která bude peníze udávat. Gangsterům bylo k výměně předáno 100 000 dolarů.

Bylo to krátce před Vánoci a obchod s výměnou bankovek se dobře rozběhl. Continental Illinois National Bank and Trust Company, Northern Trust Company a Harris Trust and Savings Bank bankovky vyměnily a několik jejich zásilek poslaly Federální rezervní bance v Chicagu. To bylo třiadvacátého prosince 1932. Příchod několika zásilek stodolarových bankovek staré emise vzbudil opět podezření. K prohlédnutí bankovek byl přivolán pan Thomas J. Callaghan z americké tajné služby. Prohlásil je za falešné a označil je za podobné těm, které byly nalezeny v roce 1930 v Berlíně a od roku 1928 na různých jiných místech.

Všechny chicagské banky byly varovány a krátce před Vánoci byl v First National Bank of Chicago zatčen muž, který se pokoušel vyměnit sto stodolarových bankovek za deset tisícidolarových. To zatčení dovedlo policii k syndikátu z podsvětí, jehož členové byli pobouřeni, když zjistili, že je někdo podvedl. Byli si jisti, že ty peníze jsou pravé. Zbývajících 40 000 dolarů ve falešných penězích, které ještě měli, vydali, nabídli federálním úřadům spolupráci do krajnosti a podle zprávy *New York Times* „slíbili, že Burtana ‚provezou'".[1]

Dechow se snažil přesvědčit své přátele z podsvětí, že newyorský lékař nachytal i jeho. Vrátil se do New Yorku, aby to nedorozumění s doktorem Burtanem vyjasnil, v důvěře, že se u svých chicagských kumpánů očistí. Doktor Burtan ale změnil postoj, když mu Dechow řekl, co se v Chicagu stalo. Poradil Dechowovi, aby okamžitě odjel do Evropy. To se ale Dechowovi vůbec nelíbilo. Trval na tom, že chicagská společnost chce za falešné peníze peníze dobré. Na křižovatce Devadesáté ulice a Central Park West, když od doktora Burtana odešel, Dechowa oslovil muž, který mu řekl, že neodjede-li okamžitě do Evropy, „provezou" ho. Ten neznámý měřil asi metr sedmdesát tři a bylo mu ke čtyřiceti. Po té zkušenosti Dechow ustoupil a souhlasil, že se s doktorem Burtanem sejde v Kanadě.

[1] Gangsterský obrat *take for a ride*: odvézt někoho autem a zabít. *(Pozn. překl.)*

Prvního ledna dorazil Dechow do Montrealu, přihlásil se v hotelu Mount Royal a sešel se tam s doktorem Burtanem. Pro Dechowa to byla porada krajně neuspokojivá. Ocitl se totiž teď v ohrožení ze tří stran. Chicagští vyděrači chtěli své ztráty nahradit. Federální agenti byli na stopě všem, kdo byli do případu zapleteni. A k tomu se neznámý, který ho oslovil v New Yorku, objevil teď v Montrealu a vyzval Dechowa, aby si okamžitě zajistil cestu lodí do Evropy. Dechow nevěděl, že ten tajemný neznámý, kterého proti němu doktor Burtan vyslal, je agent ruské OGPU. Věděl ale, že něco není v pořádku. Slíbil, že pojede nejbližší lodí do Evropy. Místo toho se rozhodl vydat se na milost federálním úřadům a odletěl nejbližším letadlem do Newarku, kde byl zatčen. Pak dovedl americké agenty do ordinace doktora Burtana.

Vyšetřování, které následovalo, zjistilo, že doktor Burtan byl s komunistickou stranou nápadně spojován. Čtyřiadvacátého února 1933 vyšla o té věci v *New York Times* tato zpráva:

Příval falešných bankovek vystopován do Ruska

Původ 100 000 dolarů ve falešných stodolarových bankovkách, z nichž mnohé byly minulý měsíc úspěšně udány v Chicagu, vystopovali federální agenti do sovětského Ruska; vyšlo to včera najevo ve Federální budově.

Bankovky, které se objevily až v Číně, označili odborníci ministerstva financí za padělky, jež ze všech dosud odhalených vypadají nejvěrněji. Měly být zhotoveny před šesti lety.

Vláda, jak bylo oznámeno, vyšetřuje zprávu, že doktor V. Gregory Burtan, newyorský lékař, zatčený 4. ledna jako hlavní americký účastník údajného mezinárodního padělatelského spiknutí, je nebo byl agentem sovětské vlády.

Od toho bodu dál vyšetřování zřejmě narazilo na zeď. Po celou dobu výslechů i pozdějšího procesu si doktor Burtan své tajemství dobře uhlídal. Nicka Dozenberga neprozradil. Nevyzradil, jaké postavení měl v sovětské vojenské rozvědce. Své spoluviníky z nejvyšších míst americké komunistické strany do případu nevtáhl. Federální agenti však vypátrali některá jeho krycí jména. Zjistili, že v Mexiku i jinde v různých dobách vystupoval jako Bourstin, Kuhn, George Smith, E. Bail, Frank Brill a Edward Kean.

Krátce po zatčení doktora Burtana se Nick Dozenberg vrátil ze Spojených států do sovětského Ruska. V Moskvě se ukázal ke konci

února 1933. Přibližně tehdy se v Moskvě náhle objevil i Alfred a stěžoval si mi, jaké má potíže obstarat svému americkému kamarádovi jídlo. S Nickem Dozenbergem se teď zacházelo tak, jak se tři roky předtím zacházelo s Franzem Fischerem. Místo ubytování v jednom z našich nejlepších hotelů a místo výsadní přídělové karty, jakou naši zahraniční agenti obvykle dostávali, se Nick jen s velkou námahou dostal vůbec k nějakému bydlení. A na jídlo musel stát ve frontě.

Nick byl v Moskvě zadržován, dokud ze Spojených států nepřijede Valentin Markin se zprávou o možných důsledcích Burtanova případu. Markin, kterému šlo o vlastní kariéru, případ využil, aby se dostal do čela všech sovětských tajných služeb ve Spojených státech. Vyzbrojen úplnými informacemi o tom, jaký nepořádek natropili Nick Dozenberg a doktor Burtan ve chvíli, kdy se Moskva ucházela o americké uznání, vracel se Markin domů odhodlán vypovědět válku generálu Berzinovi a všem jeho lidem ve vojenské rozvědce. Přes hlavu svých nadřízených předložil věc přímo předsedovi vlády Molotovovi.

Ve své zprávě o americké situaci Markin zaútočil na to, jak Berzin řídí naši činnost ve Spojených státech. Od mladého komunisty to byl neslýchaný krok a jeho rozhovor s Molotovem vyvolal v zasvěcených kruzích mnoho řečí. Markin ale uspěl. Tu bitvu vyhrál. Dostal zmocnění převést naši vojenskou rozvědnou organizaci v Americe do špionážního aparátu OGPU, podřídit ji Jagodovi.

Čtvrtého května 1934 shledala federální porota v Chicagu doktora Burtana vinným z držení a udávání falešných peněz. Hlavním svědkem proti němu byl Dechow. Při procesu nebyl předložen žádný důkaz, který by doktora Burtana spojoval s Moskvou. O Nicku Dozenbergovi nepadla zmínka. V soudním záznamu není o Alfredu Tildenovi ani slovo. Žalobci sice vyslovili přesvědčení, že doktor Burtan jednal pro Moskvu, žádný důkaz o tom však nepředložili. Stalin vyšel ze svého padělatelského podniku se vztyčenou hlavou.

Doktor Burtan se ukázal jako neochvějný komunista. Umění nemluvit ovládal. Dostal patnáct let a pokutu 5000 dolarů. Své tajemství drží dodnes.

Od Alfreda jsem se dozvěděl, že sovětská vláda vyčlenila na obhajobu doktora Burtana a na další výdaje spojené s jeho případem značné prostředky. Nick Dozenberg mi brzy nato zmizel z obzoru, později jsem ale slyšel, že ho smetla velká čistka.

S Franzem Fischerem jsem se v Moskvě v roce 1935 potkal a málem jsem ho nepoznal. Po čtyřech letech na odlehlém působišti na Sibiři mu byla povolena cesta do hlavního města, aby se poradil s lékařem a nakoupil léky a další potřebné věci. V polární oblasti zdomácněl, oženil se tam s dívkou z vyhnanství a ta mu povila dítě. Jeho osobnost prošla hlubokou a téměř hrůznou změnou.

„Proč jste mě nevyhledal?“ zeptal jsem se ho.

Zamumlal nesouvislou odpověď. Zkoušel jsem navázat nitky naší dávné spolupráce. Zdálo se, že se mu paměť vypařila. Všechen oheň z něj vyprchal. Jeho neotesaná a apatická postava se jen málo podobala tomu šviháckému a horlivému rebelovi, jakým byl o několik let dřív. Přestrojení, které si vzal ve Vídni, jako by s ním srostlo. Víckrát jsem ho neviděl. O rok později jsem se dozvěděl, že zemřela jeho stará matka, ta hrdinná německá revolucionářka.

V.

OGPU

Se sovětskou tajnou policií jsem se seznámil — jako „podezřelý“ — v lednu 1926. Byl jsem tehdy šéfem pro střední Evropu ve třetí sekci sovětské vojenské rozvědky. Třetí sekce sestavuje materiál, který po celém světě shromáždí agenti rozvědky, a vydává tajná hlášení a zvláštní bulletiny pro asi dvacet nejvyšších představitelů Sovětského svazu.

Jednoho dopoledne mě zavolal Nikonov, náčelník třetí sekce, a řekl mi, že mě okamžitě potřebují na zvláštním oddělení moskevské obvodní OGPU.

„Jděte vchodem v Dzeržinského ulici číslo 14,“ řekl. „Tady máte propustku.“

Podal mi zelenou kartu, kterou OGPU poslala. Když jsem se ho zeptal, o co jde, odpověděl:

„Popravdě nevím. Ale když si vás zavolají, musíte tam hned jít.“

Za několik minut jsem stál tváří v tvář vyšetřovateli OGPU. Chladně mě vyzval, abych se posadil, usedl ke svému stolu a začal se prohrabovat velkou hromadou papírů. Po desíti minutách těch mlčenlivých úvodů vzhlédl a zeptal se:

„Kdy jste měl ve třetí sekci naposled dozorčí službu?“

„Před šesti dny,“ odpověděl jsem.

„Pak mi asi můžete říct, co se stalo s pohřešovaným pečetidlem třetí sekce!“ zvolal s tak dramatickým důrazem, jaký ze sebe dokázal vydat.

„Jak to souvisí se mnou?“ zeptal jsem se. „Důstojník, který mě vystřídal, by službu nepřevzal, kdybych mu pečetidlo nepředal.“

Ve třetí sekci, která zaměstnávala čtyřicet až padesát lidí, bylo zvykem, že se asi dvanáct náčelníků jednotlivých odborů střídalo ve čtyřiadvacetihodinové dozorčí službě. Po těch čtyřiadvacet hodin, kterým jsme říkali *děžurstvo*, jsme odpovídali za každý dopis, dokument, cár papíru i tajný telefonát. Odpovídali jsme také za každého, kdo do úřadoven třetí sekce vstoupil a kdo z nich vyšel. Každá propustka vydaná

za mého *děžurstva* musela nést můj podpis a pečeť třetí sekce. A právě tohle důležité pečetidlo se pohřešovalo.

Vyšetřovatel OGPU musel připustit, že podle naší služební knihy jsem pečetidlo i ostatní znaky služební moci svému nástupci předal. Nechtěl to ale nechat být a začal se mě vyptávat obecně.

„Jak dlouho jste ve straně, soudruhu Krivickij?“ zeptal se.

Ten tón, který nasadil, se mi nelíbil a neměl jsem v úmyslu nechat mu volnou ruku.

„Nemáte právo se mě na takové věci ptát,“ řekl jsem. „Víte, jaké zastávám místo. Nemám právo podrobit se dalšímu výslechu, dokud se neporadím se svým nadřízeným, soudruhem Berzinem. S vaším dovolením mu hned zatelefonuju.“

Zavolal jsem generálu Berzinovi, náčelníkovi naší vojenské rozvědky, vysvětlil mu situaci a zeptal se ho, mám-li se podrobit obecnému výslechu. „Ani slovo, dokud se vám neozvu,“ odpověděl Berzin. „Zavolám vám zpátky asi za patnáct nebo dvacet minut.“

Vyšetřovatel OGPU čekal nedočkavě a přecházel po úřadovně. Za dvacet minut Berzin zavolal.

„Odpovídejte jen na otázky, které se týkají té věci,“ poučil mě.

Podal jsem sluchátko svému vyšetřovateli a Berzin mu svůj pokyn zopakoval.

„Dobrá,“ řekl vyšetřovatel zahořkle. „Můžete jít.“

Vrátil jsem se do své úřadovny. Ani ne za půl hodiny ke mně přišel mladý muž v brýlích se vzezřením učence, který pracoval v našem blízkovýchodním oddílu. Nebyl členem strany a k naší sekci ho přidělili jen proto, že umí persky.

„Víte, Krivickij,“ řekl se zjevným strachem, „zavolali si mě na OGPU.“

„Proč?“ zeptal jsem se ho. „Vy přece dozorčí službu nemáte, nebo ano?“

„Samozřejmě že ne,“ odpověděl. „Tu by mi nesvěřili. Nejsem člen strany.“

Ten mladý učenec se na OGPU dostavil a nikdy se nevrátil.

Za několik dní se pohřešované pečetidlo „našlo“. Jsem si jist, že je ukradla sama OGPU, aby vinu svalila na zpravodajskou službu a přesvědčila politbyro, že má své špehování rozšířit i k nám. Zpravodajská služba si svou samostatnost žárlivě hlídala a byla jedním z posledních

nástrojů sovětského aparátu, který tajné policii padl do rukou — asi deset let po tomto provokačním pokusu z ledna 1926.

Vyrábět takové příhody byla specialita OGPU. Tím, že přesvědčila nejdřív bolševickou diktaturu a potom osobně Stalina, že jejich přežití závisí na její věčné ostražitosti, rozšiřovala OGPU svou svrchovanost, až se stala státem ve státě. Jedna z jejích nejkrutějších vlastností je, že jakmile takové „vyšetřování" začne — z důvodů, které s odhalováním zločinu nemají nic společného —, musí kvůli záznamu najít nějakou oběť. To nepochybně vysvětluje osud našeho perského učence.

V zemi, kde nejvyšší vládce považuje každý projev odlišného názoru za přímou hrozbu, je přirozené, že se tajná policie málem stane pánem pána samého.

Dějiny OGPU začínají v prosinci 1917, měsíc po bolševické revoluci, kdy Lenin poslal Dzeržinskému, starému polskému revolucionáři, memorandum s návrhem dekretu na potírání „kontrarevoluce, spekulace a sabotáže". Tím memorandem byl ohlášen vznik Mimořádné komise, která měla k potírání nepřátel bolševické vlády pravomoc jednat bez soudu. Mimořádná komise se podle spojení svých ruských počátečních písmen stala známou jako Čeka. V nástroj hrůzovlády a masových exekucí se rozvinula v létě 1918, po atentátu na Lenina a po zabití bolševického vůdce Urického.

První šéf Čeky, Felix Dzeržinskij, byl bezohledný, a přesto naprosto neúplatný revolucionář. Za občanské války poslal na smrt nespočet lidí v planoucím přesvědčení, že jinak sovětský režim před jeho „třídními nepřáteli" ochránit nelze. Přes všechny hrůzy, které se v prvních letech bolševické revoluce k jménu Čeka pojí, nepoháněla Dzeržinského samého ani většinu jeho důvěrníků žádná jiná pohnutka než fanatická horlivost sloužit jako meč revoluce. Lidé se tajné policie báli, ale ti, kdo pro sovětský stát pracovali věrně, se jí tehdy bát nemuseli.

Jak se sovětský stát stával čím dál totalitnějším, jak se sama bolševická strana stávala obětí toho, co v roce 1917 vytvořila, získávala tajná policie větší a větší moc, teror se stal cílem sám sobě a nebojácní revolucionáři byli pozvolna nahrazováni zatvrzelými, zpustlými a zdemoralizovanými katy.

V roce 1923 byl název tajné policie změněn z Čeky na OGPU, podle ruských počátečních písmen Sjednocené státní politické správy. Změna

jména měla setřít nepříjemné představy, ale nové jméno zakrátko vzbuzovalo mnohem větší hrůzu než staré.

OGPU zůstala tam, kde bydlela Čeka — v budově zvané Lubjanka, kde před revolucí sídlila pojišťovna. Původní zelená stavba obrácená do Lubjanského náměstí měla asi pět pater. Od roku 1930 se ale přistavovalo: přibyla tři nová patra ze žlutých cihel a přepychová nová jedenáctipatrová budova se soklem z černého mramoru.

Hlavní přístup k Lubjance vede pořád starou budovou; u jejího vchodu je velký basreliéf Karla Marxe. Z postranních ulic vedou další vchody a skoro všechny domy v nejbližším okolí patří OGPU a bydlí v nich její lidé.

Skupina starých i nových budov OGPU na Lubjanském náměstí stojí na návrší a patří k nejnápadnějším a nejkrásnějším místům města. Hlavním vchodem z náměstí procházejí jen nejvyšší hodnostáři OGPU. Obyčejní občané si musejí vyzvednout propustku v propustkovém úřadu OGPU v ulici Kuzněckij most, naproti komisariátu zahraničních věcí. Propustkový úřad je vždycky přeplněný dlouhými řadami příbuzných, manželek a přátel, kteří prosí o dovolení navštívit vězně, poslat dopis nebo balík s jídlem a šatstvem. Z toho, kdo v těch frontách stojí, se dá na první pohled vyčíst sovětská politika toho kterého období. V prvních letech bolševické vlády je plnily manželky důstojníků a obchodníků. Později převažovali příbuzní zatčených inženýrů, profesorů a techniků. V roce 1937 jsem viděl dlouhé fronty, které tvořili nejbližší příbuzní našich vlastních sovětských lidí — manželky a příbuzní mých přátel, soudruhů a kolegů.

V dlouhých temných chodbách Lubjanky stojí každých dvacet kroků stráž. Propustka se prověřuje nejméně třikrát, než se cizí člověk smí dostat do kterékoli úřadovny OGPU.

Na místě, kde býval dvůr staré budovy, postavila Čeka zvláštní věznici pro významné politické vězně. Většina z nich je držena o samotě a věznici se dnes říká „izolátor“. Okna cel zahrazují nejen železné mříže, ale i železná žaluzie z latí, takže dovnitř pustí jen úzký paprsek světla. Vězeň je docela odříznut od pohledu na dvůr i na oblohu.

Chce-li vyšetřující prokurátor OGPU vyslechnout vězně ve své úřadovně, zavolá veliteli věznice a ten pošle vězně pod stráží přes dvůr, úzkým tmavým schodištěm nahoru a do úřední budovy. Do vyšších pater vozí vězně výtah.

Na podzim 1935 jsem spatřil jednoho z nejvýznamnějších lubjanských vězňů — Leninova blízkého druha a spolupracovníka, prvního předsedu Komunistické internacionály a někdejšího vládce leningradské stranické organizace a leningradského sovětu. Kdysi býval statný. Teď se šoural chodbou v bílomodrém pyžamu, vyzáblý a vysílený. Bylo to naposled, co jsem viděl muže, který býval Grigorijem Zinovjevem. Vedli ho k jeho inkvizitorům. Za několik měsíců ho odvedli do sklepů Lubjanky a zastřelili…

V úřadovně každého vyšetřujícího prokurátora je nejdůležitějším kusem nábytku pohovka. Povaha jeho práce je totiž taková, že ho často udrží v jednom kuse ve službě dvacet až čtyřicet hodin. Sám je skoro stejný zajatec jako jeho vězeň. Jeho povinnosti neznají mezí. Můžou sahat od vyslýchání vězňů až po jejich zastřelení.

Jednou ze zvláštností sovětského soudnictví totiž je, že při ohromných počtech poprav neexistují žádní stálí katové. Někdy jsou to důstojníci a strážní z budovy, kdo sejde do sklepa vykonat rozsudky smrti vynesené kolegiem OGPU. Jindy jsou to sami vyšetřovatelé a prokurátoři. Aby si to člověk přirovnal k něčemu domácímu, musel by si představit newyorského prokurátora, jak dosáhne odsouzení za vraždu prvního stupně a potom uhání do Sing Singu, aby v popravčí komoře sám zapnul proud.

Nejvíc obětí si katové OGPU vybrali v letech 1937 a 1938, kdy velká čistka pohltila všechno. Už v roce 1934 ale Stalin poslal OGPU na řadové členy bolševické strany. Pravidelná „očista“ stranických řad, která patří stranické kontrolní komisi, byla tehdy svěřena tajné policii. Poprvé tak byl každý člen bolševické strany podroben jednotlivému policejnímu vyšetřování. V březnu 1937 ale Stalin rozhodl, že všechny ty očisty a čistky nesahaly dost hluboko. Od roku 1933 do roku 1936 se u moci udržel převážně proto, že Jagoda a jeho tajní agenti s ním v horoucí oddanosti ruku v ruce rozbíjeli starou bolševickou stranu a velení Rudé armády. Protože ale Jagoda poznal Stalinovy metody čistek příliš zblízka a dostal se příliš blízko k otěžím moci, rozhodl se Stalin vyměnit kata uprostřed díla. Za Jagodova nástupce byl vybrán Nikolaj Ježov, kterého tam Stalin před několika lety „nasadil“ jako tajemníka ústředního výboru komunistické strany a šéfa kádrového úřadu, hlavního rozdělovače míst. Z těchto míst Ježov tiše budoval souběžnou OGPU, odpovědnou jedině Stalinovi osobně. Jakmile usedl do Jagodova křesla,

přivedl do státní tajné policie asi dvě stě svých spolehlivých „hochů“ z téhle Stalinovy soukromé OGPU. Stalinovo heslo znělo v březnu 1937: Zostřit čistku! Ježov to heslo převedl v krvavý čin. Jeho první prací bylo oznámit starým hodnostářům OGPU, že byli vlažní, že je vedl zkorumpovaný člověk a že nová zostřená čistka musí začít doma, v samotné OGPU.

Osmnáctého března 1937 promluvil Ježov ke shromáždění vedoucích lidí OGPU v klubovně přístavku Lubjanky. Všichni Jagodovi nejbližší pomocníci a kromě jediné výjimky všichni náčelníci oddělení OGPU už byli ve vazbě. Teď měla rána dopadnout na vrchní velení. Prostorné místnosti klubu byly přeplněné čekisty staré školy; někteří z nich sloužili v tajné policii bezmála dvacet let. Ježov se chystal pronést své první prohlášení coby nový šéf OGPU, jako „lidový komisař vnitra“ — ten titul byl totiž znovu změněn, zase ve snaze zbavit se příšerných představ. Nový vrchní velitel bral svou práci vážně. Byl to pro něj veliký den. Chtěl dokázat, že je pro Stalina nepostradatelný. Chtěl přeživším hodnostářům OGPU odhalit samotného velkého šéfa Jagodu.

Ježov začal prohlášením, že jeho úkolem není dokazovat Jagodovy chyby. Kdyby byl Jagoda pevný a poctivý bolševik, nemohl by Stalinovu důvěru ztratit. Kořen Jagodových chyb leží hluboko pod povrchem. Ježov se odmlčel a všichni přítomní zadrželi dech, protože vycítili, že se blíží rozhodující chvíle. Ježov pak dramaticky prohlásil, že Jagoda slouží od roku 1907 carské tajné policii, ochrance. Shromáždění policejní hodnostáři přijali tu zprávu, aniž mrkli okem. V roce 1907 bylo Jagodovi deset let! Ale to není všechno, křičel Ježov. Němci Jagodovu pravou povahu hned vyčenichali a nasadili ho hned v prvních dnech revoluce do Čeky pod Dzeržinského. „Po celý život sovětského státu,“ volal Ježov, „slouží Jagoda Němcům jako špion.“ Ježov pokračoval a sdělil svému hrůzou zkamenělému posluchačstvu, že Jagoda měl

své špiony na každém klíčovém místě. Ano, i náčelníci oddělení OGPU — Molčanov[1], Gorb[2], Gaj[3], Pauker[4], Volovič[5] — všichni jsou špioni!

Ježov to dokáže, křičel — dokáže, že Jagoda a jeho lidé jsou obyčejní zloději, a dokáže to nade vší pochybnost. „Nejmenoval snad Jagoda Lurjeho[6] správcem stavebního oddělení OGPU? A kdo je Lurje, ne-li spojka mezi Jagodou a zahraniční špionážní službou?“ To byl jeho důkaz.

Ti dva zloději, Jagoda a Lurje, prý dlouhá léta klamali zemi i stranu. Stavěli kanály, zakládali silnice a budovali domy za nehorázné peníze, ale ve výkazech uváděli výdaje velmi nízké.

„Jak to ale ti darebáci, ptám se vás, soudruzi, jak to dokázali? Jak, ptám se vás?“

Ježov se zahleděl do tváří svého zkamenělého posluchačstva a řekl:

„Zcela prostě. Rozpočet komisariátu vnitra nepodléhá kontrole. Právě z toho rozpočtu, z rozpočtu svého vlastního úřadu, bral Jagoda částky, díky nimž mohl stavět drahé budovy za krajně nízké ceny.

A proč Jagoda a Lurje stavěli budovy? Proč stavěli silnice? Dělali to v závodě o oblibu, o proslulost, o vyznamenání! Jak ale může zrádci stačit tohle? Proč Jagoda prahl po oblibě? Potřeboval ji proto, že ve skutečnosti sledoval Fouchéovu politiku.“

---

[1] **Molčanov, Georgij Andrejevič** — (1897 – 9. října 1937). 1931–1936 náčelník tajněpolitického oddělení OGPU–NKVD, jeden z Jagodových nejbližších lidí; pak lidový komisař vnitra Běloruska. Zatčen a roku 1937 zastřelen.

[2] **Gorb, Michail (Mojsej) Saveljevič** — (1894 – 21. srpna 1937). Čekista, od srpna 1934 zástupce náčelníka zvláštního oddělení, pak 3. oddělení (kontrarozvědky) Hlavní správy státní bezpečnosti NKVD; starší major státní bezpečnosti. Zatčen 29. dubna 1937 a zastřelen.

[3] **Gaj, Mark Isajevič** — Vlastním jménem Štokljand (30. prosince 1898 – 20. června 1937). Komisař státní bezpečnosti 2. stupně, 1933–1936 náčelník zvláštního oddělení OGPU–NKVD. Po pádu Jagody zatčen a zastřelen.

[4] **Pauker, Karl Viktorovič** — (1893 Lvov – 14. srpna 1937 Moskva). Komisař státní bezpečnosti 2. stupně, náčelník operativního oddělení NKVD, které střežilo Stalina a vedení. Po pádu Jagody zatčen a zastřelen; rehabilitován nebyl.

[5] **Volovič, Zachar Iljič** — (14. prosince 1900 – 14. srpna 1937). Zástupce náčelníka operativního oddělení NKVD; roku 1930 se podílel na únosu generála Kutěpova v Paříži. Zastřelen spolu s Paukerem.

[6] **Lurje** — Snad totožný s **Alexandrem Jakovlevičem Lurjem** (1898–1937), vedoucím stavebních složek OGPU–NKVD, zastřeleným roku 1937.

Ježovova rychlopalba odporujících si obvinění posluchače ohromovala. Jagoda sloužil ochrance v deseti letech. Jagoda byl zloděj. Jagoda byl zloděj, který toužil po proslulosti. A teď se ukazovalo, že při všem tom špiclovství, donašečství a zlodějství chtěl ještě napodobit Napoleonova řevnivého ministra policie!

„Je to velmi vážná otázka, soudruzi," pokračoval Ježov. „Strana byla po všechna ta léta nucena pečlivě si hlídat, aby se u nás fouchéismus neuchytil. Nebylo to prosté. Ano, soudruzi, musím vám to říci a každý z vás si to musí pevně zapamatovat — i Felix Edmundovič Dzeržinskij ve své obraně revoluce polevil."

Ježov došel k závěru své řeči a ten zněl v podstatě takto: Potřebujeme čistky, čistky a zase čistky. Já, Ježov, nepřipustím žádné pochybnosti, žádné kolísání, žádnou slabost. Je-li možné zpochybnit nebožtíka Felixe Dzeržinského, proč bychom měli šetřit pověst byť nejstaršího a nejprověřenějšího z čekistů?

Starší lidé z velení OGPU, veteráni bolševické revoluce určení za příští oběti, seděli bledí a bez hnutí. Tleskali Ježovovi. Tleskali, jako by se jich ta věc vůbec netýkala. Tleskali, aby dali najevo oddanost. Kdoví? Včasné přiznání je ještě mohlo zachránit před kulkou do týla. Snad si ještě jednou koupí právo žít tím, že zradí své nejbližší přátele.

Jak schůze pokračovala, ujal se slova Artuzov — ten porušťený Švýcar, o kterém už byla řeč, bolševik od roku 1914. Artuzov věděl, oč jde. Byl to starý čekista s hereckým nadáním a jeho šedivá bradka se chvěla, když vstával k řeči. „Soudruzi," začal, „v nejtěžších dnech revoluce postavil Lenin do čela Čeky nejlepšího z bolševiků, Felixe Edmundoviče Dzeržinského. V době ještě těžší jmenoval náš veliký Stalin šéfem komisariátu vnitra Nikolaje Ivanoviče Ježova, svého nejlepšího žáka. Soudruzi! My bolševici jsme se naučili být nemilosrdní nejen ke svým nepřátelům, ale i k sobě. Ano, Jagoda chtěl hrát úlohu Fouchéovu. Opravdu se pokoušel postavit OGPU proti straně. A my jsme se pro svou slepotu na tom záměru bezděky podíleli."

Artuzovův hlas byl pevnější a jistější. Pokračoval.

„V roce 1930, soudruzi, když strana tu snahu poprvé prohlédla a aby ji zastavila, poslala do OGPU starého bolševika Akulova — co jsme udělali, abychom Akulovovi pomohli? Přivítali jsme Akulova prudkým nepřátelstvím! Jagoda dělal všechno, co mohl, aby Akulovovi práci ztížil. A my, soudruzi, jsme Jagodovu sabotáž nejen podporovali, ale šli jsme

ještě dál. Musím říci otevřeně, že celá stranická organizace v OGPU se věnovala sabotování Akulova."

Artuzovův nervózní pohled hledal v Ježovově hranaté drobné tváři nějaké znamení souhlasu. Cítil, že přišla chvíle přejít v tom svém manévru, jak odvrátit podezření od sebe, do útoku.

„Ptám se vás, kdo stál tehdy v čele stranické organizace v OGPU?" Na okamžik se odmlčel a pak vykřikl: „Slucký!"

Artuzov předhodil soudruha lvům a sestoupil z řečniště jako vítěz.

Slucký, tehdy šéf zahraničního oddělení OGPU, povstal, aby se hájil. Byl to rovněž starý zkušený bolševik. Také on věděl, oč jde. Slucký začal dost chabě, protože cítil, že karty jsou rozdané proti němu.

„Artuzov se mě pokusil vylíčit jako Jagodova nejbližšího druha. Odpovídám, soudruzi: ovšemže jsem byl tajemníkem stranické organizace v OGPU. Kdo z nás dvou ale byl členem kolegia OGPU, Artuzov, nebo já? Ptám se vás: mohl tehdy být někdo členem kolegia, nejvyššího orgánu OGPU, bez plné důvěry a bez souhlasu Jagodova? Artuzov tvrdí, že jsem si ‚dobrou prací' ve službách Jagodových coby tajemník stranické organizace vysloužil místo v cizině a že jsem je dostal jako uznání za sabotáž Akulova. Toho místa jsem podle Artuzova využil k tomu, abych navázal spojení mezi Jagodovou špionážní organizací a jeho pány za hranicemi. Já ale tvrdím, že mi to místo v cizině bylo dáno na Artuzovovo vlastní rozhodné naléhání. Artuzov po mnoho let udržoval s Jagodou ty nejpřátelštější vztahy."

A teď Slucký zasadil svou hlavní ránu.

„Ptám se tě, Artuzove, kde jsi bydlel? Kdo bydlel naproti tobě? — Bulanov[1]. A není snad mezi prvními zatčenými? A kdo bydlel hned nad tebou, Artuzove? — Ostrovskij. Také je zatčen. A kdo bydlel hned pod tebou, Artuzove? — Jagoda! A teď se vás ptám, soudruzi: kdo mohl za těch poměrů bydlet v jednom domě s Jagodou, aniž by požíval jeho naprosté důvěry?"

Stalin s Ježovem se rozhodli uvěřit Artuzovovi i Sluckému a časem zničili oba.

Taková byla povaha té zostřené, čili velké čistky, která začala v březnu 1937. Ze sovětské vlády se stal jeden obrovský blázinec. Rozpravy, jakou jsem popsal, probíhaly v každém oddělení OGPU,

[1] **Bulanov, Pavel Petrovič** — (1895–1938). Jagodův tajemník v OGPU–NKVD. Obžalovaný v procesu jednadvaceti, odsouzen a 15. března 1938 zastřelen.

v každé buňce bolševické strany, v každé továrně, v každém armádním pluku, v každém kolchozu. Každý byl zrádce, dokud nedokázal opak tím, že jako zrádce odhalil někoho jiného. Opatrní lidé vyhledávali bezvýznamnost, pokud možno sestup na písařské místo — cokoli, jen aby nebyli důležití a dostali se ze světla ramp.

Dlouhá léta oddanosti straně neznamenala nic. Ani ujišťování o věrnosti Stalinovi mnoho nepomáhalo. Sám Stalin vydal heslo: „Jedno celé pokolení musí být obětováno."

S tím jsme se smířili — s myšlenkou, že staří musejí odejít. Teď ale čistka napadala i ty nové. Jednoho večera toho jara jsem byl se Sluckým a mluvili jsme o počtu zatčení od března — mysleli jsme, že jich je 350 000, možná 400 000. Slucký mluvil hořce.

„Jsme už vážně staří, víte. Seberou mě. Seberou vás, jako sebrali ostatní. Patříme k pokolení, které musí zajít. Stalin řekl, že celé předrevoluční a válečné pokolení musí být zničeno jako mlýnský kámen na krku revoluce. Teď ale střílejí mladé — sedmnáctileté, osmnáctileté — děvčata a chlapce, kteří se narodili v sovětském státě a nic jiného nepoznali… A spousta z nich jde na smrt s výkřikem ‚Ať žije Trockij!' "

Jedním z nejtragičtějších případů toho druhu byl můj mladý přítel Voloďa Fišer[1]. Voloďa pocházel ze Saratova, za občanské války vstoupil do Komunistického svazu mládeže a později studoval na Sverdlovově univerzitě. Za kolektivizačního náporu byl přidělen do jednoho z politických oddělení, takzvaných *politotdělů*, které pro tu mimořádnou dobu zřídila OGPU. Fišer to místo přijal a pracoval usilovně v přesvědčení, že pomáhá zničit hrabivé bohaté rolníky, kteří zadržují potraviny podvyživenému městskému obyvatelstvu. Když svou práci na vesnicích dokončil, vrátil se do OGPU. Ve stranickém spisu měl zapsáno, že na vesnicích odvedl „skvělou práci". Začal rychle stoupat a nakonec ho OGPU vyslala jako sovětského konzula do Kodaně. Všichni konzulární úředníci sovětské vlády patří k OGPU. Byla to Voloďova první cesta za hranice Ruska. V Kodani našel ovzduší docela jiné, než jaké kdy dýchal. V nesčetných výkladech toho města viděl na prodej části oděvu za ceny, které mu připadaly k smíchu nízké. Bylo tam jídlo, spousta jídla — a tak laciného, že si Voloďa myslel, že je v pohádkové zemi.

[1] **Fišer, Voloďa** — Snad totožný s Vladimirem Emiljevičem Fišerem, důstojníkem NKVD, kterého vede databáze Memorialu Kádrový sostav NKVD 1935–1939.

„Víte," řekl mi, „než jsem jel do Kodaně, neviděl jsem v životě pomeranč. První věc, kterou jsem si koupil, byl lis na pomeranče, a každé ráno jsem vypil litr pomerančové šťávy. Podívejte se, jaké jsem nabral svaly!"

Práce měl Voloďa v Kodani velmi málo — jeho jediným úkolem jako konzula bylo vlastně dohlížet na sovětské velvyslanectví — a v tom ohromujícím, rozkošném světě byl blaženě spokojený.

Náhle, v prvních dubnových dnech 1937, dostal telegram s rozkazem vrátit se do Moskvy. Hned po příjezdu šel z nádraží rovnou do OGPU za svým šéfem Sluckým. Slucký ho vzal na večeři a řekl mu, že ho brzy pošlou do Rumunska nebo do Rakouska. Po večeři se v dobré náladě vypravil do Bogorodsku, vesnice u Moskvy, navštívit svého bratra Ljovku, který tam byl předákem na stavbě. Bratrova žena ho uvítala uplakanou zprávou, že Ljovku loni v listopadu zatkli. Mezi vzlyky mu vylíčila, jak to bylo:

Ljovka pracoval na stavbě. Ostatní dělníci ho měli velmi rádi a zvolili ho předsedou svého klubu. Když se chystala oslava sedmého listopadu, výročí revoluce, měl Ljovka na starosti výzdobu klubovny. Sehnal nejhezčí obraz sovětských vůdců, jaký našel, a nápadně ho pověsil na zeď. Večer při oslavě, když byli všichni dělníci shromážděni, si někdo mezi tvářemi na obraze všiml Karla Radka. Ljovka si ho nevšiml, protože Radkovi zakrývaly půlku obličeje noviny. Tajemník stranické buňky v klubu rozhodl, že Ljovka je „škůdce", protože vystavil zpola zakrytou tvář člověka nedávno prohlášeného za „nepřítele lidu" — a ještě tu noc byl Ljovka zatčen.

Voloďa se hnal zpátky do Moskvy za svým dobrým přítelem Alexandrovským, zástupcem náčelníka moskevské obvodní OGPU.

„Co má celý ten nesmysl znamenat?" ptal se Voloďa. „Ljovka je můj bratr, dobrý soudruh a dělník. Jak ho může někdo nazvat škůdcem?"

„Není to tak prosté, Voloďo," odpověděl Alexandrovskij klidně. „Ta věc s Radkovým obrazem je sice dost vážná, ale není to jediné obvinění proti němu. Jsou tu další těžké věci. Tvůj bratr měl pokoj v letním domě Fridljanda, toho zatčeného historika."

Voloďa byl na okamžik ohromen. Ljovka s Fridljandem v životě nepromluvil. Ten byt mu přidělily sovětské úřady po Fridljandově zatčení. Voloďa vybuchl vztekem.

„Ty darebáku!“ křičel. „Co to ksakru zkoušíš? Tohle ti neprojde. Postarám se, aby se to doneslo lidem nad tebou!“

Voloďa si byl jist, že jeho vlastní postavení je pevné. Vyřítil se z Alexandrovského úřadovny odhodlán dojít spravedlnosti nejen pro bratra, ale i pro další, na které ten zjevně pomatený úředník možná svalil vinu.

Voloďa šel nejdřív na ústřední výbor komunistické strany. Nepřijali ho. Pokusil se dostat k Ježovovi, ale k tomu se nedostal. Svou mladickou důvěru přesto neztratil. Myslel si, že ty průtahy dělá jen úřední šiml, a nějak se přesvědčil, že do prvomájové oslavy bude bratr Ljovka volný.

Večer třicátého dubna jsme spolu večeřeli a Voloďa byl poprvé zasmušilý. Za tři nebo čtyři dny ale ke mně vtrhl a zubil se od ucha k uchu.

„Tak,“ řekl, „konečně Ljovku dostanu ven. Šapiro[1] z OGPU si pro mě poslal!“

Šapiro byl tehdy náčelníkem zvláštního oddělení OGPU, které vzniklo za Ježova a jmenovalo se „oddělení pro mimořádné věci“.

„O čem jiném by se mnou Šapiro chtěl mluvit?“ volal a spěchal na schůzku.

Jakmile stanul před Šapirem, odříkal mu bratrův případ, mluvil rychle a plný jistoty. Šapiro počkal, až Voloďa domluví, a pak pomalu vstal od svého stolu.

„Vy, člen strany a pracovník OGPU, si troufáte urazit bratra čekistu? OGPU nezatýká nevinné lidi!“

Než se Voloďa stačil nadechnout, otevřel Šapiro jiné téma.

„Mimochodem, dostal jste loni v Kodani dopis od Mandelštama, tehdejšího atašé komisariátu zahraničních věcí?“

Mandelštam byl teď zatčen pro nějaké blíže neurčené obvinění. Voloďa byl zmatený a popletený.

„Mandelštam? To je muž mé bývalé ženy. Znám ho ovšem, ale poštu jsem od něj v Dánsku nedostal.“

„Jste si jist?“

„Ano, jsem si jist.“

„Dobrá,“ řekl Šapiro suše, „budeme-li vás potřebovat, pošleme pro vás.“

---

[1] **Šapiro, Isaak Iljič** — (1895–1940). Čekista, starší major státní bezpečnosti, za Ježova v užším vedení NKVD. Zastřelen roku 1940.

Když Voloďa vyšel ze Šapirovy úřadovny, zbylo z jeho naděje, že bratra dostane ven, jen málo. Tu noc nemohl spát. Náhle, v časných ranních hodinách, vyskočil z postele.

„Já ten dopis od Mandelštama dostal!“ prolétlo mu hlavou. Pak se mu vybavil celý obraz. Diplomatický kurýr přijíždí jako obvykle s velkým zapečetěným balíkem jeho běžné pošty a onoho dne — bylo to před několika měsíci — sáhne do kapsy a mimochodem poznamená: „Tady je dopis, který mi pro vás dal Mandelštam, zrovna když jsem odcházel z *Narkominděla*.“

Voloďa přišel ke mně do bytu, jakmile se rozednilo, a vylíčil mi, co se stalo.

„Co bylo v tom dopise?“ zeptal jsem se se strachem.

„Ale obsah byl úplně neškodný. Něco o novém místě a o večerních kurzech, které si zapsal na univerzitě. Nic víc, přísahám.“

„Voloďo,“ řekl jsem, „jdi rovnou za Šapirem a řekni mu, co jsi řekl mně.“

Udělal, co jsem mu poradil.

„Soudruhu Šapiro,“ začal omluvně, „včera jsem se zmýlil. Dopis od Mandelštama jsem dostal, ale úplně jsem na něj zapomněl.“

Místo odpovědi otevřel Šapiro zásuvku svého stolu a postavil Voloďu před fotokopii Mandelštamova dopisu.

„Je mi líto,“ koktal Voloďa. „Včera jsem na to docela zapomněl.“

„Včera jste o tom lhal,“ odpověděl Šapiro. „Můžete jít.“

Pětadvacátého května 1937 Voloďu Fišera OGPU zatkla. Víckrát jsem o něm neslyšel. Byl zničen pro dva nevýslovné zločiny, s nimiž byl spojen: dostal dopis od muže své bývalé ženy a jeho bratr vystavil polovinu Radkova obličeje na zdi dělnické klubovny v Bogorodsku.

Takových případů byly v sovětském Rusku za velké čistky tisíce a tisíce.

V komnatách OGPU ztratilo samo slovo vina veškerý smysl. Důvod, proč byl člověk zatčen, už neměl žádný vztah k obviněním, která proti němu byla vznesena.

Není pro to lepší příklad než případ samotného Jagody. Z mnoha fantastických obvinění, která proti tomuhle šéfovi OGPU při procesu v březnu 1938 padla, nebylo žádné samo o sobě nesmyslnější než to, že se spikl, aby otrávil Stalina, Ježova a členy politbyra. Jagoda měl dlouhá léta přímo na starosti stravování vládců v Kremlu, včetně samot-

ného Stalina a všech nejvyšších hodnostářů sovětské vlády. Zvláštní oddělení OGPU pod jeho bezprostředním velením dohlíželo na každý krok v zásobování Kremlu — od zvláštních kremelských kolchozů, kde se plodiny pěstovaly pod dohledem Jagodových lidí, až ke stolům sovětských vůdců, u nichž je obsluhovali Jagodovi agenti. Sázení, sklizeň, doprava, vaření i obsluha při stole byly dílem zvláštních agentů OGPU, kteří se bezprostředně zodpovídali jedině Jagodovi. Každý člen téhle zvláštní sekce ručil Jagodovi hlavou a Jagoda sám nesl celou tu zničující odpovědnost po léta. Stalin, který Jagodově věrné ostražitosti vděčil za život v nejednom ohledu, nejedl nic než to, co mu Jagodovi lidé předložili.

Při procesu bylo „dokázáno“, že Jagoda stál v čele obrovského travičského spiknutí, do kterého jako spoluviníky vtáhl i staré kremelské lékaře. A to nebylo všechno. Bylo „dokázáno“, že Jagoda, takříkajíc vrchní kuchař Kremlu, se nespokojil se zřejmými způsoby, jak někoho otrávit, a chystal se zabít Ježova pomalu tím, že mu postříká pracovnu smrtícími výpary. Všechna ta ohromující „fakta“ vyšla najevo před veřejným soudem a ke všem se Jagoda sám „přiznal“. Jsou to věci veřejně zaznamenané. Nikdo v Rusku se neodvážil připomenout, že po celou dobu údajného spiknutí byl Jagoda pánem kremelské kuchyně.

Padla proti němu ovšem i jiná obvinění. Ukázalo se, že kromě zpronevěry peněz ze stavebních podniků OGPU bral sovětským vládcům chleba od úst: kremelské zásoby prodával cizím lidem a zisk si strkal do kapsy. Těch peněz podle soudní výpovědi používal k pořádání nehorázných orgií.

Jako tolik jiných „faktů“ předvedených na moskevských monstrprocesech měla i tahle historka o tom, jak Jagoda kradl chléb a maso ze Stalinova stolu, na dně malinké zrnko pravdy. V době krajního nedostatku potravin Jagoda opravdu objednával víc zásob, než kremelští vládci potřebovali. Přebytek rozděloval mezi své podvyživené kolegy z OGPU. Vyšší pracovníci OGPU několik let dostávali od Jagody kromě řádných přídělů i tajné balíky s jídlem. Někteří lidé z naší vojenské rozvědky kvůli tomu reptali a Jagoda na čas rozšířil své almužny i na nás, takže i já jsem k těm drobtům z kremelského stolu přišel. Když se Jagodovy účty prohlédly, zjistilo se, že Molotovovi — abych uvedl namátkový příklad — bylo připsáno asi desetkrát víc cukru, než kolik by ho vůbec mohl spotřebovat.

Stalinův soud tedy Jagodu obvinil ze složitého spiknutí, jak otrávit lidi, které mohl otrávit mávnutím ruky, a z prodeje kremelských zásob pro vlastní zisk — a vedle toho vzal na vědomí i to, že tytéž ukradené zásoby rozdával, a z toho ho obvinil, že si kupoval oblibu pro své intriky à la Fouché.

Nevyprávím ta fantastická fakta, či spíš ty zlé sny, proto, abych čtenáře pobavil. Chci mu dokázat své tvrzení, že v OGPU, jakmile se Stalinova čistka rozběhla, zmizel z dohledu sám pojem viny. Důvody, proč byl člověk zatčen, neměly žádný vztah k obviněním, která proti němu byla podána. Nikdo to ani nečekal. Nikdo to nežádal. Pravda přestala mít jakýkoli význam. Když říkám, že se ze sovětské vlády stal obrovský blázinec, myslím to doslova. Američané se smějí, když jim některé z těch nesmyslností vyprávím — a mohl bych jimi naplnit celou knihu —, pro nás to ale k smíchu nebylo. Není to k smíchu, když vám přátelé a soudruzi, které znáte celý život, mizí v noci a umírají všude kolem vás.

Nezapomeňte, prosím, že já byl chovancem toho obrovského blázince…

Jakou cenu má „přiznání“ získané OGPU, dobře ukazuje případ jednoho rakouského socialisty, který byl ve vlastní zemi za Dollfussova režimu postaven mimo zákon a našel útočiště v zemi sovětů. V roce 1935 byl v Leningradě zatčen. Náčelník leningradské OGPU Zakovskij z něj dostal přiznání, že byl příslušníkem vídeňské policie, a na tom základě byl vězněn jako rakouský špion. Nějakými oklikami se vězni podařilo poslat dopis Kalininovi, loutkovému prezidentu Sovětského svazu. Případ byl předán Sluckému a ten mi jednoho rána zavolal.

„Waltře, je tu jedna rakouská věc kolem Schutzbundu, ze které si nedokážu udělat obrázek. Ty bys mi s tím mohl pomoct. Je to přesně tvůj obor.“

„Pošli mi ten spis,“ odpověděl jsem, „a uvidím, co se dá dělat.“

Papíry mi zakrátko přinesl jeden ze Sluckého poslů. První stránky byly Zakovského hlášení nadřízeným v Moskvě o tom, jak přiznání získal. Nebylo nijak neobvyklé. Vězeň kladl malý odpor; mě to ale nepřesvědčilo. Jak jsem papíry probíral dál, narazil jsem na dotazník, který vězeň vyplnil při vstupu do Sovětského svazu, jak se to žádá od každého cizince. Byl v něm jeho úplný životopis: jak před válkou vstoupil do rakouské sociálně demokratické strany a pak sloužil na frontě. Po válce vstoupil na pokyn své strany, která ovládala Vídeň, k městské policii. Ta

byla tehdy z devadesáti procent socialistická a patřila k amsterodamské odborové internacionále.

To všechno stálo v jeho dotazníku, z něhož rovněž vyplývalo, že když socialisté ztratili nad Vídní moc, byl spolu s ostatními socialistickými důstojníky od policie propuštěn. Vyšlo z něj najevo i to, že v únorových bojích roku 1934 proti fašistické Heimwehr velel praporu Schutzbundu, socialistického obranného svazu. Zavolal jsem Sluckému a vysvětlil mu to.

„Ten rakouský socialista sloužil u policie na rozkaz své strany, zrovna jako sloužíš ty tady. Hned ti pošlu hlášení v tom smyslu."

Slucký odpověděl chvatně: „Ne, ne, žádné hlášení mi neposílej. Přijď ke mně do úřadovny."

Když jsem k němu přišel, znovu jsem vyložil, že ze socialisty nelze udělat špiona dnešního Rakouska jen proto, že byl za socialistického režimu policistou.

Slucký přikývl. „Ano, já vím, Zakovskij z něj dostal ‚přiznání', že byl ve Vídni socialistickým policistou! To je mi přiznání! Ale ani tě nenapadni psát hlášení. Dneska se nepíše."

Přes ten nedbalý tón se Slucký za zatčeného rakouského socialistu u prezidenta Kalinina přimluvil.

Zakovskij jednal docela v mezích běžné služby OGPU. „Přiznání" toho druhu, jaké získal, byla hlavní potrava, kterou se OGPU živila. Můj rakouský socialista nebyl o nic víc ani o nic míň vinen než statisíce těch, kdo neměli jeho štěstí.

Poučný je rozhovor, který jsem někdy v té době vedl s Kedrovem[1], jedním z nejobratnějších vyšetřovatelů OGPU. Potkal jsem ho v moskevské restauraci OGPU a dali jsme se do řeči o generálu Primakovovi[2], jednom z jeho významných případů. V roce 1934 byl generál Primakov,

---

[1] **Kedrov, Igor Michajlovič** — (1908 Petrohrad – 25. ledna 1940 Moskva). Náčelník oddělení kontrarozvědky GUGB NKVD, syn starého bolševika Michaila Kedrova. Patřil k vyšetřovatelům, kteří připravovali moskevské procesy let 1936 a 1937. Spolu s otcem podepsal dopis Stalinovi, v němž varovali před Berijou. Zatčen 20. února 1939 a 25. ledna 1940 zastřelen; rehabilitován 1954. Otec byl zastřelen 1941, přestože ho soud zprostil obžaloby.

[2] **Primakov, Vitalij Markovič** — (3. prosince 1897 – 12. června 1937). Velitel jízdního sboru Červených kozáků v občanské válce, od ledna 1935 zástupce velitele Leningradského vojenského okruhu. Zatčen 14. srpna 1936, v procesu s Tuchačevským odsouzen a zastřelen. Rehabilitován 1957.

člen vrchního velení Rudé armády, zatčen a předán Kedrovovi ke zpracování. Kedrov se do své vznešené oběti pustil se všemi triky, jaké ovládal. Když mi o tom vyprávěl, povzdechl si.

„Víte, co se stalo?“ řekl. „Zrovna když se začínal lámat a věděli jsme, že je otázkou dní nebo týdne dvou, kdy budeme mít plné přiznání, byl náhle propuštěn, protože si to vyžádal Vorošilov!“

Zase je vidět, jak málo souvisejí obvinění proti vězni — i když je na pokraji toho, že se „ke všemu přizná“ — s důvody, proč je vězněn. V cizích zemích lidé rozebírají, jsou-li přiznání získaná OGPU pravdivá, nebo ne. V zasvěcených kruzích OGPU ta otázka skoro nikdy nevyvstala. O to při těch vyšetřováních vůbec nešlo.

Generál Primakov, vyrvaný OGPU z rukou na pokraji „přiznání“, sloužil své zemi ještě tři roky a dvanáctého června 1937 byl spolu s maršálem Tuchačevským a sedmi dalšími vysokými generály zastřelen z nových a docela jiných důvodů.

Jen jedinkrát v životě, v srpnu 1935, jsem vyslýchal politického vězně. Byl to Vladimir Dědušok, odsouzený v roce 1932 k deseti letům v koncentračním táboře na Soloveckém[1] ostrově. Zatkli ho v souvislosti se skandálem, který spojoval našeho šéfa rozvědky ve Vídni s německou vojenskou rozvědkou. Sám Dědušok, kterého jsem znal, byl naprosto nevinen, ale náš šéf byl v té chvíli příliš důležitý, než aby se dal odstavit, a tak se obětním beránkem stal Dědušok. Dědušok, Ukrajinec, se za občanské války přidal k bolševikům a v rozvědné službě sloužil víc než deset let. Při své práci pro *Deuxième*[2] *Bureau* sovětské rozvědky jsem v roce 1935 narazil na několik stránek té vídeňské aféry, které nebyly jasné. Řekl jsem si, že by mi je Dědušok mohl pomoci vyjasnit. Zeptal jsem se Sluckého, mohl-li bych dostat příležitost Děduška vyslechnout. Slucký řekl, že případ má v rukou oddělení OGPU, v jehož čele tehdy stál Michail Gorb, a já se s Gorbem spojil.

---

[1] **Solovecké ostrovy** — Souostroví v Bílém moři se slavným klášterem. Roku 1923 tu vznikl Solovecký tábor zvláštního určení (SLON), jeden z prvních táborů nucených prací a vzor pozdějšího gulagu. Zrušen roku 1939.

[2] **Deuxième Bureau** — Druhý oddíl francouzského generálního štábu, pověřený vojenským zpravodajstvím. Jeho jméno se v meziválečné době užívalo i obecně pro zpravodajský útvar kterékoli armády; Krivickij jím míní útvar sovětské vojenské rozvědky.

„Máte štěstí, Krivickij," řekl mi Gorb. „Dědušok je právě na cestě ze Solovek. Vezeme ho do Moskvy k výslechu ve věci spiknutí důstojníků kremelské posádky."

Za několik dní mi Gorb zavolal.

„Dědušok je ve věznici na Lubjance," řekl. „Jeho vyšetřovatel je Kedrov."

Zavolal jsem Kedrovovi a domluvil jsem, aby Děduška přivedli do jeho úřadovny téže noci v jedenáct hodin.

Mé postavení mi právo vyslýchat vězně nedávalo. To bylo výhradně věcí OGPU. Ve výjimečných případech je ale možné s vězněm mluvit, je-li přitom přítomen člověk z OGPU. V deset hodin večer jsem byl v Kedrovově úřadovně, v pokoji č. 994 na Lubjance, a vyložil jsem mu, oč mi jde. Bylo by snad lepší, kdybych znal okolnosti Děduškova odsouzení. Kedrov ukázal na spis na svém stole a řekl:

„Přečtěte si tohle a budete vědět, oč jde."

Spis měl několik set stran a skládal se z různých dotazníků, čestných prohlášení a podobně, a také z doporučujících dopisů, které Dědušok v různých dobách dostal. Nakonec jsem došel k jeho výslechu — ten nevedl Kedrov. Asi po dvaceti psaných otázkách a odpovědích víceméně úředního rázu se řádný výslech přerušil a papír pokračoval dlouhým vyprávěním Děduškovou vlastní rukou. Myslím, že vím, co se stalo. Vyšetřovatel OGPU byl buď netrpělivý, nebo — jak bývalo časté — velmi unavený. Řekl Děduškovi, ať celý svůj příběh sepíše vlastními slovy za přítomnosti stráže. Přečetl jsem si Děduškovo vyprávění a viděl jsem, že ačkoli podepsal úřední přiznání, je naprosto nevinen. Zavřel jsem spis a řekl Kedrovovi:

„Co je tohle vůbec za případ? Kniha o bezmála šesti stech stranách, která neříká vůbec nic, a pak na konci:

‚Dědušok přiznává svou vinu a vyšetřovatel doporučuje kolegiu OGPU, aby byl poslán na deset let na Solovecký ostrov.' Kolegium to Agranovovým podpisem schvaluje."

„No, já si to taky prohlédl," řekl Kedrov, „a nejde mi to do hlavy."

Bylo skoro půlnoc, když Kedrov zatelefonoval veliteli izolátoru a požádal, aby Děduška poslali do jeho úřadovny. Za deset minut přivedla stráž Děduška. Vysoký, s ostrými rysy, hezký, v čisté bílé košili a pečlivě oholený — byl překvapivě tentýž. Jediná ohromující změna po třech letech byla, že mu vlasy úplně zbělely. Zahleděl se na Kedrova, který seděl

za stolem. Chvíli trvalo, než mě spatřil na pohovce, ale když mě uviděl, příšerně zbledl. Řekl jsem prostě:

„Dobrý den, Dědušku."

S okázalým klidem se posadil na židli proti Kedrovovi, požádal o cigaretu a řekl:

„Co ode mě chcete? Proč jste mě nechali přivézt ze Solovek?"

Kedrov mlčel a Dědušok se obrátil ke mně.

„Žádalo čtvrté oddělení, abych sem byl přivezen?"

Tu se ozval Kedrov. „Ne, čtvrté oddělení ne. Nechali jsme vás sem přivézt z docela jiného důvodu. Ale Krivickij vám chce položit několik otázek."

Ovzduší bylo velmi napjaté. Dědušok přesouval pohled z Kedrova na mě a zpátky. Seděl strnule, připraven postavit svůj důvtip proti nám oběma. Z nějakého důvodu nikdo z nás celou minutu nepromluvil. Zelené stínidlo lampy halilo pokoj do přízračného pološera. Nakonec jsem ticho přerušil já.

„Dědušku, vaši věc neznám a nemám právo do ní zasahovat. Když jsem ale prohlížel případ X — v naší zpravodajské službě —, došel jsem k závěru, že byste mohl vyjasnit několik důležitých bodů. Vzpomenete-li si na jisté podrobnosti té aféry, bude to velmi užitečné. Když ne, pokusíme se ty údaje získat jinde."

„Ano, pamatuju si," odpověděl a trochu povolil. „Pokusím se na vaše otázky odpovědět."

„Jak se vám vedlo, Dědušku?" zeptal jsem se ho.

Odpověděl stoicky: „Zprvu to bylo velmi těžké, ale teď je to lepší. Dali mi na starost mlýn na ostrově. Pravidelně dostávám *Pravdu* a tu a tam pár knih. Tak se mi vede."

Zeptal se mě, jak jde práce mně.

„Nijak zle," odpověděl jsem. „Pracujeme tvrdě a žijeme po sovětsku."

Víc než hodinu jsme rozprávěli o obecných věcech, a když jsem konečně přešel k tomu, co mě na Lubjanku přivedlo, řekl Kedrov:

„Víte, jsem strašně unavený. Vidím, že tu budete dlouho. Nedalo by se to zařídit tak, abych se trochu vyspal?"

Přísné předpisy žádaly, aby byl Kedrov po celý rozhovor přítomen. Jedině on měl právo vězně předvolat a předat ho zpátky žalářníkovi.

„Zavolejte Gorbovi," řekl, „a uvidíme, jestli to spravíme." Gorb na formalitách nelpěl.

„Dobrá, Krivickij," řekl. „Uděláme výjimku. Zavolám do úřadovny velitele věznice a řeknu mu, že návrat Děduška do cely podepíšete vy."

Když Kedrov odešel, Dědušok povolil v ostražitosti. Ukázal na svůj spis a řekl zcela neosobně, jako by se ho ten dokument vůbec netýkal:

„Četl jste to?"

Odpověděl jsem, že ano.

„A co tomu říkáte?" zeptal se.

Mohl jsem mu dát jen jednu odpověď.

„Přiznal jste se, ne?" řekl jsem.

„Ano, přiznal jsem se."

Další noc jsem přišel znovu a Kedrov nás zase nechal o samotě. Dal jsem Děduškovi pero a papír a požádal ho, aby sepsal všechno, co o případu, který mě zajímal, ví. Dědušok to udělal asi za dvacet minut. Přinesli čaj a chlebíčky a zase jsme mluvili až do rána.

„Proč jste se přiznal?" zeptal jsem se ho nakonec a pustil tu otázku s hranou lhostejností, zatímco jsem si prohlížel nějakou knihu. Dědušok chvíli mlčel a přecházel po pokoji, jako by ho zaměstnávaly docela jiné myšlenky. Když promluvil, byly to nedokončené věty, které by cizímu člověku řekly málo, ale komukoli, kdo trávil v sovětském aparátu čtyřiadvacet hodin denně, byly ve svých narážkách jasné. Dědušok se neodvažoval mluvit o té věci otevřeně o nic víc než já. Už tím, že jsem se ho zeptal, jsem se vystavil nebezpečí, kterého mohl snadno využít.

Přes všechnu jeho opatrnost jsem si poskládal, co se stalo. Dědušok nebyl vystaven násilnému výslechu. Vyšetřovatel mu hned řekl, že přizná-li se, může čekat, že vyvázne s deseti lety — a Dědušok, který znal způsoby OGPU, odhadl situaci dobře a nabídku přijal. Ačkoli s kremelským spiknutím, kvůli kterému byl povolán do Moskvy, neměl ani vzdáleně nic společného, ke svému mlýnu se Dědušok už nevrátil. Byl zastřelen…

Jedním z úspěchů, jimiž se OGPU chlubila, byla „převýchova" rolníků, inženýrů, profesorů a průmyslových dělníků, kteří neprojevili pro sovětský systém dost nadšení, byli po milionech sebráni a posláni do pracovních táborů, aby tam poznali požehnání kolektivismu. Tihle zatvrzelí nepřátelé Stalinovy diktatury — rolníci, kteří se hrabivě drželi svých tří krav, profesoři, kteří se stejně hltavě drželi nemarxistických vědeckých pojmů, inženýři, kteří neměli dost rozhledu, aby s pětiletkou souhlasili, dělníci zločinní natolik, že reptali na nízké mzdy —, všechny

ty zoufalé skupiny a další jim podobné, dohromady asi sedm milionů lidí, přepravila OGPU do nového kolektivního světa, kde pod dozorem stráží OGPU konali nucené práce a vycházeli z nich jako poslušní sovětští občané.

Osmnáctého dubna 1931 nařídila sovětská Rada práce a obrany, že do dvaceti měsíců má být v provozu kanál mezi Bílým mořem a Baltem, na vzdálenost asi 225 kilometrů. Vedení té práce dostala celé do rukou OGPU. Povolala k ní bezmála půl milionu vězňů, a tím, že kácela lesy, odstřelovala skálu a srovnávala peřeje a vodopády, otevřela tu velkou vodní cestu ve lhůtě. Z paluby parníku Anochin přihlížel velké zahajovací slavnosti sám Stalin s Jagodou po boku.

Když byl kanál hotov, osvobodil amnestijní dekret 12 484 z toho půl milionu „zločinců“, kteří jej postavili, a 59 516 dalším zkrátil tresty. OGPU ale brzy zjistila, že většina těch „osvobozených“ si práci na kanále v kolektivu tak oblíbila, že je poslala na další velké inženýrské dílo, na kanál Moskva–Volha.

Třicátého dubna 1937 jsem viděl na Rudém náměstí nápadně vystavenou obrovskou fotografii Firina, hlavního stavitele kanálů OGPU. No prosím, pomyslel jsem si, jeden velký člověk, kterého nezatkli! Za dva dny jsem narazil na kolegu, který se právě vrátil ze zahraničí. Jednou z prvních věcí, které řekl, jakmile se vzpamatoval z překvapení, že jsem ještě na svobodě, bylo: „Víte, Firin je vyřízený.“

Řekl jsem mu, že to není možné, protože Firinova fotografie je pořád vystavená na nejvýznamnějším moskevském náměstí.

„Povídám vám, že Firin je vyřízený,“ řekl. „Byl jsem dnes na otevření kanálu Moskva–Volha a on tam nebyl.“

Pozdě v noci mi zatelefonoval přítel, který pracoval v *Izvěstijích*. Řekl mi, že jeho redakce dostala pokyn odstranit ze svých sbírek všechny fotografie Firina, velkého stavitele kanálů OGPU, i všechny životopisné zmínky o něm…

OGPU se nespokojila s tím, aby svou činnost omezila jen na Rusko. Přes všechnu snahu zběhlých propagandistů hleděl svět na „přiznání“ starých bolševiků v moskevských procesech se skepsí. Stalin a OGPU se rozhodli svět přesvědčit, že je moskevské divadlo míněno poctivě, a uspořádat podobná dramata ve Španělsku, v Československu a ve Spojených státech.

Proces s vůdci španělské marxistické strany POUM, konaný v Barceloně v říjnu 1938 pro obvinění ze zrady, špionáže a z pokusu zavraždit vůdce republikánské vlády, připravila ruská OGPU. Moskva doufala, že tím procesem s POUM ukáže, že ve Španělsku jsou všichni radikálové, kteří se staví proti Stalinovi, „trockisticko-fašističtí spiklenci". Jenže Barcelona není Moskva. OGPU udělala za těch okolností, co mohla, ale přes všechen nátlak vězňové odmítli říci, že jsou špioni ve službách generála Franka.

O těch chystaných zahraničních procesech jsem se dozvěděl jednoho dne v květnu 1937 v úřadovně Sluckého. Někdo mu zavolal, a když s člověkem, jehož totožnost neprozradil, dlouho hovořil, zavěsil a řekl:

„Ježov se Stalinem si zřejmě myslí, že můžu zatýkat lidi v Praze stejně snadno jako v Moskvě."

„Jak to myslíš?" zeptal jsem se.

„Krivickij, věc se má takhle," řekl. „Stalin chce v Evropě proces s trockistickými špiony. Když to prosadíme, bude to mít velký účinek. Pražská policie zatkne Grylewicze[1]. Jsou nám nakloněni, ale s Čechy nemůžeme nakládat jako s vlastními lidmi. Tady v Moskvě stačí, abych otevřel dveře Lubjanky a vtáhl dovnitř, kolik jich chci. V Praze jsou ale pořád ještě ti čeští legionáři, kteří proti nám v roce 1918 bojovali, a ti nám práci sabotují."

Anton Grylewicz, bývalý vůdce německých komunistů a člen pruského zemského sněmu, který se později stal trockistou, našel po Hitlerově nástupu k moci útočiště v Československu. K jeho zatčení v Praze, které Sluckého předpověděl, došlo hned po popravě generálů Rudé armády dvanáctého června 1937. Jak se to moskevské spiknutí vyvíjelo dál, jsem se dozvěděl z jiných zdrojů.

Ráno v den zatčení mu český detektiv předložil kufr, který Grylewicz před mnoha měsíci nechal u známého a od října 1936 ho neotevřel. V kufru byla řada radikálních brožur, nějaká obchodní korespondence a jiné neškodné věci. Nic z toho nemohlo být ani při nejlepší vůli pokládáno za porušení českého zákona — natož za důkaz vojenské či jiné špi-

[1] **Grylewicz, Anton** — (8. ledna 1885 Berlín – 2. srpna 1971 Západní Berlín). Německý komunista, poslanec Říšského sněmu a pruského zemského sněmu, od konce dvacátých let trockista a vůdčí postava Sjednocené levé opozice. V březnu 1933 uprchl do Československa, nejprve do Liberce, od roku 1934 žil v Praze a vydával trockistické tiskoviny. V listopadu 1937 byl propuštěn a vyhoštěn; odešel do Francie, za války byl internován, roku 1941 odplul na Kubu. Roku 1955 se vrátil do Západního Berlína a vstoupil do SPD.

onáže — a detektiv toho rána nic takového ani nenaznačil. Večer se ale objevil nový vyšetřovatel, který Grylewicze okamžitě zatáhl do hovoru o moskevských procesech. Když takto naznačil, co se chystá, předložil mu tři padělané pasy, filmový negativ s německým plánem na obsazení Sudet datovaným sedmnáctého února 1937 a lístek psaný neznámou rukou. Dřív než si Grylewicz stačil ten lístek prohlédnout, vyšetřovatel mu jej vytrhl z ruky a zvolal:

„To jste snad nepsal vy?“

Na lístku byl návod, jak používat neviditelný inkoust.

Všechny ty usvědčující drobnosti prý byly nalezeny v jeho kufru. Na Grylewiczovo naléhání byli přivoláni řádní čeští policisté a v jejich přítomnosti osvědčil, které věci jsou jeho a které mu tam někdo podstrčil. O půlnoci ho zavřeli.

Patnáctého července byl převezen do jiné věznice. Dvaadvacátého července ho zdvořile vyslechl český vyšetřovatel, který naznačil, že moskevští lidé z OGPU to na něj mají spadeno a že mají mezi českou policií, jak se zdá, „starostlivé přátele“.

Grylewicz byl nakonec v polovině listopadu propuštěn, když bod po bodu vyvrátil všechna obvinění proti sobě a prokázal, že každý ždibec usvědčujícího důkazu proti němu byl podstrčený. OGPU v tom pokusu, na jehož počátky jsem narazil v Moskvě, neuspěla: nedokázala, že čeští trockisté pracují s Hitlerem proti pražské vládě. Kdyby se to bylo podařilo, hodně by to pomohlo přesvědčit evropské skeptiky, že „důkazy“ v moskevských procesech jsou pravé.

OGPU chystala dokonce i „trockisticko-fašistický“ proces v New Yorku, ale dokud nebude vynesen na světlo celý příběh zmizení Juliette Stuart Poyntzové[1] a podrobnosti aféry Robinson–Rubens[2], nebude možné přesně zjistit, kam až ty přípravy došly.

---

[1] **Poyntzová, Juliet Stuart** — (25. listopadu 1886 Omaha – pohřešována od 3. června 1937). Absolventka Barnard College a Kolumbijské univerzity, spoluzakladatelka americké komunistické strany a člen jejího ústředního výboru. Pracovala pro sovětskou rozvědku; roku 1936 v Moskvě zažila čistky a vrátila se rozčarovaná. Její tělo se nikdy nenašlo; Carlo Tresca, Whittaker Chambers i Benjamin Gitlow později tvrdili, že ji zabili sovětští agenti.

[2] **Rubens, Adolph Arnold** — Sovětský zpravodajský důstojník, cestoval s falešným americkým pasem na jméno Donald L. Robinson. Jeho manželku Ruth Marii, americkou občanku, zatkli v Moskvě v prosinci 1937 spolu s ním; americké velvyslanectví se o ni marně zajímalo ještě v březnu 1939. Rubensův další osud není znám.

Nepochybně je zjištěno jen tolik, že někdy mezi koncem května a začátkem června 1937 — tedy v době Grylewiczova pražského případu — opustila Juliette Stuart Poyntzová, kdysi přední představitelka americké komunistické strany, svůj pokoj v klubovním domě ženského spolku na 353 West 57th Street v New Yorku. Její šatstvo, knihy a ostatní věci byly v pokoji nalezeny ve stavu, který ukazoval, že čekala, že se téhož dne vrátí. Od té doby o ní nikdo neslyšel.

„Donald Robinson“, alias Rubens, byl druhého prosince 1937 zatčen v Moskvě. Jeho žena, americká občanka, byla zatčena krátce nato, protože do Ruska vstoupila na falešný pas. Robinson, který mnoho let sloužil jako důstojník sovětské vojenské rozvědky ve Spojených státech i jinde, se od svého zatčení neozval. Jeho žena po nedávném propuštění sovětskými úřady napsala dceři do Spojených států dopis, v němž dala důrazně najevo, že svého muže už naživu nespatří. Paní Rubensová sice je americká občanka, přesto jí nebylo dovoleno Sovětský svaz opustit.

Nejzřetelnější náznak toho, že Moskva na špionážním procesu s americkými nepřáteli Stalina vážně pracuje, jsem ale dostal v poznámce, kterou Slucký prohodil několik dní po té zmínce o Grylewiczovi.

Mluvil se mnou o Valentinu Markinovi[1], mém někdejším pomocníkovi ve třetí sekci, který se později stal šéfem OGPU ve Spojených státech. V roce 1934 došly Markinově ženě do Moskvy zprávy, že ho v jednom newyorském nočním klubu zabili gangsteři, a to se doneslo i ke mně. V květnu 1937 mi ale Slucký řekl:

„Víš, ukázalo se, že tvůj přítel Valentin Markin, kterého před třemi lety zabili v New Yorku, byl trockista a naplnil službu OGPU ve Spojených státech trockisty.“

V našem kruhu nikdo takové poznámky neprohodí jen tak jako plané klepy — a už vůbec ne šéf zahraničního oddělení OGPU. Ve spojení s ostatními moskevskými přípravami, o kterých mluvil, ta zmínka o „trockistech“ v americkém oddělení OGPU naznačovala, že se ve Spojených státech něco chystá — ještě dřív, než se rozvinuly případy Poyntzové a Robinsona. Slova „trockista“ užívají sovětští činitelé jako nadávky pro každého Stalinova odpůrce.

---

[1] **Markin, Valentin** — (1903 Groznyj – 1934 New York). 1933–1934 hlavní nelegální rezident sovětských tajných služeb v USA. V srpnu 1934 ho našli s těžkým zraněním hlavy v Luxor Baths v New Yorku; zemřel v nemocnici. Okolnosti nebyly objasněny — Chambers uvažoval o přepadení, Hede Massingová o vraždě.

Je třeba mít na paměti, že skuteční američtí agenti OGPU ve Spojených státech opravdu provozují špionáž. Kromě vojenské špionáže si vedou záznamy o antistalinistech, zvláště o radikálech a bývalých komunistech v téhle zemi. Většina součástí obrovského vykonstruovaného procesu ve stylu moskevských monstrprocesů tedy byla po ruce. Moskva zřejmě doufala, že do něj zaplete některé své skutečné americké agenty spolu s naprosto nevinnými antistalinisty, které předtím vláká do kompromitujícího postavení.

Zdá se nicméně, že propracovaný plán OGPU dokázat uspořádáním procesu s „trockisty" v Americe, že američtí radikálové, kteří se stavějí proti Stalinovi, jsou agenty Hitlerova gestapa, vyšel naprázdno. V téhle zemi z toho nevzešlo nic a přes pravděpodobný únos slečny Poyntzové a záhadné zatčení „Robinsona" z toho dosud nic nevzešlo ani v Sovětském svazu.

Stejně málo uspěl pokus OGPU spojit Rykova s Bucharinem, dva přední bolševické vůdce, s ruskými menševickými socialisty v pařížském vyhnanství. S tímto cílem unesla OGPU ve Španělsku Marka Reina, syna vyhnaného menševického vůdce Rafaila Abramoviče. Rein odjel z Ruska jako malé dítě a vyrostl v Berlíně a v Paříži. Na rozdíl od otce byl komunistům i Sovětskému svazu nakloněn. Do Španělska odjel bojovat v řadách republikánů a pracovat pro sjednocení socialistické a komunistické strany.

Když se Moskva dozvěděla, že Abramovičův syn je na území, které pokládala za své, usoudila, že by se mohl hodit do monstrprocesu spojujícího Bucharina a Rykova s emigrantskými nepřáteli sovětského režimu. Devátého dubna 1937 odvedla OGPU Marka Reina z barcelonského hotelu Continental a živého ho už nikdo nespatřil. Otec se okamžitě rozjel do Španělska, kde strávil téměř měsíc marným pátráním po něm. Ani jediný člen republikánské vlády mu nedokázal dát sebemenší vodítko. Ať OGPU s Reinem udělala cokoli, přiznání, které by jeho otce spojilo s bolševickými odpůrci Stalina, z něj nedostala.

Bylo to u OGPU už druhé zklamání s Abramovičem. V dřívějším monstrprocesu, v roce 1931, se svědecky tvrdilo, že Abramovič podnikl tajnou cestu do Ruska, aby zosnoval svržení sovětské vlády. Sotva ta bomba vybuchla, nade vší pochybnost se zjistilo, že v tu chvíli, kdy měl Abramovič být v Rusku, byl ve skutečnosti v Amsterodamu jako jeden z hlavních řečníků na sjezdu Socialistické dělnické internacio-

nály. A aby bylo fiasko úplné, otiskl evropský tisk fotografii Abramoviče ve společnosti četných mezinárodně známých socialistických a odborových vůdců, pořízenou za amsterodamského sjezdu.

Ještě než se trapnost Abramovičovy aféry provalila, náhodou jsem mluvil s jedním zástupcem šéfa OGPU. V roce 1931 jsme spolu ještě mluvili docela otevřeně a nazývali věci pravým jménem.

„Do jaké šlamastyky se to ženete?“ zeptal jsem se ho. „Kdo uvěří tomu, že byl Abramovič v Moskvě?“

„To vím stejně dobře jako ty,“ odpověděl, „ale co máme dělat? Vláda potřebuje proces. Je na nás, abychom připravili materiál.“

Na vrcholu velké čistky, zatímco Stalin terorizoval celé Rusko, pronesl řeč o láskyplném poutu, které bolševické vůdce spojuje s ruským lidem. Dozvěděl se o řeckém mýtu o Antaiovi a použil ho jako příklad. Antaios byl syn Poseidóna, boha moře, a Gaie, bohyně země. Cítil se těsně připoután k matce, která ho zrodila, živila a vychovala. Nebylo hrdiny, kterého by Antaios nedokázal přemoci. „V čem bylo tajemství jeho síly?“ ptal se Stalin.

„Bylo v tom, že pokaždé, když se v boji s nepřítelem ocitl v nebezpečí, přimkl se k zemi, své matce, která ho zrodila a živila, a tím získal novou sílu. Přesto měl své zranitelné místo: nebezpečí, že bude od země nějak odtržen.

Jeho nepřátelé tu slabost poznali a obklíčili ho. Pak se objevil protivník, který té slabosti využil a přemohl ho. Byl to Herakles. Jak ho ale Herakles přemohl? Odtrhl ho od země, zvedl do vzduchu, připravil ho o možnost přimknout se k zemi, a tak ho ve vzduchu uškrtil.

Mám za to, že bolševici nám Antaia, hrdinu řecké mytologie, připomínají. Právě jako Antaios jsou silní tím, že jsou připoutáni ke své matce, k masám, které je zrodily, živily a vychovaly. A dokud to pouto s matkou, s lidem, udržují, mají všechny vyhlídky zůstat neporazitelní.

V tom je tajemství neporazitelnosti bolševického vedení.“

Ve své starostlivosti o to, aby zůstal s lidem ve styku, zaměstnával Stalin zvláštní štáb asi sta osob, vybraných z nejvyšších sovětských činitelů a jejich manželek. Jeden den jezdili moskevskými tramvajemi a zachytávali útržky hovorů. Druhý den stáli v dlouhých frontách a zaznamenávali, jestli jsou hospodyně spokojené, nebo reptají. Pak jezdili vlaky do Kyjeva, do Oděsy, na Ural. Všude se ti aristokratičtí pozorova-

telé snažili udržovat pouto se svou matkou, s masami. Stalin si, jak to sám vyjádřil, přál, aby se „podívali ruskému lidu do očí“.

Stalinovo pouto s masami osvěžovala i celá armáda špiclů a donašečů OGPU, kteří se specializovali na zatýkání obyčejných občanů za náhodné poznámky proti režimu. Tenhle druh policejní vlády, zdokonalený v Rusku, převzalo i nacistické Německo. Hitler ve své řeči k Říšskému sněmu prvního září 1939 řekl svým stranickým zástupcům, že je za války bude činit odpovědnými za náladu lidu v každé provincii, v každém bloku domů, v každém domě v Německu. Rozdíl je v tom, že Stalin do roku 1937 ztratil důvěru i ve svou armádu špiclů. Jak jsme viděli, zřídil organizaci špiclů, kteří měli špehovat špicly. A dokonce došel, jak se podle jednoho příběhu vyprávělo všem vysokým činitelům, k rozhodnutí, že nevěří nikomu, a stal se svým vlastním čekistou. Když pojal podezření, jak si počíná jeden z jeho úředníků, začal ho stopovat. Pozoroval, že ten člověk provádí v prostorách jeho knihovny nějaké podivné úkony. Podle historky, která se k nám donesla, se zjistilo, že ten úředník je ve spojení s několika důstojníky kremelské stráže spolčenými k tomu, aby zavraždili nejen Stalina, ale i celé politické byro.

Jeden vysoký činitel OGPU mi při tom vyprávění poznamenal, jak trapné pro jejich organizaci bylo, že o tom spiknutí nevěděla. Šlo slovo, že „nejlepší čekista je Stalin sám“.

To domnělé spiknutí bylo záminkou k vlně zatýkání nejen uvnitř Kremlu, ale po celé zemi. O tomhle atentátu na Stalina se ovšem nikdy nemluvilo v žádném z „přiznání“, která tak dramaticky figurovala v moskevských monstrprocesech. Vyprávěly se tam stovky fantastických povídaček o spiknutích, jak Stalina zavraždit, ale tenhle pokus, který Stalin „odhalil“ sám, nebyl veřejně zmíněn nikdy.

V roce 1935 jsem měl zvláštní příležitost pozorovat, jak Stalin své láskyplné pouto s masami udržuje. Hledal jsem letní chatu a má dost naivní přítelkyně Valja mi poradila, ať zajedu do Mytišč.

„Náčelník mytišťské OGPU je můj dobrý přítel. Pomůže ti najít to pravé.“

Odjeli jsme do Mytišč asi hodinu cesty z Moskvy a zjistili, že ten náčelník OGPU má krásný dům o nějakých dvanácti pokojích s prostornými kancelářemi, ve kterých měl plné ruce práce početný štáb OGPU. Náš hostitel byl nanejvýš srdečný a našel mi přesně to, co jsem chtěl.

Večer jsme se k němu vrátili na večeři. U stolu vykládal, jak je důležitý, chlubil se znamenitým strojem OGPU, který v Mytiščích vybudoval, a vůbec dával na srozuměnou, že je tak trochu malý Jagoda. Nechápal jsem, proč tohle tiché letovisko potřebuje stroj OGPU tak docela nepřiměřený své velikosti.

„Ale nač celý tenhle ohromný aparát?“ zeptal jsem se. „K čemu je?“

„Copak nevíte, soudruhu Krivickij, že je tady u nás továrna na lokomotivy[1], která zaměstnává několik tisíc dělníků?“

Náš hostitel zřejmě čekal, že řeknu: „Aha, tak tím je všechno jasné. Kde jsou dělníci, tam je samozřejmě práce pro OGPU.“ Já jsem ale mlčel.

Valja za nás v hovoru pokračovala. „Jistě,“ řekla, „dneska reptají dělníci ze všech nejvíc.“

Taková byla OGPU v roce 1935. O dva roky později, s Ježovem u kormidla, jsme se ale na rok 1935 ohlíželi málem se steskem.

Nikdo v dějinách neudělal pro svého pána to, co udělal Ježov pro Stalina.

Neúplný seznam Ježovových obětí zahrnuje téměř všech osmdesát členů sovětské Vojenské rady, zřízené v roce 1934; většinu členů Stalinova vlastního ústředního výboru a jeho kontrolní komise; většinu členů Výkonného výboru sovětů, Rady lidových komisařů, Rady práce a obrany a vedoucích lidí Komunistické internacionály; všechny šéfy a zástupce šéfa OGPU; celou řadu velvyslanců a jiných diplomatů; předsedy všech oblastních a autonomních republik Sovětského svazu; 35 000 příslušníků důstojnického sboru; takřka celou redakci *Pravdy* a *Izvěstijí*; velký počet spisovatelů, hudebníků a divadelních režisérů; a konečně většinu vedoucích lidí Komunistického svazu mládeže, výkvět generace, od níž se čekala největší věrnost Stalinovi.

Souhrnný účinek toho, co Ježov za šestadvacet měsíců v čele OGPU vykonal, byl tak příšerný, že musel za svou věrnost zaplatit hlavou. Hrůza došla tak daleko, že Stalin musel, aby zachránil sám sebe, popravit svého kata. Při vší své poníženosti a při vší opravdové oddanosti k němu musel Ježov zaplatit cenu, kterou se ve Stalinově Rusku platí za každé vysoké postavení. Osmého prosince 1938 oznámilo strohé komuniké, že Ježov byl zproštěn povinností lidového komisaře vnitra

[1] Mytiščinský závod, založený roku 1897, stavěl železniční a tramvajové vozy a od roku 1934 vozy moskevského metra; lokomotivy nevyráběl.

a že ho vystřídal Lavrentij Berija, Stalinův kavkazský krajan. Podle obvyklého zvyku zůstal Ježov formálně komisařem vodní dopravy, ale zmizel úplně a navždy.

Ze všech čistek, které Stalin rozpoutal, je nejstrašnější ta, kterou — i kdyby snad dějiny dokázaly zapomenout na všechno ostatní — by lidstvo nikdy nevymazalo ze své zděšené paměti: jeho čistka dětí.

Počátkem roku 1935 předložila OGPU politickému byru zprávu o zločinnosti mladistvých. Střílení, deportace a hladomory let 1932 až 1933 vyvolaly novou vlnu *bezprizorných*, bezdomoveckých dětí potulujících se po venkově. OGPU tu nesmírnou dětskou tragédii rozebrala a poukázala Stalinovi na otřesné poměry, které panovaly. Mezi malými dětmi se zvedla ohromná vlna zločinnosti. Nemoci mezi nimi byly rozšířené. Mravní zkaženost byla takřka všeobecná. A co Stalina otřáslo ještě víc, zpráva odhalila, že mnoho tisíc dětí vstupuje jako do úniku ze svého tvrdého života do náboženských sekt.

Stalin se rozhodl jednat. OGPU byla, jakkoli to zní podivně, vždycky na převýchovu dětí tak trochu hrdá a skutečně se jí podařilo přivést na správnou cestu slušnou hrstku z těch milionů, které vyvrhla bolševická revoluce a občanská válka. S touhle novou úrodou opuštěných dětí se ale Stalin rozhodl pro nový kurs.

Osmého dubna 1935 otiskly *Izvěstije* úřední výnos sovětské vlády, podepsaný prezidentem Kalininem a předsedou vlády Molotovem, nadepsaný: „Opatření k boji se zločinností mezi nezletilými“. Ten výnos rozšířil trest smrti na děti nad dvanáct let za provinění od drobné krádeže až po velezradu. Vyzbrojena touto strašlivou zbraní posbírala OGPU statisíce malých dětí a odsoudila je do koncentračních táborů, do pracovních oddílů a v mnoha případech na popraviště.

Právě když se ty hrůzy děly, vynořil se Stalin ze své polomnišské odloučenosti a začal se stavět před kamery jako kmotr ruských dětí. Poprvé jsme začali vídat jeho fotografie, jak se mezi nimi pohybuje na jejich hřištích. Byl ukazován, jak doprovází dvanáctiletou dívku na přehlídku na Rudém náměstí a jak si pro ni půjčuje peníze na tramvaj od válečného komisaře Vorošilova. Jindy zase přijímal dary od hezkého dítěte, které přijelo z dalekého Turkestánu jako nejlepší sběračka bavlny ve svém okrese pro Leninův řád, zlaté hodinky a polibek od „otce národů“. Nemluvím ironicky, uvádím děsivá fakta.

Téhle kamufláže se užívalo úmyslně právě v těch nejstrašnějších měsících, kdy OGPU vyhlazovala životy dvanácti-, třinácti- a čtrnáctiletých dětí na základě úředních obvinění, že jsou „zrádci, špioni, trockisté, fašisté, agenti Hitlera a japonského mikáda“.

Teprve v únoru 1939 svět o téhle ze všech nejstrašnější čistce něco zatušil. To už nadešel čas — jako vždycky —, aby se našlo několik obětních beránků: podřadných funkcionářů OGPU, jejichž jediný zločin byl, že poslechli rozkaz. K téhle úloze byli vybráni místní prokurátor OGPU v Leninsku[1]-Kuzněckém a několik jeho pomocníků. Z provinční soudní síně v téhle vesnici na Urale se vnější svět dozvěděl, že desetiletí chlapci byli mučením donuceni přiznat se k „protirevoluční, fašistické, teroristické“ činnosti. Dozvěděl se, že sto šedesát školních dětí bylo namačkáno do cel s obyčejnými zločinci, kde spaly bez lůžkovin a byly osm měsíců podrobovány nepřetržitým nočním výslechům. Mučitelé těch dětí dostali tresty od pěti do deseti let vězení. Výnos z 8. dubna 1935 ale nebyl nikdy zrušen a počet jeho obětí, podobně mučených nebo ještě kratší cestou odklizených, se po celé zemi od roku 1935 nikdy neodhadoval a odhadnout ani nedá. Úředně je z doznání sovětské vlády známo jen tolik, že v městečku Leninsk-Kuzněckij, které je na mapě Svazu sovětských socialistických republik pouhou tečkou, podrobila OGPU sto šedesát školních dětí středověkému mučení podle zákona, který zformuloval Stalin — zatímco se Stalin dával fotografovat, jak se dobrotivě usmívá mezi svými kmotřenci.

Tak tedy zůstává Stalin prostřednictvím své OGPU připoután ke své matce, k lidu, který ho zrodil a živil.

[1] Leninsk-Kuzněckij je hornické město v Kuzněcké pánvi v západní Sibiři (dnes Kemerovská oblast), městem od roku 1925.

VI.

Proč se přiznávali?

Lenin, zakladatel sovětské vlády, varoval své stoupence před tím, aby trest smrti uplatňovali na členy vládnoucí bolševické strany. Dovolával se osudného příkladu francouzské revoluce, která pohltila své vlastní děti, jakobíny. Patnáct let držela sovětská moc tuhle Leninovu výzvu nedotčenou. Bolševičtí kacíři podléhali vyloučení ze strany, vězení, vyhnanství, ztrátě místa nebo obživy. Nepsaný zákon ale zněl, že žádný člen strany nesmí být za politické provinění usmrcen.

Na jaře 1931 na zvláštní schůzi nejvyššího politického byra vystoupil Stalin pro trest smrti pro členy bolševické strany. Schůze byla svolána k projednání případu nové opoziční skupiny, kterou utvořil jeden z vedoucích lidí moskevského stranického aparátu, Rjutin[1].

To už začaly důsledky Stalinova tažení za kolektivizaci rolníků nabývat ráz národní katastrofy. Nejúrodnějšími kraji země se plížil hlad. Docházelo k selským povstáním. V armádě byla nespokojenost. Zemi hleděla do tváře hospodářská zkáza. Stalinův stranický aparát začínal praskat. Čím dál víc nových bolševických opozičních skupin zvedalo hlavu a hlas a obrážely ten neklid. Dožadovaly se změny politiky a změny vedení v Kremlu.

Rjutinovu skupinu OGPU zatkla a vnitřní kruh v Moskvě ten případ rozvířil. Tajemník stranické buňky ve vojenské zpravodajské správě, ke které jsem patřil, mě vyzval, abych se zúčastnil tajné schůze, na které měl náš šéf, generál Berzin, o Rjutinově aféře podat zprávu. Tajemník mě zpravil, že na tu schůzi nejsou pozváni všichni členové buňky, protože ta věc je mimořádně důvěrná.

Berzin nám přečetl výňatky z Rjutinova tajného programu, v němž byl Stalin popsán jako „velký agent provokatér, ničitel strany“ a jako

---

[1] **Rjutin, Martemjan Nikitič** — (1890 – 10. ledna 1937). Tajemník jednoho z moskevských obvodních výborů strany. Roku 1932 sepsal tajnou platformu volající po Stalinově odvolání; vyloučen a odsouzen k deseti letům, roku 1937 zastřelen. Rehabilitován 1988.

„hrobař revoluce a Ruska“. Rjutinova skupina si předsevzala bojovat za svržení Stalina z čela strany a vlády.

Byla to příležitost ke Stalinovu pokusu zvrátit Leninovu zásadu, že se na bolševiky trest smrti nevztahuje. Stalin chtěl s Rjutinem a jeho přívrženci naložit zkrátka. Jen jediný člen politbyra sebral dost odvahy, aby se Stalinovi v téhle zásadní otázce postavil. Všichni zasvěcení chápali, že ten jediný muž je Sergej Kirov[1], tajemník leningradského stranického aparátu. Jako pán bývalého hlavního města zaujímal Kirov vůdčí postavení. Podporovali ho samozřejmě Bucharin a další opozičníci, kteří ještě měli vliv. A Stalin tentokrát ustoupil. Rjutin a jeho druhové byli uvězněni a posláni do vyhnanství, ale ne zastřeleni.

Příštích pět let se Stalinovi takovými prostředky dařilo moc udržet. Během těch let se ale nespokojenost a vzpoura šířily zemí jako požár. Zmateni a rozlíceni jeho tažením za „úplnou kolektivizaci“ bojovali rolníci s vojskem OGPU se zbraní v ruce. V tom boji byly celé kraje zpustošeny, miliony rolníků deportovány, statisíce odvedeny na nucené práce. Výstřely popravčích čet přehlušil jedině hluk stranické propagandy. Bída a hlad mas byly tak veliké, že zášť vůči Stalinovi nakazila i řadové členstvo strany. Koncem roku 1933 byl Stalin nucen zavést „očistu“ strany. Během následujících dvou let bylo vyloučeno asi milion bolševických opozičníků. To ale problém nevyřešilo, protože ti opozičníci byli pořád na svobodě a měli sympatie lidových mas. Kdyby dostali vůdce a program, mohli v té době Stalina svrhnout. Takoví vůdcové ale nebyli nikde než ve staré bolševické gardě, mezi Leninovými druhy, které Stalin už léta lámal tím, že je nutil kapitulovat, „přiznat se k chybám“ a uznat ho za „neomylného vůdce“. Přes všechny ty kapitulace, které se opakovaly tak dlouho, až jim nikdo nevěřil, a přes vlastní zdráhání se ti staří bolševici málem proti své vůli stali mluvčími a figurami — ne-li vůdci — téhle beztvaré opozice zvnějšku strany. Stalin si nemohl být jist, že se tyhle síly, bývalí straníci, kteří znali chod aparátu, v nejbližší době nespojí. Kapitulace už nestačily. Stalin si uvědomil, že se musí najít jiné prostředky. Musel najít způsob, jak nejen zničit autoritu staré gardy, ale i zastavit činnost všech klíčových lidí v téhle hrozivé opozici.

---

[1] **Kirov, Sergej Mironovič** — Vlastním jménem Kostrikov (1886–1934). Od roku 1926 tajemník leningradské stranické organizace a člen politbyra. 1. prosince 1934 ho ve Smolném zastřelil Leonid Nikolajev; vražda se stala záminkou k vlně represí.

Právě v poslední chvíli došlo ke krvavé Hitlerově čistce v noci třicátého června 1934. Na Stalina hluboce zapůsobilo, jakým způsobem Hitler svou opozici vyhladil, a do nejmenších podrobností studoval každé tajné hlášení našich agentů v Německu, které se událostí té noci týkalo.

Prvního prosince 1934 byl za záhadných okolností v Leningradě zavražděn Sergej Kirov. Týž den vyhlásil Stalin mimořádný výnos, který pozměnil trestní právo: všechny případy politické vraždy měly být do deseti dnů souzeny vojenskými tribunály, v tajnosti, bez obhájce, a hned nato měla následovat poprava; prezidentu Sovětského svazu výnos odnímal právo milosti.

Hitler ukázal cestu a smrt Kirova, muže, který stál Stalinovi v cestě k zavedení trestu smrti pro bolševiky, otevřela Stalinově velké čistce dveře. Kirovova vražda byla obratem ve Stalinově dráze. Zahájila éru veřejných i tajných procesů se starou bolševickou gardou, éru přiznání. V dějinách světa sotva najdeme jiný případ, kdy by vražda jednoho vysokého hodnostáře vedla k takovému masakru, jaký po Kirovově smrti následoval.

Záhada kolem té vraždy sahala do předchozího října, kdy byl v Leningradě pro podezřelé chování zatčen Kirovovými strážci mladý komunista jménem Leonid Nikolajev[1]. V jeho aktovce našli revolver a deník. Když byl předveden před zástupce šéfa leningradské OGPU Zaporožce, byl zatčený propuštěn na svobodu. Zaporožec[2] podnikl zvláštní cestu do Moskvy, aby ten neobvyklý postup ohlásil Jagodovi, tehdejšímu šéfovi OGPU.

O dva měsíce později, prvního prosince, týž Nikolajev Kirova zastřelil. Tu noc odjel Stalin osobně do Leningradu, aby se vyšetřování sám ujal. Vyslýchal Nikolajeva a několik vrahových druhů, komunistických mladíků, kteří byli zatčeni také. Nic takového se v dějinách Sovětského svazu nikdy nestalo.

---

[1] **Nikolajev, Leonid Vasiljevič** — (10. května 1904 Petrohrad – 29. prosince 1934 Leningrad). Drobný stranický funkcionář v Leningradě. 1. prosince 1934 zastřelil ve Smolném Sergeje Kirova. Vojenské kolegium Nejvyššího soudu ho odsoudilo k smrti 29. prosince 1934 a týž den byl zastřelen. Vražda posloužila jako záminka k vlně represí, z níž vyrostl velký teror.

[2] **Zaporožec, Ivan Vasiljevič** — Původním jménem Garkavyj (6. ledna 1895 – 14. srpna 1937 Moskva). Zástupce šéfa leningradské NKVD a náčelník jejího zvláštního oddělení. Po vraždě Kirova odsouzen ke třem letům, pak v Dalstroji. Roku 1937 znovu zatčen a zastřelen spolu s dalšími Jagodovými lidmi.

Týž večer odjel do Leningradu i šéf OGPU Jagoda, aby vyšetřování ze své úřední povinnosti převzal. Už dřív se proslýchalo o chladu mezi Stalinem a Jagodou, ale tou nocí začala jejich otevřená roztržka. Stalin se všemožně snažil Jagodovi zabránit, aby vraha a jeho druhy vyslýchal.

Jagodu zatím, ještě za Stalinova pobytu v Leningradě, potkala záhadná nehoda. Když ho v noci vezli autem na předměstí, kde hodlal vyslechnout několik podezřelých v Kirovově případu, narazil do Jagodova vozu podezřelým způsobem nákladní automobil. Šéf OGPU unikl jen o vlásek, z trosek ale vyvázl živý. V moskevských kruzích OGPU se o té „nehodě" hodně mluvilo.

Hned zkraje vyšetřování vzniklo podezření, že Nikolajev spáchal ten zločin za přímé účasti leningradské OGPU. Vyšetřování se ale o vyjasnění téhle otázky nijak nepokusilo. Stalin nedal rozkaz k nemilosrdnému prošetření leningradské OGPU, která toho člověka dva měsíce předtím propustila, ačkoli ho zatkla s revolverem. Dvanáct vyšších činitelů OGPU včetně šéfa Medveďa[1] bylo pro nedbalost zatčeno a dostalo tresty od dvou do deseti let vězení, to ale nebylo nic vážného. Medveď dostal tři roky. Bylo to na jaře 1935. O něco víc než dva roky nato jsem Medveďa viděl v Moskvě, jak se těší plné svobodě. Jeho i jeho pomocníka Zaporožce propustil Stalin před uplynutím trestu.

Záhada Nikolajeva přesto nebyla nikdy vysvětlena. Při posledním z velkých „procesů se zrádci", sehraném v březnu 1938, v němž Jagoda figuroval jako jeden z hlavních „doznávajících", se otázka Nikolajevova prvního zatčení a nevysvětlitelného propuštění před otevřeným soudem nadhodila. Prokurátor Vyšinskij[2] ale Jagodu pokaždé, když se o tom pokusil mluvit, utnul. „Tak to nebylo," poznamenal Jagoda několikrát, když Vyšinskij předstíral, že cituje z Jagodova vlastního tajného přiznání. O Stalinově podílu na vyšetřování nepadla zmínka. Nikdy nebylo vysvětleno, proč se Stalin spokojil s podivným počínáním

[1] **Medveď, Filipp Demjanovič** — (1889 – 27. listopadu 1937 Moskva). 1930–1934 šéf leningradské OGPU–NKVD. Po vraždě Kirova odvolán a odsouzen ke třem letům za nedbalost, pracoval pak v Dalstroji na Kolymě. Roku 1937 znovu zatčen, obviněn z účasti v „polské vojenské organizaci" a zastřelen. Rehabilitován 1957.

[2] **Vyšinskij, Andrej Januarjevič** — (10. prosince 1883 Oděsa – 22. listopadu 1954 New York). Právník z polské rodiny, do roku 1920 menševik. 1935–1939 generální prokurátor SSSR, jako státní žalobce vedl moskevské procesy let 1936–1938 a v každém žádal smrt. Pak diplomat: náměstek ministra a 1949–1953 ministr zahraničí, od roku 1953 stálý představitel SSSR v OSN. Zemřel v New Yorku, úředně na infarkt.

Medveďa a Zaporožce, kteří Nikolajeva propustili, když byl dopaden s revolverem a politickým deníkem.

Nikolajevův deník byl v Kirovově aféře zjevně ústřední věcí. Sovětský tisk se na něj odvolával znovu a znovu, když byl Nikolajev a šestnáct jeho druhů, všichni členové Komunistického svazu mládeže, po tajném procesu popraven. Narážky na něj padly i při mnoha jiných příležitostech. Veřejnost se o něm ale nikdy nedozvěděla ani slovo.

Ve vnitřním kruhu OGPU bylo ovzduší kolem Kirovovy aféry zvlášť záhadné a tísnivé. I nejdůvěrnější soudruzi na lubjanském ústředí se vyhýbali tomu, aby se o tom bavili. Jednoho dne jsem tu věc předložil přímo Sluckému, šéfovi zahraničního oddělení OGPU, a zeptal se ho, zda je podle jeho mínění leningradská tajná policie do Kirovovy vraždy zapletena. Odpověděl:

„Ten případ je tak kalný, rozumíš, že vůbec nejlíp je do něj nešťourat. Prostě se od něj drž co nejdál."

Kirovův případ posloužil Stalinovi tak dobře jako Hitlerovi požár Reichstagu. Obojí znamenalo počátek přílivové vlny teroru. Rozluštit hádanku „Kdo zabil Kirova?" ale není tak snadné jako odpovědět na otázku „Kdo zapálil Reichstag?". Kromě Stalina nežijí nejspíš víc než tři nebo čtyři lidé, kteří by záhadu Kirovovy vraždy rozluštit dokázali. Jedním z nich je Ježov, Jagodův nástupce a organizátor velké čistky, který sám počátkem roku 1939 zmizel ze scény. Stalin se nakonec může stát jediným strážcem všech skutečností Kirovovy aféry.

Jedno je nesporné: Kirovova vražda dala Stalinovi kýženou příležitost zavést trest smrti pro bolševiky. Místo aby skutečnou záhadu Kirovova zastřelení vyšetřil, udělal Stalin z Kirovovy smrti záminku k zatčení nejvýznačnějších vůdců staré bolševické gardy, počínaje Kameněvem a Zinovjevem, a k zavedení trestu smrti pro bolševiky. Mohl teď začít se soustavným vyhlazováním všech, kdo s ním sdíleli Leninův plášť i tradice říjnové revoluce, a tím poskytovali korouhev, kolem níž by se nespokojené a vzbouřené masy mohly shromáždit.

Měl bych říct, že v té době byla nejen ohromná masa rolníků, ale i většina armády včetně jejích nejlepších generálů, většina komisařů, 90 procent ředitelů továren a 90 procent stranického aparátu víceméně krajně proti Stalinově diktatuře. Nešlo o to vypudit z těla trochu jedu. Celá sovětská stavba se musela přestavět. Jak na to? Zdiskreditovat starou bolševickou gardu, pošpinit ji, ocejchovat ji zradou a postřílet

ji — a její stoupence hromadně pozatýkat. Říkat jim „trockisté, bucharinovci, zinovjevovci, sabotéři, škůdci, diverzanti, němečtí agenti, japonští agenti, britští agenti“. Říkat jim, co je libo, ale zatknout jako účastníky obrovitého velezrádného spiknutí každého klíčového člověka v opozici proti Stalinově vládě jednoho muže — kterou její obhájci popisují jako „stranickou linii“. To bylo třeba udělat a Stalin už na to měl vyzkoušenou metodu: metodu monstrprocesů s dobře nazkoušenými přiznáními. Nastrojil takových procesů už mnoho a svět nad nimi žasl — nikdy předtím ale nebyli herci a oběťmi bolševičtí vůdcové.

Západní svět si nikdy docela neuvědomil, že sovětské monstrprocesy nejsou žádné procesy a nejsou ničím jiným než zbraní politického boje. Nikdo ve vnitřním sovětském kruhu nepokládal od Stalinova nástupu monstrproces s jeho dramatickými přiznáními za nic jiného než za politický nástroj a nikoho nenapadlo, že by měl se soudnictvím cokoli společného. Kdykoli se bolševický politický aparát ocitl v krizi, nabídl lidu v monstrprocesu várku obětních beránků. Ty procesy neměly s právem o nic víc společného než s milostí.

Je pravda, že byli v sovětské vládě lidé, kteří Stalina před monstrprocesy se starou bolševickou gardou varovali — a to nejen pro účinek v zemi, ale i proto, že by si mohly odcizit prosovětské síly v cizině. Stalin trval na tom, že země to snese, a druhou námitku opovržlivě odbyl poznámkou: „Evropa to všechno spolkne!“

Stalin si ale svou čistku nepočínal jako Hitler. Hitler měl proti sobě organizovanou a vzdornou opozici a udeřil bleskovou rychlostí. Stalin takovou opozici neměl; stál proti hluboké a všeobecné náladě vzpoury. Jeho úkolem bylo pokosit všechny možné vůdce každého hnutí, které by ho mohlo svrhnout. Proto si Stalin dal načas. Ke svému cíli postupoval píď po pídi a při každém kroku se ujišťoval, že má ozbrojenou sílu, o kterou se může opřít.

Stalin nedůvěřoval staré OGPU a nedůvěřoval ani starému velení Rudé armády. S pomocí Ježova, který coby šéf stranického kádrového úřadu rozdával všechna místa z ústředního výboru, vybudoval Stalin druhý aparát OGPU, zvlášť pro sebe — jakousi superteroristickou legii. Když Ježov konečně dostal od Stalina rozkaz převzít velení nad řádnými policejními sbory země, postřílel všechny zkušené šéfy v OGPU až na jednoho a dosadil tuhle novou legii.

Tou výjimkou byl Michail Frinovskij, dlouholetý Stalinův zvláštní oblíbenec a vrchní velitel armády OGPU. Tahle samostatná armáda, nepodléhající přímo Rudé armádě, byla spolu s tajnou policií samou tou dvojí ozbrojenou silou, o kterou se Stalin při zákroku proti staré gardě opřel. Nejednal, dokud přípravu těchto dvou nepostradatelných zbraní prostřednictvím Ježova a Frinovského nedokončil.

Jak se těch přiznání dosahovalo? Nic západní mysl tak nedráždilo jako tahle otázka. Zmatený svět přihlížel, jak se budovatelé sovětské vlády bičují za zločiny, kterých se nikdy dopustit nemohli a o nichž bylo prokázáno, že jsou fantastické lži. Od té doby hádanka přiznání západní svět mate. Nám, kdo jsme byli uvnitř Stalinova aparátu, ale ta přiznání žádnou hádankou nikdy nebyla.

Ačkoli k tomu, aby ti lidé k takovým přiznáním dospěli, přispělo několik věcí, nakonec je učinili v upřímném přesvědčení, že je to jejich poslední zbývající služba straně a revoluci. Obětovali čest i život, aby nenáviděný Stalinův režim uhájili, protože v sobě obsahoval poslední slabý záblesk naděje na onen lepší svět, kterému se v raném mládí zasvětili. Stalin pořád užíval kouzelná slova socialistický, proletářský, revoluční, a tak či onak by z jeho krvavé a obludné tyranie socialismus ještě mohl vzejít.

Zdá-li se podivné, že bylo možné přivést idealistické lidi, kteří vůdce nenáviděli a stavěli se proti jeho politice, do takového stavu, je to proto, že si neuvědomujete, co se s člověkem dá udělat, jakmile jednou padne do zkušených rukou „vyšetřovatelů“ OGPU.

V květnu 1937, na vrcholu velké čistky, jsem měl příležitost mluvit s jedním z těch vyšetřujících prokurátorů, mladým Kedrovem, který se tehdy vymáháním přiznání zabýval. Řeč byla o nacistických policejních metodách a brzy se stočila k osudu nositele Nobelovy ceny za mír, proslulého německého pacifisty Carla von Ossietzkého[1], tehdy Hitlerova zajatce, který zemřel v roce 1938. Kedrov se ozval způsobem, který nesnesl odporu:

---

[1] **Ossietzky, Carl von** — (3. října 1889 Hamburk – 4. května 1938 Berlín). Novinář a pacifista, od roku 1927 šéfredaktor *Die Weltbühne*. Roku 1931 odsouzen za vlastizradu kvůli článku o tajném výcviku letectva Reichswehru. Po požáru Říšského sněmu zatčen a vězněn v koncentračních táborech, mj. v Esterwegenu. Za rok 1935 mu byla udělena Nobelova cena míru, převzít ji nesměl. Zemřel pod policejním dozorem na tuberkulózu a následky týrání.

„Ossietzky byl možná před zatčením dobrý člověk, ale tohle gestapo ho drží ve svěráku a on je teď jedním z jejich agentů."

Pokusil jsem se s Kedrovem přít a vysvětlit mu povahu a vlastnosti toho muže, o kterém byla řeč. Kedrov mé důvody smetl:

„Ty nevíš, co se dá z člověka udělat, když ho máš docela v rukou. Měli jsme tu co dělat se všelijakými lidmi, i s těmi nejneohroženějšími, a přesto jsme je zlomili a udělali z nich, co jsme chtěli!"

Skutečný div je, že se jich při vší jejich zlomenosti a při obludných způsobech nátlaku, jaké OGPU na Stalinovy politické odpůrce vyvíjela, přiznalo tak málo. Na každého z padesáti čtyř vězňů, kteří ve třech „procesech se zrádci" figurovali, připadalo nejméně sto zastřelených, které zlomit nedokázali.

Celkem dal Stalin popravit šest várek předních bolševických vůdců; jen tři z těch várek se podařilo zpracovat do role sebeobviňujících exponátů v monstrprocesech. Zbývající tři skupiny byly podle úředních oznámení „souzeny v tajnosti". Ta oznámení ale nepřinesla ani slovo o obžalobách nebo o protokolech těch domnělých procesů.

Osobní faktory byly čtyři. Přivedly ty staré bolševiky do takového stavu zmatku a zoufalství, že je bylo možné přesvědčit, že je jejich povinností učinit lživá přiznání. A všechny čtyři patrně působily na každou z obětí, byť v různém poměru.

Na prvním místě stál mlýn tělesného a duševního mučení OGPU, který ve svém už tak demoralizovaném stavu nedokázali vydržet. Tenhle „třetí stupeň", který Stalin zdokonalil podle vzoru nejnovějších amerických metod hromadné výroby, se u nás vžil přímo pod jménem „pásový systém" výslechu vězňů. Ten systém hnal oběť řetězem vyslýchajících od hrubých nováčků až po zručné mistry v umění, jak dosáhnout přiznání.

Druhý prvek, který do výroby přiznání vstupoval, pocházel ze Stalinova tajného kabinetu. Tam se za mnoho let shromažďovala hlášení jeho soukromé špionážní služby o veřejném i osobním, politickém i domácím počínání všech předních osobností. Z toho kabinetu se stala zbrojnice kompromitujících a vyděračských materiálů, pravdivých i vylhaných, proti všem možným odpůrcům Stalinovy vlády.

Třetí prvek v přípravě monstrprocesů byl obvyklého rázu vykonstruovaného obvinění. Do věznic se nasazovali agenti provokatéři, vybavení hotovými přiznáními k domnělým spiknutím, pro tu špina-

vou úlohu zaplést do věci své nápadnější spoluherce. Ti hráli „svědky“ a „spoluviníky“ usvědčující hlavní muže, které si Stalin vyhlédl, a dávali jim pocítit, že každý pokus hájit se bude marný.

Čtvrtý a nikterak nejméně důležitý faktor výroby přiznání vzešel z obchodů ujednaných mezi Stalinem a některými jeho klíčovými vězni. Západní mysli se může zdát podivné, že se mezi vrchním katem a jeho polapenými oběťmi handluje o lidské životy. My z vnitřního bolševického kruhu jsme taková jednání vždycky brali jako samozřejmost. Někteří z rodiny, z přátel, ba i z méně nápadných politických stoupenců obětí měli být ušetřeni, pomohou-li oběti svými „přiznáními“ zaplést klíčové muže a umožnit celkový úklid.

Než popíšu, čemu jsme říkali „pásový systém“ získávání přiznání, chci něco říct o druhém z uvedených faktorů — o Stalinově metodě terorizovat politické odpůrce a dohánět je k zoufalství sítí superšpionáže. Ta síť pronikla i do ústředí OGPU a do generálního štábu Rudé armády. Stalinovi špiclové špehovali každého. Tak se víc než pět let před zatčením a popravami nejvyšších generálů Rudé armády, a dávno před Hitlerovým nástupem, objevil náhle v ústředí válečného komisariátu jeden ze Stalinových „chlapců“, aby převzal zpravodajskou službu. Jeho posláním bylo špehovat především válečného komisaře Vorošilova. Několik měsíců denně otvíral poštu Vorošilova, člena nejvyššího politbyra, a nechával z ní výběr fotografovat pro Stalinovy soukromé spisy.

Agenti Stalinova tajného kabinetu špehovali bývalé vůdce opozice, ať už seděli ve vězení, nebo pořád zastávali vysoký úřad. Sbírali „důkazy“ pro všechny případy. Celou starou bolševickou gardu neustále sledovala celá armáda udavačů a donašečů. Neopatrná poznámka stačila k tomu, aby se proti mluvčímu založil případ kacířství. Chvíle mlčení v nevhodný okamžik, když třeba všichni Stalina velebili, stačila k tomu, aby se ospravedlnilo podezření z neloajálnosti.

Drtivý účinek tohohle štvaní mi došel na případu Alexeje Rykova, jedné z předních postav třetího monstrprocesu. Viděl jsem ho za okolností, které nenechávaly o jeho osudu pochyby. V listopadu 1932 jsem byl v kavkazských lázních Kislovodsku a bydlel v sanatoriu „Desjatiletije Okťabrja“, vyhrazeném vysokým stranickým a vládním činitelům. Rykov byl v Kislovodsku se ženou a bydlel stranou v chatě.

Rykov, Leninův nástupce ve funkci předsedy Rady lidových komisařů, byl jedním ze zakladatelů bolševické strany a jedním z otců

sovětské revoluce. Za Lenina a Trockého byl prvním předsedou Nejvyšší rady národního hospodářství Sovětského svazu. Jako odpůrce Stalinova kolektivizačního tažení byl odsunut na nižší místo. Když jsem ho potkal, byl ale pořád členem vlády a zastával úřad komisaře pošt a spojů. A co je důležitější, byl pořád úředně veden jako člen našeho nejvyššího zákonodárného sboru, ústředního výboru bolševické strany.

Vídal jsem Rykova často na procházkách. Když nebyl se ženou, byl sám. Žádný stranický ani vládní činitel se v jeho společnosti neukázal. Před lázněmi v našem sanatoriu často stávala fronta. Bývalo zvykem, že mladší muži přenechávali své místo starším vůdcům. Rykovovi místo nepřenechal nikdo. A přitom formálně zastával nejvyšší hodnost ze všech hostů, kteří tehdy v Kislovodsku byli. Nikdo na něj nepromluvil, zatímco čekal na koupel. Každý se od něj držel co nejdál. Ve vnitřních stranických kruzích byl Rykov už politická mrtvola.

Přišel sedmý listopad, výročí sovětské revoluce. Na ten večer byla v sále sanatoria uspořádána slavnost. Zazněly proslovy velebící Stalina jako „vůdce národů“ a „génia geniů dělnictva celého světa“. Pilo se hojně. K půlnoci byla nálada docela rozjařená. Náhle jeden ze soudruhů u mého stolu posměšně zvolal:

„Hele, Rykov!“

Rykov vešel nesměle, oblečený nedbale jako vždycky, s nuceným úsměvem na pěkné tváři. Šaty měl pytlovité, kravatu nakřivo, vlasy rozcuchané; jeho velké tmavé oči hleděly na veselý dav jako přes mlhu. Bylo to, jako by se náhle objevil duch — duch z hrdinského období revoluce, které se v tom sále připomínalo. Byl to ale duch živý.

Posměšek mého souseda brzy převzali další. Rozjaření byrokraté si hlasitě vyměňovali výsměšné poznámky na Rykovův účet. Nikdo ho nepozval, aby si ke stolu přisedl. Pořadatel večera pobíhal od stolu ke stolu a Rykova si nevšímal. Po chvíli k němu přistoupilo několik stoprocentních stalinistů a začalo ho popichovat. Jeden z nich byl „pán“ stranického aparátu v doněcké uhelné pánvi. Chlubil se čísly těžby uhlí ve svém kraji a hodil to Rykovovi na hlavu:

„Vidíte, my pracujeme. My budujeme socialismus. Jak dlouho ještě budete vy a vaši lidé ve straně vyvolávat rozbroje?“

Rykov nedokázal najít na tenhle šablonovitý kremelský obrat správnou odpověď. Řekl něco nezávazného a pokusil se stočit hovor jinam.

Bylo zřejmé, že hledá styčný bod, že se snaží najít mezi sebou a tím shromážděním nějaký tón porozumění. Přidal jsem se k hloučku kolem něj. V sále bylo mnoho těch, kdo by si byli s Rykovem rádi pohovořili, ale netroufali si. Poznamenalo by to člověka jako opozičníka, nepřítele Stalina. Hovor se nerozběhl. Rykovovi, který se opíral o stěnu, nikdo nenabídl židli ani skleničku. Odešel, jak přišel, sám. Ještě několik let se dál pohyboval ve stínu, než Stalin potřeboval jeho krev. Pak vstoupil do světla ramp se zjevně nemožným „přiznáním".

O faktoru tělesného mučení mohu mluvit ze zprávy z první ruky. Osobně jsem znal jednoho vězně, kterého při výsleších nechali s krátkými přestávkami stát celkem padesát pět hodin v ostrém, oslepujícím světle. Tohle byla snad nejběžnější podoba třetího stupně.

Měl jsem příležitost probrat s jedním vysokým činitelem OGPU pověsti, které v cizině kolovaly, že se k vymáhání přiznání tajně užívá zvláštních způsobů mučení. Odbyl ty zprávy jako fantastické a poznamenal ke mně:

„Nepřiznal by ses, kdyby tě nechali deset hodin v jednom kuse stát na jedné noze?"

Tahle metoda se uplatnila na Bélu Kunovi, hlavě krátkodeché maďarské sovětské republiky, který hledal útočiště v Rusku a stal se jedním z vůdců Kominterny. Tuhle mezinárodně známou revoluční postavu dal Stalin v květnu 1937 zatknout jako „špiona gestapa".

Béla Kun byl umístěn v moskevské věznici Butyrka, protože na lubjanském ústředí OGPU nebylo volné místo. Sdílel celu se sto čtyřiceti dalšími vězni, mezi nimi s tak vynikajícími veliteli, jako byl Muklevič, velitel námořních sil Sovětského svazu. Když Bélu Kuna odváděli k výslechu, drželi ho mimo celu déle než kteréhokoli jiného vězně. Zkoušku „stání" dostával v dávkách od deseti do dvaceti hodin, až se zhroutil. Když ho přivedli zpátky do cely, míval nohy tak oteklé, že nemohl stát. Po každém výslechu byl na tom hůř. Tvář míval při návratu do cely tak černou, že ho ostatní sotva poznávali. Dozorci s Bélou Kunem zacházeli obzvlášť surově.

Sama cela byla mučírnou. Byla v ní dvě patra prken nad sebou, na kterých vězňové leželi a spali. Bylo tam tak přecpáno, že se muži nemohli natáhnout; všichni museli spát na boku se skrčenýma nohama, tělo na těle. Jinak by se tam všichni vězňové nevešli. *Starosta*, čili dozorčí vězňů v cele, musel celé skupině v jednom patře dát rozkaz ke

změně polohy pokaždé, když se některý z mužů potřeboval obrátit nebo vstát. Na chůzi nebylo v cele místo.

Béla Kun se nepřiznal. Nepřiznal se ani Muklevič. Ani Knorin, další z vězňů, bývalý člen ústředního výboru bolševické strany, ačkoli ho nechávali stát po dvacet hodin v jednom kuse.

Tahle podoba mučení patřila k prvnímu stupni „pásového systému“ výslechu. Ten stupeň měli na starosti mladí, hrubí a nevzdělaní vyšetřující prokurátoři. Byli to Ježovovi chlapci. Výslech začínali, jakmile vězni poručili postavit se pod světla, strohým rozkazem:

„Přiznej, že jsi špion!“

„To ale není pravda.“

„My víme, že to pravda je. Máme důkazy. Přiznej se, ty takový a takový!“ Následovala sprcha nadávek, oplzlého spílání a hrozeb. Když vězeň stál na svém, vyšetřovatel si lehl na pohovku a nechal ho stát celé hodiny. Když musel vyšetřovatel odejít z kanceláře, hlídal vězně strážný, který dbal, aby si nesedl a neopřel se o stěnu, o stůl ani o židli.

Kdykoli trest „stání“ vyhlédnutou oběť nezlomil, předal se případ staršímu a obratnějšímu vyšetřovateli, který užíval jemnějších metod. Tady se už nehrálo s nabitou pistolí, neuráželo se, nesvítilo se, žádný tělesný nátlak. Právě naopak, dělalo se všechno pro to, aby vězeň měl pocit, že první stupeň byl celý omyl, nešťastná příhoda. Nastolilo se ovzduší pohody a nenucenosti. Výslech Mračkovského[1] byl pro tenhle stupeň „pásového systému“ příznačný. Protokol toho výslechu je snad jediný dokument svého druhu, který je mimo Sovětský svaz k dispozici.

Mračkovskij byl členem bolševické strany od roku 1905. Byl synem revolucionáře, kterého car poslal do vyhnanství na Sibiř. Sám byl carskou policií mnohokrát zatčen. Za občanské války, po sovětské revoluci, zorganizoval Mračkovskij na Urale dobrovolnický sbor, který vykonal podivuhodné činy při porážce protirevolučních vojsk admirála Kolčaka. V období Lenina a Trockého si získal pověst málem legendárního hrdiny.

---

[1] **Mračkovskij, Sergej Vitaljevič** — (1888–1936). Bolševik od roku 1905, narozen ve vyhnanství na Sibiři. Za občanské války velel na Urale oddílu v týlu Kolčakových vojsk. Od roku 1923 stoupenec Trockého, 1927 vyloučen ze strany a vypovězen, 1929 se opozice zřekl a od roku 1932 vedl stavbu Bajkalsko-amurské magistrály. Zatčen v lednu 1935 po vraždě Kirova, v prvním moskevském procesu vypovídal jako první z obžalovaných a 25. srpna 1936 byl zastřelen. Rehabilitován 1988.

Do června[1] 1935 byly všechny přípravy prvního monstrprocesu hotovy. Přiznání čtrnácti vězňů bylo zajištěno. Hlavní postavy, Zinovjev a Kameněv, byly do svých úloh obsazeny a své věty nazkoušely. V téhle várce vyhlédnutých obětí ale byli dva muži, kteří s přiznáním nevyrukovali. Jedním byl Mračkovskij. Druhým jeho druh Ivan N. Smirnov[2], zakladatel bolševické strany a velitel páté armády za občanské války.

Stalin nechtěl k procesu přikročit bez těch dvou. Propírali je celé měsíce, podrobili je všem tělesným praktikám třetího stupně OGPU, a oni přesto odmítali přiznání podepsat. Šéf OGPU si náhle zavolal mého soudruha Sluckého, aby výslech Mračkovského převzal a toho muže „zlomil“ — muže, ke kterému Slucký, jak už to bývá, choval hlubokou úctu. Oba jsme plakali, když mi Slucký o svém zážitku inkvizitora vyprávěl.

„Začal jsem ten výslech hladce oholený,“ řekl. „Když jsem ho dokončil, měl jsem vousy. Trval devadesát hodin. Každé dvě hodiny zazvonil telefon ze Stalinovy kanceláře. Hlas jeho tajemníka se nelítostně ptal: ‚Tak co, zlomil jste ho?‘ “

„Snad nechceš říct, že jsi celou tu dobu nevyšel z kanceláře?“ zeptal jsem se.

„Ne, po prvních deseti hodinách jsem si na chvilku odskočil, ale zastoupil mě tajemník. Za těch devadesát hodin našeho výslechu nezůstal Mračkovskij ani minutu sám. I na záchod ho doprovázel strážný.

Když ho ke mně poprvé přivedli, viděl jsem, že těžce kulhá po zranění nohy z občanské války. Nabídl jsem mu židli. Posadil se. Zahájil jsem výslech slovy: ‚Víte, soudruhu Mračkovskij, dostal jsem rozkaz vyslechnout vás.‘ “

Mračkovskij odpověděl: „Nemám co říct. Vůbec s vámi nechci vést žádné řeči. Vaše sorta je mnohem horší než kterýkoli carský četník. Povězte mi, jakým právem mě vyslýcháte. Kde jste byl vy za revoluce? Nějak si nevzpomínám, že bych o vás za revoluční války kdy slyšel.“

Mračkovskij zahlédl dva Řády rudého praporu, které měl Slucký na sobě, a pokračoval:

---

[1] První moskevský proces se konal v srpnu 1936; Mračkovskij podepsal přiznání v červenci 1936.

[2] **Smirnov, Ivan Nikitič** — (1881 – 25. srpna 1936). Ve straně od roku 1899. Člen revoluční vojenské rady 5. armády, jeden z vítězů nad Kolčakem, později lidový komisař pošt a telegrafů. Od roku 1923 trockista; roku 1927 vyloučen, 1929 se s opozicí rozešel, 1933 zatčen. V prvním moskevském procesu odsouzen a zastřelen. Rehabilitován 1988.

„Vaši sortu jsem na frontě nikdy neviděl. A ta vyznamenání jste musel ukrást!“

Slucký mlčel. Dal vězni příležitost vylít si hořkost. Mračkovskij pokračoval:

„Oslovil jste mě soudruhu. Zrovna včera mě vyslýchal jiný z vašich. Ten měl jiné metody. Říkal mi hade a kontrarevolucionáři. Zkoušel to na mě po zlém. A to jsem se narodil v carském vězení. Otec mi umřel ve vyhnanství na Sibiři. Matka taky. Do revolučního hnutí a do bolševické strany jsem vstoupil skoro ještě jako dítě.“

Tu Mračkovskij vstal, jediným rychlým pohybem si svlékl košili a ukázal jizvy po ranách, které utržil v bojích za sovětský režim.

„Tady jsou moje vyznamenání!“ zvolal.

Slucký mlčel dál. Dal přinést čaj a nabídl vězni sklenici a cigarety. Mračkovskij popadl sklenici i popelník, které před něj postavili, mrštil jimi o zem a vykřikl:

„Tak vy mě chcete podplatit? Můžete Stalinovi vyřídit, že se mi hnusí. Je to zrádce. Vzali mě k Molotovovi (předsedovi sovětské vlády), ten mě chtěl podplatit taky. Plivl jsem mu do tváře.“

Slucký se konečně ozval:

„Ne, soudruhu Mračkovskij, Řády rudého praporu jsem neukradl. Dostal jsem je v Rudé armádě na taškentské frontě, kde jsem bojoval pod vaším velením. Nikdy jsem vás nepokládal za hada a nepokládám vás za něj ani teď. Ale stavěl jste se proti straně a bojoval proti ní, ne? Samozřejmě že ano. Nu, a teď strana poručila mně, abych vás vyslechl. A pokud jde o ty rány, podívejte se na tohle.“ A Slucký si odhalil část těla a ukázal vlastní válečné jizvy.

„Tyhle jsou taky z občanské války,“ dodal. Mračkovskij poslouchal, přemýšlel a pak řekl:

„Nevěřím vám. Dokažte mi to.“

Slucký dal přinést svůj úřední životopis ze spisovny OGPU. Podal ho Mračkovskému k přečtení. Pak řekl:

„Po občanské válce jsem byl u revolučního tribunálu. Později mě strana převedla do správy OGPU. Teď jen plním svůj úkol, vykonávám rozkazy. Poručí-li mi strana zemřít, půjdu na smrt.“ (Přesně to Slucký udělal, když o osmnáct měsíců později bylo oznámeno, že spáchal sebevraždu.)

„Ne, zvrhl jste se v policejního slídila, v obyčejného agenta ochranky," skočil mu do řeči Mračkovskij. Pak se zarazil, zaváhal a pokračoval: „A přece se zdá, že z vás ještě všechna duše nevyprchala."

Slucký poprvé pocítil, že mezi ním a Mračkovským přeskočila jiskřička porozumění. Začal mluvit o vnitřním a mezinárodním postavení sovětské vlády, o nebezpečích zvenčí i zevnitř, o nepřátelích uvnitř strany, kteří podrývají sovětskou moc, o tom, že je za každou cenu třeba zachránit stranu, protože ona jediná může revoluci spasit.

„Řekl jsem mu," hlásil mi Slucký, „že jsem osobně přesvědčen, že on, Mračkovskij, kontrarevolucionář není. Vytáhl jsem ze stolu přiznání jeho uvězněných druhů a ukázal mu je jako doklad toho, jak hluboko ve svém odporu proti sovětskému zřízení klesli.

Celé tři dny a tři noci jsme mluvili a přeli se. Mračkovskij po celou tu dobu oka nezamhouřil. Já jsem si za celé to zápolení s ním urval dohromady asi tři až čtyři hodiny spánku."

Mračkovskij Sluckému pověděl, že ho z vězení dvakrát odvezli za Stalinem. Když ho poprvé přivezli do Kremlu, narazil ve Stalinově předpokoji na předsedu vlády Molotova. Molotov mu dal tuhle radu:

„Teď ho uvidíte. Buďte k němu upřímný, milý Sergeji. Nic netajte. Jinak skončíte před popravčí četou."

Stalin si Mračkovského podržel skoro celou noc a naléhal na něj, aby se zřekl všech opozičních názorů. Dokazoval mu, že je země plná rozvratných živlů, které ohrožují život bolševické diktatury. Je nutné, aby všichni straničtí vůdcové zemi ukázali, že je otevřená jen jediná cesta, cesta Stalinova. Mračkovskij neustoupil a byl odveden zpátky do cely.

Podruhé, když Mračkovského přivezli do Kremlu, nabízel mu Stalin výhody, bude-li srovnávat krok.

„Když budete spolupracovat naplno," sliboval Stalin, „pošlu vás na Ural, abyste tam vzal do rukou náš průmysl. Stane se z vás ředitel. Ještě budete dělat velké věci."

Mračkovskij znovu odmítl udělat, co Stalin chtěl. Tehdy dostal Slucký za úkol zlomit ho k přípravě monstrprocesu.

Následovaly dny a noci dohadování, které Mračkovského přivedly k poznání, že bolševickou stranu nemůže vést nikdo jiný než Stalin. Mračkovskij pevně věřil ve vládu jedné strany a musel uznat, že žádná bolševická skupina není dost silná, aby stranický aparát zreformovala zevnitř nebo aby svrhla Stalinovo vedení. Je pravda, že v zemi vládla

hluboká nespokojenost, ale naložit s ní mimo bolševické řady by znamenalo konec proletářské diktatury, které byl Mračkovskij věrný.

Vyšetřující prokurátor i jeho vězeň se shodli na tom, že všichni bolševici musí podřídit svou vůli a své názory vůli a názorům strany. Shodli se, že člověk musí zůstat ve straně třeba až do smrti nebo do zneuctění, nebo do smrti ve zneuctění, je-li toho pro upevnění sovětské moci zapotřebí. A bylo na straně, zda těm, kdo se přiznali, projeví za jejich sebeobětování ohled.

„Dovedl jsem ho k tomu, že se rozplakal," hlásil mi Slucký. „Plakal jsem s ním, když jsme došli k závěru, že je všechno ztraceno, že nezbylo nic z naděje ani z víry a že jediné, co se dá dělat, je zoufalým vypětím předejít marnému boji nespokojených mas. K tomu vláda potřebuje veřejná ‚přiznání' vůdců opozice."

Mračkovskij požádal, aby mu bylo dovoleno setkat se s Ivanem Smirnovem, svým blízkým druhem. Slucký dal Smirnova přivést z cely a oba muži se sešli v jeho kanceláři. Ať to vylíčí Slucký:

„Byla to trýznivě znepokojivá scéna. Ti dva hrdinové revoluce si padli kolem krku. Plakali. Mračkovskij Smirnovovi řekl: ‚Ivane Nikitiči, dejme jim, co chtějí. Musí to být.' Smirnov nesouhlasil a odpověděl: ‚Nemám se k čemu přiznávat. Nikdy jsem proti sovětské moci nebojoval. Nikdy jsem nebojoval proti straně. Nikdy jsem nebyl terorista. A nikdy jsem se nepokusil nikoho zavraždit.' "

Mračkovskij se pokoušel Smirnova přemluvit, ten ale neustoupil. Celou tu dobu se oba objímali a plakali. Nakonec Smirnova odvedli.

„Mračkovskij se zase začal vzpírat a podrážděl se," řekl Slucký. „Znovu začal Stalinovi spílat do zrádců. Ke konci čtvrtého dne ale podepsal celé přiznání, které pak učinil ve veřejném procesu.

Šel jsem domů. Celý týden jsem nebyl k žádné práci. Nebyl jsem k žití."

Zbývá dodat, že když Mračkovskij před OGPU přiznání učinil, zlomilo to odpor Ivana Smirnova, který šel ve stopách svého druha. Smirnov se přesto v prvním veřejném procesu několikrát pokusil své přiznání odvolat. Prokurátor ho pokaždé utnul.

Když těmito metodami vězně zlomit nedokázali — neboli ho „rozštípnout", abych užil výrazu v OGPU běžného —, sahalo se často k osobní rozmluvě se Stalinem, při níž se uzavřel nějaký obchod. Vím, že Kameněv a Zinovjev, Leninovi nejbližší spolupracovníci, takové slyšení u Sta-

lina měli několik měsíců předtím, než byli postaveni před soud. Zinovjev se Stalinově požadavku podvolil. Jak to později vyjádřil jeden člen jeho rodiny, k souhlasu s přiznáním ho vedly dva důvody: „Za prvé nebylo politicky jiné východisko; za druhé doufal, že uchrání rodinu před pronásledováním.“ I Kameněv se bál odplaty na své ženě a třech dětech, jak ukázala jeho závěrečná řeč u soudu. Trestat rodinu člověka obviněného z politického zločinu je u Stalina ustálená praxe. Podle nynějšího sovětského trestního zákoníku jsou ostatně vinni i oni.

Karl Radek, jedna z předních postav druhého monstrprocesu, odmítl odpovídat mladému vyšetřovateli Kedrovovi, který byl určen, aby ho prohnal „pásovým systémem“. Když Kedrov se svými urážkami se svým vězněm, skvělým publicistou, nikam nedošel, odvezli ho za Stalinem. Z Kremlu se Radek vrátil v docela jiném rozpoložení. Se Stalinem došli k dohodě. Radek věděl, co „velký šéf“ chce. Sepsání vlastního přiznání teď vzal do ruky sám vězeň.

„Můžete jít spát, Kedrove. Zbytek obstarám já.“

A od té chvíle vedl Radek vyšetřování proti sobě sám.

Na „přiznání“ tří nejvýznačnějších Stalinových obětí vrhá světlo to, jak si počínali na schůzi v Kremlu přesně rok předtím. Šlo o plenární zasedání ústředního výboru komunistické strany, který měl sedmdesát členů. Čistka tehdy vrcholila. Země byla demoralizovaná. Vláda byla ochromená. Nikdo nevěděl, co si „velký šéf“ myslí. Ani Stalinovi vlastní pobočníci si nebyli jisti, že jim zítra ještě bude hlava sedět na krku.

Sedmdesát vysokých funkcionářů, štvaných strachem a podezíráním, se sešlo ve velkém sále Kremlu. Byli připraveni na Stalinův pokyn vrhnout se jeden na druhého, aby pánovi dokázali věrnost. Třemi postavami toho dějinného dramatu byli Jagoda, Bucharin a Rykov. Sesazený šéf OGPU Jagoda, tak dlouho opěvovaný jako „trestající meč revoluce“, byl tehdy ještě na svobodě. Byl Rykovovým nástupcem ve funkci komisaře pošt a spojů. Věděl ale — a věděli to všichni —, že je ztracený člověk.

Stalin promluvil. Vytyčil politiku, které se má jít. Čistka nedošla dost daleko. Kacířství a zrada nebyly dost vykořeněny. Je třeba dalších procesů. Je třeba najít další oběti. Kdo pochopí narážku, povýší. Ve tvářích těch sedmdesáti mužů byl napsán strach a vychytralost. Kdo z nich v tom shonu o pánovu přízeň zvítězí, v tom shonu o život?

Jagoda poslouchal mlčky. Nenávistný pohled za pohledem se k němu obracel, podnícen Stalinovým přimhouřeným a zlovolným pohledem. Zakrátko se na Jagodu ze všech stran sálu valil proud otázek a obvinění. Proč hýčkal trockistické hady? Proč držel zrádce ve svém štábu? Jeden jazyk předháněl druhý v tom, jak sekal do Jagodovy politické mrtvoly. Všichni chtěli, aby je Stalin slyšel, aby ho přesvědčili o své oddanosti a snad unikli jeho hrozné pomstě.

Náhle otočil Jagoda s hrobovým klidem hlavu ke smečce, která ho napadala. Řekl jen pár slov, tiše, jako by je říkal sám sobě:

„Škoda, že jsem vás všechny nezatkl dřív, dokud jsem měl moc."

To bylo všechno, co Jagoda řekl. Sálem se přehnala vichřice posměšků. Těch sedmdesát řvoucích stranických náčelníků vědělo, že kdyby je byl Jagoda zatkl o půl roku dřív, mohl mít jejich přiznání v ruce. Jagoda si zase nasadil masku.

Do sálu přivedli agenti OGPU v uniformách dva vězně. Jedním byl Nikolaj Bucharin, bývalý předseda Komunistické internacionály. Druhým Alexej Rykov, Leninův nástupce ve funkci předsedy sovětské vlády. Ošuntěle oblečení, bledí a vyčerpaní usedli mezi dobře oblečené a dobře živené stalinské pohůnky, kteří se od nich v rozpacích a údivu odtahovali.

Stalin to vystoupení před ústředním výborem nastrojil, aby dokázal, jak „demokraticky" s těmi dvěma velkými postavami sovětských dějin, zakladateli bolševické strany, zachází. Schůze už ale byla pod Stalinovou úplnou kontrolou. Bucharin vstal, aby promluvil. Zlomeným hlasem ujišťoval soudruhy, že se nikdy nezúčastnil spiknutí proti Stalinovi ani proti sovětské vládě. Rozhodně odmítl i samo podezření, že by se něčeho takového dopustil. Plakal. Prosil. Bylo zřejmé, že on i Rykov doufali, že v ústředním výboru strany, kterou pomáhali vytvořit, probudí jiskru starého soudružství. Soudruzi ale obezřetně mlčeli. Dali přednost tomu počkat na Stalinovo slovo. A Stalin promluvil a Bucharina přerušil:

„Takhle se revolucionáři nehájí!" zvolal. „Jste-li nevinen, můžete to dokázat ve vězeňské cele!"

Shromáždění propuklo v divoký pokřik: „Zastřelit zrádce! Zpátky s ním do vězení!"

Stalinovi se dostalo ovací, zatímco Bucharina a Rykova, zlomené a plačící, odváděli agenti OGPU ve vzorných vojenských uniformách zpátky do vězení.

Ti dva vězňové tu příležitost pochopili špatně. Podle Stalina to byla jejich příležitost prokázat věrnost straně tím, že se přiznají k minulým chybám a budou velebit jeho vedení. Místo toho se přes jeho hlavu obrátili ke shromáždění a pokusili se ospravedlnit před bývalými soudruhy, kteří už nebyli ničím jiným než Stalinovými loutkami.

Chování ústředního výboru vězňům dokázalo, jak neomezená je Stalinova moc. Posílilo to jejich přesvědčení, že proti Stalinovi není „východiska“. Bucharin a Rykov nedokázali s diktátorem jednat za jeho podmínek, a jiné nebyly. Jako Ludvík XIV., který řekl „Stát jsem já“, zaujal Stalin postoj „Strana jsem já“. Zasvětili své životy službě straně a viděli, že jim nezbyla jiná cesta, jak jí sloužit — a udržet si tak iluzi, že slouží revoluci —, než dělat, co si přeje Stalin.

To je základní vysvětlení těch přiznání. Svou roli při tom, že padesát čtyři starých bolševiků došlo k tak ponižující službě, ale sehrály i všechny ostatní faktory, o kterých jsem mluvil. Je ještě jeden faktor, který jsem neuvedl, protože si myslím, že sehrál jen malou úlohu. U většiny z nich nesehrál vůbec žádnou. Je to slabá naděje, že snad bude ušetřena nejen jejich rodina a jejich političtí stoupenci, ale i oni sami, když se „přiznají“. V předvečer prvního procesu, v případu Kameněva a Zinovjeva, dal Stalin vyhlásit vládní výnos, který vracel právo milosti a zmírnění trestu prezidentu Sovětského svazu. Ten výnos byl nepochybně určen k tomu, aby těm šestnácti mužům, kteří se chystali přiznat na veřejnosti, naznačil, že je čeká milost. Během procesu ale jeden vězeň za druhým prohlašoval: „Nepřísluší mi prosit o milost,“ „Nežádám o zmírnění trestu,“ „Nepokládám za možné prosit o milost.“

V časných ranních hodinách čtyřiadvacátého srpna bylo těch šestnáct mužů odsouzeno k zastřelení. Okamžitě podali žádost o milost. Večer téhož dne sovětská vláda oznámila, že „žádost odsouzených o milost zamítla“ a že „rozsudek byl vykonán“. Uzavřeli se Stalinem obchod, který nedodržel? Spíš chovali slabou a kolísavou naději, a to bylo všechno.

Ve druhém monstrprocesu, v procesu se skupinou Radek–Pjatakov–Sokolnikov[1], si Stalin počínal, jako by se chtěl ujistit o dalších přiznáních pro budoucí procesy. Čtyři ze sedmnácti mužů té skupiny dal ušetřit zmírněním trestu. Dva z nich byli přední postavy, Radek a Sokolnikov; druzí dva byli bezvýznamní agenti OGPU, nasazení jako „svědkové“, aby ostatní usvědčili.

O rok později, v červnu 1937, bylo bez jakýchkoli přiznání popraveno osm vysokých generálů Rudé armády v čele s Tuchačevským, po údajném tajném procesu. Devátého července 1937 bylo v Tiflisu, hlavním městě Stalinovy rodné země, popraveno bez přiznání sedm vynikajících kavkazských bolševiků v čele se Stalinovým bývalým spolubojovníkem z revoluce Budu Mdivanim[2], zase po údajném tajném procesu. Devatenáctého prosince 1937 byla bez přiznání popravena ještě další várka osmi vynikajících bolševických vůdců v čele s Jenukidzem[3], který byl v mládí jedním ze Stalinových učitelů a osmnáct let zastával vysoký úřad v sovětské vládě — po třetím údajném tajném procesu.

Poslední dosavadní „proces se zrádci“, případ Bucharin–Rykov–Jagoda, byl nastrojen v březnu 1939[4] a zahrnoval jednadvacet mužů. Trvalo rok, než z nich přiznání vyrvali. Tři z té várky dostali zmírněný trest. Obvinění v tom monstrprocesu sahala od úkladů o Kirovův život a otrávení Maxima Gorkého až po špionáž pro Hitlera. Sebehanobení těch, kdo se přiznávali, kleslo do hlubin, jaké dosud nikdo nezměřil. Svět oněměl nad tím, jak se přiznávající a žaloba předháněly v dokazování viny obžalovaných.

V každém procesu mezi obžalovanými panovalo soupeření v sebehanobení, v přiznávání k dalším hříchům a zločinům. Každý další proces to zdánlivě šílené počínání stupňoval.

---

[1] **Sokolnikov, Grigorij Jakovlevič** — Vlastním jménem Brilliant (1888–1939). 1922–1926 lidový komisař financí, tvůrce zlatého červonce, 1929–1932 velvyslanec v Londýně. Ve druhém moskevském procesu (1937) odsouzen k deseti letům, roku 1939 ve vězení zabit. Rehabilitován 1988.

[2] **Mdivani, Polikarp (Budu)** — (1877–1937). Gruzínský bolševik, roku 1922 vůdce „gruzínských komunistů“, kteří se postavili Stalinovu plánu na začlenění Gruzie; Lenin se jich zastal. Stoupenec Trockého, zatčen 1936, zastřelen 1937.

[3] **Jenukidze, Abel Safronovič** — (19. května 1877 – 1937). Gruzínský bolševik, 1922–1935 tajemník Ústředního výkonného výboru SSSR. Roku 1935 sesazen a vyloučen, 11. února 1937 zatčen v Charkově a zastřelen. Rehabilitován 1960.

[4] Proces s Bucharinem, Rykovem, Jagodou a dalšími se konal 2.–13. března 1938.

Velmi mnoho lidí se domnívá, že se oběti těmi fantastickými krajnostmi snažily dostat do té malé skupinky, které Stalin udělí milost. Je možné, že když předháněly nedostižného prokurátora Vyšinského v přetvářce, některé z nich tu slabou naději měly. Pochybuji o tom ale, protože všichni znali Stalina. Všichni znali Stalinova pohrdavá slova, která na té osudné schůzi v Kremlu řekl svému starému kolegovi Bucharinovi: „Takhle se revolucionáři nehájí."

Jako starý člen bolševické strany věřím, že ačkoli byli zesláblí a k přiznáním umučení, přece jen doufali, že právě tou fantastickou vehemencí svých přiznání dají najevo, že jsou to — jako všechno ostatní v monstrprocesech — politické činy. Chtěli dát světu a dějinám na vědomí, že až do hodiny své smrti vedou politický boj a že se k zločinům proti straně „přiznávají" v posledním zoufalém úsilí jí posloužit.

Lidé, kterým jsem se s tímhle přesvědčením svěřil, říkají, že je pro západní mysl nepochopitelné. Přesto jsem o jeho pravdivosti pevně přesvědčen. Znal jsem povahu starých bolševiků, jejich oddanost věci, jejich poznání slepé uličky, do které bolševismus dospěl, a jejich znalost Stalina.

VII.

Proč dal Stalin zastřelit své generály

Začátkem prosince 1936, když jsem byl na svém velitelství v Haagu, se mi náhodou dostal do rukou klíč k mistrnému spiknutí, které o půl roku později skončilo tím, že dal Stalin popravit maršála Tuchačevského a téměř celé vrchní velení Rudé armády.

Jsou spiknutí, která osnují lidé prahnoucí po moci nebo po pomstě, a jsou spiknutí, která osnuje sám běh událostí. Někdy se cesty obojích zkříží a propletou. Pak stojí dějepisec před spletencem, který prověří všechny jeho síly. Do té třídy patří záhada, proč dal Stalin vyhladit výkvět Rudé armády jako špiony ve službách německé vlády.

Je to záhada, která svět mate dodnes. Všude se lidé pořád ptají:

Proč Stalin sťal Rudé armádě hlavu zrovna v době, kdy se obecně věřilo, že se Hitler horečně chystá k válce? Byla nějaká souvislost mezi čistkou v Rudé armádě a Stalinovou snahou dohodnout se s Německem? Bylo vůbec nějaké spiknutí velení Rudé armády proti Stalinovi?

Jedenáctého června 1937 oznámil Kreml náhlé odhalení spiknutí, kterého se měl velký generál Tuchačevskij a osm vysokých velitelů Rudé armády dopustit ve srozumění s jednou nepřátelskou cizí mocností.

Nazítří svět ohromila poprava maršála Tuchačevského, náčelníka štábu Rudé armády, generála Jakira[1], velitele Ukrajinského vojenského okruhu, generála Uboreviče[2], velitele Běloruského vojenského okruhu, generála Korka[3], náčelníka sovětské vojenské akademie,

---

[1] **Jakir, Iona Emmanuilovič** — (1896 – 12. června 1937). Velitel Ukrajinského, od roku 1935 Kyjevského vojenského okruhu. Rehabilitován 1957.

[2] **Uborevič, Jeronim Petrovič** — (1896 – 12. června 1937). Velitel Běloruského vojenského okruhu. Rehabilitován 1957.

[3] **Kork, August Ivanovič** — (2. srpna 1887 – 12. června 1937). Estonec, od roku 1935 náčelník Frunzeho vojenské akademie. Zatčen 12. května 1937. Rehabilitován 1957.

a generálů Putny[1], Ejdemana[2], Feldmana[3] a Primakova — po údajném tajném stanném soudu. O maršálu Gamarnikovi[4], zástupci válečného komisaře a náčelníkovi politické správy Rudé armády, bylo oznámeno, že spáchal sebevraždu. Z těch devíti velících generálů, náhle odhalených jako špioni Hitlera a gestapa, byli tři — Gamarnik, Jakir a Feldman — Židé.

Dávno předtím, než Stalin „náhle“ odhalil spiknutí Rudé armády proti své moci, jsem měl v rukou, aniž jsem o tom věděl, hlavní článek pozoruhodného řetězu událostí, který dokazuje, že spiklencem byl sám Stalin a že vyhlazení vrchního velení Rudé armády osnoval nejméně sedm měsíců.

Když se všechny kousky skládanky té velké čistky v Rudé armádě složí dohromady, ukáže hotový obrazec tyto skutečnosti:

1. Stalinův záměr podstrčit Tuchačevskému a ostatním generálům vinu byl uveden do chodu nejméně půl roku před údajným odhalením spiknutí v Rudé armádě.

2. Stalin dal maršála Tuchačevského a jeho druhy popravit jako německé špiony přesně v okamžiku, kdy sám po měsících tajného jednání stál na pokraji dohody s Hitlerem.

3. Stalin při svém vykonstruovaném obvinění nejvěrnějších generálů Rudé armády použil falešných „důkazů“ dovezených z Německa a vyrobených nacistickým gestapem.

---

[1] **Putna, Vitovt Kazimirovič** — (1893 – 12. června 1937). Litevec, vojenský ataše v Japonsku, Finsku a Německu, od roku 1934 v Londýně. Zatčen v srpnu 1936. Rehabilitován 1957.

[2] **Ejdeman, Robert Petrovič** — (1895 – 12. června 1937). Lotyš, náčelník Frunzeho akademie do roku 1932, pak předseda branné organizace Osoaviachim. Rehabilitován 1957.

[3] **Feldman, Boris Mironovič** — (1890 – 12. června 1937). Náčelník správy velitelských kádrů Rudé armády. Rehabilitován 1957.

[4] **Gamarnik, Jan Borisovič** — Vlastním jménem Jakov Gamarnik (1894 Žitomir – 31. května 1937 Moskva). Armádní komisař 1. stupně, od roku 1929 náčelník Politické správy Rudé armády a náměstek lidového komisaře obrany. 30. května 1937 zbaven funkcí v souvislosti s „vojensko-fašistickým spiknutím“ kolem Tuchačevského; druhého dne se ve svém bytě zastřelil, aby unikl zatčení. Posmrtně prohlášen za nepřítele lidu, rehabilitován 1955.

4. Tyhle „důkazy“ se do OGPU dostávaly přes carské vojenské organizace v cizině.

5. Stalin dal dvaadvacátého září 1937 unést v Paříži šéfa Svazu veteránů[1] carské armády generála Jevgenije Millera[2]. Ten troufalý zločin byl spáchán proto, aby byl zničen jediný nekontrolovaný zdroj zpráv — vedle samotného gestapa — o tom, odkud Stalinovy „důkazy“ proti velitelům Rudé armády pocházejí a kudy k němu putovaly.

První prosincový týden roku 1936 dorazil do Haagu kurýr a přinesl mi naléhavý vzkaz od Sluckého, šéfa zahraničního oddělení OGPU, který zrovna dojel z Barcelony do Paříže. Řídil jsem tehdy sovětskou vojenskou rozvědku v západní Evropě.

Jako obvykle byl vzkaz, který kurýr přinesl, na malém svitku filmu pořízeném zvláštním přístrojem. Po vyvolání se na filmu objevil vzkaz v podstatě tohoto znění:

„Vyber ze svých lidí dva, kteří dokážou vystupovat jako němečtí důstojníci. Musí být dost representativní, aby prošli jako vojenští přidělenci, musí být zvyklí mluvit jako vojáci a musí být mimořádně spolehliví a odvážní. Přiděl mi je bez odkladu. Jde o věc mimořádné důležitosti. Čekám, že tě za pár dní uvidím v Paříži.“

Tenhle požadavek OGPU vůči mému oddělení mě rozmrzel. V odpovědi Sluckému, kterou jsem poslal kurýrem zpátečním letadlem, jsem nezastíral nelibost nad tím, že musím rozvrátit svůj štáb v Německu a odvolat klíčové lidi z jejich míst. Přesto jsem do Německa pro dva vhodné agenty poslal.

O dva dny později jsem odjel do Paříže a ubytoval se v hotelu Palace. Prostřednictvím svého místního tajemníka jsem si smluvil schůzku se Sluckým v kavárně Viel na bulváru des Capucines. Odebrali jsme se do

---

[1] **Svaz veteránů carské armády** — Krivického název pro **Ruský vševojenský svaz (ROVS)**, největší organizaci bílé emigrace, kterou roku 1924 založil generál Wrangel. Vedli ho generál Kutěpov, roku 1930 unesený sovětskými agenty, a po něm generál Miller.

[2] **Miller, Jevgenij Karlovič** — (25. září 1867 – 11. května 1939). Carský generál, od roku 1930 v Paříži předseda Ruského vševojenského svazu (ROVS), největší organizace bílé emigrace. Po únosu z Paříže ho v Moskvě dva roky věznili pod cizím jménem a 11. května 1939 zastřelili.

perské restaurace poblíž Place de l'Opéra. Cestou jsem se ho zeptal na nejnovější zprávy o naší obecné politice.

„Vzali jsme kurs k brzkému porozumění s Hitlerem," řekl Slucký, „a zahájili jsme jednání. Postupuje příznivě."

„Přes to všechno ve Španělsku!" zvolal jsem. Houževnatost Stalinovy myšlenky dohodnout se s Německem mě sice nepřekvapovala, myslel jsem si ale, že ji španělské události zatlačily daleko do pozadí.

Když jsme usedli ke stolu, zahájil Slucký hovor tím, že mi vyřídil uznání, které nad mou prací vyslovil Ježov. Jako lidový komisař vnitra — tak zní úřední titul šéfa OGPU — mluvil Ježov hlasem samotného Stalina a mně to osobně zalichotilo.

„Co jsi udělal, je výborné," pokračoval Slucký. „Od téhle chvíle ale budeš muset svou činnost v Německu přiškrtit."

„Snad nechceš říct, že to už došlo tak daleko!" zvolal jsem.

„Rozhodně chci," řekl.

„Chceš říct, že pro mě máš pokyn zastavit v Německu všechnu práci?"

Řekl jsem to s lítostí, protože jsem předvídal další obrat v politice, který by mou organizaci zastihl rozvrácenou zrovna ve chvíli, kdy bude její pomoci nejvíc třeba. Už se to stalo.

Slucký zřejmě vytušil, kam mé myšlenky míří, protože důrazně řekl: „Tentokrát je to doopravdy. Za tři nebo čtyři měsíce se s Hitlerem dohodneme. Nemusíš zastavovat všechno, ale práci netlač dopředu. V téhle hnijící mrtvole Francie s její *Front populaire* pro nás nic není! Některé své lidi v Německu dej k ledu. Zachovej si je. Přesuň je do jiných zemí. Dej je na výcvik. Ale připrav se na úplnou změnu politiky." A aby rozehnal všechny možné pochybnosti, významně dodal: „Tohle je teď kurs politbyra."

Politbyro se v té době už stalo jiným jménem pro Stalina. Každý v Rusku ví, že rozhodnutí politbyra je stejně konečné jako generálův rozkaz na bojišti.

„Věci došly tak daleko," pokračoval Slucký, „že ti mohu sdělit Stalinovo mínění jeho vlastními slovy. Nedávno řekl Ježovovi: ‚V nejbližší době uzavřeme dohodu s Německem.' "

K tomu už nebylo co dodat. Po chvíli mlčení jsem se vrátil ke Sluckého neobvyklému požadavku na dva mé lidi z Německa.

„Co to k čertu chystáte?“ zeptal jsem se. „Copak vy lidi nevíte, co děláte?“

„Samozřejmě že víme,“ řekl. „Tohle ale není běžná věc. Jde o případ tak nesmírné důležitosti, že jsem musel nechat všechnu ostatní práci ležet a přijet sem, abych to provedl.“

Moji agenti tedy neměli jít do Španělska, jak jsem předpokládal. Zřejmě jich bylo třeba k nějaké zoufalé práci ve Francii. Přesto jsem dál protestoval proti tomu, abych je předal OGPU, a Slucký nakonec řekl:

„Když to musíš vědět, je to rozkaz od samotného Ježova. Musíme mít dva muže, kteří dokážou sehrát ryzí německé důstojníky. A musíme je mít ihned. Ten úkol je tak důležitý, že na ničem jiném nezáleží!“

Řekl jsem mu, že už jsem pro dva ze svých nejlepších agentů do Německa poslal a že budou v Paříži každým dnem. Hovořili jsme o jiných věcech až do časných ranních hodin. Za pár dní jsem se vrátil na své velitelství v Holandsku s úmyslem přizpůsobit svou organizaci v Německu nové politice.

V lednu 1937 otřásla světem nová řada „přiznání“ v Moskvě, kde probíhal druhý velký proces se zrádci. Plejáda sovětských vůdců na lavici obžalovaných, kterou obžaloba označila za „trockistické centrum“, se jeden po druhém přiznávala k obrovskému spiknutí, k němuž patřila i špionáž ve prospěch Německa.

V té době jsem demobilizoval velké části naší zpravodajské služby v Německu. Moskevské noviny přinášely den po dni zprávy z průběhu procesu. Seděl jsem doma se ženou a dítětem a četl výpověď z večera dvacátého čtvrtého ledna, když mě zarazil řádek, který se u soudu citoval z Radkova tajného přiznání. Radek v něm uvedl, že za ním přišel generál Putna, nedávný sovětský vojenský přidělenec ve Velké Británii a už několik měsíců vězeň OGPU, „s žádostí od Tuchačevského“. Když prokurátor Vyšinskij tenhle řádek z jeho tajného přiznání ocitoval, vyslýchal Radka:

Vyšinskij: Chci vědět, v jaké souvislosti uvádíte jméno Tuchačevského.

Radek: Tuchačevskij byl vládou pověřen jistým úkolem, pro který nemohl najít potřebný materiál… Tuchačevskij neměl tušení ani o Putnově činnosti, ani o mé zločinné činnosti…

Vyšinskij: Putna tedy za vámi přišel, vyslán Tuchačevským v úřední věci, která s vašimi záležitostmi neměla vůbec nic společného, protože on, Tuchačevskij, s nimi neměl žádný vztah?

Radek: Tuchačevskij s nimi nikdy neměl vůbec žádný vztah.

Vyšinskij: Rozumím vám správně, že Putna jednal se členy vaší trockistické podzemní organizace a že jste se o Tuchačevském zmínil v souvislosti s tím, že Putna přišel v úřední věci na Tuchačevského rozkaz?

Radek: To potvrzuji a říkám, že jsem s Tuchačevským nikdy nejednal a nemohl jednat o ničem, co by souviselo s protirevoluční činností, protože jsem věděl, že Tuchačevskij je ke straně a k vládě naprosto oddaný člověk.

Když jsem to četl, byl jsem tak hluboce otřesen, že se mě žena zeptala, co se stalo. Podal jsem jí noviny se slovy:

„Tuchačevskij je ztracen!“

Přečetla si zprávu, zůstala ale klidná.

„Vždyť Radek Tuchačevského znovu a znovu zbavoval jakékoli souvislosti se spiknutím,“ řekla.

„Právě,“ řekl jsem. „Potřebuje snad Tuchačevskij od Radka rozhřešení? Myslíš si snad, že by se Radek z vlastní vůle odvážil zatáhnout jméno Tuchačevského do toho procesu? Ne, jméno Tuchačevského vložil Radkovi do úst Vyšinskij. A Vyšinskému ho napověděl Stalin. Copak nechápeš, že Radek mluví za Vyšinského a Vyšinskij za Stalina? Říkám ti, že je Tuchačevskij ztracen.“

Jméno Tuchačevského padlo v tom krátkém úryvku z úst Radka a Vyšinského jedenáctkrát, a pro toho, kdo zná techniku OGPU, to mohlo znamenat jen jedno. Pro mě bylo jasné, že Stalin a Ježov kolem Tuchačevského, a možná i kolem dalších vysokých generálů vrchního velení, stáhli kruh. Byl jsem si jist, že všechny tajné přípravy jsou hotovy a že se kruh kolem nich začal stahovat už veřejně, před očima všech.

Obrátil jsem se k obžalobě a všiml si, že Radkovo tajné „přiznání“ bylo učiněno v prosinci. To byl měsíc, kdy jsem od Sluckého dostal požadavek na dva „německé důstojníky“. Ti muži už se mi mezitím hlásili zpátky a vyprávěli, že je několik týdnů drželi v Paříži bez práce a pak je náhle propustili s lakonickým vysvětlením, že se ten „úkol“ odkládá. Usoudili jsme, že nastal nějaký zádrhel nebo že se plány změnily.

Radkovo „přiznání“, v němž zatáhl do věci jméno Tuchačevského, se také zhruba krylo se Stalinovým obratem v zahraniční politice. Přišlo

hned poté, co mě Slucký varoval, že dohoda s Německem je na spadnutí, a nařídil mi přiškrtit práci v Říši.

Proč by ale Stalin, uvažoval jsem, měl zrovna v takové chvíli chtít zničit generalitu Rudé armády? Když vyhladil skupinu Kameněva a Zinovjeva a zničil v případu Radek–Pjatakov další blok svých politických odpůrců, jaká pohnutka ho může vést k tomu, aby zakročil proti vrchnímu velení naší národní obrany?

Jedna věc je poslat před popravčí četu várky politiků, lidí jako Zinovjev nebo Kameněv, které Stalin dlouhá léta srážel a demoralizoval. Vyhladit kormidelníky válečného stroje země je věc druhá. Odvážil by se Stalin zastřelit velitelskou osobnost, jako je maršál Tuchačevskij, vůdce, řekněme, jako je Gamarnik, náměstek válečného komisaře, v tak kritickém mezinárodním okamžiku? Odvážil by se nechat zemi bezbrannou před nepřáteli tím, že Rudé armádě setne hlavu?…

Dovolte, abych vyložil pozadí svých úvah o téhle otázce. Maršál Tuchačevskij byl nejskvělejší vojenská postava sovětské revoluce. Hned zkraje občanské války byl ve svých pětadvaceti letech jmenován velitelem první Rudé armády. Dvanáctého září 1918, kdy byl osud sovětů na nejnižším bodě, zvítězil rozhodující bitvou u Simbirsku nad spojenými českými a bělogvardějskými silami. Když příštího jara admirál Kolčak, postupující od východu, dorazil do povodí Volhy a v bolševických rukou zůstávala jen šestina ruského území, podnikl Tuchačevskij protiútok u Buzuluku a prolomil nepřátelské linie. Po tomto prvním úspěchu rozpoutal pozoruhodný nápor, který Kolčaka zatlačil zpátky za Ural a hluboko na Sibiř. Šestého ledna 1920 Kolčaka rozdrtil u Krasnojarsku, v polovině cesty napříč asijským světadílem. Lenin v jásavém telegramu Tuchačevského a jeho armádu oslavil.

Když rozbil bělogvardějská vojska na Sibiři, byl Tuchačevskij poslán rovnou do čela středoruské fronty proti Děnikinovi. Za něco málo přes tři měsíce byl Děnikin zatlačen k Černému moři a donucen uprchnout lodí na Krym, poslední baštu bělogvardějců. Tuchačevskij porazil dva nejnebezpečnější nepřátele sovětské vlády, Kolčaka a Děnikina.

Mezitím zahájili Poláci nečekanou ofenzivu na Ukrajinu a postupovali takřka bez odporu na Kyjev, který sedmého května 1920 dobyli. Sovětské síly, uvolněné porážkou Děnikina, ale Poláky z Ukrajiny brzy vyhnaly a Rudá armáda zahájila svůj okázalý postup na Varšavu. Tuchačevskij, který velel hlavním ruským silám, byl počátkem srpna na

dostřel děl od Varšavy a připraven vrhnout proti polskému hlavnímu městu celou svou armádu. Čekal na příchod Jízdní armády, která pod velením Buďonného[1] a Vorošilova soustavně postupovala na jihozápadní frontě k Lvovu, a dvanácté armády pod Jegorovem[2]. Politickým komisařem těchto armád byl Josif Stalin. Revoluční válečná rada, nejvyšší politická autorita nad Rudou armádou, rozhodla, že od prvního srpna budou velitelé jihozápadní fronty podřízeni Tuchačevskému.

Tuchačevskij nařídil velitelům na jihozápadní frontě, aby se obrátili na sever k Lublinu a kryli levé křídlo hlavních ruských sil pro rozhodující bitvu na Visle. Jedenáctého srpna rozkaz zopakovala Moskva. Buďonnyj a Vorošilov, a rovněž velitel dvanácté armády, těchto vojenských rozkazů na Stalinův pokyn neuposlechli. Jízdní armáda pokračovala v postupu k Lvovu. Patnáctého srpna Poláci, jejichž armádu reorganizoval generál Weygand a vyzbrojilo francouzské dělostřelectvo, udeřili na Tuchačevského od Lublinu. Od patnáctého do dvacátého srpna, zatímco Poláci pronikali lublinskou průrvou, bušila Buďonného armáda marně do Lvova.

Maršál Piłsudski ve svých pamětech prohlašuje, že rozhodujícím činitelem války bylo to, že se Buďonnyj k Tuchačevskému nepřipojil. „Jejich (Jízdní a dvanácté armády) správný směr pochodu byl ten, který by je přivedl blíž k hlavním ruským armádám pod velením Tuchačevského, a to by pro nás znamenalo největší nebezpečí. Všechno se mi jevilo černé a beznadějné a jediné světlé body na obzoru byly to, že Buďonného jízda nenapadla můj týl, a slabost, kterou projevila 12. armáda."

Na polské tažení nezapomněl nikdy ani Tuchačevskij, ani Stalin. V řadě přednášek, které Tuchačevskij proslovil na Vojenské akademii a roku 1923 vydal knižně, přirovnal Stalinovo počínání u Lvova k počínání carského generála Rennenkampfa v nešťastné bitvě u Tannenbergu roku 1914.

„Naše vítězná Jízdní armáda," prohlásil Tuchačevskij, „se v těch dnech zapletla u Lvova do těžkých bojů, ztrácela čas a drobila své síly

[1] **Buďonnyj, Semjon Michajlovič** — (1883–1973). Velitel 1. jízdní armády v občanské a polské válce, od roku 1935 maršál. Jeden z mála vysokých velitelů, kteří čistky přežili.

[2] **Jegorov, Alexandr Iljič** — (1883–1939). Roku 1920 velitel jihozápadní fronty, 1931–1937 náčelník generálního štábu, od roku 1935 maršál. Zatčen 1938, zastřelen 1939.

ve střetnutích s pěchotou, která byla před městem pevně zakopána a kterou podporovala jízda a silné letecké svazy.“

Ten příspěvek ke svému životopisu Stalin Tuchačevskému nikdy neodpustil. Tenhle muž počká na svou chvíli a dřív nebo později se pomstí každému, kdo ho kdy zásadně kritizoval. Tuchačevskému nebylo souzeno stát se jedinou výjimkou.

Po letech došlo mezi Stalinem a Rudou armádou k vážným rozporům v zásadních otázkách politiky. Ty rozpory ale skončily kompromisem a staré rány, osobní i politické, se zdály být navenek zacelené. Nikdo z nás nepochyboval o naprosté věrnosti kohokoli z těch, kdo v Rudé armádě Stalinovu politiku kritizovali, sovětské vládě.

Podrobnosti rozporů mezi Stalinem a Rudou armádou patří do jiného vyprávění. (Trockistická opozice v armádě byla ovšem zlikvidována léta před velkou čistkou.) Je ale nutné nastínit tu hlavní věc, o kterou šlo. Násilná kolektivizace rolnických hospodářství s deportacemi a dalšími trestnými opatřeními, které vedly k hladomoru a vyhubení milionů rolníků, se v Rudé armádě okamžitě obrazila. Přes velký nárůst počtu průmyslových dělníků za sovětské vlády byla totiž drtivá většina obyvatelstva pořád rolnická a kořeny armády byly hluboko ve vesnicích.

Dopisy, které vojáci a odvedenci dostávali a v nichž se popisoval osud jejich příbuzných doma, je naplňovaly zatrpklostí, hořkostí, ba i vzpurným duchem. Vesnice drancovala a ničila vojska OGPU s rozkazem odvést rychlou a důkladnou práci při „likvidaci kulaků“. Na Ukrajině, nejbohatším zemědělském kraji Sovětského svazu, a na severním Kavkaze propukly rolnické vzpoury. Nemilosrdně je potlačily zvláštní oddíly OGPU, protože Rudé armádě se nedalo věřit, že bude do ruských rolníků střílet.

Za těch okolností morálka Rudé armády z vojenského hlediska rychle upadala. Politická správa armády v čele s generálem Gamarnikem byla jednou z nejcennějších pomocných složek naší národní obrany, citlivým nervovým ústrojím, které zachytilo každý záchvěv procházející rozechvělými řadami. Prostřednictvím téhle politické správy měl generální štáb i celý důstojnický sbor zprávy z první ruky o výbušném stavu jak vojáků v kasárnách, tak rolníků na vesnicích.

V roce 1933 poslal maršál Bljucher, tehdejší velitel Dálněvýchodního vojenského okruhu, Stalinovi ultimátum v tom smyslu, že nebudou-li

rolníci východní Sibiře vyňati z platných tvrdých výnosů, nemůže nést odpovědnost za obranu Přímoří a Amuru proti Japonsku. Stalinova moc tehdy visela na vážkách tak křehce, že musel kapitulovat. Rolníkům v okruhu maršála Bljuchera byly přiznány rozsáhlé ústupky. O několik let později byl Stalin nucen zmírnit celkový kolektivizační program a dovolit všem rolníkům v kolchozech, aby vlastnili a obdělávali malé záhumenky.

Válka mezi sovětskou vládou a rolníky dosud neskončila. Vyhrotila se znovu letos v létě (1939) vyhlášením výnosů, které rolníky nutí odpracovat v kolchozu určitou normu, než sáhnou na vlastní záhumenek. Pro dnešního velitele Rudé armády to znamená, že deset let po tažení, které mělo problém zemědělské výroby „vyřešit“, musí nad každým rolníkem stát agent OGPU, aby bylo pro případ války zajištěno zásobování potravinami.

Jiná nespokojenost vznikla v důstojnickém sboru zhruba v téže době v souvislosti se Stalinovou politikou usmiřování japonské rozpínavosti, která začala prodejem strategické Východočínské dráhy. Válečný komisař Vorošilov tehdy stál zcela na straně velení Rudé armády a spolu s Gamarnikem a Tuchačevským prosazoval ve Stalinově politbyru stanovisko vojáků. Stalin tvrdil, že kolektivizace vytvoří pevný hospodářský základ pro rozvoj budoucí moci, že se té politice musí obětovat všechno a že k jejímu dokončení potřebuje Rusko mír za každou cenu.

Tuchačevskij léta marně prosil Stalina o prostředky na motorizaci a mechanizaci Rudé armády a měl v tom podporu všech mladých důstojníků ze sovětských vojenských akademií. Stalin o té Tuchačevského touze věděl a rozhodl se ho usmířit tím, že mu jeho sen splní. Byl uzavřen politický obchod. Stalin prosadil svou v obecné politice doma i v cizině a velení Rudé armády prosadilo svou, pokud jde o prostředky na modernizaci. Armáda svou část obchodu z velké míry splnila; jak daleko zůstalo kolchozní hospodaření za vytvořením očekávaného „pevného základu“, ukazují výnosy z letošního léta.

Takový byl původ toho, čemu se obecně začalo říkat opozice Rudé armády proti Stalinovi. Byla to jedna z mnoha neshod o politice, které se v různých obdobích budování sovětské národní obrany vynořily. Tentokrát ale ten střet vyvolal v cizině divoké pověsti o boji o moc mezi Vorošilovem a Stalinem. Nic takového se nestalo. Ten rozpor se nelišil

od dřívějších rozporů mezi Stalinem a různými politickými opozičními skupinami…

Bylo mi jasné, že se Stalin teď rozhodl vyřídit si účty s opozicí Rudé armády stejně krvavým způsobem, jakým si je vyřídil se svými ostatními odpůrci. Chvíle byla příhodná. Krize kolektivizace přešla z ostrého stadia do otupělého chronického.

Generálové Rudé armády unikli zkoušce, jíž politická opozice procházela už přes deset let. Žili mimo ten zvláštní stranický svět, kde se lidé bez ustání „odchylovali" od správného stalinského kursu, „odvolávali", zase se „odchylovali" a zase „odvolávali", pokaždé s přísnějšími tresty a s postupným rozkladem vůle. Práce generálů — budování mocné armády a soustavy národní obrany — jejich morálku uchovala.

Stalin věděl, že Tuchačevského, Gamarnika, Jakira, Uboreviče ani ostatní vysoké generály nikdy nezlomí k bezvýhradné poslušnosti, jakou teď vyžadoval ode všech kolem sebe. Byli to muži velké osobní odvahy a Stalin pamatoval, že v dobách, kdy jeho vlastní vážnost byla na nejnižším bodě, se tihle generálové, a zvlášť Tuchačevskij, těšili ohromné oblibě nejen u důstojnického sboru a u řadových vojáků, ale i u lidu. Pamatoval také, že v každém kritickém období jeho vlády — při násilné kolektivizaci, hladu, vzpourách — ho generálové podporovali neradi, kladli mu do cesty překážky a vynucovali si na něm obchody. Neměl jistotu, že teď, tváří v tvář jeho náhlému obratu v mezinárodní politice, budou jeho totalitní moc uznávat dál.

Tak jsem uvažoval a kladl si otázku, jak Stalin „likvidaci" svých generálů nastrojí.

Brzy ke mně začaly z Moskvy docházet zprávy, které naznačovaly postupné osamocování nejen Tuchačevského, ale i několika dalších generálů. Mnoho jejich nejbližších pomocníků bylo zatýkáno. Kruh Stalinových lidí kolem Tuchačevského se píď po pídi utahoval. Začínalo být zřejmé, že ho nezachrání ani jeho jedinečné zásluhy a postavení.

V březnu 1937 jsem jel do Moskvy, zdánlivě proto, abych s Ježovem projednal jednu mimořádně důvěrnou věc. Oba procesy se starými bolševiky otřásly vírou prosovětských kruhů v cizině. Rozmach Stalinovy čistky se den ode dne zvětšoval a v západní Evropě působil spoušť.

Když jsem do Moskvy dorazil, našel jsem ovzduší hrůzy i v nejvyšších úřadech vlády. Rozsah čistky byl větší, ne menší, než se v cizině uvádělo. Jeden po druhém mizeli lidé, kteří mi byli přáteli a druhy od občanské

války, ostřílení, prověření a věrní důstojníci generálního štábu a jiných složek Rudé armády. Nikdo nevěděl, jestli bude příští den sedět u svého stolu. Nebylo stínu pochyby, že Stalin stahuje sítě kolem celého vrchního velení Rudé armády.

V tom rostoucím napětí na mě dopadla bomba. Byla to přísně tajná zpráva, kterou mi sdělil Slucký, jenž se vrátil na své moskevské ústředí OGPU: že byla sepsána dohoda mezi Stalinem a Hitlerem a že ji přivezl David Kandelaki.

Kandelaki, rodák z Kavkazu a Stalinův krajan, byl úředně sovětským obchodním zástupcem v Německu. Ve skutečnosti byl Stalinovým důvěrným vyslancem u nacistické vlády. Právě přijel z Německa v doprovodu „Rudolfa“, jak znělo krycí jméno tajného berlínského zástupce OGPU, a oba byli rovnou odvezeni do Kremlu na poradu se Stalinem. „Rudolf“ byl Sluckého podřízený v zahraniční službě, jeho pomoc Kandelakimu se ale zřejmě pokládala za tak důležitou, že mu bylo dovoleno podat hlášení přímo Stalinovi, přes hlavu nadřízeného. Kandelaki uspěl tam, kde jiní vyslanci selhali. Nejenže zahájil jednání s nejvyššími nacistickými vůdci, ale měl i soukromé slyšení u samotného Hitlera.

Jaká byla Kandelakiho mise doopravdy, vědělo jen půl tuctu lidí. Pro Stalina to byl triumf jeho osobní diplomacie. Vědělo o tom jen několik jeho nejbližších pobočníků. Komisariát zahraničních věcí, Rada lidových komisařů — sovětská vláda — ani Ústřední výkonný výbor v čele s prezidentem Kalininem s tím neměli vůbec nic společného. Protože Stalin popravoval své staré bolševické soudruhy jako nacistické špiony zrovna v době, kdy sám tohle tajné jednání s Hitlerem vedl, nemohlo se o tom pochopitelně vědět široko daleko.

Ve vysokých sovětských kruzích ovšem nebylo žádným tajemstvím, že Stalin o porozumění s Hitlerem dlouho usiluje. Uplynuly skoro tři roky od té krvavé noci v Německu, která ho — ještě než skončila — přesvědčila, že nacistický režim pevně stojí a že se s tím mocným diktátorem musí dohodnout.

Teď, v dubnu 1937, když dostal Kandelakiho hlášení, si byl Stalin jist, že obchod s Hitlerem projde. Útoku z Německa se už nemusel bát. Cesta k čistce v Rudé armádě byla volná.

Koncem dubna bylo veřejným tajemstvím, že maršál Tuchačevskij, náměstek válečného komisaře Gamarnik a řada dalších vysokých generálů uvízli v rychle se utahující síti, kterou upředli Stalinovi zvláštní

agenti. Ti vůdcové byli pořád na svobodě, byli ale poznamenaní. Ve společnosti se jim lidé vyhýbali. Mluvit s nimi na veřejnosti se pokládalo za nebezpečné. Chodili sami. Obklopovalo je mlčení.

Naposled jsem svého starého velitele, maršála Tuchačevského, viděl prvního května 1937 na oslavě na Rudém náměstí. Prvomájová oslava je jedna z mála příležitostí, kdy se Stalin objeví na veřejnosti. Opatření, která OGPU pro oslavu roku 1937 učinila, překonala všechno, co naše tajná policie pamatovala. Krátce předtím jsem náhodou byl ve zvláštním oddělení, v kanceláři Karnielieva, který měl na starosti propustky opravňující vládní činitele ke vstupu do ohrazeného prostoru kolem Leninova mauzolea, tedy na tribunu.

„Mám tu hotové peklo," řekl mi. „Čtrnáct dní neděláme ve zvláštním oddělení nic jiného než opatření na První máj."

Vlastní propustku jsem dostal až večer třicátého dubna, kdy mi ji doručil kurýr z OGPU.

Prvomájové ráno bylo zářivě slunečné. Vypravil jsem se na Rudé náměstí časně a nejméně desetkrát mě zastavily hlídky, které mi prohlížely nejen vstupenku, ale i doklady. K Leninovu mauzoleu jsem došel patnáct minut před desátou hodinou, kdy měla oslava začít.

Tribuna už byla skoro plná. Veškeré osazenstvo několika oddělení OGPU tam bylo mobilizováno v civilu jako „pozorovatelé" průvodu. Byli tam od šesti hodin ráno a obsazovali každou druhou řadu. Za každou řadou činitelů a hostů i před ní byla řada tajných agentů! Taková opatření se tehdy dělala, aby byla zajištěna Stalinova bezpečnost.

Chvilku po mém příchodu do mě jeden známý šťouchl a zašeptal: „Tamhle jde Tuchačevskij!"

Maršál šel přes náměstí. Byl sám. Ruce měl v kapsách. Kdo mohl uhodnout myšlenky toho muže, který dbal na to, aby v prvomájovém slunci málem jen tak coural, ačkoli věděl, že je ztracen? Na okamžik se zastavil, rozhlédl se po Rudém náměstí nabitém lidmi a ozdobeném prapory a pak zamířil na místo před mauzoleem, odkud generálové Rudé armády průvody obvykle přehlíželi.

Tuchačevskij dorazil jako první. Zaujal své místo a stál bez hnutí, ruce pořád v kapsách. Za několik minut přišel maršál Jegorov. Nepozdravil Tuchačevského ani na něj nepohlédl, jen se postavil vedle něj, jako by tam byl sám. Chvíli nato přišel náměstek válečného

komisaře Gamarnik. Ani on žádného ze svých druhů nepozdravil a zaujal další místo, jako by je neviděl.

Zanedlouho byla řada úplná. Hleděl jsem na ty muže, o kterých jsem věděl, že jsou věrní a oddaní služebníci revoluce a sovětské vlády. Bylo docela zřejmé, že svůj osud znají. Proto se jeden s druhým nezdravili. Každý věděl, že je vězeň určený k smrti, který má z milosti despotického pána odklad — a užívá si trochu slunce a svobody, kterou zástupy, cizí hosté a delegace pokládali za svobodu skutečnou.

Političtí vůdcové vlády se Stalinem v čele stáli na ploché střeše mauzolea, připomínající tribunu. Vojenská přehlídka plynula kolem. Bývá zvykem, že generálové zůstávají na svých místech i na občanský průvod, který následuje. Tentokrát ale Tuchačevskij nezůstal. Během přestávky mezi oběma průvody vystoupil z řady a odešel. S rukama pořád v kapsách prošel vyklizenými uličkami pryč z Rudého náměstí a zmizel z očí.

Čtvrtého května bylo Tuchačevskému zrušeno pověření zúčastnit se korunovace Jiřího VI., jako se předtím zúčastnil pohřbu Jiřího V. Místo něj byl jmenován admirál Orlov[1], komisař námořnictva. I Orlovovo jmenování ale bylo zrušeno a Orlov byl později popraven.

Do té doby jsem už několikrát jednal s komisařem Ježovem o zvláštní věci, kvůli které jsem mohl do Moskvy přijet. Jedna z těch porad byla svolána o půlnoci. Ježov si přál vidět mě o samotě a já jsem s ním zůstal zavřený do časného rána. Když jsem od něj odcházel, překvapilo mě, že na mě čeká Slucký, šéf zahraničního oddělení OGPU, a jeho zástupce Špigelglas[2]. Má celonoční schůzka s Ježovem jim viditelně vrtala hlavou.

Požádal jsem o pas a chystal se na odjezd. Mým důvěrným přátelům byly ty přípravy k smíchu.

„Nepustí tě ven," říkali mi znovu a znovu.

Byla to opravdu doba, kdy se odpovědní činitelé z celého světa odvolávali a zpátky se neposílali.

---

[1] **Orlov, Vladimir Mitrofanovič** — (1895–1938). 1931–1937 velitel námořních sil Rudé armády. Zatčen v červenci 1937, zastřelen 1938.

[2] **Špigelglas, Sergej Michajlovič** — (29. dubna 1897 – 29. ledna 1941). Major státní bezpečnosti, od konce občanské války v Čece a OGPU, specialista na zahraniční operace. Zástupce Sluckého a od února do června 1938 dočasný náčelník zahraničního oddělení NKVD. Organizoval tajné operace proti odpadlíkům a emigraci; roku 1938 mimo jiné vraždu ukrajinského nacionalisty Jevhena Konovalce v Rotterdamu.

Jedenáctého května byl Tuchačevskij odsunut na místo velitele provinčního okruhu na Volze. Ten úřad už nikdy nenastoupil. Za necelý týden byl zatčen náměstek válečného komisaře Gamarnik, nad něhož věrnějšího bolševika nikdy nebylo.

Následující dny přinesly takovou řadu zatýkání a poprav lidí, s nimiž mě poutaly vazby celého života, že se zdálo, jako by se nad Ruskem bořila střecha a celá sovětská stavba se kolem mě hroutila.

Povolení k odjezdu jsem pořád neměl a začal jsem vycházet z toho, že je nedostanu. Poslal jsem ženě do Haagu telegram, ať se chystá vrátit se s dítětem do Moskvy.

Pak si mě náhle zavolali do kanceláře šéfa oddělení. Seděl za stolem a měl přede mnou položený můj pas.

„Na co tu ještě čekáte?“ řekl. „Proč nejste na svém místě?“

„Čekal jsem na pas,“ řekl jsem.

„Tak tady ho máte,“ řekl. „Vlak vám jede v deset.“

V poslední den, který jsem strávil v Moskvě, dostoupila poplašná nálada nesnesitelné míry. Celý důstojnický sbor Rudé armády zachvátilo cosi jako panika. Každou hodinu docházely zprávy o nových zatčeních.

Šel jsem rovnou za Michailem Frinovským, náměstkem šéfa OGPU, který spolu s Ježovem vedl pro Stalina velkou čistku.

„Povězte mi, co se děje? Co se děje v zemi?“ dožadoval jsem se na Frinovském. „Jak mám za těchhle okolností odjet? Jak mám dělat svou práci, když nevím, oč jde? Co mám říkat svým soudruhům v cizině?“

„Je to spiknutí!“ odpověděl Frinovskij. „Právě jsme v armádě odhalili obrovské spiknutí, jaké dějiny nepamatují. A zrovna teď jsme se dozvěděli o úkladech o život samotného Nikolaje Ivanoviče (Ježova)! Ale máme je všechny. Všechno máme pod kontrolou.“

Frinovskij sám od sebe žádný důkaz toho obrovského spiknutí, které OGPU tak náhle odhalila, nepředložil. Něco jsem se ale dozvěděl na chodbách Lubjanky, kde jsem narazil na Furmanova, šéfa kontrarozvědného oddělení působícího mezi bělogvardějci v cizině.

„Poslyš, to byli dva prvotřídní chlapi, co jsi nám poslal,“ řekl.

„Jací chlapi?“ zeptal jsem se.

„No ti ‚němečtí důstojníci‘!“ A začal mi žertem vyčítat, jak nerad jsem své agenty na jeho práci přiděloval.

Ta věc mi úplně vypadla z hlavy, a tak jsem se Furmanova zeptal, jak to, že o ní ví.

„No přece to byl náš případ," chlubil se Furmanov.

Věděl jsem, že Furmanov vede pro OGPU zahraniční protisovětské organizace, jako je Svaz veteránů carské armády, celosvětový spolek v čele s generálem Millerem v Paříži. Z jeho slov pro mě plynulo, že moji dva lidé byli nasazeni do podniku spojeného s touhle bělogvardějskou skupinou ve Francii. Vzpomněl jsem si na Sluckého poznámku, že jde o věc nesmírné důležitosti. Furmanov mi dal poslední vodítko ke skutečnému spiknutí, které za čistkou v Rudé armádě stálo. Tehdy jsem si to ale neuvědomil.

Z Moskvy jsem odjel večer dvaadvacátého května. Bylo to, jako by člověk opouštěl město uprostřed série zemětřesení. Maršál Tuchačevskij byl zatčen. V kruzích OGPU se už šuškalo, že byl zatčen i maršál Gamarnik, ačkoli *Pravda* oznámila, že byl zvolen do moskevského výboru komunistické strany — což je významná pocta, které se nikomu nedostane bez souhlasu samotného Stalina. Brzy jsem měl pochopit, co ty zdánlivě si odporující zprávy znamenají. Stalin se Gamarnika zmocnil a zároveň mu nabízel odklad za pět minut dvanáct pod podmínkou, že dovolí, aby se jeho jména užilo ke zničení Tuchačevského. Gamarnik nabídku odmítl.

Koncem měsíce jsem byl zpátky v Haagu. Úřední zpráva ze sovětského hlavního města oznámila světu, že náměstek válečného komisaře Gamarnik spáchal během vyšetřování sebevraždu. Později jsem se dozvěděl, že Gamarnik sebevraždu nespáchal, ale že ho ve vězení zabili Stalinovi lidé.

Jedenáctého června zveřejnila Moskva poprvé zprávu o zatčení Tuchačevského a sedmi dalších nejvyšších generálů jako nacistických špionů a spoluspiklenců mrtvého Gamarnika. Dvanáctého června přišlo oznámení o popravě těch osmi velitelů po údajném tajném procesu před stanným soudem složeným z osmi jiných vysokých důstojníků.

Nejméně jeden z těch osmi soudců, generál Alksnis[1], byl, pokud vím, v době, kdy měl svého bývalého velitele soudit, už sám vězněm OGPU.

[1] **Alksnis, Jakov Ivanovič** — Lotyšsky Jēkabs Alksnis (26. ledna 1897 – 29. července 1938). 1931–1937 velitel sovětského letectva. V červnu 1937 soudil Tuchačevského; 23. listopadu 1937 zatčen, 29. července 1938 zastřelen v Kommunarce.

Z těch osmi domnělých soudců jich bylo od té doby zahubeno šest — maršál Bljucher a generálové Alksnis, Bělov, Dybenko[1], Kaširin a Gorbačov. Téměř všech osmdesát členů Vojenské rady bylo rychle zlikvidováno. Čistka v armádě neustala, dokud OGPU nevymetla celý důstojnický sbor; obětovala přitom celkem asi 35 000 vojáků.

Po pravdě řečeno žádný stanný soud se skupinou Tuchačevského vůbec nebyl. Nebylo ani zdání společného procesu proti jeho obětem. Těch osm generálů nebylo ani popraveno společně. Byli zastřeleni jednotlivě a v různé dny. Lživou zprávu o tom, že se konal proces, vydal Stalin proto, aby řadoví vojáci armády spolkli povídačku o „náhlém" odhalení spiknutí v Rudé armádě, které OGPU učinila.

Jak náhlé to odhalení bylo, jaké bylo skutečné spiknutí a jaké byly důkazy toho „spiknutí, jaké dějiny nepamatují" — všechny tyhle otázky se vyřešily samy, když jsem se vrátil do Paříže.

Zástupce šéfa zahraničního oddělení OGPU Špigelglas přijel do Paříže počátkem července. Sešel jsem se s ním po předchozí úmluvě v kavárně Closerie des Lilas na bulváru Montparnasse a on mi řekl, že je na „zvlášť důležité misi". Náš hovor trval několik hodin. Brzy se stočil k případu Tuchačevského.

Příležitost poskytl článek, který krátce po popravě vyšel v *Pravdě*, Stalinově hlásné troubě, pod názvem „Krize v zahraniční zpravodajské službě".

„Jaký hloupý kousek, a koho tím ošálí?" řekl jsem. „Moskva tu světu sděluje, že německá zpravodajská služba měla ve svých službách nejméně devět maršálů a generálů Rudé armády. Smysl toho článku má být údajně ten, že tím pádem je v německé službě krize. Jaký nesmysl! V tak vážné věci se mohl pisatel víc snažit. Takhle jsme v cizině jen pro smích."

„Ten článek ale nebyl psán pro tebe ani pro zasvěcené," odsekl Špigelglas. „Byl určen širokému obecenstvu, pro domácí spotřebu."

„Je pro nás sovětské lidi hrozné," řekl jsem, „když se světu oznámí, že německá zpravodajská služba dokázala získat za špiony prakticky celý generální štáb Rudé armády. Měl bys vědět, Špigelglasi, že když se naší vojenské rozvědce podaří získat ke spolupráci jediného plukovníka

[1] **Dybenko, Pavel Jefimovič** — (16. února 1889 – 29. července 1938). Bolševický námořník, roku 1917 lidový komisař pro námořní záležitosti. Velel Leningradskému vojenskému okruhu, v červnu 1937 soudil Tuchačevského; roku 1938 zatčen a zastřelen.

některé cizí armády, je to událost prvního řádu. Hned se na ni upozorní sám Stalin a on ji pokládá za veliký triumf. Vždyť kdyby se Hitlerovi podařilo naverbovat za špiony devět našich nejvyšších generálů, kolik set nižších důstojníků by ještě musel mít v Rudé armádě jako špiony?“

„Nesmysl,“ odpověděl Špigelglas rozhorleně. „Máme je všechny. Všechny jsme je vykořenili.“

Sdělil jsem mu obsah krátké důvěrné zprávy od jednoho ze svých hlavních agentů v Německu. Na slavnostním přijetí, které pořádali vysocí nacističtí činitelé a jehož se můj zpravodaj účastnil, přišla řeč na aféru Tuchačevského. Kapitán Fritz Wiedemann, Hitlerův osobní politický pobočník — jmenovaný později generálním konzulem v San Francisku —, byl dotázán, zda je na Stalinových obviněních generálů Rudé armády ze špionáže něco pravdy. Zpráva mého agenta reprodukovala Wiedemannovu chlubnou odpověď:

„Neměli jsme v Rudé armádě devět špionů, ale mnohem víc. OGPU má k tomu, aby byla na stopě všem našim lidem v Rusku, pořád ještě daleko.“

Až příliš dobře jsem věděl, co taková řeč znamená. Věděl by to kterýkoli důstojník vojenské rozvědky kteréhokoli národa. Byla určena k širokému rozšíření s cílem podlomit morálku nepřítele. V řeči vojenské rozvědky se tomu říká „dezinformace“.

Za světové války měl německý generální štáb dokonce zvláštní úřad, zvaný „dezinformační služba“. Odborníci v něm vypracovávali zdánlivě věrohodné tajné vojenské plány a rozkazy, které se pak jako pravé dokumenty „podstrkovaly“ nepříteli do rukou. Někdy se tajné plány, vymyšlené dezinformačním úřadem tak obratně, že přesvědčily zajatce o své pravosti, našly i u válečných zajatců.

Špigelglas, veterán Čeky a jejího nástupce OGPU, tu praktiku dokonale znal. Náznak, že jsou v Rudé armádě ještě jiní nacističtí špioni, smetl.

„Říkám ti,“ pravil, „že v tom nic dalšího není. Všechno jsme to vyjasnili, než jsme zakročili proti Tuchačevskému a Gamarnikovi. Máme zprávy i z Německa — ze zdrojů uvnitř. Ty naše nepocházejí ze salonních rozhovorů, nýbrž ze samotného gestapa.“

Vytáhl z kapsy papír, aby mi ho ukázal. Byla to zpráva jednoho z jeho agentů, která jeho důvody přesvědčivě potvrzovala.

„Snad tyhle věci nepokládáš za důkaz?“ řekl jsem.

„To je jen jedna drobnost," trval na svém Špigelglas. „Po pravdě dostáváme materiál z Německa na Tuchačevského, Gamarnika a celou jejich kliku už dlouho."

„Už dlouho?" opakoval jsem a vzpomněl si na „náhlé" odhalení spiknutí v Rudé armádě Stalinem.

„Ano, posledních několik let," pokračoval. „Máme toho spoustu, nejen na vojáky, ale i na mnoho dalších, dokonce i na Krestinského." (Krestinskij byl deset let sovětským velvyslancem v Německu a později náměstkem komisaře zahraničních věcí.)

Nebylo pro mě novinkou, že OGPU sleduje každý krok sovětských činitelů, ať je jejich hodnost jakkoli vysoká, a zvlášť když vyjedou do ciziny. Takovému dohledu podléhá každý sovětský velvyslanec, ministr nebo obchodní zástupce. Když takový důstojník jako Tuchačevskij vyjel z Ruska s vládním pověřením zúčastnit se pohřbu Jiřího V., když byl takový důstojník jako maršál Jegorov vyslán na cestu dobré vůle do pobaltských zemí, když byl takový důstojník jako generál Putna přidělen na místo vojenského přidělence v Londýně — všechny jejich příchody a odchody i jejich rozhovory byly předmětem záplavy hlášení agentů OGPU.

Za normálních okolností vláda svým služebníkům důvěřuje, zvlášť těm v odpovědných postaveních, a na jejich udávání špicly nic nedá. Sám jsem měl například příležitost, když jsem byl přidělen ke generálnímu štábu v Moskvě, číst hlášení o svém vlastním počínání v Německu — hlášení založená na skutečnostech, ale tak zlomyslně překroucená a rozvedená, že by mě zkompromitovala, kdyby jim někdo uvěřil. I v sovětské vládě bývalo v minulých letech zvykem takový materiál postoupit dotyčné osobě.

Tohle všechno Stalin postupně změnil. Jak soustřeďoval vládu nad OGPU do vlastních rukou, začal ve zvláštním tajném kabinetu hromadit soubor takových hlášení o všech odpovědných činitelích sovětské vlády. Ty spisy rostly a nadouvaly se materiálem, který k němu přicházel rozlehlou sítí OGPU. Nezáleželo na tom, jak falešná, jak fantastická udání předních sovětských osobností byla. Poslušný aparát OGPU je zakládal všechna. Stalin pokládal za užitečné mít na každého vůdce nějaký případ.

Ten nejtajnější kabinet se ovšem naplnil i věcmi, které tam podstrčily různé cizí dezinformační úřady, gestapo nevyjímaje. Připomněl jsem Špigelglasovi, jakou cenu takové důkazy mají.

„Svými německými prameny si zřejmě docela jistý jsi," poznamenal jsem.

Špigelglas se neudržel a pochlubil se.

„Zprávy dostáváme přes Gučkovův[1] kroužek," řekl. „Máme svého člověka přímo v jeho středu."

Když tohle Špigelglas prohlásil, stěží jsem potlačil údiv.

Gučkovův kroužek byla velmi čilá skupina bělogvardějců, která měla na jedné straně důvěrné spojení s německou vojenskou rozvědkou a na druhé ještě užší vazby na Svaz veteránů carské armády v čele s generálem Jevgenijem Millerem v Paříži.

Zakladatelem kroužku byl Alexandr Gučkov, přední člen dumy a za cara předseda Vojensko-průmyslového výboru. V mládí vedl Gučkov ruskou dobrovolnickou brigádu v búrské válce proti Velké Británii. Hned po carově abdikaci sloužil jako ministr války. Po bolševické revoluci zorganizoval v cizině tuhle skupinu, která udržovala styky s těmi kruhy v Německu, jimž šlo především o německou rozpínavost na východ.

Gučkovův kroužek dlouho spolupracoval s generálem Bredowem, šéfem vojenské rozvědky německé armády. A když byl generál Bredow při Hitlerově čistce roku 1934 popraven, přešlo jeho oddělení i celá jeho zahraniční síť pod gestapo.

Podle Špigelglase bylo teď stejně těsné i spojení OGPU s Gučkovovým kroužkem. Gučkovova vlastní dcera byla, jak jsem se později dozvěděl, agentkou OGPU a špionkou ve prospěch sovětské vlády. Špigelglas mi ale teprve teď řekl, že má OGPU svého člověka přímo ve středu kroužku a že právě od něj dostali důkazy o zradě Tuchačevského. Bylali to pravda, pak někdo z Gučkovovy kliky — a nepochybně i šéf Svazu veteránů carské armády — o těch „důkazech" věděl a docela možná měl pořád v rukou originály.

Poslední klíč ke „spiknutí, jaké dějiny nepamatují", mi padl do rukou v Paříži ráno třiadvacátého září 1937. Vzal jsem do ruky svazek no-

[1] **Gučkovův kroužek** — Skupina ruské bílé emigrace kolem Alexandra Ivanoviče Gučkova (1862–1936), bývalého předsedy III. Státní dumy a ministra války Prozatímní vlády. Působila v Berlíně a Paříži a udržovala styky s německou vojenskou rozvědkou i s ROVS generála Millera. Gučkov zemřel v Paříži roku 1936; kroužek existoval dál.

vin s křiklavými titulky, které psaly o únosu generála Jevgenije Millera, šéfa Svazu veteránů carské armády, k němuž došlo ve středu dvaadvacátého září v poledne. Ukázalo se, že generál Miller předtím, než v 12.10 odešel z kanceláře, předal svému pobočníkovi zapečetěnou obálku s poznámkou: „Nemyslete si, že jsem přišel o rozum, ale tentokrát vám nechávám zapečetěný vzkaz, který vás prosím otevřít jen pro případ, že se nevrátím."

Když se Miller odpoledne nevrátil, byli někteří jeho druhové zavoláni, aby obálku otevřeli. Byl v ní tento vzkaz:

Mám dnes ve 12.30 schůzku s generálem Skoblinem[1] na rohu ulic Jasmin a Raffet. Má mě odvést na schůzku se dvěma německými důstojníky; jedním je vojenský přidělenec v sousední zemi, plukovník Strohman, druhým jistý pan Werner, přidělený k zdejšímu německému velvyslanectví. Oba muži dobře mluví rusky. Schůzku sjednal z vlastního podnětu Skoblin. Je možné, že je to past, a proto vám tenhle vzkaz nechávám.

Zmínka o „dvou německých důstojnících" v Millerově vzkazu mě ohromila. Tak tohle byl ten „nesmírný" úkol, kvůli kterému si Slucký už v prosinci 1936 vyžádal dva mé nejlepší agenty. Tohle byl ten „případ", který měl na mysli Furmanov, odborník OGPU na kontrarozvědku mezi bělogvardějci, když si se mnou v Moskvě o mých „německých důstojnících" žertoval.

Generál Skoblin byl pravou rukou generála Millera v bělogvardějské vojenské organizaci. Skoblinovou ženou byla slavná ruská lidová zpěvačka Naděžda Plevická[2]. Millerovi druhové se té noci odebrali do hotelu, kde Skoblin se ženou bydleli. Skoblin nejdřív popíral, že by o Millerově polední schůzce něco věděl, a dovolával se vlastního alibi. Když mu ale předložili Millerův vzkaz a pohrozili cestou na policejní ředitelství, využil Skoblin chvilkové nepozornosti, vyklouzl ven a ujel v čekajícím automobilu.

---

[1] **Skoblin, Nikolaj Vladimirovič** — (9. června 1893 – zmizel 1937). Bělogvardějský generál, v emigraci činitel Svazu veteránů carské armády (ROVS) a Gučkovova kroužku. Spolu s manželkou, zpěvačkou Naděždou Plevickou, byl sovětským agentem. V září 1937 sehrál rozhodující úlohu při únosu generála Millera v Paříži a krátce nato zmizel.

[2] **Plevická, Naděžda Vasiljevna** — (1884–1940). Nejslavnější ruská zpěvačka lidových písní před revolucí, oblíbenkyně Mikuláše II. V emigraci manželka generála Skoblina. Zemřela 1. října 1940 ve vězení v Rennes.

Po Millerovi se nikdy nenašla stopa. I Skoblin se rozplynul jako pára. Jeho žena Plevická byla zatčena jako spoluviník zločinu. Papíry nalezené v jejich bytě nade vší pochybnost prokázaly, že Skoblin byl agentem OGPU. Plevická zůstala do svého procesu, který se konal v Paříži v prosinci 1938, ve vazbě kvůli vyšetřování. Byla obžalována ze sovětské špionáže a dostala dvacet let vězení — na francouzský soud neobvykle přísný rozsudek nad ženou.

Takže mužem ve středu spiknutí OGPU proti Tuchačevskému a ostatním generálům Rudé armády byl generál Skoblin! Skoblin hrál v té nadmíru machiavelistické tragédii trojí úlohu a ve všech třech směrech úlohu klíčovou. Jako tajemník Gučkovova kroužku byl agentem gestapa. Jako člen užší rady generála Millera byl jedním z vůdců carských sil v cizině. Obě tyhle úlohy plnil s vědomím svého třetího a hlavního zaměstnavatele, OGPU.

Vzkaz, který generál Miller zanechal, se stal Skoblinovou zkázou. Při procesu s jeho ženou, který trval od pátého do čtrnáctého prosince 1938 a vzbudil v Evropě velkou pozornost, se ukázalo, že Skoblin měl prsty i v záhadném únosu generála Kutěpova[1], Millerova předchůdce v čele carských veteránů, k němuž došlo počátkem roku 1930.

Byl to tedy carský generál Skoblin, kdo Stalinovi dodal „důkazy“, jichž použil proti velitelům a budovatelům Rudé armády. Ty „důkazy“ byly zfalšovány v gestapu, potrubím Gučkovova kroužku protekly do organizací generála Millera a odtamtud vtekly do Stalinova nejtajnějšího kabinetu.

Když Stalin usoudil, že jeho sblížení s Hitlerem opravňuje zákrok proti Rudé armádě, sáhl po tajných spisech OGPU. Stalin ovšem věděl, jakou cenu mají „důkazy“ z takových zdrojů. Věděl, že je to „dezinformace“ toho nejhrubšího druhu. Kromě gestapa, na jehož mlčení bylo spolehnutí, a kromě Skoblina, který byl jako člověk OGPU rovněž spolehlivý, byl na světě jediný muž, který mohl ty zdroje prozradit. Byl to generál Jevgenij Miller. Kdyby chtěl, mohl celému světu odhalit, odkud Stalinovy „důkazy“ proti rudým generálům pocházejí a kudy se do OGPU dostávaly. Mohl Stalinovo spiknutí proti generálům Rudé armády spojit se dvěma hlavními nepřáteli Rudé armády — s Hitlero-

[1] **Kutěpov, Alexandr Pavlovič** — (1882–1930). Generál bílé armády, od roku 1928 předseda Ruského vševojenského svazu (ROVS). 26. ledna 1930 unesen v Paříži agenty OGPU; zemřel zřejmě ještě během únosu.

vým gestapem a se zbytky carské bílé armády v Paříži. Millera bylo tedy zjevně třeba odklidit. OGPU musela zasáhnout. Tak „nesmírný" podnik nemůže vést nikdo menší než sám Slucký, šéf zahraničního oddělení. Slucký nechá všechnu ostatní práci ležet a přijede do Paříže, aby to „provedl". Posílá mi letadlem kurýra do Haagu… „Vyber ze svých lidí dva, kteří dokážou vystupovat jako němečtí důstojníci. Musí být dost representativní… zvyklí mluvit jako vojáci… mimořádně spolehliví a odvážní… Jde o věc mimořádné důležitosti."

Všechno mi to bylo dokonale jasné, když jsem onoho zářijového rána roku 1937 seděl v pařížské kavárně Deux Magots a četl senzační zprávu o únosu generála Jevgenije Millera. Nejsem si jist, zda jsem to učinil stejně jasným — a zda to vůbec jasným učinit lze — čtenáři, který nezná svět tajné služby ani složité nálady a spletité počínání zúčastněných skupin. Musím se spokojit s konstatováním, že pro mě — a myslím, že pro každého, kdo celou situaci zná — je řetěz důkazů, který jsem uvedl, přesvědčivý. Nenechává místo pro pochybnost, že domnělé spiknutí generálů Rudé armády a gestapa proti Stalinovi bylo spiknutím Stalina proti generálům Rudé armády a že k podstrčení viny svým generálům Stalin použil „dezinformace" vyrobené gestapem a dodávané do OGPU přes carské kruhy.

Stalin znovu ukázal, že nikdy nezapomíná a neodpouští. Staré rozpory ve stanoviscích s vrchním velením Rudé armády mu zůstaly v paměti jako „opozice". Když byla tahle „opozice" vtažena do ok jeho aparátu OGPU, stalo se z ní „spiknutí". Taková „spiknutí" jsou příčkami žebříku, po kterém Stalin vystoupal k neomezené moci. Cestou se z kritiků stávali „nepřátelé", z upřímných odpůrců „zrádci" a z každého poctivého a horlivého opozičního názoru — s odbornou pomocí OGPU — „organizované úklady". Po mrtvolách svých bývalých soudruhů a spolubojovníků z revoluce, tvůrců a budovatelů sovětského státu, vystoupal Stalin krok za krokem k samovládě nad národy Ruska.

Čtenář si vzpomene, že to bylo v prosinci 1936, kdy Karl Radek podepsal tajné přiznání nadiktované Stalinem prostřednictvím Vyšinského a poprvé do věci zatáhl jméno Tuchačevského. A bylo to rovněž v prosinci 1936, kdy jsem byl vyzván, abych dodal ty dva „německé důstojníky". Spiknutí proti Tuchačevskému sahá tedy přinejmenším až tam. Nastal ale nějaký zádrhel; moji lidé čekali a pak se ke mně vrátili, únos generála Millera se musel odložit. Povahu toho zádrhele naznačil o rok

později jeden důkaz předložený při procesu s Plevickou. Jedenáctého prosince 1938 četl advokát Ribet soudu z Millerovy důvěrné korespondence dopis, který Miller dostal od generála Dobrovolského z Finska a který ho před Skoblinem varoval. Dobrovolskij netvrdil výslovně, že je Skoblin agentem OGPU; řekl jen, že Skoblinovo postavení začíná být mezi některými jeho druhy trochu pochybné.

„Bohužel!“ řekl advokát Ribet, „to varování důvěrou generála Millera ve Skoblina neotřáslo!“

Neotřáslo jí docela a neotřáslo jí natrvalo — jen natolik, že se únosný plán, který OGPU vypracovala se Skoblinem v úloze návnady, musel odložit. Skoblin se pustil do toho, aby si Millerovu důvěru získal zpátky.

Uplynulo půl roku a druhého června 1937 byl Tuchačevskij se svými druhy v Moskvě popraven. O tři týdny později byl v Paříži Špigelglas, první Sluckého zástupce — opět, jak mi řekl, na „zvlášť důležité misi“. Pokud vím z vlastní zkušenosti, zůstal v Paříži hluboko do září. Třiadvacátého září byl generál Miller unesen a Skoblin, kterému pořád trochu nedůvěřoval, při tom posloužil jako návnada. Zhruba v téže době Špigelglas zmizel.

Zbývá dodat, že Špigelglas zmizel nejen z Paříže, ale podle spolehlivých zpráv i z tohoto světa. Snad ho nenapadlo, že jestliže generál Miller věděl příliš mnoho o původu „důkazů“ proti Tuchačevskému, věděl Špigelglas stejně tak příliš mnoho o konci generála Millera. I Slucký věděl příliš mnoho a o několik měsíců později v Moskvě překvapivě náhle „zemřel“.

Stalinova poprava vrchních velitelů Rudé armády jako nacistických špionů byla teď kapitolou dějin. Zlikvidoval generála Millera, který mohl odhalit spojnici mezi jeho „důkazy“ a gestapem. A zlikvidoval i likvidátory generála Millera. Nebýt řady čirých náhod, které mi vložily klíč k celé záhadě do rukou, nebyl by teď mimo německé gestapo nikdo, kdo by ho mohl usvědčit. A gestapo, které svého cíle dosáhlo — sťalo Rudé armádě hlavu a zničilo největšího ruského generála —, by zjevně nemělo důvod mluvit. Přesto je vzácné, aby někdo, kdo zná zásadní příběh zevnitř, uchoval naprosté tajemství. Sedmadvacátého října 1938 prozradil úřední orgán nacistické armády *Deutsche Wehr* — Německá branná moc — ve zvláštním článku o čistce v Rudé armádě, že mužem, který Tuchačevského a jeho druhy Stalinovi vyzradil, byl „zrádce, známý generál Skoblin, žijící v Paříži, muž, který bolševikům

vyzradil oba generály, Kutěpova i Millera — muž, který stál mimo řady Rudé armády“.

Kromě toho nebyl, pokud je mi známo, nikde zveřejněn ani náznak souvislosti mezi popravou rudých generálů v Moskvě a únosem generála Millera v Paříži. Pohnutkám toho částečného odhalení — které neučinilo gestapo, nýbrž lidé od německé armády — zatím nerozumím. Jejich dobře informovaný článek mi ale dodává jistoty, že s klíčem, který jsem podal, budou jednou všechny podrobnosti té záhady odemčeny a Stalinovo spiknutí proti vlastním generálům se stane otevřenou stránkou dějin.

VIII.

Můj rozchod se Stalinem

V květnu 1937 mi Stalin dal nejvyšší doklad důvěry, jaký dát mohl. Za půl roku jsem se stal předmětem usilovné štvanice, kterou na mě vedli Stalinovi agenti OGPU. Jak se to stalo?

Během těch šesti měsíců se se Stalinovým režimem rozešel můj nejdůvěrnější přítel v sovětských službách v cizině. OGPU zorganizovala zvláštní výpravu vrahů, kteří ho nedaleko švýcarského Lausanne vlákali do pasti a rozstříleli ze samopalu.

Můj příběh je ukázkou toho, jak se z věrného sovětského důstojníka stane přes noc zvěř, na kterou stát vypsal hon a kterou lze skolit, kdekoli se naskytne příležitost. Je to příběh příznačný pro tisíce lidí v Sovětském svazu, kteří jsou dnes oslavováni jako hrdinové a zítra prohlašováni za zrádce. Najděte si v encyklopedii nebo v ročence jména význačných členů sovětské vlády, které nedávno velebil sám Stalin, a zjistíte, že jsou dnes skoro všichni psanci jako „špioni“ a „hadi“.

Byl to vysoký projev důvěry, kterého se mi od Stalina a ústředního výboru strany dostalo, když mě na vrcholu velké čistky poslali zpátky na mé místo šéfa sovětské vojenské rozvědky v západní Evropě. Byly to dny, kdy se velvyslanci a ministři, o zvláštních agentech ani nemluvě, odvolávali z celého světa, aby byli v Moskvě zastřeleni nebo uvězněni, a kdy i přední generálové Rudé armády mířili před popravčí četu.

Počátkem března jsem z vlastního podnětu opustil své velitelství v Haagu, abych se vrátil domů a podal svým nadřízeným hlášení; hnala mě ale také palčivá touha zjistit z první ruky, co se v Sovětském svazu děje. Protože jsem čekal, že budu pryč jen krátce, zůstala žena s dítětem v Holandsku.

Šestnáctého března jsem přistál letadlem v Helsingforsu ve Finsku a téže noci pokračoval vlakem do Leningradu. V posledních letech to byla má obvyklá cesta do Sovětského svazu a zpátky. Důvod, proč jsem se vyhýbal přímé cestě přes Německo, sahal do roku 1923. Patřil jsem, jak jsem už popsal, k sovětským důstojníkům, kteří v Německu orga-

nizovali kostru Rudé armády. To mě přivedlo do dobrodružných nepříjemností s berlínskými policejními úřady a v roce 1926 jsem se dva měsíce skrýval na našem sovětském velvyslanectví. Ačkoli jsem potom Německem několikrát tajně projel, stalo se to po Hitlerově nástupu v roce 1933 obzvlášť nebezpečným. Moskva si nepřála, abych riskoval, že padnu do rukou Hitlerova gestapa.

Proto jsem se v březnu 1937 vracel domů přes skandinávské země. OGPU tehdy kvůli čistce udělovala do Sovětského svazu jen málo vstupních víz a přes hranice se mnoho necestovalo. Jedinými dalšími cestujícími v mém vlaku byli tři Američané, zjevně cestující na diplomatické pasy, protože jim neprohlíželi zavazadla. Byl to manželský pár a plavovlasý muž po třicítce ve vysoké černé beranici. Mluvil rusky a podle všeho patřil k velvyslanectví Spojených států v Moskvě. S celníky se dost dlouho hovořilo o diplomatických zavazadlech, mezi nimiž byla řada ohromných balíků; co v nich je, o tom sovětští celníci vedli zábavné dohady.

U pokladny na leningradském nádraží jsem narazil na starého přítele a druha.

„Tak co, jak to jde?“ zeptal jsem se ho.

Rozhlédl se a tlumeným hlasem odpověděl: „Zatýkání, nic než zatýkání. Jen v leningradském kraji zatkli víc než sedmdesát procent všech ředitelů továren, zbrojovky v to počítaje. Je to úřední údaj od stranického výboru. Nikdo si není jist. Nikdo nikomu nevěří.“

V Moskvě jsem se ubytoval v hotelu Savoy, protože jsme svůj byt přenechali několika kolegům z úřadu. Čistka byla v plném proudu. Mnoho mých druhů zmizelo. Ptát se po osudu obětí bylo riskantní. Na mnoho telefonátů přátelům nikdo neodpovídal. Ti, kdo tu ještě byli, měli ve tvářích masky.

Jeden z mých nejbližších přátel, Max Maximov-Unšlicht[1], synovec bývalého náměstka válečného komisaře, bydlel se ženou v pokoji vedle mě. Max skoro tři roky sloužil jako šéf naší vojenské rozvědky v nacistickém Německu, což je jedno z nejnebezpečnějších míst ve službě. Nedávno se oženil s dívkou z venkova, nadanou malířkou, která přijela

[1] **Maximov-Unšlicht, Max** — Synovec Józefa Unszlichta — Josifa Stanislavoviče Unšlichta (1879–1938), v letech 1925–1930 náměstka lidového komisaře vojenství. Podle Krivického vedl téměř tři roky sovětskou vojenskou rozvědku v nacistickém Německu. Za velkého teroru zatčen.

do Moskvy studovat umění. Protože byla většinou doma, míval jsem u nich v pokoji své osobní papíry.

Měl jsem ve zvyku zastavit se u Unšlichtových večer a obvykle jsme vysedávali a hovořili až do časných ranních hodin. Dychtil jsem po zprávách. Maxův strýc už upadl v nemilost. Byl odsunut ze svého mocného armádního místa do úřadu bez moci — na místo tajemníka Ústředního výkonného výboru Sovětského svazu. Přátelé, spolupracovníci a příbuzní Unšlichtových mizeli den co den. Bylo mezi nimi mnoho vysokých generálů a komisařů.

„Proč zatkli generála Jakira? Proč sebrali generála Ejdemana?“ ptával jsem se Maxe.

Max byl ale zarytý stalinista. Místo aby na mé určité otázky odpověděl, hájil čistku jako celek.

„Jsou to pro Sovětský svaz nebezpečné časy,“ říkával. „Kdo je proti Stalinovi, je proti revoluci.“

Jednou v noci jsem se vrátil do pokoje velmi pozdě. Šel jsem spát, aniž jsem u Unšlichtových zaklepal. Uprostřed noci mě probudil hluk na chodbě. To si pro mě jde OGPU, pomyslel jsem si. Ke dveřím ale nepřišli. V sedm ráno někdo zaklepal. Otevřel jsem a stála přede mnou Maxova žena Regina; po tvářích jí tekly slzy a v očích měla hrůzu.

„Odvedli Maxe! Odvedli Maxe!“ Nic jiného ze sebe nedostala.

Ukázalo se, že Maxe zatkli předchozího večera, právě když se vracel z úřadu a vešel do hotelové haly. V noci agenti OGPU jeho pokoj přepadli, prohledali a mimochodem s ostatním zabaveným materiálem odnesli i mé osobní papíry. Časně zrána sdělil vedoucí hotelu paní Maximovové-Unšlichtové, že musí pokoj do hodiny vyklidit. Regina neměla v Moskvě příbuzné. Neměla peníze. A i s penězi je nemožné sehnat v Moskvě bydlení ze dne na den.

Pokoušel jsem se vedoucího hotelu zviklat, byl ale neoblomný. I jeho chování ke mně se změnilo. Nebyl jsem snad Maxův blízký přítel? Z výrazu jeho tváře se zdálo, že ani mé vlastní postavení nepokládá za nijak pevné.

Zatelefonoval jsem našemu společnému příteli, vysokému důstojníkovi vojenské rozvědky, se kterým jsem se pouhé dva večery předtím sešel v Maxově pokoji. Zeptal jsem se ho, zda by mohl něco udělat, aby Regina neskončila na ulici. Odpověděl stroze.

„OGPU Maxe zatkla. Je to tedy nepřítel. Pro jeho ženu nemohu udělat nic.“

Pokusil jsem se s ním přít, dal mi ale jasně najevo, že i pro mě bude nejlepší se do té věci neplést. Zavěsil.

Zatelefonoval jsem pak důstojníkovi OGPU, který měl Maxovo zatčení na starosti, a žádal okamžité vrácení svých osobních dokumentů. Rozhodl jsem se v té věci počínat si rázně. Kupodivu byl ten důstojník OGPU nanejvýš zdvořilý.

Když jsem mu vysvětlil, proč jsem měl papíry v Maxově pokoji, a projevil ochotu přijít si pro ně, odpověděl: „Pošlu vám ten balíček hned po kurýrovi, soudruhu Krivickij.“

Do půl hodiny jsem papíry měl. Během dne jsem pomohl zařídit, aby se Regina mohla tu noc vrátit do rodného města. Potají jsem jí dal potřebné peníze. Zjistili jsme, že zůstávat v Moskvě by bylo marné, protože za mužem nesmí a nijak mu pomoci nemůže. V té době bylo politickým vězňům zakázáno posílat i balíčky s jídlem nebo šatstvem.

Prvním mým úkolem, když jsem toho dne přišel do úřadu, bylo sepsat dvě zprávy o svých stycích s Maxem. Jednu jsem adresoval nadřízeným ve válečném komisariátu, druhou své stranické buňce. Vyžadoval to nepsaný zákon, podle něhož má každý člen komunistické strany podat úplné dějiny svého vztahu ke komukoli, kdo je obviněn z politického provinění. Nepodat takovou zprávu by se rovnalo přiznání viny.

Zemí se hnal hon na špiony. Podle Stalina bylo první povinností každého sovětského občana hledat zrádce. Byl to on, kdo varoval, že „nepřátelé lidu, trockisté a agenti gestapa“ číhají všude a pronikli do každého oboru. Ježovův stroj teroru vyložil Stalinovu výzvu k bdělosti takto:

„Obviňujte jeden druhého, udávejte jeden druhého, chcete-li zůstat mezi živými.“

Špionážní mánie vedla lidi k tomu, že udávali své přátele, ba i nejbližší příbuzné. Pomateni strachem lidé té štvanici propadli a nabízeli OGPU oběti a další a další oběti, aby zachránili sami sebe.

Za prvních pět měsíců roku 1937 provedla OGPU 350 000 politických zatčení — to jsou úřední čísla, která mi sdělil náčelník zvláštního oddělení pověřeného čistkou. Mezi vězni byli jak maršálové a zakladatelé sovětské vlády, tak drobní komunističtí funkcionáři.

Uprostřed té přílivové vlny zatýkání a poprav jsem dělal svou práci a podával Ježovovi hlášení o zahraničních věcech, které bylo třeba vyřídit, než se vrátím do Holandska. Mezi mými kolegy byli tací, kdo pochybovali, že mě ze země pustí; já jsem přesto požádal o půl tuctu dalších vysoce vyškolených agentů, které jsem potřeboval na posílení svého štábu v cizině. Poslali mi k pohovoru několik absolventů našich tajných škol. Jedním z nich byla Američanka jménem Kitty[1] Harrisová, vlastním jménem Katherine Harrisonová. Byla mi popsána jako bývalá žena Earla Browdera, vůdce komunistů ve Spojených státech, a tedy jako mimořádně spolehlivá. Potřeboval jsem tehdy agentku ve Švýcarsku a držitelka amerického pasu byla obzvlášť vítaná.

Když se Kitty Harrisová dostavila a předložila mi své papíry v zapečetěné obálce, dozvěděl jsem se, že bydlí také v hotelu Savoy. Bylo jí asi čtyřicet, byla tmavovlasá, dobrého vzezření a s naší tajnou službou byla spojena už několik let. Kitty Harrisová mluvila o Browderovi dobře, a zvlášť o jeho sestře, která tehdy sloužila u nás ve střední Evropě.

Schválil jsem přidělení slečny Harrisové na místo v cizině a ta odjela devětadvacátého dubna. Stejně byli vypraveni i další, které jsem vybral, s rozkazem hlásit se mým pomocníkům v západní Evropě. Ukázalo se, že čistka, a dokonce ani Maxovo zatčení, mým postavením neotřásly. Ježov by mi jistě nedovolil vybírat agenty a posílat je do ciziny, kdyby měl v úmyslu zahrnout do čistky i mě.

Čistka ale smetala lidi jako lavina. Jednu z mých zkušených překladatelek, ženu, která v mém oddělení sloužila řadu let, sebrala OGPU. Nahradit ji bylo takřka nemožné, protože ta práce vyžadovala mimořádně spolehlivou osobu s dokonalou znalostí mnoha jazyků. Když jsem se ptal po důvodu jejího zatčení, bylo mi řečeno, že zatkli jejího muže, komunistu a ředitele jedné moskevské továrny, a ženu sebrali z opatrnosti.

„K čemu mi je držet v cizině tucet lidí, kteří sbírají zprávy pro politbyro, když nemám tajemnici, která by je přeložila a sestavila?“

S tím jsem se obrátil na Sluckého, ten ale jen pokrčil rameny.

---

[1] **Harrisová, Kitty** — Vlastním jménem Katherine Harrison (1899? – 6. října 1966 Gorkij). Narozena patrně v Kanadě, družka a snad manželka Earla Browdera, s nímž roku 1928 odjela do Šanghaje jako kurýrka. Ve třicátých letech kurýrka sovětské rozvědky; v Londýně a od roku 1938 v Paříži udržovala spojení s Donaldem Macleanem z „cambridgeské pětky“. Zemřela v SSSR.

Zhruba v polovině května jsem narazil na starého známého, který sloužil jako sovětský vojenský přidělenec v Rumunsku. Byl to ohromný a veselý chlapík, kterého smysl pro humor neopustil ani teď.

Když mě na ulici uviděl, zarazil se v půli kroku. „Vidím dobře, nebo je to Walter? Cože, ještě vás nezatkli? To nic, nic si z toho nedělejte. Však na vás brzo dojde," a dal se do bouřlivého smíchu.

Chvíli jsme si povídali. Odsypal po tuctech jména zatčených armádních důstojníků — maršál Tuchačevskij a jeho druzi už tou dobou byli v síti. Nepochyboval, že brzy přijde řada i na něj.

Přijel jsem do Sovětského svazu na krátko, uplynuly ale dva měsíce a rozkaz k návratu nepřicházel. Začalo se zdát tak nepravděpodobné, že by mě na vrcholu čistky v Rudé armádě ze země pustili, že jsem nakonec poslal ženě do Holandska telegram, ať se chystá vrátit se s dítětem do Moskvy.

Dvaadvacátého května, v den, kdy na vážkách visel osud samotného válečného komisaře Vorošilova a jeho pád se čekal každou chvíli, jsem dostal pas a bylo mi řečeno, že mi vlak jede v deset večer. Šel jsem za Michailem Frinovským, Ježovovou pravou rukou, a ten mi zprávu o večerním odjezdu potvrdil.

Moji kolegové to vykládali jako doklad bezvýhradné důvěry, kterou ke mně Kreml chová. Když jsem ale dorazil do Běloostrova na finské hranici a zahlédl, jak se k mému kupé řítí známá postava místního velitele a mává telegramem, pomyslel jsem si: „Má rozkaz k mému zatčení!"

Mnoho lidí bylo zatčeno právě takhle, zrovna když se chystali přejít hranici. „Ale proč?" ptal jsem se sám sebe. „Proč mě nezatkli dřív?"

Vlak zastavil. Velitel mě srdečně pozdravil. Telegram byla běžná zpráva, která mu oznamovala můj příjezd, aby mi byla zajištěna pomoc, jaká náleží důstojníkům naší tajné služby projíždějícím na falešný pas.

Pořád jsem měl u sebe pas, se kterým jsem v roce 1935 opustil Sovětský svaz. Byl jsem Eduard Miller, rakouský inženýr. Ten pas pro mě uschovávali na sovětském velvyslanectví ve Stockholmu, a to výhradně pro mé cesty ze Švédska do sovětského Ruska. Po příjezdu do Stockholmu jsem si vyzvedl pas, na který jsem žil v Holandsku. S ním jsem se znovu stával doktorem Martinem Lessnerem, rakouským obchodníkem s uměním, Celebesstraat 32, Haag.

Ačkoli mnou zážitky z Moskvy otřásly, vracel jsem se na své místo odhodlán sloužit sovětské vládě stejně neochvějně věrně jako po osmnáct předchozích let.

Do Haagu jsem dorazil sedmadvacátého května. O dva dny později mě přišel navštívit můj starý přítel a druh Ignace Reiss[1]. Léta pracoval v naší tajné službě v cizině. Byl známý pod krycím jménem Ludwig. V té době užíval pas znějící na Čecha jménem Hans Eberhardt.

Čistka starých bolševiků a „procesy se zrádci" Reissem hluboce otřásly a on už byl rozhodnut se s Moskvou rozejít. Netrpělivě čekal na můj návrat ze sovětského Ruska a přijel rovnou do Holandska, aby ode mě dostal zprávy o domácích událostech z první ruky. Mé odpovědi na jeho četné a pronikavé otázky na něj zapůsobily zdrcujícím dojmem. Reiss byl důsledný idealista, který se celým srdcem dal do služeb komunismu a světové revoluce, a Stalinova politika se mu čím dál zřetelněji jevila jako vývoj k fašismu.

Reisse a mě poutala dlouhá léta nebezpečné ilegální služby a bylo jen málo věcí, které bychom si nesvěřili. Mluvil se mnou o svém drtivém rozčarování, o touze nechat všeho a odejít do nějakého zapadlého kouta, kde by se na něj zapomnělo. Snesl jsem všechny obvyklé důvody a zazpíval starou písničku, že z boje se neutíká.

„Sovětský svaz," naléhal jsem, „je pořád jedinou nadějí dělníků celého světa. Stalin se může mýlit. Stalinové přijdou a odejdou, Sovětský svaz zůstane. Naší povinností je držet se svého místa."

Ačkoli byl Reiss přesvědčen, že Stalin jde protirevolučním kurzem vstříc katastrofě, odcházel ode mě s tím, že počká a bude sledovat další vývoj v Moskvě, než ten zamýšlený rozchod se sovětskou vládou provede.

To bylo v květnu. Znovu jsem Reisse viděl v červenci v Paříži, kam jsem jel jednat s několika svými agenty. V sobotu sedmnáctého července v sedm večer jsem se s ním na pár minut sešel v kavárně Weber. Dychtil po tom, aby si se mnou mohl dlouze promluvit, zjevně o věci, která pro něj byla nanejvýš důležitá. Dohodli jsme se, že mi nazítří v jedenáct dopoledne zavolá a smluvíme si schůzku. Bydlel jsem v hotelu Napoleon.

---

[1] **Reiss, Ignace** — Vlastním jménem Nathan Poreckij (1899 Halič – 4. září 1937 u Lausanne). Krivického přítel z dětství, důstojník sovětské rozvědky v Berlíně, Vídni a Paříži.

O dvě hodiny později jsem dostal od své pařížské tajemnice Madeleine naléhavý vzkaz, že se mám sejít se Špigelglasem, zástupcem šéfa zahraničního oddělení OGPU, kterého Ježov poslal do západní Evropy s nanejvýš tajným posláním.

Sešel jsem se se Špigelglasem na výstavišti pařížské výstavy a hned jsem viděl, že se muselo stát něco mimořádného. Vytáhl dva dopisy, které Reiss téhož dne odevzdal Lidiji Grozovské, agentce OGPU přidělené k naší obchodní misi v Paříži, aby je odeslala do Moskvy. Reiss byl přesvědčen, že ve Francii jeho dopisy nikdo neotevře. Nevěděl, že je podezřelý a že Špigelglas byl vyslán s neomezenou plnou mocí očistit zahraniční služby. Ježov mu dal úplnou pravomoc a rozkaz nezastavit se před ničím, ani před únosem nebo zavražděním podezřelých agentů.

„Ano," řekl Špigelglas a ukázal na dopisy, které držel v ruce, „zpočátku jsme podezírali i tebe. Řekli nám totiž jen tolik, že se v Holandsku objevil nějaký vysoký sovětský agent a navázal styky s trockisty. Zjistili jsme, že ten zrádce je Ludwig, a ne ty."

Jedenáctého června, v den, kdy Moskva oznámila čistku Tuchačevského a osmi vysokých generálů Rudé armády, odjel můj přítel Reiss podle zpráv, které měla OGPU v rukou, do Amsterodamu. Tam se tajně sešel s H. Sneevlietem[1], poslancem a vůdcem amsterodamského svazu dopravních dělníků, člověkem s trockistickými sklony. OGPU měla oči a uši všude.

Špigelglas mi nejdřív nechtěl dát přečíst dopisy, kterými Reiss službu opouštěl, nakonec ale povolil. Hlavní vzkaz mého přítele byl adresován ústřednímu výboru komunistické strany — to jest Stalinovi, jejímu generálnímu tajemníkovi. Ten dopis byl datován sedmnáctého července a musel být napsán jen pár hodin před naším krátkým setkáním. Reiss zjevně zamýšlel projednat své rozhodnutí se mnou na schůzce, kterou jsme si smluvili na druhý den. Psal:

Dopis, který vám dnes adresuji, jsem měl napsat už dávno — v den, kdy byla Šestnáctka (míněna skupina Kameněva a Zinovjeva, popravená v srpnu 1936) na rozkaz otce národů (sovětské oslovení Stalina) zavražděna ve sklepeních Lubjanky. Tehdy jsem mlčel. Nepozvedl jsem

[1] **Sneevliet, Henk** — (13. května 1883 Rotterdam – 12./13. dubna 1942 Amersfoort). Nizozemský revoluční socialista, ve dvacátých letech pod jménem Maring zástupce Kominterny v Číně. Zakladatel Revoluční socialistické strany (RSP, později RSAP), 1933–1937 poslanec. Za okupace v odboji, zastřelen Němci.

hlas na protest ani při dalších vraždách a nesu za to velkou odpovědnost. Má vina je veliká, pokusím se ji však odčinit, odčinit ji rychle a ulevit svému svědomí.

Až dosud jsem šel s vámi. Od této chvíle ani krok dál. Naše cesty se rozcházejí! Kdo v tuto hodinu mlčí, stává se Stalinovým spoluviníkem a zrádcem věci dělnické třídy a socialismu.

Od svých dvaceti let bojuji za socialismus. Nechci teď, na prahu svého pátého desetiletí, žít z přízně Ježovovy. Za sebou mám šestnáct let ilegální služby — to není maličkost, ale ještě mám dost sil začít znovu…

Povyk, který se spustil kolem polárních letců, měl přehlušit křik obětí mučených ve sklepeních Lubjanky, v Minsku a v Kyjevě, v Leningradě a v Tiflisu. To se ale nezdaří. Hlas pravdy je pořád hlasitější než hluk motoru o nejvyšším výkonu.

Ano, rekordním letcům bude snazší získat si americké dámy a sportem pomatenou mládež obou světadílů, než nám bude získat světové mínění a pohnout svědomím světa. Ať se ale nikdo neklame. Pravda si cestu najde. Den soudu je blíž, mnohem blíž, než si pánové v Kremlu myslí…

Ne, dál už nemohu. Vracím se ke svobodě — zpátky k Leninovi, k jeho učení a jeho věci.

P. S.: V roce 1928 mi byl za službu proletářské revoluci udělen Řád rudého praporu. Tímto jej vracím. Nosit jej zároveň s katy nejlepších představitelů ruského dělnictva je pod mou důstojnost.

Pro Špigelglase znamenal Reissův vzkaz jedinou věc: zradu. Od té chvíle byl Reiss špion, nebezpečný nepřítel, kterého je třeba „zlikvidovat“ — Stalin totiž sovětským agentům nedovoluje svou službu opustit.

„Víš, že za Reisse odpovídáš ty,“ poznamenal Špigelglas významně. „Tys ho přivedl do komunistické strany a tys za něj ručil, když vstupoval k nám.“

Dál mi vykládal, že má zprávy, podle nichž hodlá Reiss nazítří ráno opustit Francii, a že se musí jednat ještě tu noc, jinak může být pozdě. Zpočátku byl opatrný a jen naznačoval, že bych se na „likvidaci“ Reisse mohl podílet. Dělal jsem, že nechápu, kam míří, a snažil jsem se hovor obrátit jinam.

Špigelglas navrhl, abychom zatelefonovali blízkému Reissovu příteli, tehdy v Paříži, bývalému maďarskému pastorovi, který v naší tajné

službě vystupoval pod jménem Mann, a vyzvali ho, ať se k naší poradě připojí. Manna jsme zastihli a on souhlasil, že přijde.

Mezitím začal Špigelglas mluvit zcela otevřeně. Z jeho slov mi nezbývalo mnoho pochyb, že můj vlastní osud závisí na tom, jak se tu noc zachovám. Na jeho naléhavý návrh, abych se podílel na organizaci „řešení“ Reissova případu, a dokázal tak Ježovovi a Stalinovi vlastní věrnost, jsem nakonec odpověděl, že s ničím takovým nechci mít nic společného.

V tu chvíli jsem si uvědomil, že má celoživotní služba sovětské vládě skončila. Nároky Stalinovy nové éry splnit nedokážu. Nemám v sobě vlohy, které Špigelglasové a Ježovové vyžadují. Zločineckou zkoušku, které se teď podrobuje každý, kdo chce Stalinovi sloužit, neprojdu. Složil jsem přísahu, že budu sloužit Sovětskému svazu, a podle té přísahy jsem žil; přiložit ale ruku k těm hromadným vraždám bylo nad mé síly.

Zeptal jsem se Špigelglase, má-li pravomoc převzít mou síť, protože situace zjevně vyžaduje, abych se vrátil do Moskvy. Odpověděl, že to jeho pravomoci přesahuje a že tu věc mám předložit rovnou svým nadřízeným.

Zanedlouho se k nám připojil Mann. Zatímco jsme Reissův odchod znovu probírali, Špigelglas se chvílemi vzdaloval a odcházel do jiného pavilonu, zjevně aby se poradil s nějakým dalším agentem. Během jedné takové nepřítomnosti — bylo už po půlnoci — jsem šel k telefonu a zavolal Reissovi do hotelu. Jakmile se Reiss na druhém konci ozval „Haló“, položil jsem sluchátko. Mezi jednou a třetí hodinou ranní toho osmnáctého července jsme s Mannem takové hovory uskutečnili čtyři. Měly být pro Reisse varováním, že mu hrozí bezprostřední nebezpečí.

Zpátky v hotelu jsem čekal, že mi Reiss nazítří v jedenáct dopoledne zavolá a domluvíme si schůzku. Telefon zazvonil v deset. Byl to Mann. Žádal mě, ať hned přijdu. Řekl jsem mu, že mám do hodiny schůzku s Reissem.

„Můžeš přijít. On se neukáže,“ řekl.

S hrůzou z pomyšlení, že je Reiss už zavražděn, jsem se taxíkem rozjel k Mannovu bytu. Byl tam Špigelglas.

„Utekl!“ zvolal. „V sedm ráno odešel z hotelu.“

S Mannem jsme si vyměnili pohled. Oddechli jsme si.

Příštího rána, v pondělí devatenáctého července, jsem dostal od Reisse dopis, ve kterém se se mnou loučil a vysvětloval, co udělal. Po

přečtení jsem si ho zastrčil do kapsy. Mé přátelství s Reissem bylo dobře známo a pokládal jsem za samozřejmé, že budu muset odjet domů a nést následky. Poslal jsem do Moskvy zprávu o celé věci. Být ve Stalinových službách důvěrným přítelem někoho, kdo se s ním rozejde, je vážná věc, a věděl jsem, že mé odmítnutí pomoci při vraždě přítele neuvidí Ježov ani Stalin rádi. Navrhl jsem, že se vrátím domů, a požádal o pokyny.

V úterý dvacátého července ve tři hodiny ráno mě probudil telefon. Byl to Špigelglas.

„Dostals dopis?“ zeptal se.

Odpověděl jsem upřímně, že nevím, o čem mluví — v rozespalosti jsem si na Reissův dopis hned nevzpomněl.

Špigelglas mě vyzval, ať se s ním okamžitě sejdu. Zdráhal jsem se. Trval na tom, že je to naléhavé, a nakonec jsem povolil. Spěšně jsem se oblékl a sešel se s ním v nedaleké kavárně. Tam se mě Špigelglas zeptal přímo, zda jsem od Reisse dostal dopis. Udiven jeho vševědoucností jsem jej vytáhl z kapsy. Žádal, abych mu ho dal přečíst, a vyzval mě, ať jej dám hned vyfotografovat, což bylo docela nemožné. Chtěl fotokopii toho dopisu a já jsem se rozhodl přenechat mu originál.

Mé postavení se tím ještě zkomplikovalo. Dostal jsem dopis od „zrádce“ Reisse a neuvědomil jsem o tom Špigelglase okamžitě. Navíc jsem, když mě jeho telefonát probudil, nejdřív popřel, že takový dopis mám. Pro Špigelglase jsem tím byl zřetelně označen za Reissova spoluviníka.

Napsal jsem ženě, ať se sbalí a přijede s dítětem do Paříže, abychom se připravili na návrat do Moskvy. Přijela koncem měsíce a usadili jsme se pod jménem Lessnerovi v penzionu v Rue des Maronniers v Passy, v bohaté obytné čtvrti.

Desátého srpna přišlo mé odvolání do Moskvy. Protože můj rakouský pas na jméno Eduard Miller pozbyl platnosti, poslali mi zvláštní pas na jméno československého obchodníka Schoenborna. Měl jsem se plavit z Le Havru do Leningradu francouzským parníkem Bretagne, který mezi oběma přístavy v létě pravidelně jezdil.

Nějaký čas před mým odvoláním se Špigelglas ode mě dozvěděl, že jednou z mých agentek je sestra Earla Browdera jménem Margaret. Požádal mě, abych mu ji přidělil, protože má ve Francii „důležitý úkol“, k němuž potřebuje obzvlášť spolehlivé lidi. Nechci slečnu Browdero-

vou do „důležitých úkolů“ Špigelglasových, které jsem popsal, zaplétat; myslím si ale, že by si Američané měli uvědomit, do jakých poměrů se mohou dostat, dají-li se Stalinovi do služby.

Když mi teď bylo nařízeno předat svou organizaci Špigelglasovi, požádal, aby se mohl osobně setkat s mými hlavními agenty, a zvlášť mu šlo o setkání se slečnou Browderovou, která pracovala na americký pas znějící na jméno Jean Montgomeryová.

Slečna Browderová, žena ke čtyřicítce, drobné postavy a typu učitelky, byla ve službách sovětské vojenské rozvědky už nějakou dobu. V letech 1936 a 1937 pracovala ve střední Evropě, kde připravila půdu pro zřízení naší tajné vysílačky. Slečna Browderová vyšla z naší zvláštní školy v Moskvě jako radiotelegrafistka a v cizině žila v přestrojení za studentku.

Po návratu ze Sovětského svazu koncem května jsem ji povolal do Nizozemska. Sešli jsme se začátkem června v Amsterodamu, kde bydlela v hotelu Pays-Bas. Protože mé velitelství bylo v Haagu, což je na časté schůzky příliš daleko, navrhl jsem jí, ať se přestěhuje do Scheveningenu. Udělala to a v červnu a červenci 1937 tam bydlela v hotelu Zeerest. Koncem července jsem ji povolal do Paříže, kde se ubytovala v hotelu Lutetia na bulváru Raspail.

Agentem mimořádného nadání, kterého jsem Špigelglasovi představil, byl mladý Holanďan Hans Brusse[1], syn významného odborového vůdce. Hans měl v nadcházejících týdnech sehrát osudovou úlohu. Byl mým nejdůvěryhodnějším pomocníkem v mnoha neobvyklých úkolech a stal se důvěrným přítelem naší rodiny. Měl jsem toho mladíka velmi rád, a jeho ženu Noru také.

Chystal jsem se teď odjet jednadvacátého srpna do Moskvy parníkem Bretagne. Od chvíle, kdy Reissova aféra vypukla, a ještě když jsem bydlel v hotelu Napoleon, jsem pozoroval, že mě sledují. Když přijela žena s dítětem a přestěhovali jsme se do penzionu v Passy, bylo to sledování ještě horlivější. Žena si ho všímala, i když šla s dítětem na pro-

[1] **Brusse, Hans** — Vlastním jménem Johan Marie Brusse (nar. 11. září 1913 Rotterdam), syn rotterdamského nakladatele. Od roku 1933 Krivického šofér a pomocník pro zvláštní úkoly, podle Paula Wohla zručný zámečník. Roku 1934 se oženil s Norou Jongertovou. V lednu 1941 ho Wohl zahlédl v New Yorku; po Krivického smrti ho advokát Louis Waldman a Alexandr Kerenskij označili za vraha, což se nikdy neprokázalo. Pak zmizel. Matce poslal roku 1948 pohlednici bez razítka „z daleké země“; podle zprávy britské tajné služby žil koncem padesátých let ve východní Evropě.

cházku do parku. Byla to pochopitelně Špigelglasova práce. Ženě, která nebyla zdravá, se těmi starostmi přitížilo a dítě k tomu dostalo černý kašel. Když přišel den odjezdu, bylo jasné, že budu muset rodinu nechat v Paříži. Zařídil jsem, aby za mnou do Moskvy přijeli o několik týdnů později.

S pasem na jméno Schoenborn jsem dorazil kolem sedmé večer na nádraží Saint-Lazare, abych stihl vlak v osm hodin do Le Havru, kde jsem měl nastoupit na loď do Leningradu. Asi deset minut před odjezdem, když jsem už odbavil zavazadla a usedl do vagonu, vpadl dovnitř zástupce pařížského rezidenta OGPU. Řekl mi, že právě přišel telegram z Moskvy s pokynem, abych v Paříži zůstal. Nevěřil jsem tomu, ale o chvíli později přiběhl celý udýchaný jeden z mých vlastních lidí se zprávou o další šifrované depeši podobného obsahu. Žádal jsem, ať mi ty telegramy ukážou, bylo mi ale řečeno, že je má Špigelglas. Nechal jsem vynést zavazadla a vystoupil jsem z vlaku právě ve chvíli, kdy se rozjížděl.

Hlavou mi bleskla myšlenka, že celá ta věc s odvoláním byla nastrojena, aby mě vyzkoušeli — aby zjistili, zda se do Sovětského svazu opravdu vrátím. V tom případě jsem ve zkoušce obstál. Ta úskočnost mě ale hluboce urazila. Právě tam se mě zmocnil pocit, že nejenže svou službu ukončím, ale že se do Stalinova Ruska už nikdy nevrátím.

Ubytoval jsem se teď v hotelu Terminus u Saint-Lazare jako Schoenborn, český obchodník, jehož jméno jsem nosil. Žena byla pořád v penzionu jako paní Lessnerová. Vzkázal jsem jí, že jsem nakonec neodjel. Tu noc jsem prochodil Paříž křížem krážem, docela sám, a zápasil s otázkou, zda se vrátit, nebo ne.

Příští dny jsem se pokoušel přijít na to, proč byl můj odjezd na poslední chvíli odložen. Chtěl mi Stalin dát další příležitost prokázat věrnost? Sledování se přitom hmatatelně zesílilo. Večer šestadvacátého srpna jsem šel s Hansem a Norou do divadla na derniéru Gorkého *Nepřátel*, kterou hrál sovětský soubor na pařížském hostování. Seděli jsme ve druhé řadě. O první přestávce se mi na rameno položila ruka. Otočil jsem se. Byl to Špigelglas s několika společníky.

„Můžete odjet zítra s těmihle umělci na některé z našich lodí," poradil mi.

Vztekle jsem se na něj obrátil a řekl mu, ať mě neobtěžuje. „Odjedu, až budu připraven," řekl jsem.

Všiml jsem si, že Špigelglas se svými druhy krátce nato z divadla zmizel. Poslal jsem do Moskvy depeši, že se vrátím s rodinou, jakmile se dítě uzdraví.

Sedmadvacátého srpna jsem se přestěhoval do Breteuilu, pár hodin od Paříže, a asi týden jsme tam v klidu žili, zatímco se dítě zotavovalo. Ráno pátého září jsem otevřel pařížský *Matin* a uviděl depeši z Lausanne ve Švýcarsku, která přinášela zprávu o záhadné vraždě Čechoslováka Hanse Eberhardta. Tak dostali Ignace Reisse!

Z Reissovy vraždy se stal v Evropě proslulý případ a ozvěnu měl v americkém tisku i po celém světě. Švýcarská policie za pomoci poslance Sneevlieta a Reissovy vdovy odvedla pozoruhodné vyšetřování, které trvalo řadu měsíců. Záznam o případu vydal v Paříži Pierre Tisné[1] v knize nazvané *L'Assassinat d'Ignace Reiss*. Policejní vyšetřování zjistilo tyto skutečnosti.

V noci na čtvrtého září bylo nedaleko chamblandeské silnice, vedoucí z Lausanne, nalezeno tělo neznámého muže asi čtyřicetiletého, rozstřílené dávkou ze samopalu. V hlavě měl pět kulek a v těle sedm. V ruce mrtvý svíral pramen šedivých vlasů. V kapsách měl pas na jméno Hans Eberhardt a jízdenku do Francie.

Automobil americké výroby, opuštěný šestého září v Ženevě, vedl ke zjištění totožnosti dvou záhadných hostů, muže a ženy, kteří se čtvrtého září zapsali v lausannském hotelu de la Paix a uprchli bez zavazadel a bez zaplacení účtu. Ta žena byla Gertrude Schildbach[2], německé národnosti, bytem v Římě. Byla agentkou OGPU v Itálii. Tím mužem byl Roland Abbiate[3], alias François Rossi, alias Py, rodák z Monaka a je-

---

[1] **Tisné, Pierre** — Pařížský nakladatel *(Éditions Pierre Tisné)*. Roku 1938 u něj vyšly texty Victora Serge o Reissově vraždě; brožura *L'Assassinat d'Ignace Reiss*, kterou sestavili Alfred Rosmer, Victor Serge a Maurice Wullens, vyšla v dubnu 1938 v nakladatelství Les Humbles.

[2] **Schildbach, Gertrude** — Narozena v Německu, členka KPD. Pracovala pro Ignace Reisse už v Berlíně a byla blízkou přítelkyní jeho rodiny; v době vraždy žila v Římě. Po vraždě uprchla. Další osud není jistý: podle některých údajů byla v prosinci 1938 zatčena a odsouzena k osmi měsícům vězení, pak odešla do SSSR a zemřela v táboře.

[3] **Abbiate, Roland** — Vlastním jménem Roland Jacques Claude Abbiate (1905 Londýn – 1962). Syn monackého violoncellisty Louise Abbiateho a matky z Petrohradu; agent zahraniční rozvědky NKVD s krycím jménem „Letčik". Po vraždě Ignace Reisse zmizel. Za války působil ve Spojených státech pod jménem **Vladimir Pravdin**, v letech 1944–1945 jako šéf agentury TASS, a řídil mimo jiné agenty Harryho Dextera Whitea a Judith Coplonovou. V březnu 1946 se vrátil do SSSR.

den z pařížských agentů OGPU. Mezi věcmi, které Gertrude Schildbach v hotelu zanechala, byla krabice čokoládových bonbonů se strychninem — dnes je v rukou švýcarské policie jako jeden z důkazů v tom případu. Gertrude Schildbach byla důvěrnou přítelkyní Reissovy rodiny a hrávala si s jeho dítětem. Nenašla v sobě sílu dát ty otrávené bonbony, jak jí Špigelglas nařídil, rodině, kterou chodila navštěvovat jako přítelkyně.

Sama Gertrude Schildbach od počátku čistky politicky kolísala a mohla věrohodně sehrát roli ženy, která je ochotna se k Reissovu rozchodu s Moskvou připojit. Reiss o jejím kolísání věděl a důvěřoval jí. Vyšel si s ní na večeři do restaurace nedaleko Chamblandes, aby celou situaci probrali. Tak si to alespoň myslel. Po večeři se šli kousek projít. Nějak zabloudili na nepříliš osvětlenou silnici. Objevil se automobil a náhle zastavil. Vyskočilo z něj několik mužů a napadli Reisse. Bránil se útočící tlupě, ale s pomocí Gertrude Schildbach — jejíž pramen vlasů se mu našel v sevřené dlani — ho vtlačili do vozu. Tam na něj jeden z nich, Abbiate-Rossi, s pomocí druhého, Étienna Martignata[1] — obou pařížských agentů OGPU —, zblízka vypálil ze samopalu. Jeho tělo vyhodili z vozu o kus dál.

Renata Steiner, narozená roku 1908 ve švýcarském Sankt Gallenu, byla ztotožněna jako osoba, která najala vůz americké výroby použitý Reissovými vrahy. Slečna Steiner byla ve službách OGPU od roku 1935 a předtím měla za úkol sledovat Sedova[2], syna Trockého. Byla jednou ze tří spolupachatelů Reissovy vraždy, které policie zadržela. Ke svému podílu na zločinu se přiznala a pomohla úřadům případ vyřešit.

Vražda měla ještě dohru, a nákladnou. Švýcarské úřady žádaly výslech Lidije Grozovské a francouzské úřady ji přes strašlivý nátlak sovětského velvyslanectví patnáctého prosince vyslechly. Připomeňme, že to byla právě Grozovská, kdo sedmnáctého července Reissovy dopisy převzal a předal je Špigelglasovi. Dva dny po výslechu byla zatčena. Švýcarská vláda žádala její vydání. Stalinova diplomatická ruka ale znovu přispěchala na pomoc jeho druhé ruce, té, která se zabývá tajnými vraž-

[1] **Martignat, Étienne** — (nar. 24. srpna 1900 Culhat, Puy-de-Dôme). Francouzský dělník z plynárny v Clichy, agent NKVD v Paříži.

[2] **Sedov, Lev Lvovič** — (24. února 1906 – 16. února 1938 Paříž). Trockého starší syn a jeho nejbližší spolupracovník v exilu, v Berlíně a pak v Paříži; vydavatel *Bulletinu opozice* a autor *Rudé knihy o moskevských procesech*. Zemřel po operaci slepého střeva na soukromé klinice, kam ho dovedl Mark Zborowski, Trockého domnělý přítel a agent NKVD; zda šlo o vraždu, zůstává sporné.

dami. Francouzské soudy Grozovskou propustily na kauci padesáti tisíc franků a na její podpis, že Francii neopustí. Netřeba dodávat, že zmizela beze stopy. Naposledy ji francouzští policejní agenti spatřili, když jim ujela v silné limuzíně sovětského velvyslanectví.

Když jsem pátého září četl o Reissově smrti, uvědomil jsem si, že mé vlastní postavení je zoufalé. Stalin a Ježov mi nikdy neodpustí, že jsem se odmítl toho zločinu účastnit. Pro ně to znamená, že sdílím Reissovy pochybnosti. Měl jsem teď před sebou volbu mezi kulkou od Stalinových úředních katů na Lubjance a mimo Rusko deštěm kulek ze samopalu v rukou jeho neúředních vrahů.

Tohle děsivé dilema začínalo pomalu docházet i mé ženě. Rozhodli jsme se vrátit do Paříže. Pořád jsem předstíral přípravy na odjezd do Moskvy. Má tajemnice Madeleine nám našla vhodný hotel v Saint-Germain. Zapsali jsme se v Henri-Quatre.

Tam se asi v polovině září objevil můj mladý pomocník Hans Brusse. Byl ve velké tísni. Dostal pokyn jet do Holandska, kde paní Reissová bydlela u Sneevlietových, a ukrást zápisky a papíry, které Reiss zanechal. Jel, vrátil se ale s prázdnýma rukama. Naléhali na něj, ať se vrátí a nezastaví se před ničím, ani před vraždou, dokud ty papíry nezíská. Zoufalý a se slzami v očích přišel ke mně pro radu.

Řekl jsem mu, že Reiss byl idealista, opravdový komunista, a že budoucí dějiny revolučního a dělnického hnutí vraždy OGPU odsoudí. Poradil jsem mu, ať ten nebezpečný úkol, kterým ho Špigelglas pověřil, zmaří, a řekl jsem mu, jak to udělat. Pořád jsem ale mluvil o svém blízkém návratu do Moskvy a Hans věděl, že se Madeleine snaží sehnat lístky pro mě a pro rodinu na Bretagne.

Ze Saint-Germain jsme se přestěhovali do hotelu Metropolitain v Rue Cambon v Paříži, kde jsme bydleli od sedmnáctého září do šestého října. Tam přišla Madeleine se zprávou, že francouzský parník už vykonal poslední plavbu sezony. Probírali jsme jiné způsoby, jak se dostat domů. Pořád jsem byl vysokým důstojníkem sovětské vojenské rozvědky. Musel jsem do Moskvy telegrafovat o zvláštní povolení odjet sovětskou lodí, protože sovětské lodě tajné služby jiných států pečlivě sledují. Všiml jsem si, že každý můj krok i každý krok mé ženy stopují špiclové, ačkoli jejich pán Špigelglas zmizel.

Z Moskvy jsem povolení plout sovětskou lodí dostal a s ním zprávu, že příští lodí, která vyplouvá z Le Havru, je Ždanov, odjezd šestého října.

Musely mi být připraveny nové doklady na jméno sovětského občana projíždějícího Francií na cestě ze Španělska. Žena s dítětem se měla vracet přes Německo na jiný pas.

Jednoho dne koncem září se mě žena zeptala, jaké mám vyhlídky, že po návratu do Moskvy uniknu smrti.

Řekl jsem jí, co si myslím: „Žádné."

A dodal jsem: „Není důvod, abys byla trestána kvůli mně. Až se vrátíš, donutí tě podepsat papír, že se mě zříkáš a že mě prohlašuješ za zrádce. Odměnou za to budeš ty i naše dítě ušetřena. Pro mě je to tam jistá smrt."

Žena se rozplakala. Celé týdny potom skoro nepřestala plakat. Vyhlídky, že ve Francii uniknu Stalinovým vrahům se zdravou kůží, byly velmi hubené, rozhodl jsem se je ale podstoupit. Spatřil jsem paprsek nového života a rozhodl se k němu tápavě dojít. V hrubých rysech bylo to rozhodnutí prosté, v jednotlivostech ale byly nesnáze obrovské.

Neměl jsem legální doklady. Mé pohyby sledovali ve dne v noci. Neměl jsem důvěrníka, nikoho, komu bych mohl bezvýhradně věřit. Rozhodl jsem se jít za starým přítelem, který léta žil v Paříži, a podstoupit riziko, že mu řeknu celou pravdu. Vyslechl mě se soucitem a slíbil, že mi pomůže. Odjel na jih Francie a pronajal nám malou vilu v městečku Hyères nedaleko Toulonu; třetího října se vrátil. Nazítří mě zavolali na sovětské velvyslanectví, abych dokončil přípravy svého návratu do Ruska na Ždanovu, který vyplouval šestého října. Zašel jsem tam a všechno zařídil.

Časně ráno šestého jsem se odhlásil z hotelu a jel taxíkem na nádraží Austerlitz, kde jsem nechal zavazadla. Hodinu jsem strávil ve Vincenneském lesíku a pak se sešel s přítelem v kavárně nedaleko Bastilly a předal mu lístek od zavazadel. Mezitím najal vůz s řidičem, který na nás měl čekat u hotelu Bohy-Lafayette. Já jsem šel rovnou tam a on jel přes nádraží Austerlitz, kde vyzvedl má zavazadla. Náš řidič se vyklubal jako Američan, veterán světové války usazený ve Francii. Byl přesvědčen, že veze rodinu na dovolenou.

Všechny ty přesuny byly opatření, která měla agenty OGPU svést z naší stopy. Čekalo se, že toho dne odjedeme do Le Havru a nastoupíme na sovětskou loď. Místo toho jsme autem zamířili do Dijonu. Na okraji Paříže jsem zastavil a zatelefonoval Madeleine, že se se sovětskou

vládou rozcházím. Když jsem jí tu zprávu řekl, neodpověděla. Později jsem se dozvěděl, že u telefonu omdlela.

Do Dijonu jsme dorazili v devět večer, vůz jsme u nádraží nechali odjet a sedli na vlak na Azurové pobřeží. V sedm hodin ráno jsme dojeli do svého úkrytu v Hyères. Týž večer se náš přítel vrátil do Paříže, aby se pustil do úkolu zajistit mi ochranu úřadů.

Počátkem listopadu jsem se vrátil do Paříže. Prostřednictvím advokáta paní Reissové jsem navázal spojení s Levem Sedovem, synem Trockého, který vydával *Bulletin opozice*, a s vůdci ruských menševických socialistů ve vyhnanství v Paříži. U moci byl tehdy Léon Blum a oni byli s jeho vládou v nejlepších vztazích. Napsal jsem paní Reissové a také Hansovi a Noře, kterým jsem bezvýhradně věřil, a požádal je, ať dají do pařížského *Oeuvre* inzerát, budou-li se chtít se mnou sejít. Věřil jsem, že se Hans k rozchodu se Stalinem připojí.

Když jsem Sedova uviděl, řekl jsem mu otevřeně, že nepřicházím proto, abych se přidal k trockistům, ale pro radu a soudružství. Přijal mě srdečně a od té doby jsem ho vídal skoro denně. Naučil jsem se toho syna Lva Trockého obdivovat jako osobnost svého vlastního rázu. Nikdy nezapomenu na nezištnou pomoc a útěchu, kterou mi v těch dnech, kdy po mně šli Stalinovi agenti, dával. Byl ještě velmi mladý, ale mimořádně nadaný — okouzlující, dobře zpravený, výkonný. V moskevských procesech se zrádci se říkalo, že dostává ohromné sumy peněz od Hitlera a japonského mikáda. Já jsem ho zastihl, jak žije životem revolucionáře, celé dny se dře pro věc opozice a opravdu potřebuje lepší jídlo a šaty. O tři měsíce později, zdravý a v nejlepších letech, náhle zemřel v pařížské nemocnici. Mnoho lidí, mezi nimi jeho otec, se domnívalo, že v té smrti měla prsty OGPU.

Byl to Theodor Dan[1], vůdce ruských socialistů, a jeho druhové, kdo s vládou Léona Bluma zařídil, aby mi byly vydány doklady totožnosti a poskytnuta policejní ochrana. Předtím se mě ale OGPU poprvé pokusila zabít.

Napsal jsem Hansovi, aby se se mnou spojil jedině v případě, že se rozhodne rozejít se Stalinem. Dostal jsem od něj vzkaz, že bydlí jako obvykle v hotelu Breton v Rue Duphot a že mě rád uvidí. Zatelefonoval

[1] **Dan, Fjodor Iljič** — Vlastním jménem Gurvič (1871 – 1947 New York). Lékař a menševický vůdce. Roku 1922 vypovězen ze SSSR, v exilu vedl menševickou zahraniční delegaci a *Socialističeskij věstnik*.

jsem a domluvili jsme si schůzku v kavárně nedaleko Place de la Bastille. Seděl jsem už v kavárně u stolu, když vešel.

„Přicházím jménem organizace," byla skoro jeho první slova. Okamžitě jsem pochopil, že Hansovi byla svěřena úloha Gertrude Schildbach a že je můj život v nebezpečí. Ačkoli mnou to těžce otřáslo, protože jsem tomu mladíkovi hluboce věřil, rychle jsem se vzpamatoval a všiml si neobvyklé skupiny mužů u sousedního stolu. Kouřili rakouské cigarety — byla to malá maloměšťácká francouzská kavárna — a já jsem si byl jist, že jsou ve službách OGPU.

Hans mi řekl, že přijel do Paříže s úmyslem se službou skoncovat, ale že s ním dva dny mluvil zvláštní vyslanec z Moskvy a nakonec ho přesvědčil, že se mýlím a že všechno, co Stalin dělá, je pro dobro věci. Pak se do mě Hans pustil s osvětou a užíval všech starých důvodů, které jsem sám tak dobře znal. Za těch okolností jsem pokládal za nejlepší předstírat, že na mě hluboce zapůsobil.

„V Moskvě vědí, že nejsi zrádce ani špion," říkal. „Jsi dobrý revolucionář, jenom jsi unavený. Lámeš se pod tím vypětím. Možná tě prostě nechají odjet a pořádně si odpočinout. Tak jako tak patříš k nám."

Tak ten mladík mluvil.

„Copak jsi jednadvacátého srpna neseděl ve vlaku, odhodlaný odjet domů? Však ty se ještě vrátíš. My tě tam dopravíme. Ten vyslanec z Moskvy ostatně tvému problému rozumí a chce si s tebou pořádně promluvit. Toho člověka samozřejmě znáš, nemám ale právo ti říct jeho jméno."

Zatímco Hans mluvil, sledoval jsem jeho ruce, abych viděl, nedává-li skupině u vedlejšího stolu nějaké znamení. Byl jsem v pasti a přemýšlel jsem rychle. Protože jsem jeho stanovisko opustil teprve nedávno, bylo pro mě snadné říkat přesně ta slova, která ode mě Hans chtěl slyšet. Vyjádřil jsem mu uspokojení nad tím, že z Moskvy poslali tak inteligentního člověka. Dal jsem najevo velikou dychtivost se s ním setkat a všechno si vyjasnit.

„Špigelglas byl jenom idiot a obyčejný rváč," řekl jsem. „Ten člověk, o kterém mluvíš, zřejmě mému případu dokonale rozumí."

S Hansem jsme navrhovanou schůzku se zvláštním vyslancem probrali. Nadhodil, že bych se s ním mohl sejít v Holandsku, v domě rodičů jeho ženy, které jsem velmi dobře znal. Ochotně jsem souhlasil, protože jsem prohlédl, že záměrem je vylákat mě z Francie, která Mille-

rovým a Reissovým případem pořád vřela. Hans se zdál být svým úspěchem šťastný a jsem si jist, že jsem viděl, jak nepříjemným sousedům dává znamení, že všechno jde dobře. Smluvili jsme předběžné datum schůzky a já měl pocit, že jsem vrahy z OGPU aspoň poprvé přelstil.

Pod záminkou, že mám hlad, jsem Hanse pozval do dobré restaurace a zamával na projíždějící taxík. Všiml jsem si, že nás nikdo nesleduje, a byl jsem se svým únikem spokojen. Oběd příjemný nebyl a po rozloučení mi dalo nemálo jízd taxíkem, než jsem se Hanse zbavil. Ještě těžší bylo zbavit se hořkého pomyšlení na jeho zradu.

Po té příhodě jsem se obrátil na pana Dormoye[1], francouzského socialistického ministra vnitra, odhalil mu svou totožnost a požádal o ochranu jeho vlády. Všechny své falešné pasy i pasy své ženy jsem odevzdal Theodoru Danovi, aby je panu Dormoyovi předal. Ve své žádosti jsem poukázal na svou sovětskou službu v letech 1919 až 1937 a pokračoval:

„Nedávné politické události v Sovětském svazu situaci zcela změnily… Postaven před volbu, zda jít na smrt spolu se všemi svými starými druhy, nebo se pokusit zachránit svůj život a svou rodinu, rozhodl jsem se, že se Stalinovu teroru mlčky nevydám…

Vím, že na mou hlavu byla vypsána cena. Vrahové jsou mi v patách a neušetří ani mou ženu, ani mé dítě. Často jsem pro svou věc nasadil život, nechci ale teď umírat pro nic.

Žádám vás o ochranu pro sebe a svou rodinu a o svolení zůstat ve Francii, dokud nebudu moci odjet do jiné země, abych si vydělával na živobytí a našel nezávislost a bezpečí.“

Ministr vnitra v odpověď na mou žádost nařídil pařížské policii, aby mi vydala *carte d'identité*, na jejímž základě jsem si později zajistil pasy do Spojených států.

K mé ochraně byl přidělen policejní inspektor Maurice Maupin, který mě měl doprovodit do Hyères a zařídit tam ochranu mé rodiny. Ministr vnitra mě ujistil, že jeho vláda ode mne nic nežádá a zajímá ji jen to, aby se mi na francouzském území nic nestalo, protože si přeje vyhnout se dalšímu poškození francouzsko-sovětských vztahů.

---

[1] **Dormoy, Marx** — (1. srpna 1888 – 26. července 1941). Francouzský socialista, ministr vnitra od listopadu 1936 do ledna 1938 a znovu v březnu a dubnu 1938. Roku 1937 zakročil proti teroristické Cagoule; vichistický režim ho internoval a v Montélimaru ho roku 1941 zabila bomba, patrně dílo Cagoule.

V doprovodu inspektora Maupina jsem se nakrátko vrátil do Hyères; kam jedu, vědělo v celé Paříži sotva půl tuctu lidí. Do Marseille jsme dorazili v pondělí pozdě večer. Vlak stál na nádraží půl hodiny. Výhled na nástupiště mi zakrýval jiný vlak. Když se pár minut po našem příjezdu rozjel, zahlédl jsem Hanse Brusseho v plášti do deště, jak rychle kráčí k jinému muži a pokyvuje rukou.

Vykřikl jsem na inspektora Maupina: „Tamhle jsou vrazi!“ V Hansově společníkovi jsem poznal povědomou postavu Krala, nadporučíka sovětské OGPU. S inspektorem jsme se vyřítili z kupé. Na opačné straně vlaku, přes koleje, stáli další dva muži. Hans buď viděl mé rozčilení, nebo slyšel můj poplašný výkřik, a jakmile jsme s inspektorem Maupinem seskočili z vlaku, všichni čtyři prchli s rukama v kapsách. Inspektor vytáhl pistoli a my jsme se pustili za nimi. Když jsme ale doběhli na konec nástupiště, zastavil se a poručil mi, ať se postavím ke zdi. Stoupl si přede mě na stráž a řekl:

„Mám rozkaz dopravit vás bezpečně zpátky do Paříže. Nehodlám sám zneškodňovat čtyři ozbrojené vrahy.“

Vyslovil domněnku, že mají ruční granáty. Byla půlnoc a nablízku nebyli žádní četníci. Hans a jeho společníci unikli a my jsme se vrátili do kupé. Dodnes nevím, jak OGPU zjistila mou cestu a její rozvrh.

Přes inspektorův názor soudím, že záměrem bylo unést mě z vlaku a odvézt do nějakého bezpečného místa v Marseilli — v městě pro takovou operaci jako stvořeném —, kde by mě bylo možné buď držet do příjezdu sovětské lodi, nebo odklidit prostěji.

V prosinci jsem rodinu z úkrytu v Hyères přestěhoval a ubytovali jsme se v hotelu des Académies v Rue des Saints-Pères v Paříži, hned vedle policejní stanice. Úřady nám k ochraně přidělily tři policisty. Obývali pokoj vedle našeho a střídali se po osmi hodinách. Ve dne v noci stál u vchodu do hotelu strážník.

Za posledního procesu se zrádci, který se konal v Moskvě v březnu 1938, mě francouzští dělničtí novináři naléhavě vyzývali, abych promluvil. Poskytl jsem rozhovor Borisi Souvarinovi, bývalému členu výkonného výboru Komunistické internacionály a dnes přispívajícímu redaktoru pařížského *Figara*, a Gastonu Bergerymu[1], poslanci sněmovny

[1] **Bergery, Gaston** — (1892–1974). Francouzský poslanec, zakladatel hnutí Front commun, zeť Leonida Krasina. Později se přiklonil k vichistickému režimu.

a zeti Leonida Krasina[1], nebožtíka sovětského velvyslance ve Velké Británii. Pan Bergery, který dnes v Paříži vydává nezávislý týdeník, byl jedním z prvních Francouzů, kteří se zasazovali o francouzsko-sovětské spojenectví; čistka ho ale rozčarovala.

Napsal jsem také několik článků, v nichž jsem vykládal zprávy z Moskvy, pro *Socialističeskij věstnik*, časopis, který v Paříži vydávali ruští sociální demokraté ve vyhnanství. Ty články po dohodě přetiskl stockholmský *Social-Demokraten* a list téhož jména v Kodani, oba úřední orgány socialistických stran, které byly tehdy ve Švédsku a v Dánsku u moci. Jejich uveřejnění vedlo Moskvu k tomu, že u švédské a dánské vlády podala diplomatické protesty. Ty vlády odpověděly, že v jejich zemích je tisk svobodný.

Stalinova dlouhá ruka pomsty se po mně pokusila sáhnout i ve Spojených státech. V úterý sedmého března 1939 kolem čtvrté odpoledne jsem šel s jedním redaktorem newyorského dělnického listu do restaurace na Dvaačtyřicáté ulici poblíž Times Square. Patnáct minut po našem příchodu si ke stolu vedle nás sedli tři muži. Jednoho z nich jsem poznal. V naší tajné službě byl známý pod přezdívkou Jim, ale jeho pravé jméno bylo Sergej Basov[2]. Původně námořník z Krymu a zkušený agent sovětské vojenské rozvědky, byl Basov před lety poslán do Spojených států, aby tu sloužil jako stálý agent, a za tím účelem se stal americkým občanem.

Protože Stalinovy způsoby znám, nepochyboval jsem, že úkol zorganizovat na mě hon na téhle straně Atlantiku svěřil plukovníku Borisi Bykovovi[3]. Věděl jsem, že Bykov řídí sovětskou vojenskou rozvědku ve Spojených státech, kam byl přidělen v létě 1936.

---

[1] **Krasin, Leonid Borisovič** — (1870 – 24. listopadu 1926 Londýn). Bolševik a inženýr, lidový komisař zahraničního obchodu, od roku 1925 zplnomocněný zástupce v Londýně, kde zemřel.

[2] **Basov, Sergej** — Sovětský zpravodajský důstojník a naturalizovaný Američan, původem námořník. Podle Krivického získán počátkem dvacátých let; americký pas mu sloužil jako krytí pro kurýrní cesty po západní Evropě. Ve Spojených státech dlouhodobě působil jako nelegál. Britská MI5 o něm na základě Krivického výpovědi vedla spis KV 2/2887.

[3] **Bykov, Boris** — Boris Jakovlevič Bukov, též Bykov (data neznámá). Plukovní komisař sovětské vojenské rozvědky, 1936–1939 její rezident v USA; řídil podzemní síť, k níž patřili Whittaker Chambers a Alger Hiss. Pak učil v rozvědné škole Rudé armády; po roce 1941 o něm zprávy chybějí.

Se svým společníkem jsme spěšně vstali, abychom restauraci opustili, Basov mě ale dohonil u pokladny. Pozdravil mě nanejvýš přátelsky.

„Přišel jste mě zastřelit?“ zeptal jsem se.

„Ale kdepak, tohle je neúřední. Chci si s vámi jen přátelsky popovídat.“

Věděl jsem, že Gertrude Schildbach i Hans Brusse začínali svou práci právě takovým přátelským povídáním. Nechal jsem nicméně Basova, aby mě doprovodil k nedalekému nakladatelství, kde jsem měl přítele. Můj společník zůstal pozadu a oslovili ho ti druzí dva muži. Do budovy, kde nakladatelství sídlilo, se ale vejít neodvážili.

Mé povídání s Basovem bylo o společných přátelích v Moskvě a v zahraniční službě. Když jsme došli do kanceláře mého přítele, řekl jsem Basovovi, že ho už nechci vidět, a že by pro něj možná bylo nejlepší zmizet ze země.

V nakladatelství jsem zůstal dlouho poté, co odešel. Zůstal jsem tam do devíti večer, kdy přišla skupina dalších přátel, které jsem o své tísni uvědomil telefonem. Byla doba divadelních představení, v celém bloku bylo plno policistů a nikde neparkovala auta. Znovu jsem vyvázl.

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

W. G. KRIVITSKY

IN STALIN'S SECRET SERVICE

AN EXPOSÉ OF RUSSIA'S SECRET POLICIES BY THE FORMER CHIEF OF THE SOVIET INTELLIGENCE IN WESTERN EUROPE

NEW YORK AND LONDON
HARPER & BROTHERS PUBLISHERS 1939

Titulní list prvního vydání. New York a Londýn, Harper & Brothers, 1939.

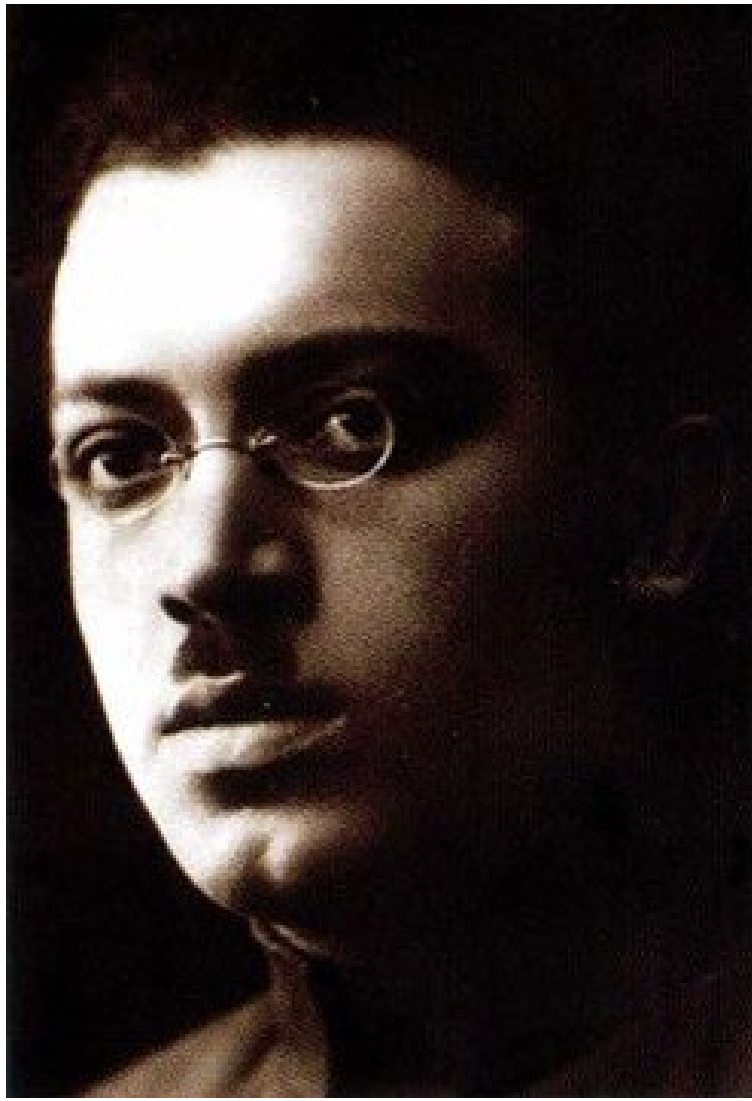
Walter Krivickij (vlevo) vypovídá 11. října 1939 před výborem Sněmovny reprezentantů pro vyšetřování neamerické činnosti (Diesův výbor). Vpravo jeho tlumočník Boris Shub.

Lubjanské náměstí v Moskvě, dům pojišťovny Rossija, do něhož se roku 1920 nastěhovala ČK. Pohlednice z doby před rokem 1917.

Genrich Jagoda, lidový komisař vnitra, na prvomájové přehlídce v Moskvě roku 1936.

Abram Slucký (1898–1938), náčelník zahraniční rozvědky NKVD. Snímek z jeho služebního spisu.

Maršál Michail Tuchačevskij, první náměstek lidového komisaře obrany, kolem roku 1935.

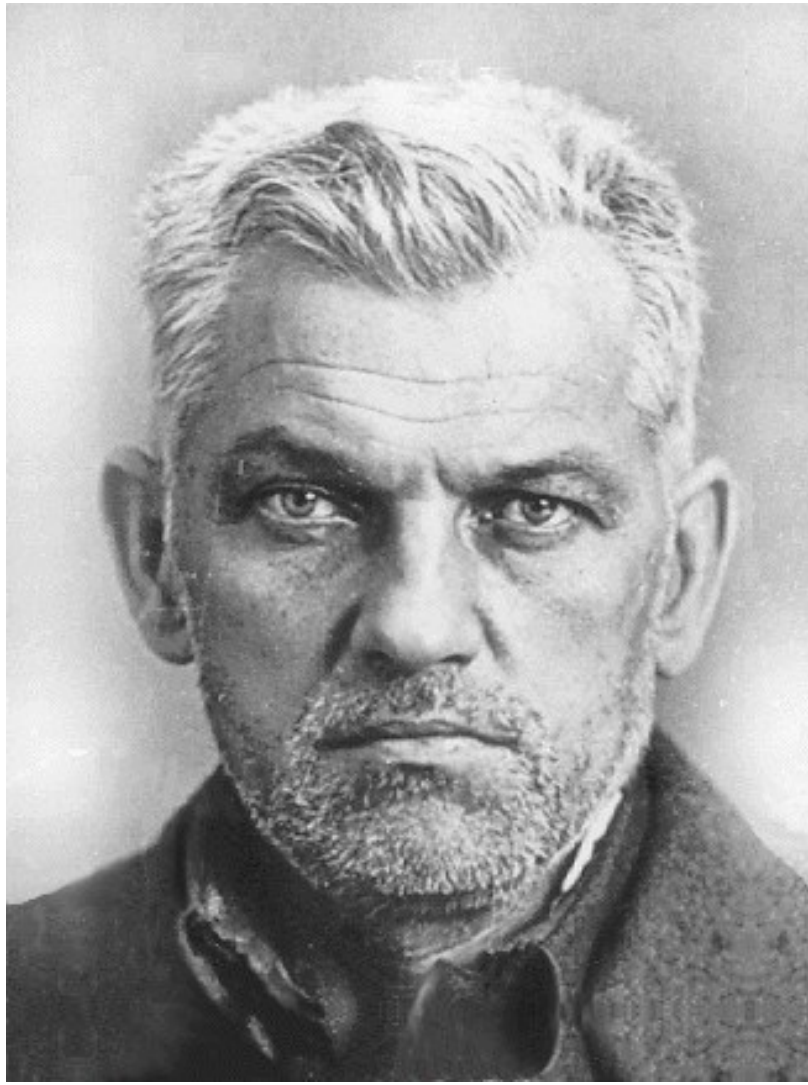
Generál Jevgenij Miller, předseda Ruského vševojenského svazu v Paříži. Snímek z doby před rokem 1920.

Nikolaj Skoblin v uniformě carské armády, před rokem 1919.

Naděžda Plevická, nejslavnější ruská zpěvačka lidových písní před revolucí, v 10. letech. Později manželka generála Skoblina.

Jan Berzin, dlouholetý náčelník sovětské vojenské rozvědky, na snímku pořízeném NKVD po jeho zatčení v květnu 1938.

Vězni na stavbě Bělomořsko-baltského kanálu, 1932. Stavbu vedla OGPU; jejím velitelem byl Semjon Firin.

Lev Sedov, starší syn Lva Trockého, ve dvacátých letech.

Vorošilov (na levém okraji, částečně), Molotov, Stalin a lidový komisař vnitra Nikolaj Ježov na břehu průplavu Moskva–Volha, duben 1937.

Týž snímek po vyretušování N. I. Ježova. Reprodukce s dodatečně zesvětlenými obličeji a pozadím.

„Znovu jsem vyvázl“

Krivického kniha končí na newyorské ulici v březnu 1939 setkáním se starým známým ze sovětských služeb a větou *Znovu jsem vyvázl.* Byla to pravda jen na dva roky.

V pondělí 10. února 1941 v půl desáté ráno našla pokojská washingtonského hotelu Bellevue, pár bloků od Kapitolu, Waltera Krivického mrtvého na posteli. Měl prostřelený pravý spánek, v pravé ruce revolver ráže .38 a vedle postele ležely tři dopisy na rozloučenou. Lékař odhadl, že je mrtev asi šest hodin. Policie po krátkém vyšetřování uzavřela případ jako sebevraždu.

Tomu závěru tehdy nevěřila řada lidí, kteří Krivického znali. Sám je před tím varoval. Vyšetřovateli Diesova výboru J. B. Matthewsovi řekl: *Najdou-li mě jednou mrtvého a bude to vypadat na sebevraždu, nevěřte tomu.* Angelice Balabanovové: *Přečtete-li v novinách, že jsem spáchal sebevraždu, vězte, že mě k ní donutili.* Totéž opakoval ženě a dětem, jak později vzpomínal Whittaker Chambers.

Měl k tomu důvod. Na začátku ledna 1941 zahlédl jeho přítel a literární agent Paul Wohl v New Yorku Hanse Brusseho, Krivického někdejšího šoféra a pomocníka, kterého čtenář zná z poslední kapitoly jako muže, jenž dostal rozkaz „nezastavit se před ničím“. Wohl vzkázal Krivickému varování po Suzanne La Folletteové. Krivickij svému advokátovi Louisi Waldmanovi tehdy řekl: *Je konec. Jsem mrtvý muž. Hans nikdy neminul.*

Po jeho smrti označili Waldman i Alexandr Kerenskij za vraha právě Brusseho. Prokázáno to nebylo nikdy. Svědectví zůstávají rozdělená: Reissova vdova Elsa Poreckaja napsala roku 1969, že Krivickij si život vzal sám, osamělý v cizí zemi, a že jeho dopisy nepochybně psal on. Chambers (1952) a Victor Serge (1944) mluvili o vraždě, bývalý šéf kontrarozvědky CIA William Hood (1984) o tom, že doklady „ukazují spíš k vraždě“. Nejúplnější dokumentaci shromáždil Gary Kern v knize

A Death in Washington (2004). Rozhodující důkaz pro jednu či druhou verzi chybí dodnes.

Mezi knihou a smrtí

Kapitoly této knihy vycházely nejprve od dubna 1939 na pokračování v týdeníku *The Saturday Evening Post*; knižně vyšla 15. listopadu 1939. *The New York Times* ji přijal vlažně a americká levice tvrdě: kdo v roce 1939 psal, že Stalin hledá dohodu s Hitlerem, byl pro ni lhář nebo provokatér. Pak 23. srpna 1939 podepsali Molotov a Ribbentrop pakt o neútočení a Krivického hlavní teze — první kapitola této knihy — se naplnila dřív, než kniha vyšla.

Název knihy pochází z článku Reissovy vdovy k prvnímu výročí manželovy vraždy: Reiss byl „mnoho let ve Stalinově tajné službě a věděl, jaký osud ho čeká“.

Jedenáctého října 1939 Krivickij vypovídal před sněmovním výborem pro neamerickou činnost (Diesovým výborem); tlumočil mu Boris Shub. V lednu 1940 odplul pod jménem Walter Thomas do Londýna, kde ho několik týdnů vyslýchala Jane Archerová z britské kontrarozvědky MI5. Na základě jeho údajů byl zatčen šifrant ministerstva zahraničí John Herbert King, který léta předával sovětské rozvědce diplomatické depeše. Krivickij popsal i další dva agenty v britských úřadech — dnes víme, že šlo patrně o Donalda Macleana a Johna Cairncrosse —, ale ne tak přesně, aby je bylo možné odhalit. O jeho výpovědích se brzy dozvěděl Berija.

Do Spojených států se Krivickij mohl vrátit až v listopadu 1940. V srpnu téhož roku zavraždil agent NKVD v Mexiku Trockého; Krivickij z toho vyvodil, že na seznamu je teď on.

Rodina

Hned po zprávě o jeho smrti odvezl Whittaker Chambers Krivického ženu Antoninu a syna Aleka vlakem na Floridu, kde se obě rodiny několik měsíců skrývaly, a pak na svou farmu v Marylandu. Antonina se brzy vrátila do New Yorku, úředně přijala jméno Thomasová, žila a pracovala ve skromných poměrech a zemřela roku 1996 v pečovatelském domě v Ossiningu ve věku devadesáti čtyř let. Alek sloužil u námořnic-

tva, studoval na Kolumbijské univerzitě a zemřel na nádor mozku, když mu bylo něco přes třicet let.

Co vysvětlivky zamlčely

Vysvětlivky v této knize nepředbíhají tomu, co Krivickij vypráví sám. Tady je místo říct, jak skončili ti, jejichž konec kniha jen naznačuje.

Abram Slucký, šéf zahraniční rozvědky NKVD, zemřel 17. února 1938, úředně na infarkt; *Pravda* mu otiskla nekrolog. Frinovskij po svém zatčení vypověděl, že Sluckého na Ježovův pokyn otrávili. Krivickij sám nabízí vysvětlení, proč musel zemřít potichu: věděl příliš mnoho o původu „důkazů" proti Tuchačevskému a o konci generála Millera.

Generál Jevgenij Miller, unesený 22. září 1937 v Paříži, byl převezen do Moskvy a téměř dva roky vězněn pod cizím jménem. Zastřelen byl 11. května 1939. **Nikolaj Skoblin**, jeho pobočník, který ho do pasti vylákal, zmizel v den únosu; jeho další osud není s jistotou znám.

Sergej Špigelglas, který řídil tažení proti Reissovi i Krivickému, byl zatčen 2. listopadu 1938 a zastřelen 29. ledna 1941 — necelé dva týdny před Krivického smrtí.

Ignace Reiss zahynul 4. září 1937 u Lausanne. Z jeho vrahů se Roland Abbiate za války znovu vynořil ve Spojených státech pod jménem Vladimir Pravdin, v letech 1944–1945 jako šéf amerického zastoupení agentury TASS; v březnu 1946 se vrátil do SSSR. Hans Brusse poslal roku 1948 matce pohlednici bez razítka „z daleké země"; podle zprávy britské tajné služby žil na konci padesátých let ve východní Evropě.

A ještě jeden muž z pařížských kapitol: když Krivickij v roce 1937 hledal ochranu, poslal mu Trockého syn Lev Sedov na pomoc svého nejbližšího spolupracovníka Marka Zborowského. Zborowski byl sovětský agent.

Tři vrstvy jmen

Čtenář si mohl všimnout, kolik osob v knize vystupuje pod jménem, které nebylo jejich rodné. Není to zvláštnost, je to povaha prostředí. **Jan Berzin** se narodil jako Pēteris Ķuzis, **Artur Artuzov** jako Artur Frauchi, **Artur Staševskij** jako Hirschfeld, **Semjon Firin** jako

Pupko, **Osip Pjatnickij** jako Josel Taršis, **Vladimir Tairov** jako Ruben Ter-Grigorjan. Sám autor se narodil jako Samuel Ginsberg.

Na rodné jméno se vrstvilo jméno konspirační a na ně třetí vrstva: Levinův anglický přepis, pořízený z francouzských a německých podkladů. Odtud *Sloutski*, *Spiegelglass*, *Bruesse* nebo *Dombal* v předloze — a odtud Slucký, Špigelglas, Brusse a Dąbal v tomto vydání.

Kniha ve světě

Krivického kniha vyšla v Londýně pod titulem *I Was Stalin's Agent*, francouzsky jako *Agent de Staline* (1940), španělsky jako *Rusia en España* (1939), polsky v exilu jako *Byłem agentem Stalina* (1964) a rusky až po pádu sovětského režimu, roku 1991. Česky vychází poprvé.

Svědectví, ne monografie

Krivickij psal po paměti, s pomocí novináře, pro americké publikum roku 1939. Jeho kniha není suchý operativní protokol a místy je znát, že vznikala pro časopis. Mnohé z toho, co popisuje — život nelegálů na cizí pasy, peníze Kominterny, únosy a vraždy v emigraci —, později potvrdily otevřené archivy a výpovědi jiných přeběhlíků; jinde se mýlí, a kde jsme to zjistili, říkají to poznámky. Zůstává svědectvím účastníka, se silou i omezeními, která to s sebou nese — a svědectvím člověka, který věděl, co ho čeká, a přesto psal.

TIRÁŽ

W. G. Krivickij · Ve Stalinově tajné službě *Svědectví sovětského zpravodajského důstojníka*
Přeloženo z anglického vydání *In Stalin's Secret Service*, Harper & Brothers, New York a Londýn 1939.
Překlad pořídila umělá inteligence (Claude, Anthropic) pod redakčním vedením vydavatele. Redakční práce, vysvětlivky, ediční poznámka a doslov © JUDr. Libor Petříček, 2026.
Vydal JUDr. Libor Petříček (Staré texty), Březenská 2466/4, 182 00 Praha 8. **První české vydání.** Praha 2026.
Dílo je šířeno pod licencí Creative Commons BY-NC 4.0. Komerční užití jen s předchozím souhlasem vydavatele: liborpetricek@gmail.com
Obrazová příloha není součástí vydání z roku 1939; sestavila ji redakce této edice. Všechny snímky jsou volnými díly. Titulní list podle skenu Internet Archive (Digital Library of India). Snímek Krivického před Diesovým výborem (i výřez na obálce) pořídila agentura Harris & Ewing, 1939 (Library of Congress, LCCN 2016876390). Snímek Abrama Sluckého zveřejnil Memorial (nkvd.memo.ru), snímek Jana Berzina Centrum Andreje Sacharova z fondu Ústředního archivu FSB Ruska. Snímek maršála Tuchačevského pořídila agentura Acme Newspictures (Bettmann Archive). Portrét generála Millera pochází z knihy H. Moścického a J. Cynarského *Historia XX w.* (Varšava 1934), portrét Nikolaje Skoblina z deníku *Ilustrowany Kurier Codzienny* (Krakov, 1937). Ostatní snímky jsou dílem neznámých autorů. Digitální kopie převzaty z Wikimedia Commons.
Staré texty založil a provozuje JUDr. Libor Petříček, advokát a milovník historie. Cílem projektu je zpřístupnit českým čtenářům původní historické prameny, svědectví očitých svědků, zdarma a v češtině.
www.stare-texty.cz